

Szerkesztőbizottság: Jókai Anna (elnök),
Báger Gusztáv, Csontos János, Horváth Antal,
Kalász Márton, Kő Pál, Nemes Attila,
Salamon Konrád, Szakály Sándor, Vasy Géza

Főszerkesztő: Oláh János
E-mail: foszerkeszto@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7035

Olvasószerkesztő, tanulmány: Rosonczy Ildikó
E-mail: tanulmany@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7033

Vers, könyvkiadás: Szentmártoni János
E-mail: vers@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7032

Proza: Biró Gergely
E-mail: proza@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7031

Nyitott Műhely: Ekler Andrea
E-mail: andrea.ekler@gmail.com

Európai Figyelő, Lapszemle: Falusi Márton
E-mail: europeanobserver@magyarnaplo.hu

Könyvszemle: Erős Kinga
E-mail: kritika@magyarnaplo.hu

Tördelőszerkesztő: Molnár Csenge-Hajna

Borító: Zách Eszter

Ügyműhely: Cech Vilmosné, Nagyné Paládi Judit

Terjesztés: Zsiga Kristóf

E-mail: elofizetes@magyarnaplo.hu

A szerkesztőség címe (Írott Szó Alapítvány)
1092 Bp., Ferenc krt. 14.

Levelezési cím:

1450 Budapest, Pf. 77.

Számlázási cím: **1062 Bp., Bajza u. 18.**

Telefon/fax: **413-6672; 413-6673**

Szerkesztőségi mobil:

(70) 388-7034

Elektronikus levélcímünk:

info@magyarnaplo.hu

Elérhetőségünk a világhálón:

www.magyarnaplo.hu

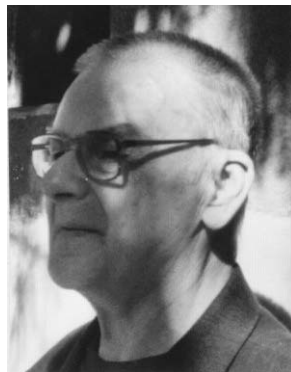
Kiadja az Írott Szó Alapítvány (1092 Bp., Ferenc krt. 14.) és a Magyar Napló Kiadó Kft. (1062 Bp., Bajza utca 18.). Terjeszti a Nemzeti Hírlap-kereskedelmi Rt. és a regionális részvénytársaságok. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága (1080 Bp., Orczy tér 1.) Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőknél, emailen (hirlapelofizetes@posta.hu), faxon (303-3440) egy évre 7390 Ft, fél évre 3865 Ft. További információ: 06-80-444-444 Külföldi előfizetés: a szerkesztőség címén. Az előfizetési díj egy évre postaköltséggel együtt 60 USD vagy 50 EURO, mely átutalható a HVB-Bank Hungary Rt. (1065 Bp., Nagymező utca 44.) 10918001-00000421-10290001 számú számlára, vagy bankcsekkben elküldhető a szerkesztőség címére. Nyomda: Mackensen Kft. 1139 Bp., Frangepán utca 12–14.

Meg nem rendelt kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. Minden felbélyegzett, választborítékkal ellátott levélre válaszolunk. Muta-
tópéldány kérhető, megrendelés leadható a szer-
kesztőségben.

A címlapon: Márai Sándor
(a Petőfi Irodalmi Múzeum
gyűjteményéből)

és a Nézőpont szerzője: Biró Gergely

„...költs a költészetért”

– írja József Attila a nagyon szép Vágó Mártának, szerelmének egy 1928. október 11-én kelt, pesti levelében Londonba. A jómódú, művelt lány azért utazott oda, hogy megtanulja, kifürkésze fortélyait a kapitalizmus elleni harcnak, föltűzelve hallgatag, okos, lázadó kedvét. A költő, akiben – mint a leg-nagyobbakban – a szellem mindig szerelmes fogantatású s természetű, így érvényesíti benne teljhatalmát a létezésen, fönti kijelentése előtt ezt írja: „Gondolkozz a gondolatért, s szeress a szeretetért...”. S lejjebb: mert „...az ember egyszerre él az életben és az örökkévalóságban, és ha ezt tudja, ...könnyen választhat, azaz hogy nyomban rátalál az Ethosra: ...”. Ami, mint a levél aurája sugallja, s később írja ki is mondja, maga Isten, s mind ott szorongunk a „háza-tetején.” Ez nem teológia. Még kevésbé hittérítés. Ez egy megunhatatlanul nagy költő ars poeticája, mi ott rejlik depresszív filozófiája, gyerekes duzzogása, elvisel-hetetlen sistergése, könyörgő, nagyévtávú szerelmei s kétségbeesése mögött, de igazán nem is egészen földi, mégis fölásott-föld illatú költészetéből ragyog ki. Nem nehéz egy fogékony léleknek heves tüzet fognia e levelektől.

Költészet napja? Inkább idusa, évada, minimum éve, évtizede, örökléte, igenis, már itt, köztünk. Nők napja? Egy virágos nap a nőiségében megfoghatatlan társnak, a többi háromszázhatvannégy napon szabadon robotolhat? Legyen a nő végre akadálytalanul esélyes, ez a sok hímnemű batu-kán megízlelhetné, mi az a türelmes, meleg, megsejtő, érzékeny gondoskodás, sőt alkati, ösztönös emberi mindentudás. (Hú, de rühellem ezeket a szoci találmányokat, miután kizsigereltünk embert, állat-ot, dolgot, évenként egyszer helyreütjük, álszent kedveskedéssel elkábítjuk, s jól megabakoltatjuk őket.) ...Én most a költészet nevében szólítom József Attilát. Szerelmes szellemét idézem. S vele az életre hivatkozom. A nyelv, tehát a lélek bizonyítékára. A szépség árasztotta reményre, mit tőle tanultam. Mint az a nevetős egri utcasöprő, ki mikor megkérdeztem kadarka mellett, kitől tanult meg ilyen szépen magyarul, azt válaszolta: „Hát anyóm jókedviből, meg áttőlutul!”

Ezért nem izgat föl az a lazán lelegyintett kérdés, nélkülözhetetlen-e a költészet vagy sem, ilyen-olyan sanyarú a „helyzete” (ezt nem is értem), mind többen fordulnak el tőle (hová?), semmibe veszik (a levegőt is), letörli az éppen ügyeletes döntőbíró a táblájáról... Szükségünk van rá, mint a mosakodásra, mert a költészet tisztító, önfeledt, lázas és objektív, magával ragadó, uralhatatlan, de fegyelmező, személyiség-, lét- és alakteremtő erő, mélyről föláramló energia, röviden: szépség, hit, törvény, szeretet, szabadság és gondolat. És még ennél is több: maga az ember meghatározhatatlansága.

Az ember azért bámulatos test is, mert egy a szellemével: szó is, nem csak hang. És ennek az egységnek isteni szeretet a forrása. Ő, ez nem tudott ellenállni annak az őseredeti vágyának, hogy emberré legyen. De jól tette. Minden világvallás szentírásai, de még a pogány hit hiedelme is költészet, vagyis fölfogott, meghívott s átél-t ősválóság; a költészet Isten bioritmusa. J. A.-t, akit „mit érdekelne / ...a költészet maga”, azért annyira mégis érdekelte, hogy ezt írja idézett levelében a „Látod, te bűdös”-nek: a költészet nemcsak logika, hanem – leleplező figyelmével – politika is, anélkül, hogy bármelyikkel, bármivel összetévesztené magát; „azt mondod... ennek a kizsákmányolásnak gyökeresen meg kell változnia”, jó, de ez „nem azért kizsák-mányolás, mert a tömegek éheznek, stb., hanem... mert... tömegek”, azokká tették őket, „vagy lemondottak, vagy lemondatták szellemiségükről részben... fizikai előnyökért, részben kényszerítették” erre. 1928-at írunk. Csakugyan?

„Kicsim, látod, megeredtek bennem az ég csatornáim.” József Attila (egykori szén-tolvaj) őfömlétségének csatornáiból máig bugyog ki a szépség igaza, az igazság szépsége. Nem fog soha elapadni. Mi az, hogy a költészet napja? Talán a költészet Napja.

Vasadi Péter

Vasadi Péter: „...költés a költészetért”	1
LÁTHATÁR	
Ágh István: <i>Érettségi találkozó</i>	3
Loschitz Ferenc: <i>Meglátja akkor; Az alma</i>	4
Marosi Gyula: <i>Ha valaki</i>	5
<i>Thíra</i>	6
Czigány György: <i>Reggel sötétült el</i>	7
Dobai Péter: „ <i>In taberna quando sumus...</i> ”	8
Kiss Benedek: <i>Betlehem örök feltámadása; Irgalom a Földnek!</i>	9
Hegedűs Imre János: <i>Veronika kendője (regényrészlet)</i>	11
Oláh András: <i>mártós pennával írt szerelem</i>	18
Balázs K. Attila: <i>[azon a lapon már]; [egyre jobban feszülő]; [történi]</i>	19
Alföldy Jenő: <i>Az elhivatottság ára (Csanádi Imre: Hazátlan)</i>	20
Szmadám György: <i>Mintatermészet (Somogyi Márk fotóiról)</i>	23
Szokolczay Lajos: <i>Több az ország, mint a vert sereg (Tollas Tibor költészetéről)</i>	24
Pusztai Zoltán: <i>Jövendölés</i>	29
Joanna Stempińska: <i>Zbigniew Herbert példája</i>	30
NÉZŐPONT	
Bíró Gergely: <i>A hatodik koporsó (Regénypályázatok és fiatal novellisták)</i>	31
<i>Lapszemle</i>	35
KÖNYVSZEMLE	
Ekler Andrea: „ <i>MENTSÉTEK... meg a verseket</i> ” (Nagy Gáspár: <i>Sárfelirat</i>)	37
Végh Attila: <i>Memento mori (L. Simon László: Japán hajítás)</i>	40
Fecske Csaba: <i>Megérintve (Oláh András: Érintetlenül)</i>	41
Dobás Kata: <i>A lélek természetes áradása (Mennyből az angyal. In memoriam Márai Sándor)</i>	42
EURÓPAI FIGYELŐ – Márai Sándor Közép-Európában (Rosonczy Ildikó összeállítása)	
Radu Ciobanu: <i>Megkésett felismerés (Vallasek Júlia fordítása)</i>	43
Sava Babić: <i>Az élet: álom</i>	47
<i>A fordító is olvasó (Borbély János fordításai)</i>	49
Draginja Ramadanski: <i>Időtálló modernség és kettős nosztalgia (Borbély János fordítása)</i>	50
Laza Lazić: <i>Márai nagy műve (Borbély János fordítása)</i>	53
Mann Jolán: <i>Márai horvátországi befogadásának ötösfogata</i>	55
Marta Pató: <i>Tehet-e Márai arról, hogy magyar?</i>	60
Jerzy Snopek: <i>Márai Lengyelországban (Szenyán Erzsébet fordítása)</i>	62
Teresa Worowska: <i>Sorsajándék</i>	67
<i>Szerzőink</i>	70
<i>Hírek</i>	72

Márai Sándor Közép-Európában című összeállításunk a Márai Sándor Kulturális Közalapítvány támogatásával készült

Számunkat Somogyi Márk fotóival illusztráltuk. A művész színes fotóinak kiállítása megtekinthető a Magyar Természettudományi Múzeum (Budapest VIII. Ludovika tér 2–6.) kupolacsarnokában 2009. április 13-ig, kedd kivételével naponta 10-től 18 óráig és a www.somogyimark.hu honlapon

Szerkesztőségünk köszönetet mond Csala Kornéliának és Csala Andrásnak a kassai felvételekért

ÁGH ISTVÁN
Érettségi találkozó

*Olyan szokásos megkönnyebbüléssel
szállsz ki, mint szoktál minden utazáskor,
hogy végre itt vagy, s azt se veszed észre,
milyen szenttelen, pedig ez a város
volt életed másik fontosabb része.*

*Legalább attól lennél meghatódva
hogy a peron, a resti, a kijárat
úgy fogad megint már fél század óta,
ahogy a vonat felől mindig láttad,
a négy esztendő az sem igazolja?*

*És a liget! mikor a padon ültél,
senki földjén tengődő kollégista,
olcsó kis csokoládén keserülvén
ábrándoztál, híressé alakítva
jövődöt, melyből mára visszajöttél.*

*Bár szálloda lett a dohos malomból,
és a zsilipre sikló vízi patkány
után hatalmas fölhzlalt aranyhal,
s kivel a tó téli gőzébe bújtál,
az sem segít találkozni magaddal.*

*Közeledhetsz-e úgy az iskolához,
ha múzeum, és semmi köze hozzád,
bányász fűrófejekkel teli tárlók
bontották szét a gimnázium múltját,
máshol keresd az érettségi tablót.*

*Egy emléktelen kocka-épületben
elévült neved szerint vagy kiírva,
megannyi név meg fénykép mellé tűzve
élők és holtak társaként, akik ma,
ki tudja, hányan gyűlnek újra össze.*

*Indítson meg, hogy régi szállásodból
nyitották ezt a vendéglőt? s hogy éppen
itt lehetnél valamiképp hasonló,
ágyad helyén az asztal, csupa étel,
ital, és lányok!, s mindenféle képzet.*

*A Ballag már a...nóta dallamára
virágtalan, fehér orgonailat
fojtogat, mint sírás előtt a bánat,
s valami fénylő mélység fölött siklat
az egyszeri, igaz se volt varázslat.*

*Hiszen leginkább magadnak hiányzol,
bár anekdota lettél, s egyre hosszabb,
hozzá egy korsó sör vagy két pohár bor,
mit az örök rántott szelethez hoznak,
hozzá egy korsó sör vagy két pohár bor.*

LOSCHITZ FERENC
Meglátja akkor

Mirjannak

*Péter se hitte. Már a harmadik
reggelre virradt, s nem hallott felőle.
Ahogy forró viaszt, a szavait
bőrén érezte. Leborult a földre.*

*majd nagypéntek, mikor az intelem
olyan lett, mint a legtisztább valóság,
s a testet eltemették egy helyen,
éppúgy, ahogy az ő szavai mondták.*

*Csak az a sziklasír, csak az, csak a
gyolcs, a használatlan balzsam, kenőcsök,
a kő mögötti folyton-éjszaka!
Csak az a borzalom, a nagycsütörtök,*

*Várni nehéz, ha nem tudod, mire,
és abban se hiszel, amit kimondasz.
Ki háromszor tagadta, nem vele
van, amíg az éjjel fekete, holdas,*

*túl nehéz annak. Mit hoz reggele?
Álmát milyen pokol rémei lakják?
Tengernél ballag. Lábát mossa le.
S meglátja akkor Magdolna alakját...*

Az alma

*Mint érett almát, forgatom magam.
Hibás hol vagyok? Bőrömön viaszfény
ragyog-e még? A puha ízlelés
érzi-e rajtam, mint az alma testén,*

*a nyelvhez érő édes-fanyar ízt?
Vagy ez az érzés immár keserédes?
A szájba gördülő omlós falat
átnyújtja-e, mit a szív bennem érez?*

*Ha meghámoznak, kint dereng elő
ami belül van, nedvek és a rostok,
már meztelen leszek és védtelen,
mindenki lát, ha héjamból kibontott.*

*Markába foghat, az lehet helyem,
vagy fölrakhat mások közé a polcra.
Csak észre ne vegye, hogy rothadok.
Szépnek lásson, mi ott ül, illatozva.*

MAROSI GYULA

Ha valaki

Ha valaki egyszer megteszi

- hogy ősszel, úgy lombhullások idején, egy reggelente már csípősen párás, de délidőben a vénasszonyokat még megsimogató, alkonyattájt az égetett avar keserű illatát libbentő napon felás egy darabka földet, gondosan kiszedi belőle a tarackgyökereket, pitypangrépákat, mohagubancokat s más hasonló rondaságokat, gondosan szétmorzsolgatja a száraz nyárban kőkeményre összeállt rögöket
- följavítja néhány vödör, az előző ősztől érlelt kerti komposzttal, esetleg, ha módja van rá, mert a közelében lovak élnek, talicskányi elkunyerált istállótrágyával
- majd a jó remények ihletettséggel, mintha csak kenyértésztát gyúrna, jól összedolgozza ezt a puha, meleg, zsíros tapintású földet, hogy aztán szép sorjában hagymákat dugdosson bele: előre a borsó nagyságúakat, mögéjük a mogyoró, aztán a dió, aztán a vörshagyma nagyságú hagymákat, végezve, tevékenységét mintegy meg/császár/koronázva, leghátra néhány kissé büdöskés ökölnyit; természetesen betartva a szabályt, hogy minél nagyobb a hagyma, annál mélyebbre kell rakni
- végül szépen lesimítja, kissé meglapogatja a földjét, természetesen tenyérrel, mintha simogatná: a még alvó hagymák ezt megérik és idejük eljőve meg is hálálják; majd nem sajnálva a vizet, többször is jól meglocsolja, beiszapolja!, az akkurátosabbja botocskákkal megjelölheti a sorokat, de ennek semmi értelme
- ezután tulajdonképpen nem kell tennie semmit, viszont hasznos és célszerű, ha a nemsokára beköszöntő hosszú, sötét téli napokon, a süvöltő északi szelek idején, lefagyni készül orral a villamosmegállóban, vagy bokáig a leszótt latyakban cuppogva, az alig leplezhető depressziók és influenzás végtagfájdalmak közepette, naponta legalább egyszer, akárcsak egyetlen percre is gondol hagymáira: mert azok, bármilyen távolról, akár a Föld túloldaláról is indult, feléjük irányuló vágyakozó gondolatokat felfogják, s ezáltal szaporíthatjuk a még fagyott sejteikben kristályosodó hálájukat
- és akkor úgy február közepén, mikor már fényesednek az egek, a felhőzet kezd játékosná válni, a nap sugarak melegét már érezni a pulóveren át, pontosabban azon a napon, amikor a cinkék először elkiáltják, hogy „nyitni kék!”, fel kell keresnie ősszel megművelt kertecskéjét
- mert a kásásodó hó alól, az éjjelente még visszafagyott jégkristályok közül már kezdik is kidugni fejüket a hóvirágok, sáfrányok, íriszek, tőzikek, keltikék, csil-

- lagvirágok, már viritja is sárga kis virágát a téltemető, már jóformán el se lehet mozdulni onnan, mert robannak elő a földből, zöldjük harsog, bimbóik feslenek
- kékek, fehérek, lilák és sárgák, kecsesek és törékenyek, csikosak és pettyegetettek, színeik oly tisztán tündöklők, hogy belekábul a szem, és amikor később megjönnek a megfontoltabb illatosak, a finoman áttetsző tavaszillatúak, hatásukra a szem után kábulatba esik a kisagyból indulva az egész gerincvelő
- akkor már összefolyik az idő, napok, hetek, hajnalok és alkonyok, meghajlik, mint a téridő, visszatér önmagához, és akkor, az örök körbejárás záródása pillanatában megszólal egy füllel nem fogható zene, legtöbbször igen vidám kislányhangokon, s ezzel beköszönt az örök tavaszünnepe, az elpusztíthatatlan élniakarás karneválja, melyben, bizony mondom néktek, értelmet nyer röpke életünk, és igazzá válnak a túlvilági életről szóló Nagy Tanítások
- és ha ez a valaki bölcsen válogatta össze hagymáit, ez a nagy tavaszünnepe kábulata eltarthat május közepéig, a délidőben már verejtékező homlokok idejéig is, az összefoglaló, diadalmas finálét a liliomok adhatják meg, eltarthat pontosan addig a napig, míg érkezét jelezve először el nem kiáltja magát a sárgarigó: „kell-e dió, fiú?”
- amikor is az a bölcs valaki, utolsó turbánlilioma utolsó virágát a földre pottyanni látva mégsem esik kétségbe, hogy az ő biztató nagy tavaszünnepe nek immáron mégiscsak vége, nem érzi elhagyottnak magát, nem sír kiürülten a lelke, mert a „kell-e dió, fiú?” fuvolaszó nemcsak egy nagyszerűség végét, hanem éppen úgy, mint a „nyitni kék!”, valamilyen másfajta, érzékibb, olykor szemérmetlenül buja, de ugyancsak megújulásról, kábító életöröm idejének közeledéséről ad hírt
- nem tudható, miért van ez így, de a világegyetem minden hangi megnyilvánulása közül a cinege és a sárgarigó hangja az, mely a legtermészetesebb módon tud az ember szíve mélyébe hatolni, kijátszva akár az agy kontrollját is, egyszerűen belé suhan, otthonosan elterpeszkedik, aztán belekeveredve a vérbe, felpuhítja az aortákat, megnyitja a sorvadó hajszálereket.
- És ha valaki mindezt életében csak egyszer is megteszi, nem tud ellenállni a vágnak, hogy újra és újra megtegye. Ha valaki mindezt csak egyszer is megtette, s valamiért többé nem teheti meg, búskomorságba esik, elveszti kedélyét, az élet értelmébe vetett hitét, megszűnik érdeklődése a világ minden más dolga iránt. Az lesz a sorsa a nyomorultnak, hogy majd egy virágai nélküli, fényesdő koratavaszon, egy olyan napon, amikor a cinkék először elkiáltják magukat, hogy „nyitni kék!”, meghasadjon a szíve

Thíra

Élnek emberek, mégpedig az Égei-tenger Thírának is ismert szigetén, kik minden áldott nap, teendőik befejeztével, késő délután megmossák kezüket, izzadt arcukat, jobb ruhát öltenek, majd a hófehér házak közötti szűk, meredek, lépcsős utcákon elballagnak megszokott kerti asztalukhoz. A terített asztalok több száz méter magas, szakadékként lezuhanó mélység peremén állnak, keskeny, olykor aládúcolt teraszokon, hordónyi kerámiacserépekben őrzöngve virágzó növények társaságában. A félbetört gyűrű formájú sziget keleti peremén, ahonnan a szédítő magasból jó kilátás nyílik a gyűrű közepén ma is kénes gőzökkel bugyorgó kaldera-tóra, de főként nyugati irányba, a végtelenbe futó tengerre. Minden teraszhoz tartozik egy-egy puha tufába vájt pince, melyben helyi szőlőkből készült

nehéz, olajos borokat tartanak, melyek zsálya-, citrom-, narancs- és talán kaktuszvirág illatát zárják magukba. A pincérek minden érkezőnek kérés nélkül az asztalára tesznek füles kis üvegcancsókból, tán félliternyi borocskát. A megszokottság békessége mögött visszafogott izgalom vibrál, mintha valamilyen előadás kezdetére várnának.

Láthatjuk: különös hely ez a Thíra, nagyon is különös. Az idők kezdete óta tűzhányóképpént emelkedett ki a tengerből, és mivel szelídek és megbízhatónak mutatta magát, emberek telepedtek meg rajta. Hófehér márványból épületeket emeltek, falaikat freskókkal, padlatukat mozaikkal díszítették: bőségben, derűben, életimádatban élhettek, ezt bizonyítják időnként előbukkanó tárgyaik. Ám egyszer, immár jó ezer évekkkel ezelőtt, a Teremtő kifürkészhetetlen akaratából oly heves tevékenységbe kezdett, hogy szó szerint felrobbant: teste az ég kékjének magasságába szállt, pora hold-hónapokig elsötétítette az eget, a megnyíló tüzes torkába bezúduló tenger iszonyú szökőárral buggyant vissza. A rengés meg a szökőár letarolta a környező szigeteket is, nagyon távoli, lapos partokon mosott el mindent. A ma fellelhető félbetört gyűrű szakadékos pereme a kráter oldalfalára visszahullt hamu és láva.

A most élő thíriak mindezt tudják. Időnként faragott márványkövek, cserép- és mozaikdarabok kerülnek elő a hamuréteg alól, megcsodálják, megbecsülik, megőrzik őket, bepillantanak a múlt mélységes mélységeibe. Méltósággal járnak-kelnek szülőföldjükön, mert tudják, talpuk alatt nemcsak egy hajdani civilizáció romjai, de őseik megkövesedett teste is fekszik. Barátságosak, türelmesek a zajongó idegenekkel, szeretnék, hogy legalább arra a rövid időre, amit a szigetükön töltenek, rátalálnának saját méltóságukra. Látják a krátertő állandó forró, kénes bugyorgását, érzékelik, hogy alattuk időnként megremeg a föld, olykor megrepednek házaik falai, tisztában vannak vele, hogy bármely pillanatban

megismétlődhet az a rettenetes erejű kitörés. Mindezekből következően ők még azt is tudják, hogy bármely pillanatban elpusztulhat akár a Föld is, felrobbanhat, megfagyhat, felperszelődhet, porrá omolhat az Ūrben. Génjeik tudtukra adják, mennyire esendő, suhánásnyi, megismétel-

hetetlen az emberi élet, talán azt is, hogy csak átmeneti jelenség az élőknek nevezett világ.

Így hát minden áldott nap, a késő délutáni órában elballagnak valamelyik virágpompás teraszon lévő törzshelyükre. Ilyenkor a nap már csak néhány ujjnyival áll magasabban a tenger meghúzza horizont vonala fölött. Kortyolnak illatos borukból, és átadják magukat a látványnak: ahogy a tenger mindenféle kékjei és az izzó sugarak vörösei egymásba folynak, az emberi szem számára alig felfogható színvariációkat alkotnak, őrzöngve táncolnak a vizen és az égen. A napkorong, amint lassan zuhanva közelít a horizont felé, egyre nagyobb és nagyobb lesz, és a tenger párájába burkolózva egyre haloványabb: az őrzöngő színek lágyulnak, pasztelfinom, nehéz sóhajokká válnak, és egyszer csak megjelenik az aranyhíd, hosszan-hosszan-hosszan, a kráter lábáig futva. A dráma tetőpontján a napkorong alja megérinti a tengert. Ez az a pillanat, melyben valami, talán minden, visszavonhatatlanná válik. Elszállnak a hiú remények, elsüllyednek a vak hitek. Már csak hosszas, gyönyörű, de mégiscsak haldoklás következik: sötétül alant a befogadó víz, narancssá fakulnak a harsány bíborok, haldoklik az aranyhíd is, vékonyodik, rövidül, a krátertőben megjelenik a

fekete. S amint a napkorong utolsó, túsúrásnyi tűzpon-tocskája is elmerül a tenger mélyében, a teraszokon ülők hosszan figyelik a nevezetes pontot, mintha a helyét örök emlékül be akarnák vézni a fejükbe. Könny szökik a szemükbe, nagyot sóhajtanak, majd lassan oldódva a meghatottság bénaságából, tapsolni kezdenek. Nem vastag, dörgő, tüntető vastaps ez, amivel a szolgáló színészeket szokás jutalmazni – éppen hogy csak összeérnek az izzadt tenyerek, hangtalanul, ahogy imádkozáskor is. Megisszák maradék kis vörösborukat, egy biccentéssel elbúcsúznak szomszédaiktól, és csendesen beszélgetve hazamennek.

A napnyugta után hamar beálló alkonyban aztán lidérces fény-nyalábokon érkező árnyak jelennek meg a szigeten: mindenféle-fajta elnökök, diktátorok, párttitkárok, terroristák és öngyilkosjelölt platformvezetők; kékvérű koronás fők és a nép egyszerű fiaiból kiemelkedő tömeggyilkosok; bankárok, tőzsdeguruk, koszlott brókerek és globalista spekulánsok; hiénamosolyú besúgók, siblerék, főpolgármesterek; éneklők és táncolók, mentalisták, agysorvadásos lant-

művészek; televíziós gép-pofázók és mindközönséges celebek; homokosok, transzvesztiták, pornóasztárok, hatalmi ánuszkokban melegedő szépirodalmárok; vicc-lap-szerkesztők, közvélemény-kutatók, hasbeszélők, csillagjósok; bérgyilkosok, bicskázók, állat- és kisebbségvédők ott tolonganak, lökdösődnek a szűk, meredek utcákon, hangoskodnak, ígéretnek, hitegetnek, fenyegetőznek, rángatóznak, riszálnak, vonyítanak; műfogsorukat csattogtatják és nemi szervüket mutogatják, számárcsődörrel üzekednek és falzett hangon áriatöredékeket énekelnek, kacarásznak, vért isznak, koraszülött csecsemőket fojtogatnak – teszik tehát a dolgukat, miket a világ minden ember lakta zugában tesznek, és követelik, hogy engedjék be őket a házakba, mert rajtuk múlik a világ sora – ám azok az emberek, akik minden áldott nap kiülnek a hamuval borított márványpaloták fölé, hogy különös virágok illatát rejtő boruk kortyolgatása közben ezredszer is megszemléljék, megkönyvezzék, majd megtapsolják a naplementét, sose nyitnak ajtót az efféle népség előtt.

CZIGÁNY GYÖRGY

Reggel sötétült el

*Reggel sötétült el szobánk, a kis
asztalodon a könyv kinyitva is.
Alvó betűk nem ébrednek soha,
s nincs szólótőkék indázó sora,
csak elásott csönd, síremlék fenyő,
kövek közt bujdosik: nem tör elő
pitypang, se fű és első tulipán.
Zöldmál üres és nem lellek Szadán
– hát merre is?! – kereslek mindenütt,
csal fenti rét, ahol kutyánk feküdt,
s ha déli tó szemvillanása szán,
kiválsz a strand nyüzsgéséből talán,
míg keresem az élő színhelyet,
hol nem jártam azóta, hogy veled.
Láger-lét zár be: hírek nélküli.
Ha fűzfádat gyöngéden fésüli
a szél, szemedre fúhatná hajad.
Amerre jártunk nem találtalak:
hangos nappalnak hozzánk nincs szava.
Örök világosság kél éjszaka,
fogynak bújócskánk útjai, napok.
Föltámadsz bennem, mikor meghalok.*

DOBAI PÉTER

„*In taberna quando sumus...*”

„*Quant'è bella giovinezza
Che si fugge tuttavia
Chi vuol'esser lieto, sia;
Di doman' non c'è certezza.*”
Lorenzo il Magnifico

*Víg-vad-versengő tavaszévek,
májusfény-virágai első szerelemnek,
bánattalan és bánthatatlan hősi kedélyben
múlatott szeretkező, ölelő, táncos éjek,
'melyeknek szívünk hajnalhasadásai
sem vetettek véget!
Ó, hát minden, ami történik, az lesz
máris emlék, hiába, hogy meg még alig éltük
történését az erőszakosan is szép véletleneknek!?*
*Kamaszkisasszonyokról úgy hullt le a szoknya,
mint százados aranyplátánokról a szép levélzet,
mint dús, kupolás lombfák lombja,
'mikor hirtelen nagyságos nyárvihar
királyi haraggal rohanja meg a védtelen
vadont s minden tegnapi boldog nyomot elmos,
el, könyörtelen, hiába, hogy senki ifjú nem
könyörgött, hogy bármi is szebb legyen,
mint amilyen, hogy történjünk másképpen,
mint ahogy éppen megestek az esetek.
Hittük, hittem, másokkal is elhittem:
ami történik, az az ajándék!
Elmosódott nyomok... most... de akkor régen
születtek új ösvények, volt bár mind céltalan,
ó, mert nincsen holmi cél, se papírra vetett terv
a szent, szabad, archaikus ifjúságban,
igen, az idők futása még észrevétlen,
a mulatság szekundumra sem szakad meg,
a nagykorú, felnőtt félelem ismeretlen...
Hevesen hullámzó körben lejtik táncukat
Szent Iván éjen s a magasan lobogó tüzet
át-átszökellik: delinek, szépnek virult **fáklyaleányok** — — —*

— — —
*Azóta lett kialudt fáklya mind:
a hódító leányság, az igéző leányzás...
S lett a kihívó véletlenekből befejezett Végzet,
lett a csapongó életből sújtó, kénytelen Sors.*

KISS BENEDEK

Betlehem örök feltámadása

Bennem él az Isten,
és én a Nagy Istenben élek.
Nem futok már előle
sem utána,
csak ha fáj, vérzek.

De annyira nem is fáj, sokaknak
sokkal nagyobb sebek fájnak.
Hirdetem Őt, hírelem Őt,
Alleluja,
minden testi-lelki világnak.

Megtöretünk, hisz ő is megtöretett,
nyögiük, hogy mért hagyta el engem.
S ő akkor biccent és mindig
újjászületik értünk
az örök Betlehemben.

Fájdalom nélkül nincsen semmi.
De vér és aranyhoz kell a kenyér.
Kenyér kell, Uram, elsősorban,
vér és arany folyik,
míg a világ
nyugvópontra nem ér.

De addig Ugoicsa non coronat,
és Betlehem egyre ragyog.
Imádunk, kisdéd, ki bennünk születesz,
s áldjuk fénylő szemed:
a Napot s a Holnapot!

Irgalom a Földnek!

Amikor énekelek,
tudom, a világ beteg.

Amikor hallgatok,
dörömböl a világ,
pedig halott.

Amikor meg unokámmal játszom,
örökidejűnek látszom,
s annak tetszik a világ is.

De József Attila tudta:
a világ
birkaganéj-kláris.

S hogy az elektronok
összeütődnek.

Irgalom a Földnek!

HEGEDŰS IMRE JÁNOS
Veronika kendője

(regényrészlet)

Női hang

Legalább a családnak hagyott volna békét! Mi nem voltunk bugrisok, úri családnak számítottunk Kispesten, mégis, ha baja volt velem, ha részegen állított haza, s összecsapunk, mindig Ádámgig s Éváig ment vissza, úgy vájkált a múltunkban, mint egy sámán a ló beleiben, amit hülye történelemtanárnk olyan undorítóan magyarázott a gimiben. Anyutól – mondta – férfias természetet örökölttem, azért vagyok porosz katonatiszt, apámtól, aki a mostohaanyjával dugott három évig, a puhány jellemet; rosszabb volt egy rühatka detektívnél, addig hízelt apunak, amíg szegény elárulta ennek a futóbolondnak élete nagy titkát, amiről mi, saját gyermekei sem tudunk, kifaggatta, hogy aztán az én fejemre öntse a bilit, ha veszekedtünk.

Apu édesanyja korán meghalt, emiatt félárván nőtt fel, az apja ivott, mint a gödény, és amikor részeg volt, láb-szíjjal verte kékre, dagadtra a fiát, ha az elrontott egy fejlődést vagy talpalást, s kárba ment a drága anyag. Aztán fiatalasszonyt hozott a házhoz, apu mellett cseperedett föl, a disznó ribanc nem érte be az öreggel, addig riszálta a farát, amíg rávette mostohafiát az üzekedésre, s azután sem hagyott békét neki, miután megnősült, vagyis elvette anyut. A bátyám, Feri már megszületett, a mostoha mégis eltöltötte apámat anyutól, elhíresztelte szegényről, hogy rosszbetegségben szenved, ezért nem született sokáig a családnak gyerek, én is csak az orosz fogság után jöhöttem a világra. De hát mi köze volt ehhez Marcinak? Ki engedte meg neki, hogy beleüsse az orrát ilyen kényes dolgokba? Egy rendes család nem teregeti ki szennyését a világnak. Igaz, ő nem mondta senkinek, csak nekem, de megette vele az életem, ahányszor csak bevetésről jött, vagyis a kocsmából, csattogtatta a fogát, úgy vicsorogta, volt honnan örököljem a moral insanityt, pesti vegyestál vagyok, romlott a csontom velejéig, ráadásul ágáló pesti poloska, ők mindig is tudták ezt vidéken. Még a pedáns tisztaságunkat is kikezdte, anyuról titokban szénrajzot készített, fél zoknival a bogos kezében eszeveszetten súrolja a sparhertet, címet is adott a rajznak: Nő, félzoknival. Jobb lábát kissé behajlítva előre teszi, lépni akar, de nem indul, hanem mereven áll, mintha sóbálványá változott volna, hosszú arcát még hosszabbra nyújtotta, átkozódik, vad indulat a szemében, olyan, mint egy mesebeli boszorkány. Persze hogy szokott hangosan szitkozódni, én is azt csinálom, ha felbosszantanak, de milyen jogn

foglalkozik velünk, ez családi vonás, attól könnyebbülünk meg, ha mindenkit elküldünk, amikor senki sem hallja, az édesanyja rühös izéjébe. Agyongyötört azzal is, hogy mi a firhang mögül leskelődünk a világra, nézzük, jár-e valaki a gangon, s csak akkor lépünk ki az ajtón, ha sehol senki, hogy ne kelljen köszönni. Hát ez egy festő dolga? Ilyesmikkel foglalkozik egy művész? Elméletet tudott szülni, abban nagymester volt, vagyishogy ő emiatt nem bontakozhatott úgy ki, ahogy szeretett volna, magammal hoztam ezt a szellemet, elzártam a világtól, csak azokkal barátkozhatott, akiket én megszabtam, rendszerint süket tanügyi tyúkokkal s még hülyébb férjeikkel, velük, mondta, a napi bevásárláson, a bendő-gondokon s az öltözködésen kívül semmiről sem lehet szót váltani, tanári konferenciákat tartanak, ha valakinél összejönnek, s szidják a hülye kölyköket. Hát az ő hóbörgő cimboráival mit lehetett kezdeni? Meg sem mukkantam, ha néha beengedtem a házamba, s vacsorát főztem nekik. Egy szót sem értettem a sok zaggyvaságból, amit az új formaeszközökről, térhatásról, dimenziókról, színekről, fényről, árnyékról összehordtak. A lírai absztrakció önmagában nem elég, kiabáltak, pop art nélkül nincs igazi megújulás, s még azt is hiperrealizmusba kell átvinni! Dinamikus struktúrákkal, redukcionista módszerekkel, organikus nonfigurációval kell megbontani a képi rendszert, stilizálni kell a tájat, mert a posztimpresszionizmus már elavult, fel kell fedezni a fényenergiát, csak kalligrafikus ecsetkezeléssel léphetünk egyet előre, másik a nazarénus iskolát akarta volna feltámasztani a proletkultos sablonok, a szocreál dogmák ellensúlyozására, harmadik a mágikus realizmus és a szürnaturalizmus mellett kardoskodott. Így folyt ez a blabla órákon keresztül, nyomták ezt az albérleti dumát, én visszahúzódtam a konyhába, s ott írtam le az elkapott szavakat, mondatokat, másnap Marci lexikonjait, szótárait is kézbe vettem, hátha egyszer meg tudok szólalni, ne higgyék ezek a kergettyűk, hogy ők a világ csicsás lángelméi, esküszöm, egy osztást sem tudnának elvégezni hiba nélkül.

S mégis, akármennyit veszekedtünk, nagyon büszke voltam Marcira, ha ilyenkor halkán, csendesesen megszólalt: – Fiúk, nincs a világon ember, aki megmondaná póre szavakkal, mitől jó egy kép, mert az napszél, ígézet, szemverés, vakító villanás, ködös látomás, barlang falán Isten árnyéka, seb föld felszínén, szín és zene, értsétek meg, fiúk, a jó kép pozitív stressz, a jó kép boldogság-hormon, szóval...

Hóbörgés volt ez is, de legalább szép blabla, amit nem fejezett be, megakadt, elhallgatott, nagy csend keletkezett, a teljes blöfföt nem értettem, csak a napszelet, mert az fizika, az én szakmám, nyilván a disznósorda is csak sejtette a lényegét, elhalkultak, kezüket mocskos farmer-

jükbe törölték, ittak még egy darabig, meg sem köszönték a vacsorát, s továbbálltak. Anyu, szegény, mindig eljött, egész nap takarított, ha nálunk járt a horda, szerinte rosszabb ez, mint apu és a mostoha etyepetyéje, egyik férfi sem jobb a másiknál, fal mellé kellene állítani az összest, de hát mit tehettem, ilyesmiért nem válhattam el, s tudtam, akkor Marci még nem járt senkihez, akkor még gyöngyharmatos Szent Márton volt, Veronika dédelgetett fia és az én férjem, inni is csak később kezdett, miután külön ágyba, külön szobába fektettem. A lányok nőttek, s ahogy kinyílt a csipájuk, belebolondultak az apjukba, ölni tudtak volna érte. Mellettem csak anyu állt, pedig Bernadette a mi fajtánk, de ő cinikusan intézett el engem

egy-két foghegyről odavetett, halálos sértéssel, még most sem tudom, ő szólt ki először a száján vagy az apja, hogy skorpió vagyok, fekete pók, vagy mi a kurvaisten, honnan tudjam, melyik falja fel a társát, mondják meg a biológusok. Tímea ennél is rosszabb volt, úgy harcolt az apjáért,

mint egy nőstény oroszlán, szemembe vágta, hogy én teszem tönkre, egy férfi olyan, amilyené a feleség formálja, markotányos, barbár matróna vagyok, soha nem lett volna szabad férjhez mennem.

Hát nem kellett volna már akkor felakasztanom magam a spájzban egy vaskampóra?

Nem kötöttem fel magam, inkább őrlődtem a két malomkö között: anyu cukkolt a válásra, mert egy bizalmas beszélgetésben elmondtam neki, tudok a nagy titokról, apu Marcinak mindent elmondott. Nem árulhattam el senkinek, hogy éppen amiatt szeretem Marcit, amiért mások gyűlölik, vagyis hogy bitang csibész, hogy van benne valamilyen kurva kedvesség, szűzmáriát is rá tudná venni a bűnre, a férfiak utálják, szerintük pofába mászó képe van, de minden nő nyihog neki már messziről. Hogy magyarázzak meg ilyesmit egy anyának, különösen egy olyanak, aki minden férfit utál? Annyit mégiscsak muszáj Marci javára írni, hogy máglyán sem mondta volna el rajtam kívül senkinek a szüleim titkát, apu üzekedését a mostohával és a fogság utáni lábszízajást, de az már nem ért semmit, már megszakadt a gát, anyu, a büszke, gógós Wellmann lány nem tudott többet szembe nézni se velem, se Marcival szegyenében, annyira piszkos és megalázó volt az egész.

Hát ilyen mocskos az élet? Már születése előtti múltját sem vállalhatja az ember? Lehet úgy élni, hogy még a világon sem voltam, s már akkor végigsöpört rajtunk a döghalál? Szabad volt nekem, a kisebbik tesómnak s a húgomnak megszületni? Képesek voltak összehozni még három gyereket az orosz fogság és a nagy verések után? Nem kellett volna nekünk, apuval együtt elenyészni az ázsiai földben a kínai határszélen? Ki lehet bírni ennyi aljasságot, ennyi szennyet, ennyi bűnt? Emberek vagyunk mi, vagy férgek?

S mégis most, egyedül kiabálva az üres házban, visszaírom azt az időt, visszaírom a szörnyűséges gyönyört, visszaírom – hogy is mondta Marci? – az együttélés hagymázás lázát, a házasság kibírhatatlan misztériumát.

De minden hiába, mert jött a sátáni kísértés, Marci félrelépése, jöttek az alkoholos esztendők, s akkor minden elpusztult. Akkor, ha veszekedtünk, nem kímélte a szüleimet sem, s minden példabeszéde arra ment ki, hogy énmiattam vetél el a tehetsége, olyan vagyok, mint anyám, s szemem kö-

zé vágta a másik, még szörnyűbb titkot, amit sátáni ravaszágával kipiszkált apuból: anyu lábszíjjal verte, amikor hazajött az orosz fogságból, így adta vissza fajtalankodása miatt a kölcsönt. Enni adott neki, mint egy disznónak, megfüröszttötte, tisztára dörzsölte az elfonnyadt testet, aztán naponta egyszer-kétszer, attól függően, mekkora volt a mérge, végigszíjazta talpától a feje búbjáig az ágyban, s mondta: – Nesze neked, te bűdös lator! Kell-e még a mostoha rohadt valaga?

Kérdezem, ezerszer kérdezem: Hogy tudtak ezek után három gyermeket a világra izélni? Senki nem tudott erről a borzalomról, csak ők ketten, amíg be nem lépett közénk Marci, ez a démon, ez a Lucifer, szerinte az élet ellentéte szüleim sorsa, mindenképp meg kellene festeni a bizarr jelenetet, szálfegyenes matróna veri szíjjal hernyóvá zsugorodott férjét, mekkora tabló lenne: tótágast álló Golgota! Soha nem festette meg, az eredmény az lett, hogy Marci kettőnkre vonatkoztatta ezt az átkozott sztorit, példalózott, célzásokat tett, ha kiabáltam, ha ordítottam, ha szidtam a leánykákat, vessék meg az ágyukat, húzzanak tiszta bugyit, rakják helyükre a könyveket, füzeteket, már hallottam, na, veri az ördögöt a felesége. Még ezt a bugris mondást is kifordította a fonákjára,

csakhogy mocskolni tudja a szüleimet. Hát nem ő volt a sátán? Mit szólt volna hozzá, ha én is sorra veszem a bundaszagú rokonait, a nyüves szalonnát, amivel megkínáltak, a naftalinos ágyneműt, az anyja koszos kötényét s büdös vállkendőjét, amivel az aluljáróban takarja most az arcát, a zsíros eszcájpgot, az odakozmált edényeket, az apja sáros gumicsizmáit, a rőfögő disznókat, a tetves tyúkokat, a rühös kutyát? Még Marci kedves gesztusait, legszebb vonásait is meggyűlöltem, amikor felfedeztem, hogy az anyjától származnak. De elviseltem mindent, szerencsére nem éltünk együtt, csak akkor utaztunk le, ha Marcira rájött a honvágy, a vidékmánia, ha otthoni téma kellett neki, és festeni akarta Hany ronda szalamandrát, gőzölő mocsárlápjait, barkós cinegét s az eszméletlenül koszos tőzegásókat. Mit lehetett azokon szeretni?

Férfihang

Heket. Igen, a születés és az alkotás békafejű egyiptomi istene állt a spájzban, beföttes üveggel a kezében, amikor rányitottam. Egyedül volt otthon, s nagy izgalomban, mert cukorbetegsége miatt éppen kompótot nem nassolhatott, elfelejtette bezárni az ajtót, így megleptem. Porcelánbaba arcát egészen közelről világította meg egy fali villanyégő, s ebben a szennyessárga fényben olyan átszellemülten kanalizta a meggykompótot, ahogy csak hermafrodita plébánosok tudnak misét celebrálni. De mégis inkább békára hasonlított, ez lefokozta a glóriás ragyogást, kitátott szája rés volt, nem lyuk, sokdioptriás szemüvegével nagy szemű kétéltűre emlékeztetett. No, gondoltam, itt van Hany Istók ikertestvére, csak nem halszájú, hanem békafejű: óriási téma. Alig hallhatóan köszöntem, ettől szörnyen megijedt, kiejtette kezéből a beföttes üveget, s az úgy robbant szét a kamra téglapadlóján, mint egy kézigránát. Hoztam törlőrongyot, személtlapátot, seprűt, nyugtattam, ne búsuljon, Imre bácsi, nem szólok senkinek a tiltott gyümölcsről, csak éppen meséljen nekem Távol-Keletről, s énekelje azokat a tunguz vagy kínai dalokat, amiket tanult, amiből egy szót sem ért, de fájdalmasak, akárcsak a csángó kesergők vagy az archaikus népi imádságok. Nekem legalábbis szomorúaknak tűntek, ő viszont makacsodott, egészen más ott az emberek lelkülete, vidám keresztelőkön, lakodalmakon énekelik ezeket, akkor bizonyára a születés csodájáról, szerelemről, érzékiségről szólnak. Ez hozott össze minket, az egzotikus zene és az Amur, a csodálatos folyó, amelyről olyan lelkesen beszélt, mint az amerikai négerek a Mississippiről. Egymás szavába vágunk, ilyen különös módon kapcsolunk össze Európát Távol-Kelettel, én a Rába, Répce,

Rábca kanyarulatainak csendjét, békéjét, a Fertő-tó fölött lebegő selymes fények táncát idéztem föl, mert mindenhol szépek a vizek, ő hol a félelmetes ősvadont, hol a kínaiak és az oroszok óriásfolyamát dicsérte, annak partján volt a lágerük, az tartotta el őket hallal, rákkal, kagylókkal, anélkül éhen veszttek volna. Már alig őrizték szerencsétleneket, a fogoly biztos halálát jelentette, ha túlságosan messze csámborgott el a lágertől, mert vagy a vadak tépték volna szét, elsősorban az Amur-leopárd, vagy a bennszülöttek emeltek volna kapát-kaszát rája, hisz a szökött fogoly csak lopásból tud megélni. Önző beszélgetés volt, a beleképzeléses festést gyakoroltam, a nagy vizet, a csonttá aszott foglyokat, a helyi népviseletet rajzoltam meg otthon, a legnagyobb élmény mégis Imre bácsi danolása volt. Kicsi, keskeny békaszáját kitátotta, az ajkai alig mozogtak, s valahonnan a torkából jött ki a méla, édes, szomorú dallam; több tucat rajzot vetettem papírra erről a kedves, mégis ijesztő arcról.

Soha ennyire lepusztult embert még nem láttam, éppen ezért volt hihetetlen az élettörténete és nagy titka, amit aznap elmesélt. Tartását, méltóságát veszítette el, s nem a fronton, nem az orosz fogságban, hanem itthon, először fiatalkorában a mostohával, másodszor teljesen leromolva, a fogság után, negyvenöt kilósan, felesége szíjcsapásai alatt.

Éppen kinőtt a kamaszkorból, mikor az anyja meghalt, apja másodszor ringó farú özvegyasszonyt vett feleségül, jóval fiatalabbat, mint ő volt, ez vezette be Imre bácsit a szerelem titkaiba. Legtöbbször a cipészműhelyben, egy keskeny priccsen húzta magára mostohafiát, máskor, ha csak ketten voltak otthon, süteménnyel, mézes pálinkával traktálta, s a hálószobában vetett kettejüknek ágynak. Az első két évben nagyon büszke volt arra, hogy a mostohája így kitünteti, kényelmes volt, nem kellett bordélyházba járni, így pénzbe sem került, gyermekáldás sem fenyegette, mert a néember meddő volt, de miután meg-nősült, már csak azért is szeretett volna kilépni ebből a bűnös kapcsolatból, mert rettegett a feleségétől, a büszke, gögös Wellmann Reginától, akinek úgy járt a szeme, mint a menyétnek, őt nem lehetett félrevezetni, ha viszont szakítani akart, a mostoha azzal fenyegette, erőszak vádjával följelenti a rendőrségen, így másfél évig tartott a viszonyuk az esküvő után is, akkor következett be a világra szóló botrány. Rendszerint vasárnap szeretkeztek, amikor apja kocsmába, felesége misére ment. Az, mivel már rég gyanakodott, visszatért a templomajtóból, s ott kapta őket lila paplan alatt, vetett ágyban. Konyhakést ragadott rájuk, félig öltözötten menekültek a szomszédba, egy hétig haza sem jöhettek. Aztán mindenki beletörődött, mindenki megkeseredett, mindenki gyűlölte a másikat, de tovább éltek ott, úgy együtt, mert

akkor nem lehetett könnyen elválni. Hála Istenek, jött a világháború, s ő elmehetett ebből a pokolból. Öt év után tért vissza Ázsiából, akkor bosszulta meg a felesége azzal, hogy naponta egyszer-kétszer, akárcsak gyermekkorában az apja, végigverte a cipésműhely lábszíjával az ágyban, s ő még kisujját sem tudta mozdítani, úgy le volt gyengülve. Mostanig titokban tartotta, én vagyok az első személy, akinek vallott, a gyermekeinek mégsem teregethette ki azt a szennyest, amiből kibújtak. Ez volt Imre bácsi életének féltett titka, akkora rettegéssel mondta el nekem, hogy elgyengült, végig kellett nyúljon a keskeny heverőn a műhely be- ugrójában. – Ha rám jött a honvágy Szibériában – mondta –, a mostohámra gondoltam és a feleségemre, s rögtön megbékéltem a sorsommal az Amur partján.

Azért volt tragikomikus a vallomás, mert nehezen tudtam elképzelni ezt a nyomorult féregembert

Casanova szerepben, akinek ráadásul délceg felesége van, mindenesetre megesküdtem, soha senkinek nem árulom el, de a nagy romlások idején terjed a pestis, s amikor Otíliaval vívtuk ordas harcunkat, részegen szemére vettem az apai örökséget, azt mondtam, tőle örökölte az immoralitást. Elismerem, árulás volt ez a javából, s nem a vallomástevő szenvedte meg, hanem Otília, fuldokolva zokogott, s átkozta a sorsot, hogy ő egy kékre, lilára vert férfitestből szivárgott erre a nyomorult világra.

Hasznom az egészből csak annyi volt, hogy az Imre bácsiról készült portréval kigyógyultam a fiatal festők betegségéből, s most már azt is meg akartam festeni, ami nem szép, ami nem feltűnő, nem hivalkodó, de mögötte kavargó örvények sejthetők; küzdelmes, vért izzadó évek után sejtettem meg, ami ésszel felfoghatatlan, azt, hogy a festmény beavatás a létezés titkaiba, ösztöneimmel éreztem, hogy a jól megformált kép akkor is hatásos, ha a téma – legyen az mező, növény, tárgy, emberarc – irritál, bántja a szemet, sérülünk általa, szenvedünk, de a műélvezet végeredménye a megtisztulás, a katarzis lesz.

Ekkortájt gyakrabban mentem haza a szüleimhez, és boldogan zuhantam vissza a természet őszállapotába. Hol egyedül, hol apámmal jártam az árnyékos pagonyokat, a soknépű nádasokat, a madárfütytős erdőket, hetekig úgy tanulmányoztam a sótól, hidrokar-

bonáttól, szulfátoktól megnyomorgatott tóparti növényeket, mint egy buzgó biológus, a szikes pusztá, a sztyepp-tó lett egyik nagy témám, s ha a szikso-fehér partot vagy a fehértippanos, ecsetpázsitos mocsárretet festettem, kerültem az erős színeket, helyettük a szennyes-fehéret vagy a kopott-sárgát használtam. Hany és Fertő-táj uralkodó tájeleme a nád, ez a szívós, elpusztíthatatlan, de szépbugájú, zászlós növény, vízpartok gyalogkatonája, valahol olvastam, az ember gondolkodó nádszál, mindenki tüzzel-vassal pusztítja, mégis él és terjed, tisztítja a vizet, hasznosságban egyetlen más mocsári növény sem versenyezhet vele, ezért igyekeztem beszédessé tenni, ha megfestettem.

Negativizmust emlegettek, ha szóba hoztak, ha rólam írtak, de én büszke voltam, mert egy addig ismeretlen flóravilágot fedeztem föl: a réti harmatkása volt régi

időkben a mannafü, akárcsak a pusztában zsidóknak a virágpor, apró magját köles helyett megfőzték; a sziki ballagófüvet görgeti ősszel a szél, mint a kék iringót, ezért „ballag”; a keserűdes csucsor, vagyis az ebszőlő lila virágaival, – mérges, tojásdad alakú, piros gyümölcseivel válik ki a zöld-szürke egyhangúságból; a csenkesz népi neve, a veresnadrág is izgatott; a fülemüleszittyót azért szerettem meg, mert tömött virága ecsetre hasonlít, szóval a botanika összevegyült kapcsolódó, kereső tudatomban történelemmel, néprajzzal, nyelvészettel; ezek az én szülőföldem egzotikumai, mondogattam magamban, ezeket kell megszólítanom, mert ők beszélnek hozzám, zengik a túlélés ígéit, erre tanít Hany minden zombékja, víz alatti és víz feletti gyökere, szára, virága, melyek mindennapos küzdelmet vívnak a pusztá létezésért.

Teljesen nyilvánvalóvá vált számomra, hogy nem elég a tehetség, alá kell bukni, mint a gyöngyhalászok, a fizikai és spirituális világ rétegeibe, mert aki gyenge biológus, aki csapnivaló csillagász, rossz filozófus, aki tájékozatlan a néprajzban, zenében, népköltészetben, az jó festő vagy szobrász sem lehet, az képtelen megérezni s mintázni naponta a létezés gyönyörét és kínját.

Kiváló évfolyam voltunk, nagy részünk lázadó titán, de én nem jártam se engedélyezett, se titkos összejövetelekre, kételyeimet csak Petyával vitattam mondhat-

ni éjjel-nappal, s arra jutottunk, a művész, ha csak lehet, tartsa távol magát a napi politikától, ne vegyüljön össze azzal, mert korrumpálódik. De talán még nagyobb veszély az, hogy a kor elmúltával érdektelen lesz ő is. – Ne szolgálja ki a diktatúrát, hanem keressen olyan formákat, rejtjeles üzeneteket, amelyekkel a hatalom engedélye nélkül is kimondhatja az igazságot; hallgasson, ha muszáj, és szólaljon meg, ha a becsülete forog kockán. Ezt neveztük mi a szabadság selyemútjának, amelyet a kanyarok, lejtők, kaptatók és szakadékok elrejtenek a szem elől, a látó utas mégis végigmegy rajta.

– Élünk visszavonultan, politikai csatáktól távol, per sze, nem mindenáron – mondta Petya –, csak úgy tudjuk elkerülni a félelem és gyávaság csapdáit, ha eszeveszeten dolgozunk, s így, munkába tébolyultan, összeszorított fogakkal éljük túl ezt a nyomorult kort. Te a vászon és a paletta szelárnyékában húzódsz meg, én köbe, fába vésem, bronzba öntöm beszédes némaságomat. A festészetben, szobrászatban is kísért a zsurnalizmus és a csólatás, de nekünk nem primer, hanem szekunder jelzéseket kell felszínre hoznunk a világ rejtett zugaiból.

És sikerült. Ha nem is csorbulás-mentesen, ha nem is buktatók nélkül, de sikerült. Úgy rúgtuk fel a szocreál normákat, mint túlertt, nyüves gombát az erdőn, nem voltunk hajlandók sematizálni sem a tájat, sem az embert, sem annak mindennapjait – arra már csak dilettánsok és féltehetségek vállalkoztak –, ráadásul megindult egy képzőművészeti szamizdat, amely itt-ott megelőzte az írókat.

Egyszer én is próbára tettem a cenzorokat, Júdáspénz című képemmel kiléptem a passzív ellenállás sáncárból, de azt azonnal kizsúrizték a kiállításról, provokációnak minősítették mind a címét, mind a díszítőelemeket – nem ok nélkül. Ártatlan, szurdokerdőkben, kertekben is nyíló, kerekbecőjű, lilarózsaszín virág a júdáspénz, szakirodalmi neve holdviola, csakhogy a zörgő, érett magtáskák, a tászagymölcsök oldallapjait, amelyek miután megszáradnak, zörögnek és ezüstösen villognak, a boszorkánygombák minümpirosára, a vörös zászlók hajnalfény-bíbor színére festettem, bolsevista karácsonyfa lett belőle.

Főiskolai betegségek közül a barbizoni iskola tartott legtovább, s hosszúra nyúlt a lábadozás, azt hittem, végleg lehorgonyzok itt, és Paál László-epigon lesz belőlem. De később is, már önálló művészként, a hetvenes években, csak az aprólékosan kimunkált, valóság-hű, gonddal, szeretettel megmunkált képet tartottam igazán jónak, s irtóztam a kontúrok egybemosásától, szerencsére ekkor már biztos vonalvezetéssel rendelkeztem, s uraltam a színárnyalatokat. Közel álltam a szuperrealistákhoz, de nem tudtam átvenni befagyasztott élettelenységüket, így régi jó mesterekhez, elsősorban Mednyánszky Lászlóhoz

és Van Gogh-hoz folyamodtam, ha bizonytalanság gyötört, ha kételyeim támadtak, s enyhén romantikus, kissé szecessziós, mégis realista képek születtek, valahányszor nekibuzdultam. A holland zseni elbűvölt, letepert, fölemelt, hol azt éreztem, legalább utánozni tudom, hol kiütötte kezemből az ecsetet, napokig, hetekig témferegtem tétlenül. Szaggatott pálcikás vonalait mind többször helyettesítettem be homokfodorral, büszke voltam erre a felfedezésemre, dűne-sorozatomban ékessége lett, csendéleteimmel is közeledtem hozzá, de dinamizmusát, bizarrságát, az agykéreg mámorát, kozmológiai távlatait csak csodálni tudtam, megismételni nem.

Csenderes című képemen évekig pepecseltem, s csak az egyetem után sikerült befejezni. Pangóvízes, sík területen rekettye, nyír, fűz, rezgőnyár, fiatal éger, igazi vegyes erdő, nedves talajon fölserkenő fák, bokrok, tisztásokkal tarkítva. Jellegtelen, sokféle föllelhető természeti képződmény, ahol sok a víz, ebből kellett egyedi, egyedülálló látványt teremteni, s ez csak úgy sikerült, hogy több térrétegből építtem föl a háttérrel, a Fertő-tó nádrengetege, mögötte víztükrök, leghátul fölsejlettek Ausztria kéklő, széljárta hegyei. A színárnyalatok sokaságát kavartam ki, a rekettye csónakos virágai rikácsoló sárgák, ezzel jeleztem a ledér tavaszt, a nyír törzse fehér, lecsüngő ágai barnák, a csöregefűz – szép, kacér nevén Éva-fűz – kékeszürke, a rezgőnyár ezüstös. A mézgás éger levelei sötétzöld tónusúak, de legalább négy más színben tündöklök ez a mi vidékünkön annyira kedvelt, gyakori fa: gyönyörű porzóbarkái tompa-sárgák, barna foltokkal, termővirágainak bimbócskái pirosak, s az előző év megszáradt tobozkái, amelyek rászáradtak az ágakra, fáradt-feketék. Csak a kutató szem veszi észre azt a küzdelmet, amelyet ezek fiatal fák, bokrok a csenderesben napfényért, levegőért vívnak. Amelyik gyorsan fel tud nőni, és a többi föl kerekedik, amelyik kitör az árnyékból, az életben marad, a többi sorsa az enyészet. Nem ez történik velünk is? Néhány lábom száradt fiatal fával, halott oldalággal jeleztem: a növények halála is halál, csak az ember látja mindig szépnak az ezerszínű, hulló leveleket, az avart, a rózsét.

Apám, a vadőr javasolta, másszak fel valamelyik vadlesre, ezekből a tornyokból felülről látszanak a növendékfák, bokrok, tisztások. Igaza volt, egészen más látvány innen a táj, megnő, mélyebb dimenziót kap, madártávlatból más arcát mutatta minden ág, levél, s hogy festeni is tudjak, kis állványzattal toldotta meg a szűk ketrecet, ahova úgy léphettem ki, mint egy várkastély grófja. Téglalap alakú lécvázat is összekoppantott, egy filmben látta, ezen keresztül kukucskálják a festők a tájat – mondta –, s mérik be az arányokat. Ragyogó famulus volt az apám.

Már gyerekkoromban babonás tisztelettel néztem fel arra a fára, amelyen madár költött, a fészek olyan volt, mint

bátor katonán a kitüntetés, öreg tábormokon a medalion, s ha netán a ritka és félnék fekete gólya tisztelt meg az erdőben egy daliás tölgyet, az esemény volt a javából, harmadik-negyedik faluban is tudták. Egyik legkedvesebb munkám a Madárfészek: messze kinyúló ágon két vörösbegy, öröködnék a fiókák déli szunyókálása felett, háttérben felhőlebernyeg, mozdulatlanság, csend, nyugalom, béke.

A naturalizmusból és a tájképfestészetben annyira kézenfekvő realizmusból nem az avantgárd mozdított ki, hanem a romantika. Mivel főiskolások voltunk, nemcsak a korstílusok elméletét, hanem azok festészeti gyakorlatát is tanulmányoztuk, így kaptam feladatul szülőföldem nagy egzotikumát, Jókai Névtelen vár című regényének illusztrálását, amivel már Léda-korszakomban is foglalkoztam. – Fösds meg, fiam, ecsettel, amit Jókai leírt szavakkal – mondta Misi bá'. – A festészet haszontalan cafrang, ha csak azt adja vissza, ami már megvan, s nem azt, amit mi teremtünk.

A Kunyhóval egyszerre pusztult el ez a kedves képregényem, rajzok, temperák, vízfestmények, egy-két olaj. A várat, Jókai leírása alapján természetesen a Fertőtoba nyúló, keskeny földnyelvre helyeztem, fundamentuma cölöpépítmény, rőzsésáncsal védett töltés, a vízből hatalmas párafelhők szállnak fel, háttérben „*lilaszínű, ércfényű síkság... rézöld sávokkal*”, ami a nagy romantikus szerint is „*tündéri képtelenség*”. A lépcsőfeljáróig két nyilegyenes jegenyesor vezet, köztük kocsiút, azon zárt, komor-fekete hintó négy lóval, a bakon széles vállú, merev, egyenes derekú inas. Jólesett engedni a romantika kísértésének, jólesett megvalósítani azt, amit egy festőként indult, de az ecset, a színek, a formák helyett a szavak mámorába menekült, parttalan fantáziájú művész elképzelt: úgy merültem alá Jókaiiban, mint Burne-Jones Edward Botticelliben, Van Gogh Delacroix-ban, azzal a különbséggel, hogy az én tengerem az irodalom volt. S mivel ekkor még mindig a karikatúrát tartottam legfőbb életcélomnak, ezért hatalmas posztópapucsokba, „mamuszokba” bugyoláltam a cifradolmányos, darutollas magyar urak sárga csizmáit, akik a vár rejtélyes urát meglátogatták. Nádaratók járnak ma hasonló facipőkben, volt is ebből egy pár a Kunyhóm néprajzi gyűjteményében.

A rémromantika sem állt távol Jókaitól; a francia királylányt és annak testőrét, Vavel gróftot üldöző csapattest hátul szörnyű iszapláva, elől a vízi szörny által felgyújtott nádas tüztengere, a szélfúvás irányába terjedő lángfolyam szorongatja, ráadásul szederinda, folyondár szulák, vadkomló, iszalag tekeredik a lovak lábára, miközben egy nádkupacon torz hahotával röhögi Hany Istók az alattomos ingoványba tévedt, büszke gallokat. Mintha csak Victor Hugo Quasimodója támadt volna föl ebben a vad, kelet-

európai térségben: végre én is kitombolhattam magam kedvemre a korlátlan fény-, forma-, szín- és árnyék-mágiában, hideglelés füsthomályban, a színek permutációjában. Kedves professzorom, Körmendi Mihály szerint azt mutattam meg, milyen festő lett volna Jókai, ha a kezdetben választott pályán marad. – A festészet – mondta Misi bá' az illusztrációk elemzése után – képes arra, amit hitelüket vesztett szavakkal már nem lehet kifejezni, a jó képen nemesfém ragyogást kapnak horpadt bádogtetők, hulló vakolatok világítanak, elkorhadt fakeresztek virágoznak ki, dülöngélő falak téglái állnak meg a levegőben, mondanak ellent a föld vonzásának és az elmúlásnak, amit, ha leírsz, kiröhögnek, fiam.

Aztán más munkáimon – ezeknek már nem volt közülük a Névtelen várhoz –, az elmerült falvak délibáb játécai: Jakabfalva, Fertő, Kenderalja és a hozzájuk tartozó ligetek, szántóföldek, erdők, amelyeket zöld víztenger takar. A szeszélyes tó kegyetlen játékot űzött azokkal, akik a kiszáradt mederbe költöztek, s ott házat építettek maguknak és az Istennek – németül a Neusiedler See ezt nevezi meg –, Széplakon még ma is a mélyből kihalászott harang kondul meg a templomtoronyban. Két olajképem készült a természet szeszélyes játékáról: a hatalmas vízmozgások szigeteket hoztak létre a Fertő tó vizében, azokon öreg fenyvesek, füzesek, éger-, rekettye-, nyár- és nyírerdők, körben sűrű nád, ugyanakkor Hanyban apró tavak sokasága: ott a víz a sziget. Szép ellentét, borzongató enigma, hisz ez a valóság már nem létezik, festés közben csak az olvasmányélményekre és a fantáziára támaszkodhattam, ennyi erővel szatírokat, nimfákat és játékos, kecskeszarvú pásztoristent, Pánt is elképzélhettem volna az egzotikus tájra.

Az egész Fertő-sorozatot sikerült jó áron eladni, mert a vevők java része a látványos természeti tüneményeket szereti: foncsoros kérgű, magányos fa, tóba hanyatló nap, tüzes vagy öntött ezüst víztütkör, késő délután bíborszínűre változó nádrengeteg, a tükröződés szemet bántó játécai, mocsár fölött imbolygó lidérc. A Fertő-tó nyár végén és ősszel keletről és északról érkező vízi szárnyasok pihenőhelye, ilyenkor robbanó madárkaréjok és V-alakba rendeződött vadlibák lepik el az eget, óriási seregek landolnak a tó felszínére, csapatok zökkennek zombékokra, felszálláskor tapsikolják lábukkal egy szakaszon a vizet, szárnyukkal csapkodják, fodrozzák a felszínt, vagy éppen elcsendesedve, fél lábon álldogálnak, csőrüket a szárnyuk alá dugva: jó és hatásos témák, kimeríthetetlen helyzetek sokasága, és én szorgalmasan készítettem a rajzokat, vázlatokat, sokszor ott helyben elkészült az akvarell vagy tempera, ecsetvonásra sem volt szükség a műteremben, megtörtént, hogy nyers állapotban tépték ki kezemből, s vették meg jó áron a szájtáti osztrák turisták. Kedvenc

helyem maradt az egyetem utáni időszakban is ez a tocsogós, süppedékes part, keskeny lagúnák, apró nád-szigetek világa, s nagy szerelmem, a Fertő tó.

Árnyékok és fények kölcsönhatását, gyűrődését és torlódását is itt sikerült megfigyelni s megragadni a Madárvártán, estefelé a tóparton. Láttam, a lenyugvó nap izzása sem mindig egyforma, néha ezüst, máskor tűzpiros vagy kékeszöld a víztükör, de még ez sem illett bele a dogmarendszerbe, hisz a plein-air szocreális tanáraink szerint – olyan is volt szép számmal – a bűnös múlt valóságghamisító, hazug irányzata, illetve műfaja volt. Azzal sajnos nem törődtek, hogy tájképeimnek még nincs belső ragyogásuk, nincs mindig olyan atmoszférájuk, amely megkülönböztetné azokat a tanulmánytól, az illusztrációtól, keserves tapasztalatokkal, rengeteg gyakorlattal magamtól jöttem rá, hogyan kell megvalósítani harmóniával vagy éppen a harmónia megbontásával, jó perspektívával, helyes aránnyal, éles kontúrokkal vagy satírozással a kifejezés erejét, artistikumát, a stílus egységét, hol, mikor kell megkülönböztetni az árnyalatokat a tónusoktól, és milyen esetekben kell egybemosni a kettőt, mikor indokolt alárendelni a vonalat a színeknek és fordítva. Úgy gyűjtötte össze a fényt a Fertő tó, mint egy nagyítólencse, s sugározta ki azt a partvidékre, ez a víztükör volt az én igazi egyetemem, amit már gyermekkoromban annyiszor megbámultam, a káka, a sás, a gyékény, a zombék, a bokrok, a nádszálak tótágast álltak, amit sokkal nehezebb volt megrajzolni, mint a valóságos felszín. A színkezelés kínjait is csak itt, a kijelölt territóriumon éltem át, a tónusok mások hajnalban, mások délelőtt, mások estefelé, és mások tavasszal, mint nyáron vagy ősszel, minden kavarog, ráadásul nekem még változtatnom is kell ezen a kaleidoszkópon, ez az én hozzáadásom, mert ugyanúgy, ahogy a természet megalkotta önmagát, nem érdemes lemásolni, legyen bármilyen csodálatos: bőrömön éreztem a közzsájon forgó igazságot, a művész élete, világa, sorsa azonos a stílusával. Volt olyan képem, amelyet egy évszakban nem tudtam befejezni, a Tőzgeboglyát augusztusban, perzselő melegben kezdtem el, a délutáni nap átsütött rajta, izzottak a téglák közötti rések, ez a zengő-piros izzás jelentette a mogorva barnásszürke tőzeg kontrasztját, de közben ősz lett, emiatt csak a következő év nyarán lett kész a különös fénymáglya. Talán legjobb képem, kedvencem volt, nagyon sajnáltam, amikor a lakásvásárlás lázában el kellett adni.

Dekódolni kell a természetet! Ezt a szólamot, ezt az elméleti igazságot is csak itt, a csenderesekben, lápréteken, fűz- és rekettyebokrok között, ijesztő horhosok, nedves vápák mélyén, turjánokban, égerfák alatt, pagonyokban, folyók fattyúágainak partján nőtt sarjerdőkben lehetett megfigyelni és megragadni, itt

értem tetten az ellentétekben megnyilvánuló ritmust: tűztorkú virág, benne méh vagy dongó, pókháló és zizzenve, donogva vergődő légy, barázdabillegető, csőrében tekeredő földgiliszta, tomboló vihar és bénító kánikula, csendes esték melege és hajnalok borzongása, vakító fény és zúzmarás köd, ökörnyal és tiszta őszi égbolt. Az őskáosz és a környezet kölcsönhatásából keletkezett ez a ritmus, ezt kell vászonra vinni, mert a jó kép sohasem csak egy állapot megrajzolása, hanem egy folyamat láncszeme, vele fejeződik be egy szakasz, s általa kezdődik a következő, nincs kezdet és vég ebben a profán és apokrif rózsafüzérben.

S még hátra volt a legnehezebb téma, az ember arca, fintorai, a mimika, amit a régészeti leletekből ismert hosszúfejű hun, rövidfejű avar és besenyő koponyákra kell ráképzelné, a gesztusok, a jellem, a személyiség, továbbá a tárgyak, eszközök, szerszámok, Hany és Rábaköz lakóinak ősi foglalkozása, halászat, pásztorkodás, fazekasság, gyékényszövés, tőzgebányászat: induló festő számára izgalmas témák és megoldhatatlannak látszó feladatok.

Napokig bolyongtam, hónom alatt festőállvány, paletta, kartonlapok, szákszámra készültek a rajzok, vázlatok, közben szemlélődtem, meditáltam, neszekre, hangokra és a hangokkal társuló színekre figyeltem, s néma beszéddel mormogtam magamban a végtelen, monoton felsorolást, ami számomra nem monotonia volt, hanem ritmus: a természet törvényei szerint azonos értékű az emberrel a csibor, a díszlonc, a muslica, a papsajt, a rétisas, a daliás tölgy, a fenséges gímszarvas, az útilapu, a csupaszcsga, az őzgidá vagy a hosszú szarvú, széles szügyű magyar szürke marha, s tudni, nagyon kell tudni a festőnek, hogy a fák alatt, a bokrok alján nemcsak avar és rözse korhad, hanem ibolyaszínű csend honol, hűvös homály lapul, harmatpermetbe bűvő virágok titkai remegnek.

Soha nem éreztem azt a magányt itt, mint kétmillió ember között Budapesten, együtt lélegzett velem ez a világ, felidéződött gyermekkorom és számtalan kedves tárgy képe: fényesre kopott három ágú favilla, emberi-kéz csiszolta, sima szerszámnyelek, kedvenc mázas csuprom, a vízmerítő kártya, öregapám tűzcsiholása csikóhal formájú acéllal, a kovakő és a meggyújtott tapló illata, története a békanyúzásról, rákászásról, lólábú kísértetről, mocsarak fölött imbolygó ludvércről, a kévébe kötött lányról. Minden munkámnak ez a háttér adta meg aztán a hitelt, ezért jogosan hittem, természetközpontú világom magasabb rendű, mint a civilizációs ártalmaktól megnyomorított nagyvárosi élet.

Futószalagon gyártották akkor a tájképeket, az volt a kibúvó, ezért, aki csak tehetett, akárcsak a tatár-török időkben – erdőre, mezőre, nádasba menekült a szocreál dogmák elől, de jó tanáraink figyelmeztettek, lírai abszt-

rakció nélkül elsekélyesedik ez a nagy múltú műfaj. Én is csökkentettem a térhatást a síkhatás előnyére, közben Bazaine munkái után kapkodtam, a kontúrvonalak sem voltak már olyan élesek, mint eddig, de soha nem tudtam lemondani teljesen az alakról, a tárgyról, figuráról, annál is inkább, mert egy letűnt világ, Hany megörökítését tekintetem feladatommak. Együttal csapda is volt ez számomra, hisz tudtam, a jó kép a megfogható és a megfoghatatlan világ határán születik. Az erős érzelmi hozzáállás azt eredményezte, hogy mindig megmaradt festézetem narratív, emocionális jellege, igazat mondott a rektorom, soha nem sikerült szenttelen távolságból szemlélni a témát. Sok rajzom, vázlatom készült az akkor már csak múzeumokban vagy százéves házak padlásain, pincéiben, pajtáiban föllett tárgyakról: vatalé, halfüles, ivócsanak, vejsze, csíkvarsa, szigony, nádvágók fapapucs, vagy a kiveszőben lévő népszokásokról: ólomöntés, lucázás, regölés, suttyóbal. Legtöbb vázlatom el sem jutott a temperáig vagy az olajig, szétéptem, elégettem nagy részét, csak néhány élte túl a kezdő, a vajúdó festő dühöngését. Egy-kettő szerencsére megmaradt, egyiken sommások, aratónap-szamosok fekszenek bal könyökükre támaszkodva világoskék abrosz körül a pöre tarlón, és tésztával dúsított, sűrű bablevest kanalaznak, ez volt a Cakompakk. Karnyújtásnyira a sommások mellett, térdei alatt összekulcsolt kézzel, fiatal nőszemély ül, s figyel, kinek ürül a cseréptála, kinek kell még tölteni az ételhordó fazékból. Néprajzi szakkönyvekben búvárkodtam, század elei fényképeket kerestem ki albumokból, három-négy tájegység jellegzetességét akartam megörökíteni, Hany, Rábaköz, Fertő. A cseréptálakon fel lehetett ismerni Dör híres fazekasiparának díszítőelemeit, a képfestő műhelyek terméke, az abrosz is beszédes volt, de tudtam, ennek még kevés köze van a festészethez, ezt egy fényképész is lencsevégre tudja kapni, igazi feladatam az előredölt fejek, a kihevült, rán-cos arcok, a sólé-marta barázdák megörökítése, s az a mohóság, ahogyan rávetik magukat a cakompakkra. Két öreg sommás fog nélkül, behorpadt arccal nyámmog, a három fiatal vadul, kidülledt szemmel harap, rág, s úgy tép hozzá a kenyérből, mint szavannán a ragadozók az áldozat húsából. Misi bá' szerint ritkán születik ilyen jó Brueghel-utánzat, de ha akarom, Borinage-ba is be tudja helyezni ezeket a torz pofákat, alakokat. S mivel ő szinte sohasem magyarázott hosszadalmasan, most is csak dűnnyögött valamit az orra alatt arról, hogy sem a groteszk, sem a torz, de még a jól megfőstött morbid sem azonos a csúnyával, miért nem tudom azonnal elfelejteni, amit a régiektől tanultam, mert csak így, ezzel a szándékos felejtéssel juthatok el önmagamhoz.

Ezzel természetesen agyoncsapott, hetekig nem vettem kézbe az ecsetet, Uramisten, hányadszor futok rá ezekre a homokzátanyokra, hányadszor kerülök függőségbe hol Brueghellel, hol Van Gogh-gal, hol valamelyik poszt-impresszionistával, pedig a környezet, mindenekelőtt a tarló rajza jól sikerült, a sötétbarnától a világossárgáig minden árnyalatot kikevertem, s a sommások, aratómunkások robotmezejének végtelenségét is jelezni tudtam.

De még sok, a paraszti táplálkozáshoz kapcsolódó jelenet – zablőcsütörtök, komatál, disznótor – szolgált alkalmat arra, hogy a nagy németalföldi festőt, Brueghelt tanulmányozzam, legtöbb vázlatom tudatos utánzat volt, s másoltam is néhányat reprodukciók alapján. Éreztem, milyen nehéz mértéktartóan, visszafogottan használni a vaskosság, a groteszk eszközeit, mekkora a kísértés az indokolatlan torzításra, mekkora élvezet elhajolni a sátánizmus, a gonoszság, bestialitás irányába. A Cakompakk alakjainak arcán nyoma sincs a fényes jelnek, hogy ők is emberek, saját büntudatom elhomályosítása végett megvontam tőlük a derűt és a fényt, így magamon tapasztaltam meg, hogy a kegyetlenség, a kíméletlenség veszedelmes emberi és művészi élvezet. Mindentudó magiszterem, Körmendi Mihály hevenyészett félmondatokban odavetette, még az orosz cár is megfedte Zichy Mihályt, amiért az szarvakat festett a háborúba bevonult és megsebesült tisztek fejére. És hogy finomítson valamicskét szerinte elvetemedett stíluson, utolsó nyári vakációmra arra ítélte, másoljam le az osztrák barokk nagymesterének, Maulbertschnek dunántúli oltárképeit, freskóit, az pont Brueghel ellentéte. A templomok csendje nagyobb élmény volt, mint a barokk színpompa, szokatlan megrendüléssel éltem át, Istennel ugyanis soha nem tudtam, csak némán, szavak nélkül értekezni, rendszerint tölgyek, bükkök, jegenyék alatt, mint apám, s most végre az ő szent házában is bekövetkezett ez, de csak éjszaka, ha sikerült reflektorokat szerezni, s hajnalig dolgozhattam. Ilyenkor boldogan menekültem a lélek feszültségeit enyhítő irracionálisba és misztikába. A létértelmezők vitája dült éppen Európa-szerte, ateista és hívő egzisztencialisták csaptak össze, és temették el Istent, illetve azonosították a semmivel, s nekem itt, az éjfél utáni kábulatban jólesett kikapcsolni a tudatot; ebben a fél éber állapotban nem a létezés élményét éltem át, hanem az önátadás misztériumát. Tudom, ez a begubózás: miként a selyemhernyó is csak egyetlenegy szálát termel szövőmirigyével, s hálózza be magát, úgy az én alámerülésem is egyéni, egyedi volt, olyan kapcsolat az Úrral, amely senki máséval össze nem téveszthető. Fontos volt számomra ez a tisztító magány, mert ha szét-néztem a világban, jobbára beteg, perverz témák

tömkelege szomorított, sokan, nagyon sokan csak bizarr ötleteket fröccsentettek vászonra, a szórópisztolyt már majom kezébe is odanyomták, a vágókés gyakrabban került elő, mint az ecset, s a régi mesterek anatómiai, rajztani, fénytani tudásáról hallani sem akarnak.

Igen, használt a lecke, Misi bá' pedagógusnak sem volt kutya, derűs, vidám képem készült ezekben a hetekben, hónapokban: a Kerekperec. A leghíresebb perecet nem is Hanyban, hanem Rábaközben sütötték, s olyan hangulatos történet társult hozzá, muszáj volt megfesteni. Nem, nem a történetet, hanem a hitet, a szép, legendás hiedelmet. Kihevített, forró kemence szájában háttal álló, tűzről pattant menyecske áll, kezében lapát, azon perecek, éppen most taszítja be az ásító üregbe, karcsú dereka, előrehajlott felsőteste, ringó, bő szoknyájának rezdülése pikáns, rejtett érzékiség, két oldalt, szemben a nézővel kipirult, magyaros arcú, hahotázó kamaszok, fiúk, lányok, mert az a babona járta, csak akkor lesz finom a perec, ha sütéskor kacagnak az odaparancsolt gyerekek. Micsoda szépség már maga az ötlet, azóta is imádok minden szép babonát. Magasiskola volt a Kerekperec festése, mert végre megtapasztaltam, milyen nehéz mozgalmasságot vinni a képbe, milyen figyelmet, aprólékos munkát

követel vidámságtól sugárzó arcokat megrajzolni, mit jelent a dinamizmus és a derű egy tömegjelenetben. Föltámadt bennem a humorista, mindent kör alakúra rajzoltam, kerek-domború volt képeken a kemence, a menyecske fara, a gyerekek kacagó arca, a lapát, a perecek, így egyszerre sikerült vászonra vinni az erotikát, az érzelmi töltetet és a gyermeki ártatlanságot.

Végül, a tájképekkel és életképekkel egy időben, hol az egyiket, hol a másikat helyezve előtérbe, halomszámra gyártottam a csendéleteket, ezekből mesterem egyetlen egyet tartott igazán időtállóknak, a Vatalét. Hordó alakú edény, más vidékeken csobolyónak nevezik, azzal hordanak kapásoknak, kaszásoknak, aratóknak vizet a mezőre. A képen ellipszis alakúra nyújtottam a konyhaasztalra helyezett vatalét, előtte két szögletes birsalma, mellette szilvaízes fazék, a háttér népi faliszőnyeg-imitáció. Mind az enteriört helyettesítő szőnyeg, mind az egész kompozíció alapszíne szürkésbarna, csak a két birsalma élénk sárgája világít, és a cserépfazék acélosba játszó, dúsított cserelével-zöld színe kölcsönöz az egésznek ódon jelleget. Éreztem, képbe zártam a múltat és a csendet.

OLÁH ANDRÁS

mártós pennával írt szerelem

*beteglátogatóba mentem óvatos-félszegen
az egyik szoba szürke mélyéből
sápadt arcod tűnt elém
az esőkabátom zsebéből kikandikáló csokoládét
mamád kezébe nyomtam
néked vittem pedig de szégyelltem odaadni
„beszélgetsek csak” – hagyott bennünket
magunkra s nekem máris kiszáradt a szám
te sem tudtad kezelni a helyzetet
hagyta hogy a leckéket soroljam konok együgyűséggel
hamar végére értem a listának
kérdőn rám néztél
én meg gyáván lesütöttem a szemem
mártós pennával írtunk akkoriban
az itatóspapírt bámultam ahogy puhán
magába szívta a betűk laza vonalát
aztán a tanító néni otthagytott
piros betűit méregettem
furcsa borzongás futott végig rajtam
mikor hajad az arcomhoz ért
– illatát hazáig megőriztem*

BALÁZS K. ATTILA
[azon a lapon már]

*azon a lapon már percek
tusba mártott csigái rajzolják lustán*

*magányunk alaprajzait, hiszen
minket kiver a só és fogaink közt*

*gyűl a bogárkitin – s a hold
magához domborítja elcsatangolt,*

hűtlen asszonyaink.

[egyre jobban feszülő]

*egyre jobban feszülő lábakkal, kezekkel
fel kellene tartani a nyár*

*tiszta áramlását, gondolatok,
tervek nélkül hanyatt feküdni aztán*

*az időtlen homokban és várni,
hogyan megtalálja egy szó,*

*amelyben kéken, hínár-erekkel ringatózik,
megpihen a tenger.*

[történik]

*történik
mint lepkéknek a lila hajnalok,*

*csigáknak a mozgás
traumája tavasszal, ahol ökölnyi*

*csomókban hever a csend, s aztán
egy délután*

*fogni kezd, elszökik, mint szárnyakból
a neszek, testek rejtekéből, isten*

csontjaiból az idő.

ALFÖLDY JENŐ
Az elhivatottság ára

Sokszor idézzük Tamási Áron szavait az *Ábel*-trilógiából: „Azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne”.

Csanádi Imre költészetében az *otthon*- és a *hazafogalom* különböző fokozatait figyelhetjük meg.¹ Korai verseiben fölméri a családi lak és a szülőfalu környezetét s a tágabban vett, a látóhatárig terjedő szülőföldet. Gimnáziumi éveinek helyszínét, a Zámolytól tizenöt kilométerre fekvő „mostoha várost”,² Székesfehérvárt is beleérti e fogalomba; beleérti a Vértestől a Velencei-tóig, a megyeszékhelyig és a környező településekig elnyúló természeti és megművelt tájat s az embereket. Körülbelül ilyen kiterjedésű az a vidék, amelynek szülőttei, ha megszűnik idegenben összetalálkoznak, akkor a *földim* titulussal illetik egymást. Közben arra készült, hogy betöltse értelmiségi hivatását. Művelődése révén térben és időben kitágult előtte a haza és gazdagabb tartalommal telt meg a nép, a nemzet és az emberiség fogalma, s a korábbi *szülőhaza* mellett a *nemzethaza* is körvonalazódott költészetében.

A *Hazátlan* (1938) azt a sorsválasztó és sorsdöntő pillanatot ragadja meg, amelyben a fiatal költő elkezdi vándoréveit, idegen tájakra és ismeretlen emberek közé vetődik, s az otthon szerény bizonyosságát a rengeteg titkot rejtő, tág világ bizonytalanságára cseréli. A vers hangneme önironikus, és az önvádat szinte az önostorozásig fokozza. Csanádi lelki alkatából eredő és neveltetésénél fogva puritán erkölcsű, tisztességére kényes ember volt, de utolsó nyári vakációjára idején (évvesztesként csak 1939-ben érettségizett)

megsejtette, hogy mennyi kísértés, választási kényszer és veszedelem várja az ismeretlenségben. Rettegett az elkallódástól éppúgy, mint az otthonvesztéstől. Ráadásul a valamivel korábbi *Ifiúr* (1938) szerint megérezte, hogy az öreg zámolyiak már nem tartják maguk közül valónak: a könyveket bújó, diáksapkás, városias viseletű fiú hiába ejti úgy a szót, ahogyan „más parasztok” – törekvéseiben és magának való modorában újabban mégis úrfélét, idegent orron-

tanak. Még nem ért el semmit, a szellemi élet még sehol nem fogadta be, diákoskodása még belépőnek is kevés ahhoz, hogy a polgári körök befogadják – de már elszakadt régi sorsosaitól; a falusiak hűtlennek, tán árulónak is nézik, s most lebeg az űrben, mint Ádám a *Tragédia* űrjelenetében.

Összetett érzést fejez ki ez a vers nagy művészi erővel. A költő egyrészt ki akar emelkedni a szülőfalu meghaladott szellemi környezetéből, másrészt jól sejtí, hogy hosszú-hosszú időre, talán örökre elveszti az otthon melegét, azt, amit egy jóval későbbi versében, az *Elsőszobában* (1963) majd gyermekkorára „fölperszelt édené”-nek nevez. Nagyralátó költői céljairól nem mondana le semmiért, de a *Hazátlanban* (éppúgy, mint az 1940-es keltezésű *Zámoly fölöttben*) mintha megfelelkezne céljairól, és csak a bizonytalan jövőre gondolna, szívében a semmibe ugrás riadalmával.

Fontos a *Hazátlan* helye az életműben. A kis dal a szülőföldet szivárványként átívelő nagyobb kompozíció, az *Egy forráshoz* (1942) ellenverse. Amaz összefoglaló képével a költői küldetést köti össze – a *Hazátlan* pedig az otthonvesztéssel az elbitangolást. Az *Egy forráshoz* mintáját Csanádi nép-nemzeti költészetünk klasszikusaitól, Petőfitől és Tompa Mihálytól vette, a *Hazátlant* pedig egy régi népdal mintájára írta. Látjuk majd, milyen fontos helye van Csanádi értékrendjében az otthonnak. Olyan versek jelzik ezt még évtizedek múlva is, mint a *Hazát keresőben* (1965) vagy az *Ötven körül* (1970). Az otthon, a haza jelentőségét soksorosára növeli a hadifogság idején tragikus elszakadás – a sok szép versre ösztönző téma ezért csendül fel a legmélyebbről fakadóan a *Berdicsevi nyírfákban* (1945).

A *Hazátlan* azzal emelkedik az életutat kirajzoló „kismesteri” alkotások fölé, hogy megmutatja, miként szervesülhet avatott kézen a népdal a személyes érze-

CSANÁDI IMRE

Hazátlan

*Szakadóban szép hazámból –
 vagyok vétkes fiad, Zámoly;
 rád gondolok, orcám lángol,
 keserű könnyem aláfoly.*

*Látom, leszek bitang legény –
 akármerre nézhetek én,
 hazát többé nem lelek én,
 haza se hazamegyek én.*

*Hazátlanul csatangolok,
 szeretimmal bolondulok,
 sok buta dologba fulok,
 kárhözatra elindulok.*

1938

1 A költő életművén végigvonuló otthonmotívumról figyelemreméltó esszét írt Varga Domokos: *Csanádi Imre honja e hazában*. In: *Íróiskola*, Hét Krajcár, 2001. Ld. még: *Másodvirágzó*, 256–261.

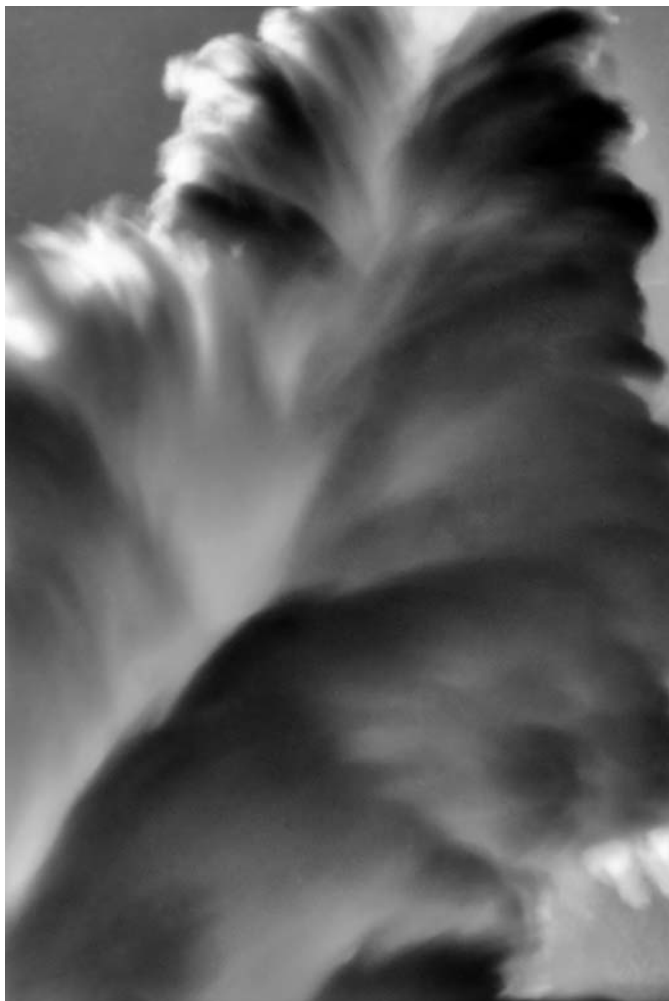
2 Csanádi 1987-ben válogatást jelentetett meg Székesfehérvárra utaló verseiből *Városom – mostohám* címmel. E művek főként nyolcévi diákoskodásáról, „komisz teleiről”, rossz emlékü albérteleiről és kamaszsóvárgásairól, valamint a tüzérlaktanyában töltött, megpróbáltatásokban ugyancsak bővelkedő katonaeveiről szólnak.

lemmel, gondolattal. Az *Elindultam szép hazámból* kezdetű, XVII. századból eredő népdal éneklője nem csupán „elindul szerencsét próbálni”, mint a mesehősök, hanem bujdosó is lehet, aki az idegen hódítók és a reménytelen kallódás előtt menekül messze földre otthonából. Az *Elindultam szép hazámból* peregrinus diákdalként, mesterlegény-dalként is népdal; Kodály Zoltán a *Mátrai képek* közé sorolta.

Ha összevetjük a dalt népköltészeti mintájával, akkor megállapíthatjuk: míg a régi változatban a szülőhaza elvesztése miatt tört rá a bánat az éneklőre, addig a *Hazátlan* keserősége kettős tudatból táplálkozik. Egyrészt furdalja a lelkiismeret a vers hősét, amiért hűtlen lesz a szülőhazához (ezért az önvád: *vagyok vétkes fiad, Zámoly*), másrészt, mert idegen világ várja, és a sorsa várhatóan a katasztrofális lesz (ezért a balsejtelmű *hazát többé nem lelek én*). A harmincas években az ifjú költő részben azért vesztette el otthonát, mert kinőtte, részben pedig azért, mert Fehérvár félig már elvette tőle – csak a tanítási szünetekben térhetett

haza. Jószerivel az egyik hazátlanságból tart a másik hazátlanságba – helyzete ezért tragikus, kilátástalan. A *bitang* jelző érthető a pásztornyelv *elbitangolt, elkószált, eltévedt* értelmében is, de az éber stílusérzékű költő a *sehonnai* fogalmára is szívesen rájátszik. A mű ösztönzői között sejtem József Attila *Tiszta szívvel* című versét suhancos, jövőt kockáztató elszántságával (a *hazátlan* szó egybecseng a *Nincsen [...] hazám-mal!*), noha Csanádi hangja kevésbé hetyke, s több benne a büntudat (József Attilánál az majd az utolsó évek verseiben erősödik fel). Fölsejlik József Attila népköltészetből vett mottó-verse is: „Aki dudás akar lenni, / Pokolra kell annak menni”. A *kárhozatra elindulok* merészsége, némi közvetettséggel, a *pokoljárás* elszánt vállalkozására is utal, nemcsak a nyájtól való elbitangolásra.

Nem arról van szó, hogy ő minek tartja önmagát, s nem arról, hogy a „hazátlan bitangok” közé akar sülyedni, hanem arról, hogy önhibáján kívül minek tartják majd őt az otthoniak, s talán majd a most még ismeretlenek is az új környezetben. Ha arra gondolunk, hogy mi minden várt rá a katonai szolgálat és a hadifogság során, s később is milyen sokáig érezte magát hazátlan-

nak (lásd az említetteken kívül a *Tréfa* [1945], vagy a *Hányódva-vetődve* [1962] című versét, vagy az idősen úgyahogy meglelt otthonáról tudósító zuglói verseket a hetvenes évek elején), akkor bizony végzettszerűen működött az előérzete. A „bitang”, mint már mondtam, nemcsak kívülről jövő vádként értendő, hanem az önféltetés szavaként is – ezért oly differenciált a vers érzelmi anyaga, noha formája épp oly egyszerűnek tetszik, mint modellje, a hazavesztésen kesergő népdal.

Az ars poetica-szerű Csanádi-versekhez képest a *Hazátlan* a küldetés szubjektív oldalát, a személyes veszteséget nyomatékosítja. Nem áldozatról beszél, amit dicsőséggel kárpótolhat, hanem kockázatról. Vigasztaló, bátorító elemek föl sem merülnek, mégis vállalja a kiszámíthatatlan jövőt. Az egyetlen húron megszólaltatott kis dal a XVII. századi bujdosóéneke édesbús melódiájára hangszerelve a hivatással járó *erkölcsi veszteség* esélyét latolgatja ritka őszinteséggel. Nem életről vagy halálról, nem boldogulásról vagy boldogtalanságról, hanem csakis az *elkárhozásról* beszél, összekapcsolván a hazavesztés esélyével. Az erkölcsi veszteség a költői szándékok megvalósulatlanságával következhet be: amellet, hogy otthonalanná válik, el is kallódhat – önazonossága forog kockán. A hivatástudat belső parancsát már nem vonhatja vissza: tudja, mivé akar válni, de (pártfogó ismeretségek híjával) nem tudja, mivé lesz. A záró sor egyértelművé teszi, hogy nincs visszaút, de döntését a biztos

vereség tudatában is meghozta a beszélő: *kárhozatra elindulok*. A belső feszültség a vers végéig sem oldódik föl. Ha visszafordulna a hivatása által kijelölt úton, akkor sem tehetné jóvá az otthon elhagyását: *haza se hazamegyek én* – lélekben megváltozott, vágyai és céljai véglegesen kiszakították az egykori közösségből. Ha „megtérne”, sem a régiék nem fogadnák vissza maguk közé, sem ő nem érezné többé magát hozzájuk tartozónak. Olyan utat választott, amelynek végén a cél bizonytalan, de a kiindulóponton nincs visszatérés.

A szóismétlést – különösen az olyan patetikus szavakét, mint a *haza* – általában stílushibának véljük, de ebben a rövid versben bravúrnak érezzük a szó ötszöri, halmozásszerű használatát. Titka, hogy nem ugyanaz a szóalak tér vissza, hanem különféle jelentésárnyalatú származékai. A stilisztika a közös tövű, de különféle változásokkal való szóismétlést nevezi *figura etimologicának*. A *haza se hazamegyek én* sorban például egészen mást jelent a *haza* szó, mint a *hazát többé nem lelek én* vagy a *hazátlanul csatangolok* sorban. Amott irányt, emitt helyet és fogalmat jelöl. Az is igaz, hogy a népi hazafogalom, a „szűkebb *haza*” – jószerivel a családi otthon – áll a középpontban, s nem a tágabb „*nemzethaza*”. Költői szerencse (és persze lelemény), hogy a *Zámoly* és a *hazám* szó alliterációszerűen összecsend: a szülőfalu neve maga is a hazafogalmat sugallja. A falunév eredetével kapcsolatos

mondának külön verset is szánt – a *Zámoly fölött* (1941) a szülőhazával való „elszámolásra” készíti a költőt; ott is szójátékszerűen válik a falu neve sokatmondóvá (*Zámoly – számolj*).

Visszatérve az 1938-as versre, a pejoratívan csengő szavak sokasága – *vétkes, bitang, buta, bolondulok, kárhozat* – ellenpont a másoknál gyakran közhelyszerűen patetikus *haza* szó mellett. Majdnem olyan éles a kontraszt, mint József Attila *Nincsen apám* versében a vakmerő és povokatív *betörök* vagy a *ha kell, embert is ölök* – szemben a *tiszta szív, az áldott föld* meg a *gyönyörű szép szívem* nagy érzelmi töltésű kifejezéseivel.

Nem alacsonyítja le Csanádi a *haza* fogalmát. Ellenkezőleg: a megjelenített döntési helyzetben jobban átérezzük a *haza*, az otthon, a közösséghez tartozás nélkülözhetetlen fontosságát, mint ahogy sírva búcsúzna. Pedig – Balassival mondva – ez az ő *Búcsúja hazájától*. A veszteség súlya mutatja meg a *haza* értékét. Ha a hazavesztés *kárhozatot* jelent, akkor a *haza* szükségképpen üdvözítő eszmei érték. A költői törekvés drámaiságát is érzékelhetjük: a nemzethazáért vállalt költői hivatás által a még ismeretlen poéta nemcsak üdvözülhet, hanem el is bukhat. Ebben a tudatban vállalni a pályát keservesebb, mintha a csatatérre sietne. Csatatérben néhány év múlva nem volt hiány – a költői célok megvalósulása viszont még jóval több, mint egy évtizedig váratott magára.

SZEMADÁM GYÖRGY
Mintatermesztet
 Somogyi Márk fotóiról

A felmenőink által még anyatermesztetnek tekintett, Isten teremtette világot – amely nem csupán körülvette és táplálta, de tanította is az embert az élet rendjére –, manapság a legtöbben már ellenségnek tartják. Emlékszünk még az ötvenes évek szlogenjére, amely szerint „az ember legyőzi a természetet”? Eszerint felnőtté válásunk záloga az volna, hogy legyőzzük anyánkat?

Azóta még tovább lépett az úgynevezett „civilizált” ember: már nem éri be ennek az amúgy önbecsapásra épülő, ám annál önpusztítóbb szemléletnek a hangoztatásával, hanem úgy véli, hogy valóban mindent ki kell irtani körülöttünk, ami nem viseli magán az emberkéz nyomát.

Eddig jó munkát végeztünk! Az esőerdők irtásával sikeresen támadtuk meg Földanyánk tüdejét, ásványolaj készletét kifosztottuk, a levegő és az óceánok vizének módszeres szennyezésével pedig elértük, hogy egyre hatalmasabb ózonlyuk tátong a fölénk boruló, minket védelmező, sérülékeny légrétegen, és hogy a halak húzában már túlzottan magas koncentrációt értek el a nehezen lebomló, emberre is káros nehézfém-szennyeződések.

Igen! Megcsináltuk! Mert ma minden valamire való, tévétájékozott városi ember nem csak távolinak érzi magától a természeti környezetet, de félelmetesnek és gyűlöletesnek is, ami a szemében nem más, mint az allergiát okozó parlagfű, a különböző betegségeket terjesztő kullancs, a madárinfluenzát hordozó szárnyasok, a veszett rókák és egyéb szörnyetegek táptalaja.

Somogyi Márk – lehet, hogy csak azért, mert Svájcban nevelkedett – igazi, magafeledt élvezettel csodálkozik rá a magyar tájra, akkor is, ha autója tengelyig a sárban küszködik, ha fotós-sátrát a havas eső paskolja, vagy ha egy szigorúan védett területen – jelesül a Hortobágyon – a hajnali sötétségben önmagukat vadászoknak valló emberek lövöldöznek körülötte.

Műveivel csak közös kirándulásainkat követően, jóval később volt alkalmam találkozni, és nagy meglepetéssel kellett tapasztalnom, hogy szemléletbeli, szellemi rokonság is van köztünk. Mert ahogy én – aki ugyan látszólag csak madarakat fest – sem vagyok a szó igazi értelmében „madárfestő”, s műveim nem természetismeretesen leképezései mélyen megélt élményeimnek, úgy ő sem az a természetfotós, aki egy bizonyos ritka pillanatra látványára várva ül lesben. S ha én azt állítom, hogy festményeim – habár a felszínen bizonyos látvány-élményekre utalnak –, valójában elvont kompozíciók, ez Somogyi Márk képeire fokozottan igaz.

Ehhez tudni kell azt is, hogy a fotótechnika és a számítógép adta lehetőségek az utóbbi évtizedekben szinte elmosták a határt a képzőművészet és a fotó között. Egy-egy mű esetében időnként alig lehet megállapítani, hogy milyen technikával és milyen utólagos manipulációk segítségével készült. Somogyi Márk azonban tiszteletre méltó módon ragaszkodik ahhoz, hogy bizonyos – saját maga által meghúzott – határokon ne lépjen át. Nem akarja képzőművészetként prezentálni műveit, s ezért csak olyan utólagos, számítógépes beavatkozásokat alkalmaz – például a színek vagy a kontrasztok esetében –, amelyek szigorúan hozzátartoznak a fotózás eszköztárához.

Ugyanakkor szembeszökő, hogy képei mennyire képzőművészeti ihletettségek. Némelyikük megtévesztésig olyan, mint egy régi kínai tusfestmény, egy másik lazán elegáns akvarellnek látszik, és van olyan sorozata is, amelyet felfogásában akár egy hatvanas évekből származó minimal-art művel is rokonságba lehetne hozni. Elgondolkoztató adalék ehhez, hogy az egyik – amúgy jégvirágot leképező – művét egy festőművész (!) festménynek hitte, s annak kompozíciós megoldását tette kritika tárgyává.

Somogyi Márk képei rejtélyesek, mert éppen a felismerhetőség, az azonosíthatóság határán mozognak, s ahol mégis fogódzót kap az ember – például a magasban szárnyaló darvak vagy egy iszapban táplálékért kotorászó billegető cankó esetében –, ott is olyannyira „átírt” a látvány, hogy az már egy másik szférát érint. Művei a természeti látvány alapstruktúráit mutatják fel. Azt, hogy a mikro- és a makrovilág – de az élő, és az élettelen is – egyazon módon szerveződik, s mondjuk ki, így nagybetűvel: egyazon Eszme teremtményei.

A fiatal művész alkotói hozzáállása – ami nem más, mint a világra való állandó rácsodálkozás – ezen a ponton rokonítható a középkori misztikusokéval, akik arról beszéltek, hogy az egész teremtett világ harmóniáját olyan összhangzat – mondjuk úgy: „a szférák zenéje” – határozza meg, amely nem csupán a hangok, de a színek és a formák együttesében is kimutatható.

Ahogy a nagy ezoterikus tanító, Hermész Trismegisztoz sokszor idézett *Tabula Smaragdina* című művének kezdő soraiban, Dr. Hornok Sándor fordításában olvasható: *Való, tévedéstől mentes, / biztos és igaz mindenekfelett, / Hogy ami fent van, a lenthez hasonló, / S ami lent van, az a fentihez, / Beteljesítvén az Egyetlen számtalan csodáját. / Ahogy pedig az összes dolog / az Egynek elgondolása szerint lett, / Úgy minden ebből az Egyből vette eredetét / egyetlen átváltozás által. / Atyja a Nap, anyja a Hold, / A Szél hordozta méhében, s a Föld tartja fenn. / Ő a jelenségek valamennyi megnyilvánulásának / nemzője a világ egészében, / Hiszen a tökéletesség benne rejlik erejében.*

SZAKOLCZAY LAJOS
**Több az ország,
 mint a vert sereg**

Tollas Tibor költészetéről

Különös, furcsa sors. Tollas Tibor azt írta egy helyütt, hogy költészetét – a rabsors sötétjében jött a megvilágosodás – a börtönlétnek köszönheti. Minden bizonnyal így van, hiszen a már kamaszkorában verset fogalmazónak az életút megpróbáltatásai – a második világháború végén, 1945-ben felrobban a kezében egy páncélöklő, 1947 végén koholt vádak alapján letartóztatják, több mint nyolc évig ül börtönben – csak *élesítik* tehetségét. A közösség ügyének őszinte vállalásáért – golgotai útja kicsiben Krisztus-sors – megérte végigjárni a szenvedés stációit. Azonban a talpon maradáshoz, bármennyire egyenes volt is a gerinc, valamint biztonságérzet kellett. Az értékek birtoklásának azon láncolata, amelyet a hátország: a család biztosított.

A tartás fegyelmét és az áradó szeretetet volt honnan ellesnie a kis Kohlmann Tivadarnak. A Nagybarcán 1920. december 21-én született gyermeket olyan védőháló vette körül, amely a polgári értékekkel a fókuszában (hűség, hazaszeretet, önfeláldozás, a nép szolgálata) erőt és magabiztosságot is adott. Édesapja, Kohlmann József Tamás ezredes a szigort, a következetességet, a racionális gondolkodást, édesanyja, Kecskéssy Jolán az áradó szeretetet és az álmodás jogát képviselte. A család védőbástyájaként szolgáló otthont az anyai nagyanya, özvegy Kecskéssy Tivadarné, Geleji Katona Zsuzsanna (a református zsoldárfordító, Geleji Katona István leszármazottja) szárnyai alatt lelte meg, aki Nagybarcán házába fogadta őket. (Kormányjavaslatra magyarosította meg nevét, és vette fel 14 éves korában a Kecskési nevet).

A pályaválasztásra – az apa döntésére – így emlékezik vissza a költő: „Anyám mintha megérezte volna, milyen

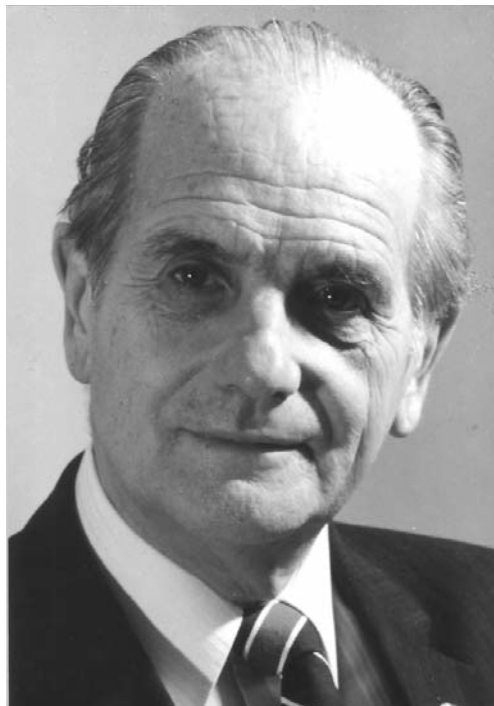
keveset leszünk együtt, gyermekkorom szinte minden percét velem töltötte. Apám racionálisan nevelt. A parancs úgy szólt, hogy a gyereket minél előbb ki kell taníttatni. A lányok sokba kerültek, rám nem sok maradt. Apám azt mondta: fiam, te nem lehetsz más, mint katona vagy pap, így ingyen kitaníttathatlak. Nekem rögtön felötlött, hogy katolikus pap nem akarok lenni, mert akkor nem nőülhetek, én pedig nagyon szerelmes voltam a szomszéd Csehes Erzsikébe. Így lettem katona”.

A sorokban akarva-akaratlan humor bujkál, de valószínű, a családi hagyományokat folytató kötelességérzet is: mindenekelőtt a haza szolgálata. Akkor a tettere kész

és a szerelemben is meghódítani való *várat* látó fiatalember még csak nem is sejtette, hogy a katonasors, ha komolyan vállalja hivatását, drámai helyzetekkel is szembesíti. Amikor a közzei és soproni tanulmányok után fölveszik a Ludovika Akadémiára – itt avatják hadnaggyá 1941-ben –, még nem tudja, hogy *beletántorgásunk* a háborúba személy szerint is milyen terheket ró rá. Külön könyv témája lehetne az a feszültségekkel teli eseménysorozat, amely nemcsak személyiségét formálja, ám témája lesz későbbi verses elbeszélésének, az *Összeomlásnak* is.

Tisztte avatása után egy évig Nagyváradon szolgál, de a 25. gyalogezredet egészségügyi okból (szívbillentyűzavart diagnosztizál-

nak nála) el kell hagynia, s a front helyett a budapesti csendőrkisrészletben köt ki. 1943 őszén már Muraszombatban éri, pár hónap múlva kinevezik főhadnagynak. Az ottani szlovén és vend lakossággal tüntetést szervez a németek 1944. március 19-i magyarországi megszállása ellen. A büntetés nem marad el: áthelyezik Kárpátaljára, a 117. tábori csendőrzászlóaljhoz szakasz-, majd századparancsnoknak. Beregszászon kirendelik szakaszával kordont állni a gettó lakóinak első bevagonírozásánál. A brutális akció annyira megviseli, hogy áthelyezését kéri; pár nap múlva Tiszaújlakra vezénylik. A front közeledtével századával visszavonul Veszprém térségébe. Hadgyakorlat közben 1945. február 11-én kezét széttroncsolja egy páncélöklő. Századát nem engedi idegen földre, hosszú menetelés és bujdosás után katonáival együtt hazatér. Visszakíséri menyasszonyát és családját Tiszabecsre, ott értesül arról, hogy a határmenti község-

Tollas Tibor (1920–1997)

Tollas Tibor válogatott verseinek kötete a közeljövőben jelenik meg a Magyar Napló Kiadó gondozásában

gekbe orosz közigazgatást vezettek be és a magyar férfiakat 18 és 55 éves kor között Szolyvára, táborba viszik! Azonnal Budapestre megy, és tájékoztatja a Honvédelmi Minisztériumot a történekről. Élelmiszerszállítás ürügyén visszatér felderítésre a Tiszahátra, és teljesíti a demokratikus kormány miniszterelnökétől kapott titkos megbízást. Az angol és amerikai Szövetséges Katonai Ellenőrző Bizottság közreműködésével a kormánynak sikerült elérnie a jelentések alapján, hogy huszonhárom községben visszaállítsák a magyar közigazgatást. (Minderről a leghitelesebb tanú, Nagy Ferenc volt miniszterelnök is beszámolt 1966-ban adott nyilatkozatában.)

Kecskési Tibort határmenti ténykedéséért nem lehetett perbe fogni, így a Népbíróságnak más okot kellett keresnie. Kapóra jött rövid beregszászi tartózkodása. Háborús bűnösnek nyilvánították. „Mentő tanúnak jelentkeztem Tavi Árpád főhadnagy mellett, akire ráfogták, hogy a beregszászi gettó parancsnoka volt, valójában pedig csak névrokona az időközben Nyugatra menekült gettóparancsnoknak. Mentő vallomást tettem mellette, és végül is őt felmentették, de néhány hónap múlva engem vádoltak ugyanezzel. Tíz évet kaptam. Ugyanazok, akik eskü alatt állították, hogy Tavi Árpád volt a gettó parancsnoka, most ellenem vallottak. Csak azért nem akasztottak fel, mert két volt beregszászi gettó-fogoly pontosan felidézte a táborban szolgálatot teljesítő tisztek és altisztek névsorát, és én nem voltam köztük. Fel is menthettek volna, de az ÁVO nyomására kaptam tíz évet mint »háborús bűnös«. A tíz évből több mint nyolcat leültem, amikor a Nagy Imre-beszéd után két héttel bizottságok érkeztek a börtönbe, hogy a jogellenes ítéleteket felülvizsgálják. 1956. július 25-én szabadlábra helyeznek, és javasolják, kérjem rehabilitációm, mert tévedés volt és jogsértés történt.” (Kecskési Tibort ugyan a Legfelsőbb Bíróság 1991-ben a háborús bűntett miatt emelt vád alól fölmentti, ítéletét semmisnek, megalapozatlannak és törvénytelennek nyilvánítja – a következő évben a Honvédelmi Minisztérium alezredessé lépteti elő –, ám az író a mai napig a politika által föltüzelt csoportok keresztjében áll. Az igaztalan, koholt vádak tisztázását lásd Juhász László *Tollas Tibor igazsága* című tanulmányában (Kortás, 2006., 50 évf. 4. szám).

Támadták balról, támadták jobbról, támadták nyugatról és támadták keletről – hazai megrendelésre többek között a jobb sorsra érdemes emigráns költő, az 56 dicső napjait verseskönyvben köszöntő Kannás Alajos is, irigyelve Tollas népszerűségét, a magyar forradalom melletti kiállítását. A Tollas által szerkesztett müncheni Nemzetőr 1959 októberében elsőként hozza ugyanis a világ tudtára, hogy politikai okokból fiatalkorúakat végeznek ki Magyarországon; a magyar október 5. évfordulóján „Tízmillió otthoni

magyar helyett, tízmillió aláírást Magyarországért” sikeres akciót szervezett; az író-szerkesztő a jobb megvilágosodás érdekében itthon és külföldön is hiánypótló szerepet töltött be (Nemzetőr, *Gloria victis* 1848–49; *Gloria victis* 1956). Szünetlen járta a világot, hogy minél több hívet szerezzen a magyar igazságnak. Útjai során ezért is találkozott politikusokkal és a szellem embereivel: Nixon, Willy Brandt, Franz-Josef Strauss, Wilhelm Röpke, Kerényi Károly, Salvador de Madariaga a vele tárgyaló szemében ugyancsak fölfedezhette azt a tüzet, amely a világ jobbításáért küzdők sajátja.

Ha ilyen volt az ember, milyen a költészete? Hordoz-e magában olyan líraértéket, amely ebben a fölfordult, csak a posztmodern *kecskebukáit* díjazó korban figyelmünkre érdemes? Van-e a magyar költészetben olyan *érvényes* – napsütötte, és nem más fényforrással megvilágított – *sáv*, amelyen az egyfelől *szabadságharcos*, másfelől a *magánélet* dolgait (szerelem, hűség, bajtársiasság) nem kevés érzellemmel éneklő líra nem hat idegenül? Ha csupán egyetlen nagy verse, a *Bebádogoztak minden ablakot* marad meg az időben – hány régi nagy költőnek csak egy-két versét tudjuk idézni –, akkor ez a fölforrósult, ám később filozofikus hangot is fölvillantó líra már kiállta a próbát.

A korán verselő fiatal édes-bús melankóliával magához öleli a kishazát, az otthon, gyakran cserélődő szerelmeit, ám némelykor a magyar nótáig is elmenő „költészete” még ujjgyakorlatnak is gyenge. Szó se róla, a katonaiskola és az ott kapott neveléstől, illetve a történelmi arzenálból (kevés győzelem, sok bukás) megacélozódó bátorság meglendíti a verset (*A lövészárak balladája; Magyar erődök*), de ez kevés az egyéni hangú lírához. Mint Kufsteintől Recskig oly sokaknál, a rablét és a nyomorú sors által megsokszorozódó szenvedés viszont elindítja egy olyan úton, amely még a magyar költészetben is unikum. Eddig, sajnos, kevés szó esett nálunk a *Füveskert* költőiről – a börtöntársak végéppapírra írott verseit, műfordításait és tanulmányait a csonka kezű Tollas Tibor másolta egyedi kötetekbe –, holott nekik (név szerint: Gérecz Attilának, Szathmáry Györgynek, Béri Gézőnek, Kárpáti Kamilnak, Tóth Bálintnak és a *krónikásnak*) köszönhető, hogy a magyar líra ötvenes évekbeli, némelykor kiábrándító „pöttyei” (behódolások, csasztuska-versek, a hatalom által megrendelt vezér-ajánrózások) valamennyire megtisztítottak. Tehát a „váciak” börtönköltészete – mert cenzor nem nyomorította őket – valójában nem volt más, mint a szabadon szólás makulátlan példája. Ezek az lírikusok – miként írta évtizedekkel később Kárpáti Kamil –, „nem azért voltak ellenállók, mert »börtönköltők« voltak, hanem egyszerűen azért, mert költők voltak. (Már akkor is.)”

A sötét bánya-mély – Tollas rabmunkásként sokat dolgozott a tatabányai XIV-es aknában (*Az öreg lőmester*) – fölnyitotta a szemét, s egy kissé adys hevülettel *Új Krisztust* zengett. A szabadtót? Azt, aki korbácsának intésével a kufárok számára rém. Ha eddig nem lett volna elég alkalom a szeretet (az önfeláldozó, a másikat való megsegítés) kinyilvánítására, a börtön százszorosan kínálta ennek gyakorlását. A József Attila-i erkölcs – „Testvér, segítsd a lebukottakat” – és a szenvedésében Krisztussal azonosuló Dsida Jenő-i alázat – „Zarandokútban piros bogó / és fájdalom mindenütt terem” – nem csupán megéri, ám arra készíti, hogy az „élményvers” mindig több legyen önmagánál. Nem a *Hársfa a börtönudvaront*, a *Pók a cellábat*, a *Sétánt* (és a megannyi társverset) említem, hanem a *Húsz szem cseresznyét*. Hiszen a cellába belopott piros bogókból „gyümölcsös ige” lett, s ez gyógyítóan hatott: átsugározta a rabsorsban lévők szenvedését.

Az evés apoteózisa erre utal: „S egyé lettünk, mint eljegyzettek, / Krisztus testének sejtjei, / Kikben egy lélek fénye reszket, / De nem tudják kizengeni”. Ez a szeretetre épülő s megelevenülő szimbólumvilág élteti elbeszélő poémáját, az *Összeomlást* is: „S kit népe négyszáz év óta csak sarcol, / nem tud gyűlölni, s úgy győz, hogy szeret”. Vagy egyetemessé váló célzattal egy másik – összefoglalóbb jellegű – idézet: „Mert több a nemzet, mint a sokaság, / és több az ország, mint a vert sereg. / Időtlen lelke zúg a pusztá tájba, / s így alakult ki századok felett, / és szül magyarrá, szíved fényre tárva: / a diadalmas, élő Szeretet!” Nem különös, hogy épp az a szakrális léteszencia épül be a börtönfal téglái közé, amelyet a hatalom (lásd Mindszenty meggyalázását) vérrel-vassal üldöz? *A csak azért is-on* túl azonban átszellemült pillanatai – *mozgatórugói* – is vannak ennek a gondolkodásmódnak-létmódnak. Egy kis megengedéssel a megigazulás felé vivő egyik lépcsőnek is nevezhetnénk a rabtársának, Kis Horváth Pascal atyának ajánlott verset, a *Fekete karácsonyt*: „Nem kérek fényes karácsonyfát, / Egy gyertyaláng elég nekem, / Ha kigyúl majd a te csillagod, / Börtön felett a Betlehem.”

Ki tagadná a szintén rácsok között született *Hazafelé* édesanyaképének a hitelességét, a *Sarlós Boldogasszony* kozmikus kisugárzását – „Ki szeplőtelen feljutott a csúcsra, / Hol árnyéktalan csillagot ölelt, / Egy égi test az ő méhébe hullva / A végesben is a végtelenre lett” – és az *Üzenet a Duna-kanyarból* „megváltó ígét, újat, emberit” termő testvériség-kiskátéját. Határ Győző-i megnevezéssel a föntiek „költeményes költemények”, melyek úgy ringatják a lírahóstit és a mindenben eszményített állapotot fölfedező tiszta szavú krónikást, hogy nem tudhatni: a *boldogságnak* érzett létállapot innen van-e még a való világon

vagy összes koordinátája azon túli. Ezekhez képest a sodró erejű programvers, a *Bebádogoztak minden ablakot* (1953) – kiátkozó hangja egyként ered a költő (a *rab költő*) kiutalanságából és a magáéhoz hasonított Bornemisza Péter-i „kénköves” fullánkokból – maga az *ítélet*. Rövid idő múlva ugyanezt a hangot emeli költeményének fókuszába az ugyancsak nyugati magyar költőként ismert – ismert? – kanadai Fáy Ferenc *Jeremiás siralmai*ja is. Míg Fáy emelkedettebb, Tollas direktebb. Az utóbbi verse – valóságos történezen alapuló élményt közvetít a *gyalázat*, s majd ez fog egyetemes tiltakozássá emelkedni – Kassák szavalókórusait: a lármas, de szigorúan nyílt közvetlenséget mint vádoló bírót juttatja eszünkbe.

A váci börtön „lakóitól” megvont fény egyúttal a *couleur locale*-ből eredeztethető halálfélelem és a világhatalmakra is kiterjedő – mert *kiterjeszthető* – apokaliptikus látomássor szimbóluma. Ha megfigyeljük, hogy a címmé emelt refrén – „Bebádogoztak minden ablakot” – milyen jól előkészített, a strófazárást megélenkítő hívó rímekre üt rá (a kalapács pontosságával és a *látnok* – modern kori Jeremiás – átok-erejével), meggyőződhetünk az *ítélkezés* sodrásnál elevebb áradásáról is. „S elvették ezt is, a tenyéryi napot”; „Látjátok? Éjben élünk, mint vakok”; „Szívni az étel- s ürülék-szagot”; „Itt tegnap társam tüdőbajt kapott”; „Süket a cellánk, minden hang halott”; S fülünkbe folynak az ólmos napok”; „Simogatnánk a sugaras napot”; „Nyugat táncol –, tán végképp eladott!?”; „De lenyeljük a végső falatot”; „Hogy kúszik el a neonfény felett / A Néma Rém – s nem lesz több hajnalod”. „S a költemény nyomorral szembeni ellenpéldái – „Csendet hasít a sétahajó kürtje”; „Túl Barcelona kertjein...”; „Londonban bál van”; „ínyenc ételek ízét kínálja Párizs”; stb. – még jobban kiemelik a *fönt* és a *lent* (a zsarnoki hatalom és a mindent elszenvadni hivatott nép) kibékíthetetlen ellentétét. Mikor a költők zöme Sztálint és Rákosit éltette, Tollas kíméletlen *jóansággal* nevezte meg – erről tanúskodik a vers befejező strófája – a gyilkos eszme kiagyalóját.

*A rádiók csak üvölsék rekedten
A szabadságot, s az ember jogát.
Itt érzi csak befalazott testem
A milliókkal Moszkva ostorát.
S Váctól Pekingig zúgják a rabok:
– Ha nem vigyáztok, az egész világon
Bebádogoznak minden ablakot!*

Az egymásra sorjázó köteteket taglalva (*Csak ennyi fény maradt* – 1959; *Járdaszigeten* – 1967; *Eszterlánc* – 1969; *Irgalmas fák* – 1975; *Évgyűrűk* – 1979; *Forgószélben* – 1983, 1988; *Varázskör* – 1988;

Hazafelé – 1991, 1992) jól megrajzolható az a fejlődés-vonal, amely a kezdetben romantikus hevületű és az agitatív verset sem megvető lírikust a konkrét vers *beszéd*es kopárságáig vitte (*Fából faragott litánia*), majd később ahhoz a *filozofikus* – udvarlóversnél fölöt-tébb ritka – „magyarázathoz”, amely például a hagyatékban maradt nem egy költemény sajátja (*Peer Gynt vallomása; Peer Gynt monológja*). Ez utóbbi vers életműfogalatként is becses kérdés-meditációja – „Ki tudja, hány év, hány emberöltő / Után önt ki tisztán a Nagy Öntő?” – épp az érték-bizonyosság felől vizsgálva válik megsejtett „jövőképpé”.

Ezért is lehetetlen – jóllehet sokan megpróbálták – költészetéről úgy vélekedni, hogy az csupán élményversek, helyzetdalok, a társadalomba és a történelembe nagyon is beépült agitatív monológok sorozata. A költőtől nem idegen az egy kissé az impresszionizmusra utaló színélmény, s nemkülönben a zsánerkép (a valamivel mindig *föülírt* zsánerkép) plasztikus, érzelmekkel teli otthoniassága, ám eme családi múltba vagy az élni vágyó kedélye szerint a börtönlét megszépített poklába vezető szálak mellett hangsúlyosan jelen van mindazon versbeszéd – legyen az filozofikus töltetű (*Szent Kettőség*) vagy szimbólumvilágával a társadalmat faggató (*Tiborc fohásza Szent Erzsébethhez*) –, amely a Nyugat versmuzsikájára nemegyszer visszautaló hang és a *régies* forma ellenére is modernnek hat. Az 1987-es (Andechs) Szent Erzsébet-arckép *maiságához* kétség nem fér. „Pörjaink parázs panasza / nem segít – sem a fegyver. / Köztünk járnak a gyilkosok, / s túrnunk kell türelemmel. // Bitorolják a lelkünk is, / sírunk felett a földet, / s róluk fizetett igricek / még háladalt regölnek. [...] Sanyarú sorsunkra tekints, / áldd meg szegényeinket, / a meráni zsarnokoktól / te szabadíts meg minket! // Szent asszonyunk, vétkeinket / virágaid takarják... / Csak hiteddel vívhatjuk meg / rózsáid forradalmát.”

A *Biblia* jelképrendszere – illetve a szimbólummá lett megannyi példázat – őt nem csupán megéri, de keretül is szolgál a hazájából elűzött, az emigránslét keserű kenyerét evő férfi drámai sorsának. Nincs kegyetlenebb, ezért is a költeményt záró mottó mózesi nyílt beszéde, az idegen földön való – vizionált s ezért a valóságnál szinte súlyosabb – meghalásnál. Ám az ilyesfajta (képzelt vagy a betegség súlyával valósággal égető) vég az énekest arra ösztönzi, hogy sose mondjon le az igazságért *perlő* száj jogáról: nincs világosabb, mint a nyílt beszéd. Ez a *bárka* már évtizeddel azelőtt ott ringott a *Westerlandi halászok* tengerén – az ajánlás szerint üzenet volt ez a szétszóródott magyaroknak –, de akkor még a *hontalan ének* valaminő, Tollasra jellemző bizodalommal társult. A *Mózes imája* szokimondóbb, kegyetlenebb. Előrevetíti a „szolga” – az Úrnak *szolgáló* szolgálta és a népének *szolgáló* szolgálta –

végzetét: az „idegen”, mert a sajátjaként titkolt földön való meghalást. „Kitéptem magamból minden földi terhet. / Szavak helyett a kék csend töltse ki / bőröm börtönét, e csont bordázta vermet, / hol rács mögött a szomjas lélek reszket, / s a korbácsos kor üldözöttei. // És szól az Úr, a Remény Csipkebokra: / A választottak igáját ki hordja, / ha célba érsz te is, küszöbre lelsz? / A kintől sajtó földet ki tapossa, / Fáraók bűneit ki ostorozza, / ha sebes száddal többé nem perelsz? // Magad maradtál. Próbám most erősebb: / a végső órán önmagad legyőzted! // »És meghala ott Mózes az Úrnak szolgálója a Moáb földjén« (Mózes, V. 34. 5).”

Eme artisztikus szólásnak, mint általában minden Tollas Tibor-versnek, nincs fellengzőssége, inkább *csön-des* mélysége van. Tehetetlen költő vagy a *céltől* megittasult vátesz szinte egyre megy. A *vérző* tarlóként lába elé kerülő múlt (*A barcai szatócsboltban*) éppúgy fáj neki, mint a nem sok jóval biztató jövő (*A meg nem született fák*). De megteremti a maga *varázskörét*, amelyben organikus látomássora az *igazító*. Vagyis az *emberré* lett fák és a csaknem történelmi vigaszt – az otthoniasság örömét – nyújtó kulináris élvezetek ugyanannak a jellemnek a sarkai. Műveltségélmény és tapasztalat, a hagyományhoz való igazodás és a földi jót szinte mítoszi világba emelő sejtelmesség tartja fogva az *űzött lelke* révén (evilági kötöttségétől? vissza-visszatérő lázálmaiktól?) minduntalan szabadulni akaró *vándort*.

Forradalmár a viharok kitétt – mert tengerhullámmal rázkódó – imaszámolyon? 1956 haloványuló emléke, de még inkább a magyar október világra szóló igazságát – *kint* is és *bent* is – elsilányítani igyekvő akarat megkérgesíti a szívét, de nem annyira (fáradtsága csak pillanatnyi), hogy ne érezne az *ártó hatalmak* és a lepecsételt szájuk miatt *néma őrzők* közötti szakadékot. Néha jól esik ezt a *Felelni kell* figyelmeztető parancsával átlépni – „Nagy erdőt látok, lombtalan / – rossz álmaimban csupasz fákat –, / fekete erdőt, ágain / emberek csüngnek, néma árnyak. // Himbálja testüket a szél, / a hold ezüstbe mártja őket, / kik túléltek halálukat, / a sírokból is felkelőket” –, illetve valamely középkori himnusz magyar nyelvre való ültetésével (Tollas érzékeny műfordító is volt) a földi *istenemberekre* váró szakrális boltozatot megidézni: „Üdvözlégy tengerek / Tündöklő csillaga! / Istennek szűz anyja, / Menny boldog kapuja” (*Ave maris stella*).

A Tollas Tibor-i költészet máglyatűz a sivatagban. Minthogy nincs éghető anyag, és az oxigén is kevés, jobbra (ez a *romantika* Petőfiig megy vissza) a költő vére táplálja. Fojtott légzésű, a feketére feketével himző megszólalása is van a lírikusnak (*Szegedi ballada*) – a vers ezúttal is egy 1956-os mártír emlékére íródott –, de

hinnikus szárnyalása is. Ez utóbbi épp annak a „rövidített”? „összehúzott”? – a verses elbeszélést tömör látomásá formáló – *Összeomlásnak* a jellemzője (az itt említett nem tévesztendő össze a teljes poémával), amely „régies” líraértékével hat: „Én hiszek benned, rejtőző Emberség, / a jó ott él a gonoszság alatt. / Belőled szökken fényre minden szépség, / s az irgalom csak belőled fakad. / S hogy találkozunk milliók, testvérként – / ...Az Isten törte rommá a falat!”

A magyar költészetben is különleges helyet elfoglaló *Fából faragott litánia* ennek épp az ellenkezője. A kopár, csak a szavak hangtestében (és az általuk föl idézhető *cselekvő* hangulatban) megbúvó líraérték, a *tárgyiasság* illusztris példája. Ki hinné, hogy ennek a látszólag halomra döntött „szálfákból” épített konstrukciónak is van fejlődési iránya, ami az *élet* és *halál* közötti nem is annyira szűk *sáv* szelétől a széléig való belakása. A néprajzi irányultságú, a száraz sirást sem megvető (homályjaiban is tündökletes) balladából – amelyben a tárgyak, fogalmak, növények nevei helynévvel ötvöződnek – így lett tömör létingazság. Szinte fogható, tapintható *anyag*. Modern sirató.

*Életfa, szemöldökfa, karfa, ajtófélfá,
kapufa, mesterfa, sátorfa, aprófa, tűzifa, gallyfa,
ágfa, hasábfá, szálfá, nótafa, májusfa,
látófa, termőfa, csudafa, tulipánfa,
családfa, nemzetségfa, világfa, mesefa, rovásfa,
rózsafa, párnafa, gyümölcsfa, csemetefa,
karácsonyfa, tilalomfa, hámfá, járomfa,
haszonfa, kaptafa, bányafa, dongafa,
piszkafa, sodrófa, sulykolófa, hajítófa,
csapófa, szárítófa, szegyenfa,
támfa, gyámfa, keverőfa, simítófa, mintázófa,
talpfa, vállfa, gömbfa, díszfa, bálványfa,
boldogasszonyfa, sasfa, istenfa, égigérő fa,
lármafa, szolgálfa, bitófa, fejfá, kopjafa,
koszorúfa, keresztfa.*

Befelé fordulása és kiúttalansága nem lehet olyan visszahúzó erő – a *Tíz év után* a váci börtön falai között íródott: „Építenél, de nincs kinek, / szeretnél, de kihűlt szíved. / Nincsen hited, nincs örömed, / az élet lett: a börtönöd” –, amely gátolná profetikus álmának a megvalósítását. A sok évtizedes, később betegségekől szabadult müncheni élet – a Nemzetőr szerkesztése (egyszer másszor még kínai kiadása is volt), a már említett antológiák gondozása, a bukásában is győzedelmes 1956-os magyar forradalmat szolgáló írói-műfordítói-publicisztikai tevékenysége – megtanította arra, hogy mindig, mindenkor (elismertségben és kivetettségekben is) az igazat

kell mondani. Tollas már akkor – mert akarta, mert hitte – egyben látta, vagyis hatalmas kulturális, erkölcsi értéknek tudta az egyetemes magyarságot, amikor nálunk csak óvatosan (nem megsértvén a szomszédjainkat) lehetett regélni az ún. „testvéri kötődésekről”.

Ha egyszer valaki kézbe veszi és tüzetesen áttanulmányozza az itthon sokáig – a rendszerváltásig – vörös posztónak számító, csaknem négy évtizedig élő „régis” Nemzetört, meglepődéssel fogja tapasztalni, hogy a társadalmi és politikai jellegű cikkek mellett milyen széles horizontját ölelte föl a magyar irodalomnak-kultúrának. Juhász Ferencről Nemes Nagy Ágnesig, és Weöres Sándortól Határ Győzőig hosszú azon értékvonulat, amelynek tagjai – most csak a legkiválóbbak említettek –, helyet kaptak az újság hasábjain. (Az *avantgárd* nem annyira, de azt – szerencsére – a párizsi Magyar Műhely képviselte.)

Amikor nem is olyan rég egy „alultájékozott” – vagy tudatosan fölheccelt – csoport megkérdőjelezte az író MÚOSZ-béli örökös tagságát, Juhász László a támadásra így felelt *Vaktöltények* című cikkében: „A több mint tíz évvel ezelőtt elhunyt Tollas Tibor életében elmondhatta: irigyeim sokan vannak, mint a kutyák, úgy ugatnak. De hát mit irigyeltek rajta: a háborúban megcsönkült kezét vagy a Rákosi börtönében ártatlanul letöltött nyolc esztendő, ifjúságának elrabolt éveit? Az emigráció percmberkéi a nyugati magyarság soraiiban kivívott népszerűségét, a politikai ellenfelek (nyilasok és kommunisták) a legolvasottabb sajtóterméket, a szerkesztésében megjelent müncheni Nemzetört irigyelték tőle. A kommunizmus évtizedeiben a magyarországi hatóságok szállították a szélsőjobb oldali emigrációnak a Tollas Tibor elleni akcióhoz a muníciót (l. *Fekete Könyv*, München, 1967).”

A börtönverseket nem feledve – „örök értékei a magyar költészetnek” –, az író életművét méltató Alföldy Jenő így ír: „Van azonban Tollas Tibornak másik arca is, amely arról győz meg, hogy a létezés mint önmagáért való értéket is igaz költőként fogta fel. Nemcsak fegyvert, vitézt énekelt, nemcsak vészjelzést adott, hanem szívhangokat is megszólaltatott. A rabság nemcsak földi pokol a verseiben, hanem az emberi emlékezés, vágyakozás televénye is. Remek ciklust írt a börtönben fölidézett, ifjúkora óta nem ízlelt ételekről – ezek is egészen egyedi értékek. A szülőföld, a család, a barátság és a természet is emlékezetes versekre készítette. Bár eddig főként politikai versei tették ismertté a nevét, a jövőben létköltészetét is jobban kellene népszerűsíteni, hogy végre elfoglalja megérdemelt helyét a magyar művelődéstörténetben.”

Jóllehet az olvasót ezek a szakmai kérdések nem vagy kevésbé érdeklik, Isten adja, hogy az irodalomtörténész kívánalma beteljesedjék.

PUSZTAI ZOLTÁN

Jövendölés

*marad majd néhány sziget, hol lábát még úgy-ahogy
megvetheti, kit meghagyott őrzőnek, magnak az Úr
a pattintott kőkorszak közepette, a sötétben fény
pislákol, s távol a tábortüzeztől, megalomán tornyot:
fallikus felhőkarcolót, a földszínéről tarajos hullám
gyalul. forgácsa hull, annak mit civilizációnak*

*címkézett önelégült, önhitt mosollyal arcán minap
dolláron piramisokat bámulva bróker és bankár,
s koromsötét, kihalt sikátorokban röptet majd értéktelen
bankót a szél, s ki azt hitte, világa világosabb a Napnál,
hálát mondhat, ha marad majd parányi parázsló szikra:
morzsája emlékek, értelemnek, s nyelvén az emberi*

*beszédnek halovány foszlánya, s hogy hírmondó lehet,
ki Isten kegyét keresve, imára kulcsolt kezekkel kér
érdemtelenül, az örvénylő időspirálnak mélyén:
pár percnyi haladékot, hogy párnára hajthassa
a végórán konok fejét, olyasmi angyali hajnalt remélve
e lidérces álmok után, mely ezüstös gyöngyként ragyog.*

***

*Atlanti partokig gyalog, áthágva hóhegyen, hódombon,
csúszkálva befagyott tavak jegén: titok ma még ki ér,
s a Kárpátok övezte bárka nem tudni, kiket ment át
holnap a holnaputánba, s marad-e egyáltalán hollófehér
hajú, örvénylő szívű vándor bárhol a nyárvégi hóesésben,
ha idő se lesz, s dermedten áll a halálos csendben, ki él,*

*mint márványszobor; talapzatán egy másvilágnak,
amelyben madarak árnyéka se, és templomi oltárra,
(hol leomlott boltív alatt adventi gyertya kanóca már
aligha lobbanhat lánggra) virágvasárnapon virágfüzér
se jut, s a kitépett harangnyelv nem zengi rég
üdvét, dicséretét Hunyadinak, hetedhét egeknek,*

*s mindegy lesz: Nándorfehérvár miért lett Belgrád,
s hogy mikor és miért sodorta jéghegynek (előre vetítve
önmagát titánnak képzelt törpék bukását) a Titanicot
a viharos szél délben, ha ónszürke égbolt alatt a jégen
csőrében aranygyűrűt holló se tart: Atlanti partokig
örvénylő szívű vándor, talán már sorok között se majd.*

JOANNA STEMPIŃSKA
Zbigniew Herbert példája

Ahogy elnéztem Zbigniew Herbert tekintetét ennek a kötetnek a borítóján, ezen a harminc évvel ezelőtti fényképen, amint az Európa Kiadó erkélyén áll a budapesti Kossuth téren, az jutott eszembe, hogy tizenegy évvel halála után, most is milyen nagy szükségünk volna arra az emberi tartásra, rokonszenvre és bátor, polgári kiállásra, amely a képből árad. A költő finom nyitottsággal fordul a magyar olvasó felé, arcán azzal a megértő szeretettel, amellyel barátaira mosolyog az ember. Gyakran hiányzik ez a gesztus manapság, pedig a magyar és a lengyel közéletnek, társadalomnak ma is pontosan arra a megingathatatlan értéktudatra, őszinte és következetes humanizmusra van szüksége, amelyet Zbigniew Herbert képviselt.

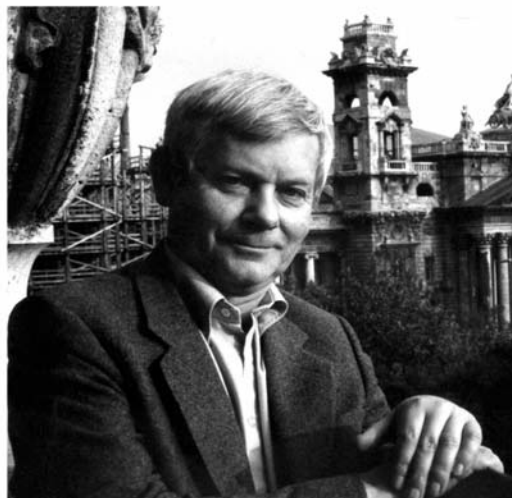
Sokszor hangzik el, hogy ma, amikor szabad világban, diktatúráktól függetlenül élünk az egyesült Európában, Herbert költészete, makacs küzdelme, tematikája immár kevésbé időszerű. Hogyha azonban figyelmesen olvassuk a hetvenes-nyolcvanas években sokunknak morális irányítóként szolgáló Cogito-verseket vagy az antik és középkori Európa kultúrájáról szóló nagyszabású történelmi esszéket, könnyen belátjuk, hogy épp az ellenkezője igaz: Herbert ma ugyanolyan fontos példa mindannyiunknak, mint akkoriban volt. Sőt, megkockáztathatom, hogy európaisága és különösen közép-európaisága éppen hogy aktuálisabb ma, amikor nagy küzdelmek árán próbálunk meg szembenézni saját történelmünkkel és sorsunkkal, amikor megkíséreljük meghatározni magunkat és helyünket nemzetben, régióban és Európában.

Elhangzott az „...Egyenesen szembenézni a sorssal...” (Magyar írók Zbigniew Herbertről) című kötet bemutatóján. A könyv a Széphalom Kiadó gondozásában jelent meg.

Ebben a munkában lehet nagy segítségünkre Herbert, aki a barát szemével tekintett a magyarokra. Jól ismert korai ötvenhatos verse, az *Állunk a határon*, majd későbbi számtalan írása tanúsítja, mennyire érzékenyen viseltetett közös ügyeink iránt, és tudható, milyen fontos volt számára a magyar írókkal, költőkkel tartott kapcsolat. Rengeteg szállal kapcsolódott a magyar kultúrához és a magyar nemzethez, a kor legnagyobb szerzőivel ápolt ismeretséget, és Magyarországon is a legnevesebb szerzők igyekeztek nevét a köztudatban megtartani. Hatása évtizedeken keresztül érezhető volt a magyar lírában és esszéírásban, és termékeny talajt jelentett a diktatúrával küzdő magyar társadalom gondolkodói számára. Ezt ismerték fel a kötet szerkesztői, amikor összegyűjtötték a fontosabb magyar publikációkat a XX. századi lengyel kultúra egyik legfontosabb alakjáról. Kiss Gy. Csaba és Simonyi Zoltán szerkesztőknek és a kiváló szerzőknek köszönhetően tarthatjuk kezünkben ezt a kötetet.

„...EGYENESEN SZEMBENÉZNI
 A SORSSAL...”

*Magyar írók
 Zbigniew Herbertről*

Amely egyszerre méltó folytatása a nemzeteink közti barátság hagyományának és közös kincseink ápolásának, hiszen épp a könyvben szereplő írásokból vonhatjuk le a tanulságot: Herbert versei, írásai, gondolatai közös, máig értékes kincseink.

Az idei évben két olyan évfordulóra emlékezünk, amelyek Zbigniew Herbert életére éppúgy alapvető kihatással voltak, mint a mienkre. Hetven évvel ezelőtt robbant ki a második világháború, amelynek következtében Herbert elveszítette hazáját, és húsz évvel ezelőtt ért tetőpontjára régióinkban az a folyamat, amelynek több évtizedes előkészületeiben ő is oroszlánrészt vállalt: a demokratikus átalakulás.

Összegzésképp álljon itt az egyik Cogito-vers néhány sora (Körner Gábor fordításában):

*„nem azért menekültél meg hogy élj
 sürget az idő tanúságot kell tenned
 légy bátor ha a józan ész elpartol légy bátor
 a számadásnál ez az egy ami számít”*

BÍRÓ GERGELY A hatodik koporsó

Regénypályázatok és fiatal novellisták

A Magyar Napló szerkesztősége az Írott Szó Alapítvánnyal közösen 2006-ban, a Kereszténydemokrata Néppárt a Barankovics István Alapítvánnyal 2007-ben hirdette meg szépirodalmi pályázatát. A Magyar Napló regények, kisregények, a Barankovics Alapítvány emelt elbeszélések, drámák megírását ösztönözte, bár fő- és különdíjait végül szintén regények nyerték. A két pályázati kiírás lényegében megegyezett: a pályaműveknek mindkét esetben az 1989–90-es rendszerváltozás és az azóta eltelt időszak történéseit: társadalmi változásait, kulturális, morális tendenciáit kellett bemutatniuk.

Egyik pályázat zsűrije sem számított ilyen fokú érdeklődésre: a Magyar Naplóhoz nyolcvannal, a Barankovics Alapítványhoz százhusz pályamű érkezett határon innen és túl. A másik meglepetést a sok, eddig ismeretlen írói tehetség felbukkanása okozta, ami a díjazott regények szerzőinek túlnyomó többségére is igaz. A Magyar Napló tizenegy, a Barankovics Alapítvány négy díjat osztott ki. A pályaművek olvastán látható, hogy amennyire nagynak hatottak a pályázati kihívások, tágasságukban annyira engedtek is az alkotói szabadságnak: több, helyezést elért mű értékétől függetlenül nem felelt meg maradéktalanul a kiírásoknak, így ezek elemzésétől dolgozatomban eltekintettem.

Szinte minden nyertes regény és a pályázatoktól független fiatal írók elbeszélései a kívülállás alakzataira épülnek, legyen az önkéntes elszármazás vagy kénytelen száműzetés, kivetettség, így a műveket nem pályázatonként és helyezésük rendjében tárgyalom, inkább szerkezeti jegyeik vagy gondolati csapásaik mentén.

Molnár János *Apokrifje* (Barankovics, különdíj), Kiss Judit Ágnes novellafüzszerző kisregénye, *A keresztanya* (Magyar Napló, fődíj) és Burns Katalin *Szöttek regénye* (Magyar Napló, különdíj) című műve elbeszélés módjukban mutatnak rokonságot: míg Molnár János és Kiss Judit Ágnes idős, rokonszenvesen naiv narrátorai koruknál fogva és szívéből látásuk révén érzékeny krónikásai a változó időknek, úgy Burns Katalin visszatérő betételbeszélőjéből, Nagyapából egy testvérgyilkosság elhallgatott bűne, története fakad fel és formálódik üzenetté unokáiban.

Molnár János tudatregénye, az *Apokrif*, amely a Barankovics-pályázat egyik legnagyobb felfedezésének számít, egy vénkisasszony, Fehér Magdolna lelki bomlásán keresztül mutatja be egy Romániából Magyarországra menekült fiatal ellenálló, felforgatónak, egyházelhagyónak bélyegzett lelkész és családja útkeresését, illetve a romániai magyarok, közöttük is a református lelkészek életlehetőségeit és konfliktusait az államhatalommal. Molnár János a regény Magyarországon játszódó szálában a megyei pártlap szokatlan cikkei és Fehér Magdolna reflexiói révén szól az egy-pártrendszer kezdődő válságáról, de főként a romániai közállapotokat ábrázolja Fehérék, egy Trianon kettévágta család életében: az erdélyi magyarság fiatalok elszármazása miatti elöregedését, a hontalanság-érzést erősítő ki- és betelepítéseket s nyomukban a pusztulást, a Securitate Magyarországra átnyúló megfélemlítéseit és református egyházra gyakorolt hatását, annak megalakulását. Bár a nagyregény a diktatúrák végnapjaiban, 1989 tavaszától a forradalomig játszódik, a sok-sok mozaikból összeálló állapotrajz nem cáfol rá az egykori miniszterelnök, Petru Groza kijelentésére: „A puliszka nem robban” – a lakosság, a blokkokat baromfiudvarrá változtatva bár, de túri a nyomort és megaláztatást, az áramellátás rendszeres és váratlan megszakítását, az élelmiszer- és benzinhiányt. A romániai forradalomról csak beszámolókból értesül az olvasó, a magyar parlamentáris köztársaság kihirdetésére is csak egyetlen magánlevél keltezése utal. Molnár János tehát inkább a romániai diktatúrában megcsontosodott életet részletezi, kevésbé érzékeltetve azokat az időket, amikor a hatalom már nem foghatta tovább Tökés Lászlóra és a magyarokra az elégedetlenkedést. A magát Jézus menyasszonyának valló Fehér Magdolna bizakodni kezd, hogy Isten végre megítéli a kommunizmust, visszaadja a szabadságot, bár annak közeledését tapasztalva imáiban mind gyakrabban ostromozza a pogány világot az egyre *szabadosabbá* váló élet miatt.

Molnár János Fehér Magdolna beomló lelke tárnáinak sötétjében engedi el olvasóját, s a személyiség bomlásában talán nem túlzás a szocializmus vasárnapiján, a közeledő rendszerváltozással felgyorsuló erkölcsi oszlás párhuzamát látni. Ahol az *Apokrif*ben kontúrjai vesztik a romániai események, ott élesednek ki a fiatal író, Csenger Levente első könyvét záró, *Magyarország messzire van* című novellájában. A szerző kötetében a nyolcvanas évek élhetetlen Romániájáról szól, amelyben a munkanélküliség és az alapvető létfeltételek hiánya kiváltotta trauma, az előle való önpusztító menekülés szétveri a családokat, rokoni kapcsolatokat, és a lejtőre került emberi sorsok szintén

A dolgozat elhangzott *A rendszerváltozások megjelenítései a magyar irodalomban* című konferencián a Magyar Írószövetségben. 2009. március 6-án.

mélybe tartó pályára terelik a következő generációt is. E nemzedék utcára menekülő, csellengő kamaszai közvetlenül a forradalom után, a várakozásokkal teli új év első napján próbálnak Magyarországra szökni, de a vonat, amelyen elrejtöztek, visszahozza őket ugyanabba a kisvárosba, ahonnan elindultak – éppen aznap, mikor az állomásra tódult lakosok a Magyarországról érkező segélyt várják. Ez a novella- és kötetzárlat is jelzi, hogy Csender Levente világában a nyomornak nincsen hátsó kijárata, csak lefelé, az alagsorba vezető lépcsőkön lehet lebotlani az ablaktalan sötétbe.

Ahogy a novella kamaszainak zilált szilveszterestéje az újszövetségi utolsó vacsora parafrázisává válik, úgy tűnik át Vincze Ferenc kisprózájában, *a sorompók közöttben* a forradalom után Magyarországra települők segesvári váróteremben töltött éjszakája a Getsemánkert virrasztó magányába, mint azt Koncz Tamás kritikus megállapította. Mindkét novella a szenvedéstörténet első állomásaira utal tehát, s az elszármazás kálváriája Csender Levente *Keresés* című elbeszélésében folytatódik, amely egy forradalom után egzisztenciáját veszített család magyarországi viszontagságait, felbomlását dolgozza fel.

Kiss Judit Ágnes Szomor Veronjának, mindenki keresztanyjának történeteiből egy „változó falukép szatirikus szociográfiája” kerekedik, mint arra Alföldy Jenő elemző írásában rámutatott. Nem Szomor Veron elbeszélői hangvétele szatirikus: alkatától idegen a gúny, az ostromozás, inkább értetlenül vagy csendben megütközve fogadja a világvégi falu, Zsanóc életének rendszerváltozás szülte új jelenségeit; a szatíra egyrészt az ellehetetlenülésükben kiábrándult, munkanélküli segélyen tengődő lakosok száján születik, válaszul a polgármesterek ténykedésére, másrészt megteremti önmagát: *A vasszűz* című fejezetben Begyes Tóth Karcsi polgármester, akit mindenki csak Szófosó Karcsinak hív, és aki állandóan ünnepeket rendez emberfeletti erőfeszítéseinek tiszteletére, az EU-csatlakozás emlékére szabadságszobrot emeltet a templom előtt, amelynek szájából majd az igazság szava folyik, de avatásakor csak rozsdás vizet köp a falu nagy mulatságára. E szatíra mögött azonban érzékelhető a tengődés önvédelme, amely Kiss Judit Ágnes láttelestének sarka: a polgármesterek látszatintézkedései mellett a maga pusztulását tartósító falu a szélhámosokkal együtt a tenni hivatottakat is kiveti magából. S bár a csoda alátekint Zsanóc száműzöttjeire, a sorsán túladó települést messze elkerüli.

Szomor Veron elbeszélését az ágya fejében percegő szű, a közelgő halál sejtése mélyíti néhol vallomássá, Burns Katalin *Szöttesek regénye* című művében a gyónás

már a továbbadás eszköze is. A könyv egyfelől a hallgatás regénye, a testvérgyilkosság évtizedes terhét magukban hordó fivéreké, akik társadalmi magatartásminták jelképei is: egyikük felesküszik a kádári hatalomra, másikuk megőrzi öntörvényét s később a szabad sajtó harcosa lesz, a többiek pedig beérik a pártújságban öt színre egyszerűsített valósággal, de a rendszer leköszöntével az új világban egyre idegenebbül érzik magukat. A kisregény másfelől végiglemezzi az oszló titok unokákra kifejtett hatását, akiket ugyanúgy nyomaszt felmenőik bűne, mintha maguk követték volna el, mert viszonyuk őseik felé megkérdőjeleződött bennük az elhúzódó, folyton levegő után kapkodó vallomásban, sőt vállukon érzik az ítélet terhét, és lassan megérik felismerésük, hogy látva a média kultúrát előntő korlátoltságát, kötelességük a múltat és idegenkedésüket mozgósítaniuk.

Molnár János *Apokrifének* és Kondor László *Csak néhány évének* (Magyar Napló, második díj) cselekménye a rendszerváltozáskor ér véget, és különösen a Kondor László könyvében kifejezésre jutó, bizakodó várakozás a regény megalkotottságán túl az azóta eltelt húsz év távlatából nyer többletjelentést. A szerző értelmiségi pályára készülő hősenek – erkölcsi tartása és szerencsétlen véletlenek miatt – olyan láncreakcióba kerül az élete, amely végleg meghiúsítja terveit. A hős bárhogyan próbálja, képtelen a hatalom tekintetét elkerülni: abban akarata ellenére megbízhatóvá válik, újabb vesszőfutásokba kényszerülve. A regény fikatív szerzője börtönben írja meg visszaemlékezését, és közelgő szabadulása, illetve egy új élet hite felől nézve a börtön mint a saját élet ellehetetlenítésével büntető, beszűkített élettér egyúttal a szocializmusra utal.

„Ő a tömeget látta, én az arcot. Ő azt mondta, ellenzék, hatalom, jobboldal, baloldal, zsidó, keresztény, értelmiség, munkásosztály, polgárság, én azt mondtam, Eichner bácsi, Konrád bácsi, Márta, Apa, Flóra, Éva nővér, Bánfalvi alezredes, Tanár úr, Dudus néni. (...) Úgy szaladtam a történések után, ahogy a tavasz után szoktam. Részévé váltam, de szinte semmit nem értettem belőle” – írja Berta Zsolt a rendszerváltozásról *Jancsiszög* című, szintén fikatív szerzőjű kóperegényében (Magyar Napló, különdíj), amelyben a boldogulni akaró hősök sorsfordulatain átszüremlik a kádári diktatúra, majd az azt követő évek magyar valósága. A nagyregény elbeszélője az idézett szövegrészlet alapján látszólagos értetlenséggel viszonyul a társadalmi változásokhoz, holott a *Jancsiszög* – amely egy hármas barátság története, ezen felül nemzedék-, sőt családregegy is – szereplőgárdájában minden felsorolt réteget megelevenít és nyomon követ. Nemcsak hőse kalandjai miatt pikareszk is egyben (Cseke András fennmaradá-

sáért vagy más okból nem mindig a törvényes utat választja), hanem mert a kalandok, megpróbáltatások nemegyszer a Kádár-rendszer, illetve az újabb magyar berendezkedés szatírái. A *Jancsiszög* egyik legmeghatározóbb figurája Bánfalvi alezredes, aki a kádárizmusban rangját annak köszönhetette, hogy 1968-ban, a prágai tavasz idején elfoglalt egy csehszlovák laktanyát, majd a nyolcvanas években nagy tételben lopta a Honvédség benzinét, a rendszerváltozást követően pedig, tőkénének és régi kapcsolatainak, állami megrendeléseinek köszönhetően egész vállalkozás-birodalmat létesített.

Bányai Tamás *Mire minden jóra fordul* (Barankovics, fődíj) című regényében egy kilencvenes évek végén Amerikába áttelepült teherautósofőr múltját bontja mozaikokra. Sárdi Mátyásban a kádárizmus kisemberét rajzolta meg, aki semmi mást nem akart soha, csak nyugton, gondtalanul létezni: fekete fuvarokkal biztosította a szocialista jólétet maga és felesége számára, békében élt a hatalommal s önmagával, és életminőségén nem tervezett változtatni az új rendszerben sem. Bányai Tamás egy tönkrement házasságban a rendszerváltozással megszülető sajátos jólétfelfogások elszabadulását ábrázolja, például egy olyan ellentmondásos önérzet működését, amely évtizedes beidegződésében a *kizsákmányolókkal* együtt már a beosztásban dolgozókat is lenézi, mert másnak termelik a hasznot, s hogy magához hű legyen, feladja állását, vagy szép lassan kirúgja magát, és bár elérkezettnek látja a könnyű pénzszerezés idejét, hogy elképzelt fővállalkozóként maga is utálata tárgyává váljon, túl élhetetlen ahhoz, hogy szavaihoz felzárkózzon. A regény másik nagyportréja, Berta Zsolt könyvéhez hasonlóan, a tettek idejét szintén felismerő, a szabadságot a csalására is kiterjesztő, ezzel önmagát feloldozó újjgazdag vállalkozóról készült.

Míg Bányai Tamás hőse illegális bevándorlóként is a száműzetés önkéntesének tekinthető, Bacsik Lüszen *Vágányzárában* (Magyar Napló, különdíj) egy fiatal, de „piacképtelen” értelmiségi hajléktalanná válásával a konzum-civilizáció parabolikus kritikáját alkotta meg. Az új világrend programszerű parancsával önmegvalósításra sarkall ugyan, a személyiséget valójában üresre facsarja és megtölti magával, az „élvezetet egyedül a (...) fogyasztásban találó lényegiséggel”. Bacsik Lüszen a rendszerváltozást főhősének kilakoltatásában ábrázolja, aki ebben eleinte valami új születését látta, kényelmes elképzeléseihez való ragaszkodásában pedig a forradalom megalkuvását, mert a gyűlölt régióból bizonyos kiváltságokat át akart örökíteni, vagy éppen csak a helyzetével nem mert igazán szembenézni, pedig a valóság egyre kikerülhetetlenebb számára:

visszafordíthatatlan helyzetéért senki nem felel, utalva az elaprózódó társadalmi felelősség következmény nélkül maradó mai jelenségére.

Bacsik Lüszen hőse kétségbe vonta mindazt, ami a jelen társadalom tagjai számára megkérdőjelezhetetlen, Pósa Zoltán több nézőpontú regényének, *Az ifjúság maradékának* (Magyar Napló, különdíj) szabadoságukban vergődő szereplői az alkoholizmus zátonyán ébrednek megalkuvásukra, amelyet megdicsőülésükért öltöttek magukra egy rendszerváltozás után német tulajdonba került, liberálisnak mondott megyei napilap újságíróiként. Pósa Zoltán párhuzamot von az egyik, szocializmusban magát párhűnek tettető, valójában belső emigrációba vonult, szenvedélybeteg értelmiségi szereplője és újságíró hősei között: előbbi belehal a felismerésbe, hogy a szabadság semmit nem ér abban a végtelenül beszűkült életterben, ahová korábban a diktatúra kényszerítette az embert, aki ma magát kényszeríti ugyanoda, mert másként-máshol élni képtelen – utóbbiak életét pedig felemesztí a sajtó átpolitizált és kisajátító „szabadsága”.

Pósa Zoltán némelyik hőse előtt mégis megnyílik a továbblépés kegyelme, nem úgy Nagy Gábor két szálon szőtt regényének, az *Álmodozók és álmatlanok* (Magyar Napló, harmadik díj) Munkácsy-díjas képzőművésze előtt, aki ellen arctalan erők szövetkeznek egy nyugat-magyarországi város főterén felállított szobra miatt, amely 1956 ötvenedik évfordulójára készült. Nagy Gábor a diktatúrára jellemző lehallgatás, kihallgatás, elhallgatás módszerének továbbélését ábrázolja hősén keresztül, aki nyilvánosságának következetes felszámolásával kezd megszűnni létezni; párhuzamba állítva az egykori kommunista és a kortárs művészetben is erősen jelenvaló, magát liberálisnak tartó hatalmi gondolkodást, hiábavalónak és fehér asztalos forradalomnak nevezi a rendszerváltozást, amelynek a hatalmi elit helyett a nemzetet sikerült végérvényesen leváltania.

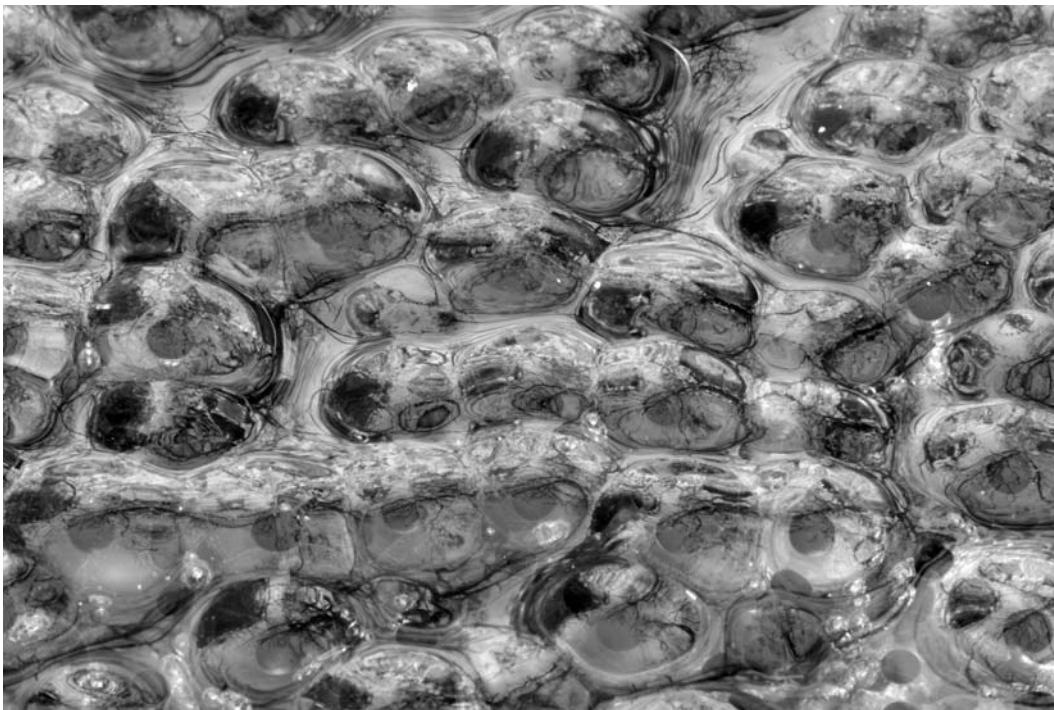
Horváth (EÖ) Tamás vitadrámára emlékeztető regényének címe: *Ahol a part szakad* (Magyar Napló, különdíj) egyértelműen kijelöli cselekményének idejét, a rendszerváltozás hajnalát, s Ág János, mint egy garabonciás, akit vihar kísért útján, e hajnali, kijózanító látomásban tér vissza a Városba, a szocialista nagyipar egykori fellegvárába, kamaszéveinek színhelyére, ahol kénytelen szembesülni vele, hogy nincs már jelen, afféle szembenállóként kiretusáltatott a valóságból, és felmutatja kivetettsége mögött a valóság elleni összeesküvést. Horváth (EÖ) Tamás elbeszéléseiből már ismert, elhívását vállaló, prófétákat idéző hóstípusa elevenedik meg Ág Jánosban is, akinek tiszte a látás, s hogy meglelje a valót, és azt a Városnak felajánlja.

Égzsakadásos, színvalló éjszakában, a kocka perdültének látszatában vitatkozik egykori ellehetetlenítőjével, a hatalmat megtestesítő Gaállal egy általános tisztító akarat létezéséről, amelyre ráköszöntött az idő. Csakhogy „nem lehet elvárni mindenkitől, a többségtől, hogy kívánságait idő és tágasság mérlegére tegye”. Horváth (EÖ) Tamás nyelvi sűrítettségében is példaértékű regényében pontos lélekrajzát alkotta meg a kádárizmusban eltompított, szabadságot és a vele járó felelősséget, emlékeztetést félő embernek, aki csak biztonságot, valamiképp boldogulni és túlélni akar. Gaál szerint a változás, amit az emberek sem akarhatnak, a hatalom kezdeménye, nem lesz vérátömlesztés: a vér marad, csak új testbe kerül. Akhilleusz sosem győzheti le a teknősbékát a valóságnak e zénóni káprázatában, mi több: az újratemetettek hatodik koporsója, a történelemképpel való szakítás és az eljövendő változások ígéretének jelképe valójában a hatalom átörökítéséé, győzelméé – Ág Jánost és nemzedékét fedi.

Horváth (EÖ) Tamás regénye erőviszonyainak folyamatos változásában táplálja feszültségét, és a meghamisított valóság végül visszatámad Ág János létezésének igazolásában. Tompa Z. Mihály könyve, *Az állomásfőnök megkísértése* (Barankovics, második díj; Magyar Napló, különdíj), amely szerkezetében szintén a dráma szituációs szövegműködését idézi, a rendszerek feletti és a mindenkori kormányt kiszolgáló hatalmat, a napjainkban is működő megfigyelő apparátust mutatja be egy vidéki vasútállomás bezárásának előzményeit és következményeit feldolgozó szövevé-

nyes történetben, amelyben a vasútforgalom visszaállításáért küzdő, országgyűlési képviselővé választott állomásfőnök a saját bőrén tapasztalhatja meg a demokratikus berendezkedéssel járó kettős mérce gyakorlatát. Tompa Z. Mihály regényében az élet és a privát szféra minden területére kiterjedő, sőt abba bele is avatkozó megfigyelés mellett a mindenkinek közös érdekében álló hallgatásról is szól, mint a rendszer biztosítékáról: irattárak zárva maradt ajtóiról, évtizedekre zárolt vagy eltüntetett aktákról.

A pályaművek és novellák legmeghatározóbb attitűdje, a kívülállás, fakadjon bár az elszármazás, ellehetetlenülés, bebörtönözöttség, kivetettség vagy elhallgatottság élményéből, nemcsak a bennük ábrázolt rendszerváltó, köztes nemzedék sajátja, hanem a következő, fiatal generációé is, nem egy regényben elhalványítva a közelmúlt magyar történelmének cezuráját, a rendszerváltozást. A kívülállás írói nézőpontja e könyvek többségében felcsavart bírálattal szervesült, kevés esetben némi egyoldalúságot, a valóság elrajzoltságát eredményezve, nem számolva azzal, hogy a személyes vagy közösségi kudarcok, tragédiák mélysége egyúttal felülnézete magaslatait is kínálja. A regények többsége mégis képes volt egyszerre szólni és elemelkedni érintettségétől akár az ironia, a szatíra stílusjegyei révén, akár a több nézőpontú vagy vallomásos elbeszélés alakzataiban, a múltbéli bűnök bocsánatát hirdetve és a továbblépés tereit kijelölve, hozzátéve, hogy az írói kívülállás, Horváth (EÖ) Tamás kifejezésével, egyben a tisztán megőrzött szókészlet tanúsága is.

Kezdjük egy példával! Nyissunk fel találmásra egy informatikai szakkönyvet! Nem kell sokat keresgelnünk, hogy egy több idegen szót tartalmazó mondatra találjunk: „Ezután az egyes interfészekre meghatározzuk az IP címet, a hálózati maszkot és broadcast címet.”

Tekintsünk el attól, hogy két kötőjel is elmaradt, vizsgáljuk meg csupán az angol szavakat. Vegyük le a polcra az angol–magyar informatikai szótárt. De ha valaki nem tartja elég trendinek ezt a módszert, az interneten is rákereshet. Ezt találjuk benne:

interface = csatlakozási felület, csatoló csatlakozó, illesztési felület, interfész

masking = maszkolás

broadcast = adatszórás, szórt adás, körözvényadás.

Legalább két szót a háromból nyugodtan lehetett volna magyarul is írni. (Természetesen nem lehetünk teljesen elégedettek a szótár fordításával sem, de mentségükre felhozhatjuk, hogy ez az első ilyen kezdeményezés. 2006-ban jelent meg Budapestben.) Bosszantóbb azonban, amikor olyan kifejezéseket olvasunk magyar szövegekben, amelyekre már egyértelműen elfogadott magyar megfelelők vannak (pl. *input*, *output*, *komputer a magyar bemenet*, *kimenet*, *számítógép* helyett).

Akik makacsul ragaszkodnak egy-egy angol szóhoz, mert szerintük a magyar megfelelője nem fed teljesen az angol fogalmat, elfelejtik (vagy nem tudják), hogy rengeteg olyan szavunk van, amelyek egyáltalán nem fedik azt, amit jelentenek. Gondoljunk csak a téve-

désből képzett *anyag* vagy a furcsa *villamos* szavunkra. A matematikából a polinom *együtthatóját* szoktam emlegetni, hogy soha senki sem csodálkozik rajta, amikor először hallja nyolcadik-kilencedik osztályban. Az angol *coefficient* szép fordítása (ferdítése?). A polinomnak nem volt ilyen szerencséje, de jól beilleszkedik a nyelvünkbe.

Kosztolányi Dezső írja: „Egy barátom, aki velem szemben ül, vitázni kezd. Mondjal például helyes szót erre: blazírt. Hirtelenében kibökkentem: unott. Rázza a fejét. Erre eszembe jut egy szó, melyet évekkel ezelőtt olvastam: magaunt. Ezzel se éri be. Azt állítja, hogy a blazírt több és kevesebb, ebben van valami úri, szenvelő, világ-fájdalmas, fanyar, egy kis illatszert is és egy orchidea is, a magaunt pedig egyszerűen csak magaunt. De miért? Mert az idegen szónak múltja van, és hajlandó beleképzelni az illatszert és az orchideát, a másikba pedig nem hajlandó beleképzelni. Hallottunk arról a korról, mikor a budai polgárok sehogy se tudták azonosítani a Wasserleitungot a vízvezetékkel. A Wasserleitung szerintük finomabb, nemesebb, wasserleitungosabb volt. Ma pedig – hála istennek – szótárakban keresik a magyar fiúk, mit is jelent a Wasserleitung” (*Nyelvtisztítás*. Nyugat, 1916. 3.).

Azt hiszem, így vagyunk ma a *nejlon* (sokszor *nájlón*) szavunkkal. Mire bekerült a szótárakba (így, magyarosítva), már szinte el is tűnt a nyelvünkéből, nagyon ritkán hallani.

E. W. Dijkstra (1930–2002) világhírű holland informatikus szerint: „Egy informatikusnak az a legfontosabb, hogy alaposan ismerje az anyanyelvét.” Ezzel teljesen egyetérthetünk, hisz nagyon fontos, hogy amikor valaki először használ magyar szövegben egy új szót, akkor az találó és magyaros legyen, így nagy

valószínűséggel elterjed. És legyen igénye arra, hogy keressen magyar megfelelőket. Mert manapság talán az a legnagyobb baj, hogy sokan meg sem próbálják ezt.

Nagyon sok szép és találó magyar szó van az informatikában és matematikában egyaránt. Soroljunk fel néhányat ezek közül! Egyik ilyen szép szó a *böngészés*, *böngésző*. Az internet egyre nagyobb térhódítása miatt fontos, hogy elfelejtettük a kezdetben használt *navigálást* és *szörfözést*. A *homepage-re* is sikerült elterjeszteni a *honlapot*, holott eleinte mással is próbálkoztunk. Ez sem tökéletes fordítás, mivel az angolban itt a *home* nem az *otthont*, *hont* jelenti, hanem valaminek a kezdetét. De egy internetes vita során valaki találoan azt írta, hogy minden az otthonnal kezdődik. A WWW (Word Wide Web) is nehezen fordítható más nyelvre. Nem is találkoztam eddig csupán két sikeres fordítással: eszperantóul *tutt-terra teksajo* (nagyon találó, hisz rövidítésben TTT) és magyarul *világháló*. Az sem zavaró, hogy néha az internet helyett is ezt használjuk, hisz a kettő nagyon közel áll egymáshoz, csupán a szakembereknek érdemes megkülönböztetni.

Találó a *kukac*, *egér*, *merevlemez*, *hajlékony lemez* (hamarosan kimegy a divatból), *verem* stb. Nem sikerült jó megfelelőt találni az *e-mail* (Knuth szerint: *email*) szóra, pedig állandóan használjuk. Próbálkozások: *elektronikus levél* (hosszú), *e-le-vél* (kiejtve furcsán hangzik), *ímél*, *emil* (kissé humoros), *villámlevél* (*jó*, de egyelőre ritkán használt). Az *állomány* (file, fájl) és a *fűzér* (string, sztring) még harcolnak a teljes elismertségért, de már első helyen szerepelnek a szótárban.

Nem sok esély van arra, hogy a *hardver* (hardware) és szoftver (software) helyett magyar kifejezéseket találjunk, de elég jól beilleszkednek a nyelvünkbe. Kevésbé jó a

bájt (byte – általában nyolc bit értelemben). Angolul újabban megjelent a *wyde* (talán dupla *bájt* lehetne magyarul). Mindkettő mesterséges szó. Az első alapja a *bite* (falat, harapás, csípés), a másodiké a *wide* (bő, széles, tág). Az i-s és y-os változatok kiejtése azonos.

Nem kell félni a magyarosítástól, a nem megfelelő szavak úgyis kiesnek az idő rostáján. Gondoljunk az olyan matematikai kifejezésekre, mint a *külzeléki hánylat* (differenciálszámítás) vagy *kebelgörbe* (szinusz – a kebelgörbe nem is olyan rossz!).

Fél évszázada, az első magas szintű programozási nyelvek megjelenésekor voltak olyan próbálkozások, hogy ezen nyelvek kulcsszavait lefordítsák nemzeti nyelvekre. Szerencsére ez akkor hamar véget ért. Hasonló elképzelés formájában most azonban újra feléledt a szövegszerkesztők elterjedésével. A Word for Windows ma már szinte minden országban az illető nemzeti nyelven tartalmazza a menüpontokat. Az adott nyelvet nem értők számára használhatatlan. Szerintem jobb változat lenne meghagyni mindent angolul (kb. száz szó ismerete kellene csupán), és alapos sűgőrendszert írni az illető nyelven. Ma fordítva van, lefordítják a menüpontokat (sokszor a különböző verziók esetében nem azonos módon), és elnagyolják a sűgőrendszert. Ha az ember elég mélyre megy a keresésben, már csak angolul találja meg a keresett leírást. Persze sokan mondhatják, hogy a hordozható gépek (laptopok) mai elterjedése mellett ez már nem lehet gond, hiszen mindenki viheti a saját gépét saját testre szabott szövegszerkesztőjével. Amiben van is valami!

Kellemes olyan szakszöveget olvasni, amelyen látszik a szerző igyekezete, hogy szépen, pontosan és lehetőleg magyarul írjon. Ez a legfontosabb!

Végezetül: kell a nyelvújítás az informatikában is. Ismét Kosztolányit kell idéznünk: „Minden megszokáson múlik. A szó egy fogalom jegye, semmi több. Ami ezen túl van, azt beleképzeljük. Ennélfogva azt tanácsolom valamennyiünknek, hogy legyünk elnézőek és szerények. A nyelvújításhoz nemcsak lelkeség és tudás kell, hanem kölcsönös jóindulat és türelem is.” *Kása Zoltán: Szak(any)nyelvünk, Korunk 2009/2.*

A kilencvenes években végzett szociológiai vizsgálatok következtése szerint a kisebbségi magyarok döntő többsége magyar identitású, identitástudatuk alapvetően nem etnikai, hanem kulturális jellegű: „A nemzeti hovatartozás és identitásvállalás legnagyobb súllyal említett meghatározó tényezőinek az *anyanyelv* és a *család* bizonyultak. (...) *Az (...) állampolgári keret* mint identitást meghatározó tényező kisebbségi körülmények között feltűnően alacsony említést kapott. S a *nyelv* pedig – nyomatékosítsuk – a *legmagasabbat*. (...) A nyelv a hétköznapi érintkezés eszköze, az információ és a kultúra hordozója (...) *identitást fémjelző szimbólummá válhat*”. Annak alapján, hogy a legutóbbi népszámláláskor Magyarországon a népesség 5,6 százaléka (ötszázhetvenezer személy) nem nyilatkozott nemzetiségéről, meg hogy a nemzeti öntudat a Kárpát-medencei magyarok körében a magyarországiak esetében a leggyengébb, Erdélyben és Kárpátalján a legerősebb, ahol a magyarok településterületén egy százalék alatti az etnikai hovatartozásáról nem nyilatkozók aránya” (i. m. 30–31.). Ennek a nyelv szempontjából kedvező attitűdnek a kialakulásában, a nyelv szimbolikus felmagasztosulásában bizonyára egyaránt szerepe van a XX. századi folyamatos alárendelt-

ségnek és veszélyeztetettségnek, de a történelmi tapasztalatnak és mítosznak is. Védekező és ugyanakkor cselekvő identitás ez, amely mindenképpen alapja lehet az érték-megőrző stratégiának. Ebben a vonatkozásban az egyik stratégiai tennivalót úgy lehetne megjelölni, hogy a közösségek attitűdjében lehetőség szerint egyensúlyba kellene hozni a nyelv szimbolikus értékét és használati értékét. Mindenképpen diszsonancia van aközött, hogy az erre vonatkozó vizsgálatok szerint az identitásban legfontosabb tényező az anyanyelv, és hogy a székely nyelvjárás és az erdélyi magyar nyelvváltozat mint „legszebb” változat több évszázados mítosza napjainkban is tovább él, és aközött a szintén ismert tény közt, hogy ennek ellenére például az oktatás nyelveként egyre többen választják a többségi nyelvet (ennek változó és többnyire növekvő aránya általában huszonöt és negyven százalék között van). Szülők, pedagógusok nyilatkoznak úgy, hogy a magyar jelenti a többletet, a terhet a tanulás–tanítás heti programjában. A helyzet ellentmondásosságának jelzéseként némi iróniával azt lehet mondani, hogy a kisebbségi közösségekben az anyanyelvűség nagyon fontos, maga az anyanyelv már sokkal kevésbé. Az ezzel kapcsolatos feladatok nem egyszerűen a presztízstervezés ismert feladatai, azok egyébként is inkább a kedvezőtlen külső megítélés megváltoztatására irányulnak. Sokkal inkább az anyanyelvű oktatás minősége és eredményessége, az anyanyelv-pedagógia hatékonysága, a nyelvi kultúra egészének színvonala az, amely bizonyíthatná, hogy az anyanyelv nem szent célként, hanem szent eszközként fontos e közösségek életében. *Péntek János: Változó kor(unk), változó nyelv(ünk), Korunk 2009/2. (részlet).*

„MENTSÉTEK ...
meg a verseket” Nagy Gáspár:
Sárfelirat
Nap Kiadó, Bp., 2007.

Közeleg a költészet napja. De vajon szép és kevésbé szép/lelkű poétákon és irodalmárokon kívül ki gondol a versre a nyomasztó bizonytalanságban? A minap kápráztatott el történetével egy tisztelve szeretett kedves rokon. A történet egy József Attila-kötetről szól, mely – a kedves ismerőssel, s Istennek hála, családjával együtt – túlélte a háborút, kilakoltatást, a megalázó kényszerköltözéseket, s értő kezek beavatkozásával az idő vasfoga sem zúzhatta össze. Hogy évek múltán miért most mesélte el történetét, nem tudom, de éppen Nagy Gáspárról beszélgettünk... Pedig nem is tudhatta, hogy 2004-től, amikor a költészet napján Nagy Gáspártól megkaptam az *Ezredváltó, sűrű évek* dedikált példányát – melyet személyesen adott át nekem, mintegy reagálva egy kicsiny költészetnapra, s talán metaforikusan mint egy következő nemzedékből valónak is –, számomra a Költészet napja József Attila s *a* vers mellett Nagy Gáspárral is összeforrt. Hazudnék, ha azt mondanám, távozásával megbékéltem, pedig bizonyosan erre intene. (2006–2007 veszteségeit nem heveri ki egyhamar a magyar irodalom, tátongó úrt hagytak maguk után a távozók.) Mert intene, Arannyal arra is, ne kerítsek már ekkora feneket a dolognak... S újra és újra ha már nem is fiatalosan, de szembeszegülök, mert az őt nem ismerő utókornak is tudnia kell, hogy ő maga volt a vers. Emellett olyan ember, aki mindenre, mindenkire figyelt, aki kezét nyújtott az „ilyen-olyan” utókornak, aki mindenütt jelen volt, megajándékozva bennünket versei mellett tisztaságával, bölcsességével, emberi nagyságával... „Szólj erővel, s nevezd meg / Ön nevén a gyermeket” (*Intés*) – intene újra Arannyal... Legyen hát szó a *versről*.

Nehéz szívvel veszem kezembe mindig a gyász-szalog-könyvjelzős *Sárfeliratot*, Nagy Gáspár posztumusz kötetét. Orosz István újabb remeklése a borító. Egyik oldalt a lábnyom, mely a kötet egyik meghatározó motívuma. Másik oldalt Nagy Gáspár rajzolata, az asztalán talált négy sorral: „Szerethetett engem az Isten / mert teremtményének / engem is elfogadott; / sárból-agyagból apám s anyám álmaiból”. A társ, Szabó Márta által választott cím, *Sárfelirat*, telitalálat. A szerkesztés barátja, értő olvasója, monográfusa, Görömbei András munkája, aki *Szerkesztői megjegyzésében* eligazítást ad a versek filológiájához is.

A kötet verseinek két fő témája a halállal való szembenézés, számvetés emberi, ontológiai vonulata és egy másfajta számvetés, szembenézés, töretlen folytatásként Nagy

Gáspár költői szerepvállalásával, közösségi sorsvállalásával, a nemzeti identitás, önismeret kérdéseivel.

A „H”-versek ebben a kötetben szerveződnek ciklussá (mint Görömbei András megjegyzi, az itt olvasható sorrendben szerepeltek Nagy Gáspár kézíratai között). Az első három verset olvashattuk az *Ezredváltó, sűrű évek*ben is, még talán másként értelmezve azokat, nem posztumusz kötetben, nem egy ciklus részeként. Itt a halálatudat, a „minden nap ajándék...” (*H (1)*) válik hangsúlyossá, s ebből eredően a lírai számvetés, szembenézés. Többször és többféle „jelentés” készít Nagy Gáspár, hol vallomásos, önmegszólító formában, hol másokat, s Istent párbeszédre hívva az idő szorításában. Idő és tér egyszerre tágul végtelenné s szűkül fojtogatóvá ezekben a versekben. Az idő az emlékezés mechanizmusával s a fikció szabadságával, a tér bejárt és sosem látott helyek sorával (a versekben metaforikusan is meghatározó utazás motívumával) tágul, az emberi lét mindent kielező idő- és térbeli szűkösségével szemben. A sors, sorstudat mindig a hittal kapcsolódna össze, mint a „lét titkai” (*H (8)*). A halállal való néhol csendes, másutt apokaliptikus, látomásos szembenézéssel egy időben emlékezve és emlékezetül megidézi saját halottait, mestereit, búcsúzva és hozzájuk készülődve. A készülődés ontológiai értelmezést nyer a versekben. Miként a hazatérés is, emberi módon egymásnak feszítve a biztos hitet és a megnyugvás hiányát. A gyakran az ősz metaforáival megidézett elmúlás „természetességével” a veszélyeztetett értékeket helyezi szembe, ezért is a halottidézés s a „mesterek” sora. A múltba-fordulással egy időben az irodalmi, kulturális élet visszásáigra is rámutat, hol fordítóját méltatva „fordít sokféle magyart, / köztük engem is, akit igazán nem erőltethettek eléje / a honi kánon-kurátorok, kik »mindig csalhatatlanul / tudják, honnan fúj az antipasszát«” (*H (4)*); hol az irodalmi körökön túlnyúló, emberi értelemben: „nem értik / miért akarnád pont velük / menteni (talán) a menthetlent / még a nagy omlás előtt / mikor / ... / biztos hajót ácsolsz / és nem keresztet / mert nem megfeszíteni akarsz / hanem életeket menekíteni” (*H (11)*). Számvetése kiterjed nemzedéke s az övét megelőző nemzedékek fájó pontjának vizsgálatára, értelmezésére, a rendszerváltozás visszásáigra is. Kiről elismeréssel, kiről kritikával szól ennek kapcsán, felelősséggel. Több versben is utalást találunk a hazugság, álság, letűntnek hitt, remélt korok, eszmék, magatartásformák folytatólagoosságára. Az *Éjjel a megváltó hóban* vagy a *Kolozsvári triptichon* darabjaiban pontosan diagnosztizálja a csalódott nemzedékek tragédiáját, amikor „félni magunktól kell már”, „nem történik semmi”, akkor a „csönd történelmi”. A jövő felé fordulva, görcső alá veszi az utókort is, nem csak a sokkolóan szembesítő *Utókor*-ciklusában, de a kötet szinte vala-

mennyi versében megszólítva a már olvasókat s a potenciális, remélt olvasókat. Nagy Lászlóhoz, Kányádi Sándorhoz hasonlóan Nagy Gáspárt is nyomasztja a kérdés: emberarcuk lesz-e még a jövő generációinak, s művei, s másokéi, az értékek, a „nyomok” megmaradnak-e, kiállják-e az idő próbáját, eljutnak-e az utódokhoz, eljutnak-e szavai, szavaik hozzájuk? Nincsenek illúziói, amúgy szabatos nyelvezete „trendin” szabadossá válik erről szólva, költői iróniával a maguk nyelvén szólítva az őt és másokat magas lóról kritizáló trendcskéket szószólóit. A lírai én elhatárolódik minden múltékon, sokat ígérő külső elvárástól, belső szellemi, morális indíttatásához hűen cselekszik, nem kíván szégyenkezni „két-háromszáz év / múlva” ivadékai előtt, hogy „ősüket /.../ bedarálták” (*Utókor 2*). A vers (*Utókor 3*), amelyből a címadó szóösszetétel származik, az utókor-ciklus essenciája. A hagyaték és az aggodalom áll középpontjában. Aggodalom az emberi, kulturális értékek s saját alkotásai, alkotói léte, valamint ezek utókorral való kapcsolata tekintetében. A „mesterekben”, általuk a számára értékest, egy pontosan kirajzolódó értékrendet idéz meg, azokat a „lábnomokat”, melyeknek megőrzése létkérdés. Régi „nyomokat” faggat, értelmez, s az utókor felé fordulva, megértésükre hív. Átható költői erővel összegzi Arany, Kosztolányi, Kemény, Balassi, József Attila és mások olvasatát, utóbbival folytatott dialógusaiban (*Te Istenre bízad, Félig vakon írt levél J. A.-nak*) magáról a költészetéről is szólva. Nyelvi leleményei nemcsak kultikussá vált szóösszetételeiben vagy az előbb is említett (sosem öncélú) „stílusgyakorlatokban” mutatkoznak meg, szellemet, lelket próbáló szerkesztőségi munkájával szembenézve szimbolikus szójátékokat úz: „ÁMOR” – MÓRA; „IHLET” – HITEL. A kötet két fő témája a legtöbb versben összefonódik, a megnyugvás hiánya nem a sorssal való szembeszegülésből, hanem az íthagyott „világ” helyzetéből ered, amelyben semmi sincs „rendben”. „Aki még ír és lát / az nem nagyon ködösít... / csak az ősz is oly vadul / rengetegül már / kóré hogy a szó fölös itt...! / S fél: holnapra megvakul...” (*Tudom, az ősz...*); vagy „de fülünkben még egy Kemény-mondat: / »A haza a veszély párkányán állott.«” (*Kívül a farsangi körökön*).

Mint addigi költészetében, itt is történelmi távlatot nyit a szembesítéshez, a számvetéshez, a diagnózishoz. Középpontba kerül a számára is meghatározó 1956-os forradalom. Nagy Gáspár gyermek volt 1956-ban, ebből a szemszögből is szól a *Puskás Kelemenék* valós események ihlette vers. Személyes élményei s a családjánál szállást, ételmet kapó menekülők elbeszélései mellett újabb forráshoz jutott a pannonhalmi bencés gimnáziumban. Az 1968-as párizsi és prágai események megerősítették 1956 iránti érdeklődését, tudatosan vállalta az

1956-os eszméket. Retorziók érték botrányt kavarázó versei (*Csak nézem Olga Korbutot; Három megjegyzés: egy válasz; Öröknyár: elmúltam 9 éves stb.*), felszólalásai, kiállása miatt, folyamatosan megfigyelés alatt tartották őt és családját. A *...nem szabad feledNI...!* kötet „56-os” verseihez hasonlóan fordul 1956 felé a *Sárfelirat* egyes verseiben is. A Püski Kiadónál külön kötetben (*1956 fénylő arcai. Nagy Gáspár – versei, Kiss Iván – rajzai, 2006*) is megjelent két magával ragadó hosszúverse, az *Október végi tiszta lángok* és a *Fénylő arcok és tükörképek*. Előbbi a szerző megjelölése szerint *Oratorikus emlékezés 1956 vértanú hőseire*. A hét részből álló versfolyam középpontjában az áldozat áll, a Dávid és Góliát közötti gigászi küzdelem. A hetes számmal, az oratorikus felépítéssel, a történelmi, kulturális párhuzamokkal 1956 folyamatszerűségét is kiemeli Nagy Gáspár, szembesítve jelenbe, jövőbe mutató jelentőségével, megértésének szükségességével, az áldozat univerzalitásával. Nagyszerű találkozása művészeteknek, művészeknek, s méltó emlékezés volt a Szokolay Sándor erre a versre írott oratóriumának ősbemutatója, 2008. október 10-én, a Művészetek Palotájában, Kocsis Zoltán vezényletével.

A *Fénylő arcok és tükörképek* filmszerű intenzitással eleveníti fel a forradalom eseményeit, magával ragadva az olvasót. Nagy Gáspár ezúttal is történelmi folyamatba helyezi a forradalmat, új honfoglalást, új honfoglalókat emlegetve, „Legyen új vérszerződés” – írja, az 1956-os forradalom honfoglalásához hasonló jelentőségét hangsúlyozva. Ezt a gondolatot viszi tovább, a forradalmár fiatalokat a népvándorlókhoz hasonlítva. Az oratorikus emlékezéshez hasonlóan felidézi az 1848-as forradalmat, március 15-ét, a *Nemzeti dalt*, a *Himnuszt*, a *Szózatot*. Az átfogó képet követően portrékra bontja a forradalmi tömeget, megelevenítve a szabadság mámorában úszó, pillanatok alatt felnőtté érő fiatalokat, az orvul meggyilkoltakat, a szerelmeseket, a srácokat, a munkásokat, Nagy Imrét. Versfolyama mélyíti azt a „nyomot”, melyet a hősök, áldozatok hagytak, mementőként, hogy áldozatuk, vállalt keresztjük jelentőségére, mindannyiunkért-valóságára emlékezhessünk. Ima is ez a vers, felszakadó, fájdalmas és büszke. Erőt, tartást, hitet sugároz: „Fényeskedjenek az időben: Ámen!”

Hasonlóan finom és drámai kidolgozású vers a *Szorzótabla-émlék*, amely a *Puskás Kelemenék*hez hasonlóan gyermeki nézőpontból ragad meg egy a lírai én felnőttkorára ható pillanatot, amikor a tanár elmereng, kitekintve a koszos ablakon, amint diákjai a szorzótablóban 8×7-hez, 7×8-hoz érnek, majd pillanatnyi időutazásából visszazökkenve, tanítványai lelkére köti – mintha csak a szorzótablóról szólna – „ez az amit álmodokban is / mindig tudnotok kell!”. Így utalt Nagy

Gáspár az 1957–58-as elhallgatásra, diktatúrára, a felejtésből eredő „bukás” veszélyét a jelenre is kiterjesztve.

Az *Októberi stációk – keserű töredékek* a nem szűnő hazugságról, az elkenésekről, az elhallgatás szándékáról, a megszenteltelenítésről, a kaméleonokról szól, akik „emelvényeken, / hitvány műtárgyak tövében „szónokolnak, mintha ők tudnák jobban, miről is szólt / az a szent tizenkét nap, / s miért haltak meg, / akik meghaltak...!”

Mi hívta elő újra és újra 1956 emlékét? Az 50. évfordulóra kiadott kötet két verse is arra utal, nonszensz ugyan, de úgy látszik, ötven év is kevés volt ahhoz, hogy a magyar nemzet egyik legjelentősebb teljesítményét az azt megillető helyen tartsák számon, mint az *Októberi stációk* konklúziójában is olvasható: „Talán még kell újabb ötven év... / akkorra már mindenki lelép / ezen és azon az oldalon... / s nem marad már más egyéb, / csak vegytisztán a forradalom!” A velünk élő hősök, bűnösök

pedig szüntelenül emlékeztetnek arra, hogy nézzünk szembe 1956-tal, vonjuk le a konzekvenciákat.

Közeleg a Költészet napja. Nem csak „válságos” időkben egy nap ez a többi között. A rendszerváltozást követően a vers, a költészet, a költő mintha elveszett volna az átalakult határok, hatalmi harcok, köldöknéző szemléleti csatározások között. Kormos István az *akkori* Élet és irodalom hasábjain így írt Nagy Gáspárról: „Férfihang ez, a korán érett férfié. Kívánom neki, hogy legyen ereje s hite magában.” Nagy Gáspár ereje és hite földi létének végéig megingathatatlan maradt, szinte az utolsó pillanatig írt, erejét és hitét megosztva olvasóival. Jó volna megőrizni a nyomokat, s nem „feledNI” Nagy Gáspár eszméltető, felzaklató, bizonyosságot sugárzó szavait magunk és a mindenkori utókor érdekében, ezért „Redukált időben” is, „MENTSÉTEK / meg a verseket”...

Ekler Andrea

Fotó- és képzőművészeti pályázat Nagy Gáspár műveihez kapcsolódóan

A Budakeszi Kultúra Alapítvány és a Nagy Gáspár Városi Könyvtár
fotó- és képzőművészeti pályázatot hirdet

Jegyzvén szalmaszállal címmel Nagy Gáspár költő, író születésének 60. évfordulója tiszteletére.

A pályázat célja, hogy minél többen megismerjék Nagy Gáspár erkölcsi magatartását is tükröző költői világát, amelyet monográfiája Görömbei András irodalomtörténész így jellemezett: „*Személyisége, művészete tisztaságot sugároz és követel*”.

A pályázatokat két kategóriában értékeljük:

1. Versillusztráció Nagy Gáspár valamely versére. Beküldhető bármilyen technikával készült egyedi képzőművészeti alkotás: grafika, festmény, textilkép stb. legfeljebb 3 db maximum A/3-as formátumban. (Az alkotó nevét, életkorát és elérhetőségét kérjük feltüntetni a pályaművek hátoldalán vagy alján.)

2. Fotó, fotómontázs Nagy Gáspár verseihez kapcsolódóan vagy prózai írásai alapján. Beküldhető legfeljebb 3 db alkotás, maximum A/3-as méretig. (A fotókat a választott verssel vagy prózarészlettel együtt külön-külön borítékban kérjük beküldeni és arra ráírni a szerző nevét, életkorát, lakcímét, telefonszámát, esetleg e-mail címét. A fotókat – ha lehetséges – digitális formában is kérjük mellékelni.)

A pályaművek beadása: postai küldeményként legkésőbb **2009. április 21-ig** postára adva (cím: Nagy Gáspár Városi Könyvtár, 2092 Budakeszi, Fő u. 108.,) vagy nyitva tartási időben személyesen 2009. április 24-ig.

A zsűri tagjai: Callmeyer Ferenc építész, Czifra Lajos fotóriporter, György Tamásné fotográfus, Orosz István képzőművész, Richly Zsolt rajzfilmrendező, Szakolczay Lajos irodalomtörténész, Hidas Mátyás, az alapítvány kuratóriumának elnöke.

A díjak mindkét kategóriában:

16 év feletti pályázóknak:

I. helyezett 30.000 Ft;

II. helyezett 20.000 Ft;

III. helyezett 10.000 Ft.

16 év alatti pályázóknak:

I. helyezett 10.000 Ft értékű könyvutalvány;

II. helyezett 8.000 Ft értékű könyvutalvány;

III. helyezett 5.000 Ft értékű könyvutalvány.

Eredményhirdetés és a díjazott munkák kiállításának megnyitója: **2009. május 9-én 15 órakor** lesz a budakeszi Erkel Ferenc Művelődési Központban.

A díjazottak kiállítása 2009. május 9-től május 20-ig megtekinthető az Erkel Minigalériában.

A beküldött alkotásokból több helyszínen és időpontban szeretnénk kiállítást rendezni, ezért a pályázat kiírói kérik a pályaművek beküldőinek hozzájárulását a vándorkiállításra való részvételhez és a kiírók honlapján való megjelentetéshez.

Nagy Gáspár művei megtalálhatóak a könyvtárban és a költő életéről és munkásságáról szóló www.nagygaspar.hu honlapon.

Memento mori L. Simon László:
Japán hajtás
FISZ–Kortárs, Bp., 2008.

L. Simon László *Japán hajtás* című verseskönyvét konyhakéssel kell olvasni. No nem mintha az olvasás végeztével azonnal szeppukut kellene elkövetnünk. Hanem mert a versek közé képek vannak rejtve. A kötet minden verse többoldalas, ám a szövegoldalak között felvágatlanul fűzött fekete-fehér fényképek bújnak meg. Emlékképek, családi albumfotók, relief-részletek, valóságdarabok. Egyikük sem üres helykitöltő: szöveg és kép szimbiózisban él, az értelmezésben támogatja egymást.

A versek közé hajtogatott képek kötéstechikája elég érdekes: ha a versekhez tartozó képeket látni akarjuk, szó szerint ki kell beleznünk a verseket. Vajon nem éppen ez minden versolvasás röntgenképe? Kibelezzük a szöveget, hogy meglássuk a mélyén rejtető képet. Mert, ahogy Hérakleitosz mondta, a természet (avagy a lét) rejtekezni szeret, és költőnek éppen azokat a reménytelen lélekharcosokat nevezzük, akik a lét rejtett természetét kutatják. Csöndesen, de állhatatosan ezt hajtogatják. Mint a japánok. (Akikről nemrég egy japán professzor azt mondta nekem: csak látzat, hogy a japánok amerikanizálódtak volna. Külsőleg talán. De legbelül még ma, a fogyasztói-elmebeteg világban is teljesen japánok.)

Ez a kötet szép példája annak, hogy a jó érzékkel felépített kötet-struktúra többre viheti, mint az egyedi versek. A *Japán hajtás* átgondolt szerkezetével olyan sétatúra tereli az olvasót, amely – a japán kertekhez hasonlóan – az emberélet ívét rajzolja ki. Ezen a sétán érinteni kell a borzalmat, amely – mint az *Antigoné* híres, minduntalan félrefordított kardalából („sok van, mi borzalmas...”) vagy az *Apokalipszis, most* című filmből tudjuk – létünk lényege. Szép és gyötrő feladat ez. „Egyszerű, repetitív dallam ez az utazás” – mondhatnánk L. Simonnal. A kötet rezignált verseinek monotonája az idő természetét sejteti meg az olvasóval, és bár ez a szomorúság nem tud katartikus mélységekbe vinni, mégis megszövi bennünk azt a lelki alapszövetet, amelyből „kihímozódnak” a képek: a *Tavaszi hajnal* közé hajtogatott disznóvágás-fotó, a Rónay Lászlónak ajánlott és a Bohár András emlékére írott vers közé applikált ősa-gyökérfonat, és *A régi ház* című vers záró-

kérdése után („én ki vagyok?”) következő kép: egy befalazott ablak.

A címadó vers áll a könyv fejezeteinek/ciklusainak elején. „...Felvágatlan valóság ez, / kérdések sora, / összecsucott / és ellapozható darabja valaminek, / ami sosem volt a mienk...” A paradox lét csodája: a valóság egy, mégis annyi, ahányunk tudatában megered. És rögtön itt, a kezdet kezdetén kiderül, hogy a ’japán hajtás’ szintagma kettős értelme – a könyvészeti és a botanikai – egyfelé indázik: a lét önmagából kibomlik, de a létezők előtt mindvégig titok marad. Ebbe a titokba próbál belesni a költő, s villanásait rögzíteni.

A *Nagyanyám nagyapámmal beszélget* cím alatt sorakozó versek azt a sugárzást viszik föl az érzékeny, hajtogatott felületre, amely a „titkos üzenetektől széttört világban” élő lelkeket fűzi össze, s amely a széthullott, időn túli tájból emberközébe olykor kihajol. Szeretnek nevezük. Azt a csodát viszi véghez, hogy mi, a hideg „semmi jegyében” élő lények kiválasztottjainkkal összebújunk, hogy ne fázzunk olyan nagyon. Ez az erő átmelegít ugyan, de nem képes rá, hogy a lét eredendő tragikumát megszüntesse. Ezt a kettősséget a versek közé rejtett családi képek – főleg a sír mellett álló nagymama fotója – melankóliájának, illetve a levágott disznófej és a vágóhídi húskampók közelképeinek hangulati ellentét-játéka emeli ki. S a két képcsoport között egy figyelmeztető tábla fényképe: TILOS ELHAGYNI AZ ÖSVÉNYT!

Az ösvényt elhagyni tilos, az csak véget ér majd. A *Zsoltáros improvizációk* fentebb már említett, sorrendben második – a fájdalmasan korán elhunyt Bohár András emlékének ajánlott – verse arra kérdez rá bennem: mi az, hogy befejezhető, és mi az, hogy félbehagyott. Mi értelme van bárminek, amikor egyszer úgymint mindenem értelmét veszti.

Az ember vagy öngyilkos lesz ezen a ponton, vagy élőhalott (ők azt hirdetik: „Memento móri ezerjő”), vagy művész, vagy filozófus, vagy hívő. (Tetszőleges kombinációkban.) Aki hívő lesz, annak a fides quaerens intellectum, az értelmet kereső hit marad. Ez a címe az utolsó ciklusnak, ez a végső remény a reménytelenségben. Csakhogy ez a kötet könyörtelen: „És megszólalnak az égi harsonák: / nem lesz új lény, s nem lesz új világ. / Elszórt fémdarabok közt bolyong az Isten, / emlékezz ember: porból vagy és porrá leszel!” A könyv legvégén megint egy figyelmeztető tábla fotója: KÖVEK ESNEK!

Végh Attila

Megérintve Oláh András:
Érintetlenül
Hungarovox, Bp., 2008.

Oláh András *Érintetlenül* című új verseskötete mintha egy titkos, drámai szerelem történetét mesélné el metaforikusan, sokat sejtetően, ám ez a szerelem nem feltétlenül személyhez kötődő érzés, nem feltétlenül az élet tényzerű eseményeinek költői megfogalmazása, talán inkább a létezésről van szó, a „létevetettség” kataklizmájának szerelmesen fájdalmas megéléséről és versbe transzponálásáról. A négy ciklusba – *Az utolsó szerep*, *Semmi sem történt*, *Utószézon*, *Megváltozott előjelek* – rendezett kötet látszólag négy tematika köré szerveződő verseket tartalmaz. Látszólagos a tematikai elkülönülés, bár az első két ciklusnál ez még talán megvan, ám az *Utószézon* és a *Megváltozott előjelek* verseire ez nem mondható el, ami nem jelenti azt, hogy Oláh nem szigorúan és feszesen szerkesztette meg könyvét.

Az első ciklus a már születésekor halálra ítélt embert egyetlen, voltaképp utolsó szerepében ábrázolja, mindennapi félelmeinket „mindennapi halálunkat”, a haláltudat örökös fájdalmát beszéli el némi rezignált iróniával. Oláh egyébiránt nem tartozik a sötét világképű, önkínzó költők közé, kellő iróniával és öniróniával szemléli a világot. E ciklus versein a Pilinszky-féle árvaság érzése süt át, s „az önmagában forgó fájdalom nyelvén” (Németh László) mondja el költői tapasztalatait a létezésről, az emberi nem kozmikus árvaságáról.

A *Semmi sem történt* ciklus (mottója Tóth Krisztinától való: „Akit keresek, úgy van, hogy sosem lesz”) egy (látszólag) love story, egy titkos vagy reménytelen szerelem fájdalmas története. Valójában persze minden szerelem reménytelen és tragikus, hiszen kezdetében ott a vég, az a szerelem, amely nem pusztítja el, nem falja föl önmagát, az nem is igazi érzés. Az álom és a valóság közötti ellentét feszültsége vibrál ezekben a versekben. Az álmokat a tényekkel szembeállítva a költő mindig vesztesnek érzi magát, mert ami van, az sohasem olyan, mint ami lehetett volna. És a vesztés az emberi természetből adódóan mindig nagyobb, mint a veszteség maga. A szerelem mindenhatóságába vetett hit csorbulása, elvesztése miatt érzett fájdalom, keserűség hatja át ezeket a textusokat, „...semmi sem történt / azon az éjszakán / csak bennem rekedtél kicsit”. (*Semmi sem történt*)

A vesztés fájdalmát iróniával enyhíti: „kegyelmet kért/ egy megtépázott szerelem / hát futni hagytam”. (*Kegyelem*)

Oláh András kötetének három leggyakrabban előforduló, tehát legkedveltebb és legfontosabb szava: csönd, emlék, álom. A *csönd* nála nem a kies táj természetes hangját jelenti, sokkal inkább filozófiai értelemben használja, a wittgensteini „amiről nem lehet beszélni, arról hallgatni kell” csöndje az övé.

Az *álom* a valóság dichotomikus ellentétpárja, Oláh verseiben dramaturgiai funkciója van, „egymásra dobált álmok”-ról beszél *Mégis* című versében.

Az *emlék* sem nosztalgikus közhely, a valóság elidegeníthetetlen része, a tragikum fénye ragyogja be. „...várjuk hogy fényt gyűjtsanak emlékeink ketrecében...”. (*Csapda*)

Oláh András költészetének egyik (fontos) esztétikumképző eleme a metafora és a hasonlat. A hasonlat a metafora unokatestvére, a jól sikerült hasonlat metafora. Nem barokkos képalkotás az övé, takarékosan bánik a képekkel, nem kívánja feldíszíteni a verset, azt vallja, amit Nemes Nagy Ágnes, kevés kép legyen a versben, de az a villám fényével világítsa be a szöveget.

A metaforának (hasonlatnak) akkor van értelme, ha nem díszítőelemként funkcionál, hanem fogalmilag használható tudást közvetít, és a felfedezés örömeivel ajándékoz meg. A gyönyörködtetés másodlagos. A jó metafora szemléletessé teszi a mondandót, bizonyos értelemben szcenéria: a költő a „rendezője”, az olvasó a „nézője”. A képek nem hazudnak, vallja egy költő barátom, Arisztotelész másképp határozta meg: „A metafora deviáció, ellentmondás a normának »kategória-hiba«, »piciny forradalom«, »fölkelés« a normával szemben.” Jelenkori költészetünkben kizorulni látszik a metafora. Sajnos. Ez által szegényedik a nyelv, mert a metafora a nyelvet is fűszerezi, gazdagítja. Oláh András szívesen, de módjával él vele: „összegyűrt zsebrendő a fájdalom”, „emlékeink ketrecében”, „meglesem az emlékek rozsdafoltjait”, „fiókjaink megtelnek a múlttal”, „létárba vesz téged is a csönd”, „levert dió a szívünk”, „meddő pillanat”, „nyüsztítő vágyad”, „kicselezett álmok”, „zsibbadt szelek”, „az öröm szennye” és még hosszan lehetne sorolni a kitérő képeket.

„A személyiség jelenlétét érezni a versekben, a lírai hős személyisége hitelesíti azokat” – írtam egy korábbi kötete kapcsán, s e sorokat erre az új kötetre is helytállóan vélem.

Fecske Csaba

**A lélek természetes
áradása** Mennyből az angyal.
In memoriam
Márai Sándor
Vál. és szerk.:
Pomogáts Béla
Nap Kiadó, Bp., 2008.

A kötet megjelenését az író halálának huszadik évfordulója tette időszerűvé. A sorozat koncepciójához híven változatos műfajú szövegeket vonultat fel, hiszen a szépirodalmi művek éppúgy megtalálhatók itt, mint a rövid kritikák vagy a hosszabb értekező tanulmányok. A kötet hat nagyobb részre tagolódik, a művek keletkezésének kronológiai sorrendjét, címadásában pedig az egyes műveket véve alapul: *Cassovia*, *Napnyugati őrjárat*, *Ég és föld*, *Halotti beszéd*, *A Delfin visszanézett* és végül *Az életmű vallomása*. Az első fejezet Márai indulását idézi fel, a Kassa körül kibontakozó mítoszt helyezve előtérbe. Ma elsősorban a prózáiró Márait tartjuk fontosnak, de ez a fejezet figyelmeztethet arra, hogy a pályakezdetkor és később is jelentek meg verseskötetek; az előbbiekről Szabó Lőrinc és Szép Ernő kritikáját olvashatjuk itt.

A *Napnyugati őrjárat* címet viselő rész Márai talán leghíresebbnek mondható könyvét, az *Egy polgár vallomásait* is górcső alá veszi. A vallomás mint műfaj igen nagy hagyományra tekint vissza, elég ha Szent Ágostonra vagy Rousseau-ra gondolunk. E könyvében, úgy tűnik, Márai többek közt ennek az irodalmi formának az újírását is elvégzi a számos (világ)irodalmi kapcsolódási pont vállalása és értelmezése mellett. Az *Eszter hagyatéka* című regényről Cs. Szabó László és Örley István írását közli a válogatásgyűjtemény, eltérő álláspontok képviselőiként. Az utóbbi a zűrzavart emeli ki, amely a befogadóban a regény elolvasása után fennmarad, míg az előbbi vers és próza kapcsolatát, majd az operával való összefüggéseket hangsúlyozza – Mozart műveivel való hasonlóságokra alapozva véleményét. Az ilyen, akár ellentétes álláspontok egymás mellé helyezése miatt válik igazán érdekessé a válogatás.

Márai 1943-tól írt naplót, amely nemcsak érdekes kiegészítésül szolgálhat életművének, de olyan kortörténeti (és ön)értelmezés is, mely egy rendkívül érzékeny és éleslátású emberre enged következtetni: „Mit tanultam negyvenöt év alatt? Van Gondviselés. De van feladat is, melyet nem lehet a Gondviselésre bízni; könyörtelenül el kell végeznünk, egyedül.”

Márait az éppen aktuális politikai, történelmi helyzet foglalkoztatta hazájában és emigrációja után is.

Véleményéért nem költőként vagy íróként szállt síkra, hanem elsősorban felelős értelmiségiként. Rónay László (*Márai Sándor a nácizmus ellen*) arra mutat rá, hogy a magyar író cikkeiben hogyan határolta el magát a zsidóüldözéstől, amelyben az európai civilizáció szellemi bukását is látta: „A szellem magasabbrendűségében és ideáalteremtő erejében bizakodó író mély fájdalommal ismerte föl, hogy az események rohamtempóban haladtak túl a szellem birodalmán, a »virtuális« világon, s a valóság mindenkit állásfoglalásra készítet, aki felelősséget érez embertársai iránt.” Akárcsak a nácizmus, a bolsevizmus eszméit is hosszas kritikával illette *Röpirat a nemzetnevelés ügyében* című munkájában: a zszarnoki hatalmak összefüggését és egymásból való következését hangsúlyozta: „A bolsevizmus kérdése az európai ember számára nem politikai, nem is osztályhatalmi kérdés, hanem a lét és nemlét, az európaiság kérdése.” Noha történelmi események és magatartásformák szerepelnek regényeiben, mégis a Németh G. Béla által (is) megfogalmazott gondolkodásmód jellemzi az író: „Ami fölfogása szerint megmaradt, az nem más, mint a bátor gondolkodás és a gondolat, a lélek, a szellem által megformált nyelv.”

Talán az egyik legkényesebb téma Márai kapcsán 1948-as emigrációja. Azt, hogy milyen belső küzdelmek árán jutott erre a döntésre, Szegedy-Maszák Mihály is kiemeli tanulmányában: „Bármennyire is hitványnak tartotta a kort, amelyben élt, mégsem azért döntött a kivándorlás mellett, mert magasabb rendűnek képzelte saját magát. Noha már 1945-ben elhatározta, hogy önkéntes száműzetésbe vonul, három évig habozott, mert tisztán látta, hogy végzetes, magyar író számára megengedhetetlen hibát követ el. Önvizsgálatát éppen az tette fájdalmassá, hogy fölismerte, saját maga nem képes megállítani az ország szellemi hanyatlását. Egész életére rányomta bélyegét az alapélmény, hogy az eredetiség az ő számára nem lehetséges (...)”. Márai a tengerentúlon töltött éveket valóban száműzöttként élte meg, és a mindentől elzárkózott életforma mellett döntött. Élete utolsó időszakáról és végső, tragikus döntéséről Borbándi Gyula számol be részletesen, s ő is idézi a magyar irodalom egyik legnagyobb teljesítményét ránk hagyó Márai Sándor egyik levelét: „...néha úgy érzem magam, mint egy tapintatlan vendég, aki tovább maradt látogatóban, mint illik. A háziak nyájasan marasztalják, de akad, aki óvatlan pillanatban az órát nézi, és a fejét csóválja. Magam is gondolok néha ilyesmit.”

Dobás Kata

Márai Sándor Közép-Európában

Ma Márai Sándor a „megkésett felismerés” ellenére is a legnépszerűbb és legolvasottabb magyar író több közép-európai országban. Az író neve a magyar irodalom jelképévé vált, írja a cseh kritikus, a lengyel fogadtatás az életmű világirodalmi karrierjét erősíti meg, állítja a lengyel irodalomtörténész, a *Napló a XX. század nagyregénye*, hangsúlyozza a szerb fordító. Összeállításunk alátámasztja azt a tényt, hogy a Márai-művek nem magyarországi ösztönzésre, javaslatra kerültek a közép-európai olvasók kezébe, hanem a nyugat-európai sikerre fölfigyelő irodalomtörténészeknek, kritikusoknak, fordítóknak és kiadóknak köszönhetően. Lapszámunkkal az ő munkásságuk előtt is tisztelgünk.

Sajnáljuk, hogy az összeállításból hiányzik a szlovák recepciót értékelő tanulmány. A felkért szlovák irodalomtörténész és műfordító nem készült el a kézirattal. Mihelyt befejezi, közzétesszük munkáját. A szlovák visszhang tárgyalása azért is fontos, mert az író szülővárosa, Kassa 2013-ban Európa kulturális fővárosaként fog bemutatkozni. (Szerk.)

RADU CIOBANU

Megkésett felismerés¹

Megkésett, de nem elkésett felismerés. Akinek része volt benne, egyszerre nagyon gazdagnak és kevésbé sebezhetőnek érzi magát ebben a világban, amelyben a mind jobban mélyülő elmagányosodást sikeresen palástolja a harag, a mohó fogyasztói kedv. Ennek a felismerésnek a neve Márai Sándor, és csak számunkra megkésett, akik oly sok évtizedet töltöttünk a rossz emléké „függöny” mögött. Magyarországon a fiatalabb nemzedékek rögtön 1990 után felfedezték, mi, románok azonban nem szoktuk elstetni a dolgokat. Csak a XXI. század elején találtunk rá. Egyelőre mindössze két regény erejéig. Márai Sándor a XX. század irodalmának egyik legkiemelkedőbb képviselője.

Sorsában, melyen drámai nyomot hagyott a kor, osztozott mindazokkal a száműzöttekkel, akik saját akarataukból vagy sem, de elhagyták a totalitárius rendszereket. Kassán született a századdal együtt, a „boldog békeidők” alkonyán, jómódú polgári családban, amelynek *parti-pris*-je, kényelme, és pompakedvelése nem volt egyéb – ahogy azt visszaemlékezéseiben Márai maga mondja –, mint a *viktorianus kispolgárok által olyannyira kedvelt rossz ízlés közép-európai változata*. A rá jellemző pontossággal idézi fel mindezt 1934–35-ben írt regényében, az *Egy polgár vallomásaiban*, amelyből nálunk mindössze egy rövid részlet jelent meg Cătălin Lazurca fordításában.²

1 A tanulmány a szerző *Europa din noi* (Európa bennünk) című kötetében jelent meg. Ed. Excelsior Art, Temesvár, 2008.

2 Az *Europa Centrală. Memorie, Paradis, apocalipsă* című kötetben. Sajtó alá rendezte Adriana Babeți és Cornel Ungureanu. Polirom Kiadó, Iași, 1998.

Bizonyos, hogy a Monarchia összeomlása előtti Közép-Európa habitusa mély nyomot hagyott benne, annak a világnak az emléke elkísérte egész életében és jelen van minden alkotásában. Kétségtelenül koraérett, tehetséges ifjú volt, saját elképzelésekkel és újító kedvvel, akinek már tizenkilenc éves korában, idegenben, sikerült feltűnést keltenie. Berlinben és Frankfurtban élt, komoly folyóiratoknak volt a munkatársa. Publicistának készült, regényírói hivatására, különös módon csak jóval később, 1930-ban talál rá. Ettől kezdve, 1948-ig, tizenegy regényt ír. Ebben az időszakban erőteljesen jelen volt nemcsak az irodalomban, hanem a társadalmi életben is. Sodró, szuggesztív egyéniség, akit azonban nem egyszer vádolnak nihilizmussal és egocentrizmussal. Mindaddig, amíg munkásságának csak egy apró töredékét ismerjük, nehéz megítélni, mennyi igazság volt ezekben a vádakban. Azt azonban tudjuk, hogy hazájában elismerték, értékelték, a Magyar Tudományos Akadémia tagjává választották. Három év múlva azonban, 1948-ban olyan mély válságba jutott az élete, amelyből soha nem tudott kiemelkedni, semmi sem lehetett olyan többé, amilyen azelőtt volt. Választania kellett a Közép-Európára, amelynek „stiliztikai anyaméhében” íróvá érett, ráboruló sötétség bizonyossága és az önszáműzetés bizonytalansága között. Az utóbbit választotta. És nemcsak saját magát száműzte, hanem a műveit is. Megtiltotta, hogy azok a kommunista Magyarországon megjelenjenek. Ez, amennyire tudjuk, nagyon szokatlan gesztus, hiszen az emigrációban élő írók különösképpen ragaszkodtak ahhoz, hogy legalább írásaikon keresztül lényükből maradjon valami odahaza is.

Egy ideig Európában bolyongott, végül letelepedett Kaliforniában, San Diegóban, ahol aztán 1989-ben véget vetett az életének. Életének drámáját most még csak sejtethetjük, teljes mélységében megismerni csak

akkor fogjuk, ha lehetőségünk lesz végigolvasni tizenkét kötetes naplóját. A naplón kívül, 1948 után még egy egész sor regényt és esszét írt.

Annak a két regénynek az alapján, amelyek mostanig román fordításban megjelentek,³ ha vázlatosan is, mégis, határozott vonalakkal megrajzolt, jelentős prózaíró alakja áll előttünk, aki különleges epikus tehetséggel rendelkezik, és akit rendkívüli módon vonzanak a világ eltűnőben lévő jelenségei, a család kiháló univerzuma, a magány és az öregség drámája, és még valami, ami manapság talán már abszurdnak is tűnhet: a becsület kérdése. Nem hiszem, hogy – mindössze két regény ismeretében – elhamarkodott megállapítás volna az, hogy a becsület Márai egész életművének egyik alaptémája, akkor is nyomon követhető, ha konkrétan nem jelenik meg, felszínközeli bűvópataként ott rejtőzik minden írásában. Márai úriember, még olyankor is, amikor egy szélhámós figuráját rajzolja meg, a sorok között, ha csak érzékeltetve is, ellentéteken vagy ellenpontozásokon keresztül jelzi, hogy a becsület parancsa egyike az élet alapvető kötelezettségeinek. Ez a megállapítás érvényes az *Eszter hagyatékára* is. Márainak ez a második, románra lefordított regénye, ámbar időben hamarabb született, mint a fent említett másik regény.

Eszter jó módú úri családban született, amely azonban az apának, „az öreg kalandornak” az életstílusa miatt elszegényedett. További szereplők volnának még a frivol és gyökértelen Éva, Eszter halott nővérenek a lánya és annak apja, Lajos, Eszter sógora, akik ide-oda bolyonganak a világban és akikkel ilyenformán húsz évig nem találkozik. Eszter tehát az utolsó megtestesítője annak az életérzésnek, hogy valahova tartozni kell, ő az, aki hűséges marad a klánhoz és hordozza egy eltűnt világ erkölcsi értékeit. Magányában társa, titkos *raisonneur*ként Nunu, az örök szegény rokon: „*Nunu a rokon, aki átvette az összes rokonok szerepkörét a házban. Harminc év előtt érkezett, abból a családi népvándorlásból, mely minden rokonság mondakörében kísért: az őskorból érkezett, nagynénik és*

unokahúgok bonyolult törzsi szövevényéből, látogatóra, néhány hétre. Aztán itt maradt, mert szükség volt reá. Még később megint csak itt maradt, mert a családi rangsorban mindenki elhalt előle, s Nunu évtizedenként lassan előlépett, mint egy hivatalban, a számlátrán.”

Miután kettesben marad vele, Eszter számára Nunu lesz a *lámás, valamilyen szelíd, gyöngye fény, amelynek sugarához igazodni lehetett*, el sem tudja képzelni az életét nélküle. Elválaszthatatlan párost alkotnak, párost, amely a „történet kibontakozása” során a hallgatás és magány útján megvalósított túlélés szimbólumává válik. Egyetlen értékük, ami az „öreg kalandor” által okozott csődből megmaradt, a ház, amely a regényben szimbólummá válik, az otthonnak, a *Heim*nek a szimbóluma, biztonságot hordozó toposz és egyben végső menedék „*A ház fedelet borított fölénk; a régi bútorokkal, így kifosztottan is, az otthont jelentette. A kert élelmet adott, nem többet s nem kevesebbet, mint amennyi kellett a hajótörötteknek. A kert valahogy megnőtt körülöttünk, mert mindent nekiadtunk, munkát és reménységet, a kert néha valóságos birtoknak látszott, ahol gondtalanul élhet az, aki idehorgonyozza életét.*” „Egy bizonyos életkorban” drámai, talán halálos megrázkódtatást jelent egyik napról a másikra elszakadni a megszokott életformától és a helytől, ahol az elkerülhetetlen vár, amely azonban apró, de szilárd bizonyosságaival meg is óv, és belezuhanni egy idegen, ismeretlen világba, amelyet, nem is ok nélkül, eleve ellenségesnek hiszünk. Eszternek és rajta keresztül Nununak is, pontosan ezt a sorsot szánja Lajos, ez a művészi, tökéletes szélhámós, aki húsz év után váratlanul ismét megjelenik. A „váratlanul” azonban nem egészen helyes kifejezés, mert nem lehet azt mondani, hogy titokban, egy fajta fatalista beletörődéssel, önkínzó módon mégis kívánva, Eszter ne várta volna. Homályos, de nagyon is élő alakként Lajos mindvégig ott élt az emlékeiben.

A várakozás egyébként mindkét regényben meghatározó motívum, valósággal filozófiai jelentést kap, értelmet ad az életnek, vagy legalábbis segít elviselni. Eszter magának sem meri bevallani, hogy várja azt a napot, amelyen Lajos visszatér, talán mert ez a vágya valóságos egzisztenciális paradoxon: számára, a józan, kiegyensúlyozott, méltóságteljes asszony számára, aki maga a megtestesült becsület, Lajos volt és maradt a nagy szerelem. Pedig tökéletesen ismeri a férfit, aki nem egyszer becsapta, ismeri a természetét, az összes trükköt, taktikát és stratégiát, amellyel a férfi elkápráztatta a világot, maga is elismeri, hogy Lajos becstelen fráter, „lángeszű hazug”, akinek még akkor sem szabad hinni, amikor az ember holtan látja. Nunu első reakciója, amikor értesül Lajos jöveteléről, az, hogy el kell dugni az ezüstneműt, és figyelmezteti Esztert, hogy egy percig se maradjon kettesben a férfival. Eszter nevet

3 Márai Sándor: *A gyertyák csonkig égnek*. Ford. Anamaria Pop, Humanitas Kiadó Bukarest, 2004, Márai Sándor: *Eszter hagyatéka*. Ford. Anamaria Pop, Curtea Veche Kiadó, Bukarest 2006. (Azóta ugyancsak Anamaria Pop fordításában megjelent a *Vendégjáték Bolzanóban* is – 2008, Curtea Veche Kiadó. Anamaria Pop [1952, Torda] műfordító elsősorban a kortárs magyar irodalom fordítója, akinek munkásságát többek között Déry Tibor-, Kosztolányi Dezső-díjjal ismerték el, 2004-ben pedig elnyerte az Erdélyi Magyar Írók Ligája Szindbád-díját. Négy verseskötetet publikált, legutóbb 1999-ben *Trágátorul la țintă* [A céllövő] címmel. Idén nyáron Romániában Máraitól megjelenik *A gyertyák csonkig égnek* második kiadása, valamint a *Válás Budán* és a *Szabadulás*, mind a három a bukaresti Curtea Veche Kiadónál. Anamaria Pop dolgozik azért, hogy az *Egy polgár vallomásai* és a *Napló* is mielőbb a román olvasók kezébe kerüljenek. – A szerk. jegyzete)

rajta, ugyanakkor megrémül a saját szolgálkúségétől: „Már védtem. Mit is tehettem? Ő volt az egyetlen ember életemben, akit szerettem.” Minden más, a jó érzésre és a józan észre alapuló meggondolást felülír ez az abszurd érzélem, amelynek nevében enged a tönkrement szélhámosnak, és hogy megmentse, meghozza a végső áldozatot: a nevére íratja a házat és beletörődik abba, hogy hátralevő napjait egy öregotthonban élje le.

Az egész dráma egyetlen nap alatt zajlik le, és már az első, bevezető mondatban érezkelhető: „*Nem tudom, mit tartogat még számomra az Isten? De mielőtt meghalok, le akarom írni a nap történetét, mikor Lajos utolszor járt nálam és kirabolt.*” Néhány oldallal később ezt olvassuk: „*Szeretném e nap történetét hűségesen elmesélni.*” Márai nagysága éppen abban mutatkozik meg a leginkább, hogy hűsz rövid, tömör fejezetet keresztül képes „annak a napnak a történetére” összpontosítani, egy világra, amely nosztalgiáival, gyengeségeivel és nagyságával együtt összeomlóban van.

Mindaz, amit itt oly röviden, kivonatolva elmondtam, azonban nem több, mint a regény szégyenteljesen leegyszerűsített epikai szerkezete, és nem azonos a mű valódi anyagával. Ami emlékeztetéssé teszi a művet és a benne rejlő üzenetet, az az epikus vázat kitöltő anyag, a reflexiók, a szereplők apró, de jelentőségeltjes gesztusai, végső soron az a diffúz és grandiózus melankólia, az a *morbidezza di sfumato*, amely Leonardo vásznait juttatja eszünkbe. A végzetes nap csöndesen telik, nincsenek benne éles helyzetek, jó társaságban ez nem szokás. A fájdalom, a lázadás, az undor és a csüggedés eltompul, felszívódik a vendégeket fogadó ház látszólag ünnepi környezetében. Mert Lajos nem egyedül érkezik. Vele jön a lánya, Éva, Eszter unokahúga, meg egy nyomasztó megjelenésű, titokzatos nő, akinek Lajos adósa, és aki láthatóan be akarja hajtani az adósságát, valamint ez utóbbinak a fia, egy tipikus, arrogáns dandy. Rajtuk kívül jelen van még Endre, a jegyző, a család barátja, az egyetlen kiegyensúlyozott ember, „*kitűnő és igazi férfi, s mindvégig kénytelen következetesen gondolkodni, úgy, ahogy a törvény, a szokás vagy az értelem bölcsen előírják.*” Mellékszereplő, ámbár felejtethetetlen, akit maga Lajos hívott meg, Lajos, aki biztos volt abban, hogy sikerül meggyőznie Esztert, és azt akarta, hogy a becsutott tranzakció törvényes keretben nyerjen. Ebben az áradatban, amely felkavarja kiegyensúlyozott magányukat, Nunu az, akinek sikerül megőriznie a ház méltóságát, a házat, amelyet betölt a családi szeretet hazug légköre, fájdalmasan emlékeztetve Esztert a „szép időkre”. Ez az epizód, amely egy, az életről alkotott vázlatos képet is tartalmaz, minden tömörsége ellenére is igen jelentős, mert életre kelt egy bizonyos légkört, ugyanakkor jól illusztrálja azt, amit „Márai-stílusnak” nevezhetünk:

„*A ház megtelt forró és fűszeres ételszaggal, azzal az ünnep-szaggal, amelyben van valami örök és feledhetetlen, valami az élet egyszeri izgalmából, valami abból a sietésből, terítészörejekből, ajtócsapkodásból, tányérsörömpölésből, érkező vendégek fojtott társalgásából, sikolyokból, valami testi és zenei fortissimóból, abból, hogy az élet csodálatos, ünnepies! Ez történt, amerre néztem. Az idegen nő leült egy sarokban és egyhangúan beszélt.*”

Eszter feljegyzései három nappal a katasztrófa után születnek. Eljött az igazság órája, minden, amit akkor látott és érzett csalóka illúzióknak bizonyul, neki pedig szembesülnie kell az abszurd szerelem nevében hozott egyetlen és megváltoztathatatlan áldozat perspektívájával, azzal a felismeréssel, hogy „*a halál lehet megváltás, akkor tudtam meg, hogy a halál feloldás és béke. Csak az élet harc és gyalázat.*”

A regény vége – *finis coronat* – a harmincas évek ízlésének megfelelő. Az ablaktáblákat felszakító szélrohamban csapkodó függönyszármak éppen teatralitásukban nagy-szerűek. „*Aztán kioltotta a gyertya lángját. Erre emlékszem még. S homályosan arra is, hogy Nunu becsukta később az ablakokat, s elaludtam.*” Különbösen sem feledkezhetünk meg arról, hogy Márai kedvelte a színpadias megoldásokat. Meglehet, hogy a mi ízlésünknek nem mindig felelnek meg, Márai művészetének azonban szerves részét alkotják, kiemelik, erőteljesebbé teszik művei üzenetét.

Ami a gyertyákat illeti, az utolsó fejezetben, a regény vége felé található a következő mondat: „*Így ültünk, és vártuk, hogy a gyertya csonkig égjen, vagy hogy elálljon a szél, mely éjjél óta vonított a ház körül, és tépte a fák csatagos lombját, vagy hogy reggel legyen; magam sem tudom, mire vártunk még.*” Itt mintha a négy évvel, később, 1942-ben megszülető regény, az *A gyertyák csonkig égnek* jelenne meg, *in statu nascendi*. A két regényben a gyertya motívumon túl is különös, és jelentőségeltjes hasonlóságokat találunk. A *Gyertyákban* is ugyanazok a központi motívumok – a magány és a várakozás –, a kompozíció szerkezete csaknem azonos azzal, amellyel az *Eszter hagyatékában* találkozunk, és itt is ezek hozzák létre a nagyságnak és az elbukásnak a tragikus-grandiózus légkörét. Az a környezet, amelyben az elbeszélés jelene és múltja lejátszódik, a régi Monarchia arisztokrata világa. A *várakozó* ez alkalommal a császári hadsereg egyik öreg tábornoka, a helyszín az erdők között megbúvó családi birtok. Az öreg katona negyven éve várja, hogy visszatérjen az, aki ifjúságában barátja volt, később pedig elárulta őt. Az ő felfogásában a barátság becsület dolga, el sem tudja képzelni, hogy az áruló annyira gyáva volna, hogy bármilyen későn is, de ne jöjjön el hozzá azért, hogy bűnbánóan a szemébe nézzen. És az illető csakugyan eljön, egymásnak feszülésük a lelkiismeret lovagi tornája, egyetlen

éjszaka alatt történik meg. Ha az *Eszter hagyatéka* egy drámai nap története, az 1942-ben írt regény egy hasonlóképpen feszültséggel terhes éjszakát jelenít meg, amelynek során a *gyertyák csonkig égnek*. Még csak annyit érdemes hozzátenni, hogy az ezredes magányát valami ősi odaadással óvja öreg dajkája, akinek a neve... Nini.

Márai Sándor a Monarchia bukása után jelentkezik a magyar irodalomban, az örült évek forgatagában, ebben a regényében mégis tipikusan Mitteleuropa írója, aki számára a Monarchia és Bécs a „rend” méltóságát, az engedelmesség gyönyörét és a lázadás virtualitását jelentette. Ez a világ kel életre a regény „márais” részeiben, még hozzá rendkívüli precizitással, lényegretörően megrajzolva: „A biztonság ebből az érzésből épült fel ötvenmillió ember számára: hogy a császár éjfél előtt lefekszik, s már reggel ötkor felkel és gyertyafény mellett ül, amerikai fonott nádkarosszékekben, íróasztalnál, s a többiek, akik felesküdték az ő nevére, mind engedelmeskednek a szokásoknak s a törvényeknek. Természetesen mélyebben is kellett engedelmeskedni, mint ahogy a törvények előírják. Az ember szívében hordozta az engedelmisséget, ez volt a legfontosabb. Az embernek hinnie kellett abban, hogy minden a helyén van.”

Emlékezetes momentuma a regénynek az, amikor az öreg tábornok, aki a szigorú szabályok és a becsület kultuszában nevelkedett és aki egy hajdan terebélyes arisztokrata család leszármazottja, a kastély képtárában ősei arcképei előtt sétál, mert tetten érhető benne egyetlen meggyőződés által vezérelt magatartás formája, amelyet az író maga is nagyra becsül: „Jó nemzedék volt, kissé magános fajta, nem tudtak szerencsésen vegyülni a világgal, büszkék voltak, de hittek valamiben: a becsületben, a férfierényekben, a hallgatásban, a magányban és az adott szóban, a nőkben is. S mikor csalódtak, elhallgattak. Legtöbbje egy életen át hallgatott, átadta magát a kötelességnek és a hallgatásnak, mint egy fogadalomnak.”

A *gyertyák csonkig égnek* tulajdonképpen az öreg tábornok monológja, amelyet csak ritkán szakít meg a tett színhelyére visszatért árulónak egy-egy bátoralan közbeszólása. Ez a monológ vádbeszéd, múltidézés és vallomás is egyben, amelyben minduntalan rábukkanhatunk egy-egy rövid, de csodálatosan megírt esszére. Ezek az esszék egy elsodródó világ értékeiről és bűneiről szólnak, illetve

hasonlóan heves érdeklődéssel kutatják mindazt, ami a becsület embere számára érthetetlen marad: a barátság és az árulás, az eredendő bűn ösztöne, a hagyományok és az idő, valamint a várakozás mint a létezés lehetséges értelme. Amikor végre eljön a perc, és negyven év után újra találkoznak, már mindketten az öregkor rabjai. Elnyerték a bölcsességet – akár csak Eszter a másik regényben: „lassanként az ember megéri a világot, azután meghal.”

Íme egy másik motívum, amely mindkét regényben vissza-visszatér: az öregkor. Ezeknek a regényeknek sajátos, meditatív, reflexiókkal teli légköre van, gyújtópontjukban az író világról alkotott víziója áll. Ugyanakkor rácsodálkozhatunk arra a pontosságra, hitelességre és érzékenységre, amellyel a mindössze negyvenkét éves Márai Sándor – mert ennyi idős volt, amikor *A gyertyák csonkig égnek* című regényét megírta – olyan művészen és mégis valóságúen ábrázolni tudta az öregséget. De hát a művész attól művész, hogy ajándékba kapta azt a tehetséget, amely lehetővé teszi számára, hogy leírjon és megéljen olyan dolgokat és eseményeket, amelyeket a valóságban sosem látott és sosem tapasztalt.

Vannak könyvek, amelyeket olvasva, még akkor is, ha semmit sem tudunk az írójukról, már az első néhány mondat után érezzük, meg sem fogalmazható jelekből tudjuk, hogy olyan alkotó univerzumában járunk, aki nagy magasságokhoz szokott. És ettől kezdve minden érzékszervünk kiélesedik, előre érezzük annak örömét, hogy követhetjük őt. Ez a zseniális tehetségek kiváltsága, és Márai Sándor kétségtelenül közéjük tartozik, ámbár mi egyelőre csak ebből a két gondolatokban gazdag, elegáns stílusú regényéből ismerhetjük őt. Hozzá kell tenni azonban, hogy ez a rendkívüli alkotói erő, méltó fordítás hiányában érzékelhetetlen maradt volna a számunkra. Márai Sándor regényeinek fordítója Anamaria Pop, akinek hozzáértő munkája nyomán egyre jobban megismerhetjük a magyar irodalmat. És ne feledkezzünk meg a többiekéről sem, Antoaneta Ralianról, Viorica Nișcovról, Sorin Mărculescuról, Nora Iugaról, Irina Mavrodinról, Virgil Stanciuról, Mircea Aurel Buiciuról és sorolhatnánk tovább a remek műfordítókat. Csak sajnálkozhatunk azon, hogy a román irodalom tolmácsolására nem vállalkoznak hasonló tehetségű és munkabírási fordítók. De ez már egy másik történet...

Vallasek Júlia fordítása

SAVA BABIĆ
Az élet: álom

Márai Sándor *Szindbád hazamegy* című regénye 1940-ben, a második világháború elején jelent meg, amikor úgy látszott, hogy ezzel csak az előző, „befejezetlen” első világháború folytatódik valójában. Nem mindenki látta így, de a magyarok igen. Az első világháború végén Ausztria–Magyarország széthullott, s a helyén egy sor új ország alakult: Magyarország területe egyharmadára zsugorodott, a magyarság jelentős hányada pedig az államhatárokon kívülre szorult. S ahelyett, hogy az új állam – mint általában elvárható –, a demokrácia meg a szervezettség mintaképe, a határon túl rekedtek megtartó anyországa lett volna, újonnan berendezkedve kicsiny, diktatórikus államalakulat lett, mely revánsra szomjazott. Nem elég, hogy az új határok megvonásával több millió magyar szakadt el az egységes nemzettesttől, jelentős számú menekült is érkezett az országba, illetve szóródott szét szerte a nagyvilágban. Mindent egybevetve: rengeteg személyes és családi tragédia, tengernyi baj zúdult az országra; az egész világ a magyarok ellen volt, azért is, mert a döntésekben kétféle mérce érvényesült...

A trianoni szerződést a magyarok *békediktátumnak* nevezik; manapság *rendezési csomag* a neve az ilyeneknek – azaz: vagy viszed az egészet, vagy pedig...

Felmerül a kérdés, hogy az első világháború után, amikor annyi menekült tódult az országba, s ennél is többen maradtak a szomszédos utóállomásokban vagy másfelé emigráltak, vajon mi volt az a gyógyír, amely segíthetett, hogy a megtépázott magyarság begyógyítsa nemzeti tragédiájának (vagy mint napjainkban mondják: a feldarabolt nemzettest) sebeit?

*

Magyarország első koronás uralkodója az 1001. január 1-jén megkoronázott I. István király volt, s az ország azóta önálló állam, amelynek történelmében a felvirágzás és hanyatlás korszakai váltják egymást; noha volt idő, amikor területének egyharmadát a török bitorolta, sohasem veszítette el folytonosságát, még akkor sem, mikor a Habsburgok kerültek trónra, s Magyarország az Osztrák Birodalom, majd utóbb az Osztrák–Magyar Monarchia egyenrangú része lett.

Évszázadok óta él a tudat, nem is csak történelmi, hanem kulturális értelemben is, hogy mely területeken élnek vagy éltek magyarok. Mindennek vége szakadt az első világháború befejeztével.

Idézzük csak emlékezetünkbe, álljon itt egy összehasonlítás: a szerb nemzet, Štefan személyében csak a

XII. században emelte trónra első koronás királyát, és az ország csupán háromszáz évig maradt független; Karađorđe, majd Miloš Obrenović már csak a XIX. században szerveznek újra államot, alapítanak intézményeket, támogatják a kultúrát... Igaz, a nép körében fennmaradt a történelmi tudat, a múlt szolgált támaszául, sőt fenségesen ihletett nemzeti eposz alakjában újjáteremtve mítosszá és etikává vált. De ne felejtjük el, hogy az effajta etika mint erkölcsi irányelv csupán kívánatos eszmény, mert közöttte és a mindennapi élet erkölce között kényszerű eltérések tapasztalhatók.

Vagyis a válasz az előbbi kérdésre: a gyógyír a múlt alkotó módon való újraélése lehet, s az álom is mindig az.

Minden körülménytől függetlenül: az alkotómunka folytonosságot teremt, és minél kedvezőtlenebbek, súlyosabbak a feltételek – a mű annál álomszerűbb. Egyedül az eszközök, a média változnak. Az alkotómunka, a kultúra megjelenési formái különbözhetnek egymástól, a lényeg azonban mindig nagyon hasonló.

A magyarok válasza sem más: az álom.

*

Ez a két nép, a magyar és a szerb sohasem számított világhatalomnak, ámbar történelmükben, főként pedig kultúrájukat illetően jelentős korszakokról tudunk; volt is, van is mit felkínálniuk az emberiségnek. No de mit mondjunk azokról a nemzetekről, amelyek a világ nagyhatalmai voltak valamikor, majd egyszerre csak megszűntek annak lenni? Mi van például a spanyolokkal, hogy s mint élték meg és hogyan kúrálták ők a sebeiket? Az erős és gazdag világhatalom ma lényegében az európai Spanyolországra korlátozódik. Egy spanyol irodalomtörténészt kérdeztem meg efelől. Az egyik Calderón-dráma címével válaszolt: *Az élet álom*. A mindennapi élet akkor lehetséges, ha az ember megérti, hogy megélt életünk egyenértékű az álommal, amelyet megálmodtunk; akkor pedig már nem is tudható, hol a határ valóság és álom között. Mi több, az álom akár valóságosabb és jelentősebb lehet az életben, mint maga az élet.

Az ember lényének leglényege az álom; méltóságának megőrzése; a tragédiából való kibontakozás; általában az élet folytatása akár sebhelyekkel is. Más szóval: a művészet mint párhuzamos élet.

*

A mesélés szükséglete, s hogy a mese révén győzzük le az élet durva realitását, tragikumát, sőt a halált is – jól ismert jelenség. Az *Ezeregyéjszaka* fogalma egy időben metafora is, meg éltető eljárás is. Az élet nemcsak hogy mese, rege, hanem egyáltalán addig lehetséges, ameddig a mese tart. A szó igazi értelmében a mese tartja fenn.

Krúdy Gyulának (1878–1933), ennek a különös és valóságos írónak a megjelenésével egy kifogyhatatlan

mesélő kedvű elbeszélő tűnik fel. Hasonmása, Szindbád nem véletlenül viseli ezt a nevet: egyszer, amikor felfigyelt öszülő halántékára (a közeli öregség, a halál előjeleire), útnak eredt, hogy még egyszer bejárja azokat a helyeket, ahol korábban megfordult, felidézze a hajdani ízeket, illatokat, a nőket, akiket valaha szeretett, s mindazt, amit átélt és értékékként emlékezetébe vésett. Megannyi híradásaként az életről, az idő múlásáról vallott tudatának, az életről álmodott álmáról, amely nem egészen azonos az étellel. S ami nem más, mint utazás az eltűnt idő nyomában, megismételt élet egy magasabb szinten; megkettőzött élet, kétszeresen megélt élmény.

Szindbád a magyar kultúrtérrel összefüggő nyelvterületen mozog, de nemcsak ott, hanem e térségek egész európai történelmét is érintve Konstantinápolytól Lengyelorszáig. Krúdy a Szindbád-történeteket az első világháború előtt kezdte írni, a háború alatt is folytatta és haláláig írta. Az egyazon főhős és az eltűnt idő keresésének gondolata kölcsönöz nekik egységes keretet. Bár a különböző korszakokban írt novellák között jelentős eltérések is vannak, mégis egy csokorba fogja össze őket az író egyénisége és még valami: az álom. Krúdy igazában letűnt idők és letűnt emberek, életek emlékét idézi fel, miközben gyengéden, gondosan, az álom hímes hálójában dédelgeti hőseit. Itt szó sincs valamiféle realitás életrekeltéséről, mert ilyen valóság soha, sehol nem létezett. Legfeljebb valamilyen megfoghatatlan, belső realitásként. Krúdy önéletrajzi elemekre támaszkodva, nemkülönben belső késztetései engedelmeskedve alkotott meg egy életet, amely kitapintható, kézzelfogható, önmegvalósító, s ezért létezőnek mondható. Nem rekonstruált, hanem megálmodott.

Szindbád finom és érzékeny, túlságosan is érzékeny szellem: költő. A múltnak, az odaveszetteknek, az elfeleltetteknek, a néhainak, a lehetségesnek, mindennek a felidézése. Szindbád: a költő Krúdy megtestesülése próza formájában. Az élet pedig csak álom.

*

Ami a magyarokkal történt az első világháború meg Trianon után, napjainkban a szemünk láttára történik a szerbekkel. Ámbár igaz, minden hasonlat sántít valahol, a párhuzamba állítás sohasem fedheti egymást tökéletesen. A magyarság évszázadokon át egyazon térségeket lakott be, ezek idővel nyelvük és kultúrájuk szerves részévé váltak. Mi azonban csak a XX. században kerültünk valamennyien egy közös országba, akkor is úgy, hogy a törzs tagjai szétszórtan éltek különböző régiók és más államalakulatok térségeiben, s manapság sincs másként. Meg is vannak a következményei: a sérülések, sebhelyek – mindaz, ami mindenkit érint, mindenkire közel áll, és érthető.

A magyarok ezt az érzületet művészetükben, elsősorban irodalmi művekben fejezték ki; ha korábban nem is, ma már hozzánk is közel állnak ezek az olvasmányok. Ugyanúgy, mint Krúdy régesrég megalkotott művének hőse, Szindbád. Krúdy Gyula pedig csupán egyik tagja, ámbár megkerülhetetlen csúcsa egy értékekben gazdag íróársadalomnak.

Vagy más szóval: hogyan találjunk gyógyírt sebeinkre? Álmainkban. Úgy, ahogyan a magyarok, spanyolok gyógyígtatták a magukét...

Ha pillanatnyilag nem mehetünk is Mostarba, Šibenikbe, Dubrovnikba, Mljet-szigetére: de hát jártunk ott, láttuk, észleltük, megkóstoltuk boraikat, elbeszélgettünk ottani barátainkkal, jól emlékszünk a víz, a napsütés érintésére, a fenyvesek illatára... álmodhatunk róluk, és álmainkat élhetjük. Műalkotásokat hozhatunk létre, azokat olvashatjuk, megérthetjük, velük és álmoképek társaságában élhetünk.

Álmainkat, mindazt, amit megéltünk, láttunk, elolvastunk – többé senki sem veheti el tőlünk. Az élet valóban álom.

*

S akkor Márai Sándor (1900–1989), az ismert és elismert regényíró megírta *Szindbád hazamegy* című regényét. Eredeti hangú alkotóművészként már bizonyított, de akkor egy másik író és másik világ, Krúdy Gyula és hőse, Szindbád világa után nyúlt. Miért?

Amiképpen Krúdy apró részletekből egy egész lehetséges világot teremtett, azonképpen Márai továbbálmodta ugyanezt, de úgy, hogy egyúttal tisztelétét fejezte ki egyfelől Krúdy nagysága, másfelől e letűnt világ előtt, amely csakis némelyik valóra vált elemére nézve lehet kívánatos. Az érzelmi világ vált valósággá, s a fájó lélekben lelt visszhangra, amely nem talált gyógyírt sebeire. A való világ teljesen más, mi több, ezzel ellentétes irányba fordult.

Szindbád többé már nemcsak az álmok hőse, hanem alkotója, írója annak a regénynek, amely erről a világról szól; ő: maga Krúdy. S vágyálma Márainak, az álom, melynek révén érzelmileg visszaállnak a régi szép idők, a hajdani történetek, a valamikori érzelmek, illetve a visszhangjuk, amely továbbra is él.

Egyúttal talán azt is meg kellene állapítanunk, hogy Márai regénye úgyszintén költészet. Egyúttal az első magyar esszéregény, amely szándékosan regényformában íródott. De nem elvont spekulációk és gyötrődés tárháza, hanem maga az érzékletesség.

A második világháború éppen hogy csak megkezdődött, amikor Márai az első háborúból megörökölt kérdésre válaszol:

„– Hol van a régi ország, Szindbád úr? – kérdezte a pincér halkan.

– A lelkekben – felelte csendesen a hajós, s kivette szájából a fopiszskálót.”

A félreértések elkerülése végett hangsúlyoznunk kell, hogy Márai – Krúdyéhoz és Szindbádéhoz hasonló költőisége, az étel és ital, az illatok és ízek poézise mellett – a finom ironia eszközeivel él a mindennapi, gyakorlati étellel való szembenállása jeléül. Életszerűtlennek és haszontalannak tartja az olyanféle szemléletet, filozófiát, amely bizonyos életmódot jellemez, azt, amikor valaki – mit sem törődve a viszonyok bármiféle változásával – túlságosan is élvezzi, habzsolja az életet.

Márai Szindbádja, a maga hozzájárulásaként, élete végén két kulcskérdés körül sommázta gazdag életpasztalatait. Először: hogy végül is minden rendben volna, ha minden embernek megadatna az a hiányzó havi négyszázötven fix. A másik döntő jelentőségű kérdés, melyre válasz kerestetik, a következő: a két és három deci, valamint a fél liter borhoz képest – ennyit szoktak rendelni a vendéglőben – ugyan mi a frászt akar jelenteni a négy deci? Az effajta ironizálás azonban semmi kárt nem tesz az életben, amelyet élünk; a gúnyolódás is, az élet is, meg a feltett kérdések sora is, csupáncsak álom. Élet pedig van is, nincs is, az álom az egyetlen érték.

*

A legutóbbi zord télen meglepett a behavazott falvak és vidékek Magyarországról érkező rémhír: nincs kenyér a búzatermő rónaság falvaiban, helikopterekből dobál-

ják nekik a betevőt. Hát már faluhelyen is elfelejtették, hogy kell kenyeret sütni?

Majd eszembe jutott, hogy egyszer, amikor szokás szerint (mint különben mindig, amikor Pestre visz az utam), Hubay Miklós barátommal ebédeltem a Rondella Étteremben, az asztaltól távozóban a pincér halkán, hogy mások ne hallják, odasúgta Hubaynak: „Jöjjön szerdán, paprikáskrumpli lesz, hús nélkül!” Semmit sem értettem belőle. „Schol, egyetlen pesti étteremben sem szolgálnak fel hús nélküli paprikáskrumplit” – szolgált magyarázattal házigazdám. – Egyszerűen nincs az étlapon. Feledhetetlen ízei a gyermekkorunk! Kizárólag a ház barátainak készítik el!

*

Ugyanazon évben (1989), amikor Márai kaliforniai emigrációjában, már nagyon öregén, pontot tett monumentális művére, a *Napló* hosszú sorozatára, majd önkezével véget vetett életének, Milorad Sofronijević, a belgrádi bölcészkar német tanszékének könyvtárosa, egyébként maga is műfordító, valahol a német nyelvű könyvek között ráakadt Márai *Szindbád hazamegy* című regényére 1940-ből. Ki tudja, honnan, miért került oda, lényeg az, hogy megmaradt és megvárt engem: a szerb olvasóközönség épülésére is.

Eljött az idő, amikor olyan írók is, mint Krúdy Gyula és Márai Sándor közel kerülhetnek olvasóink szívéhez: az élet álom.

(1999)

A fordító is olvasó

Igen, magam is olvasóként, Krúdy Gyula olvasójaként jutottam el az elfeledett Márai Sándorig. Krúdy *Szindbád*jának visszafogott, de erjedő érzékiségétől elragadtatva, meglepetéssel fedeztem fel Márait, aki nemcsak hogy nagyra tartotta Krúdyt, hanem még regényt is írt Szindbádról, s amellet, hogy tovább éltette Krúdy hősét, egészen sajátos, önálló Márai-művet teremtett. Mindezt az olvasó nem láthatja át mindjárt, és az irodalomkutatók sincsenek tudatában egészen: no de ha Krúdytól lefordítjuk mind a kilencven Szindbád-novellát, majd azon melegében Márai *Szindbád hazamegy* című regényét is – kétségnek nincs helye többé. Márai rendkívüli alkotó.

Minthogy pedig elkezdődött Márai *Napló*inak újradkiadása (a kilencvenes évek elején), egyszeriben nem csak olvasója, hanem lázas kutatója, végül pedig fordítója lettem a nagy műnek. Azonnal kiderült, hogy nálunk a hatalmas terjedelmű *Naplót* teljes egészében kiadni lehetetlen. Viszont lehetséges az olyan válogatás, amely nem csorbítja jelentékenyen az eredeti mű

értékeit; vagyis hogy megfelelő részleteket nyelvünkre, illetve a mi világunk számára lefordítsunk belőle.

Már a *Napló*nak a második világháború alatt keletkezett első kötete olyan magától értetődően korrespondál a kilencvenes évekbeli szerb viszonyokkal, mintha nálunk írták volna, azaz csupa olyan lényeges kérdésre válaszol, amelyek ilyen zord időkben rendre felmerülnek. Majd a rákövetkező kötetek is, bennük a háború utáni évek, a megghiúsult remények, az egyes ember felőrlődése, aztán az emigráció, a hontalanok elmagányosodása – ezek is olyan időszerűek, mintha rólunk írták volna. Ezen a ponton azonban meg kellett állnom a válogatás és a fordítás munkájában. Ugyanis nem volt értelme válogatni a már kirostált és húsz oldalnyira nyirbált naplójegyzetekben, beérni azzal a húsz oldallal, amelyet különben is bizonyos céloknak megfelelően válogattak össze, s amelynek nincs okvetlenül köze hozzám és kultúránkhöz. Semmiféle kihívást nem jelentett, és nem is kínált jó megoldást. Eszerint türelmesnek kellett lenni – és várni.

2001 végén megtudtam, hogy megjelent a korábban kihagyott (1950–52. évi) feljegyzéseket tartalmazó kötet, megkíséreltem beszerezni, de nem jártam sikerrel: egyet-

len könyvkereskedésben sem volt kapható. Kiderült, a kanadai Torontóban látott napvilágot, ott működik ugyanis a Vörösváry Kiadó, Márai műveinek jogkezelője, úgyhogy – végül is – Hornyik Miklós vajdasági íróársamtól, Márai életművének jó ismerőjétől kaptam kölcsön a kérészt könyvet. Vagyis lezárhattam ezt a periódust is, megnyílt előttem a lehetőség, hogy kiválogassam, lefordítsam és rendszerezve eltegyem a felgyülemlett fordításszövegeket egy eljövendő megjelenés reményében. Az 1943-tól 1952-ig terjedő időszakra vonatkozóan már két könyvnyi anyag gyűlt össze. No persze, hazai kiadó nemigen akad ilyesmire: ugyan ki adja ki, és mikor, és egyáltalán nyomdába kerül-e valaha?

Kizárólag azokat a naplóbejegyzéseket vettem fel gyűjteményembe, amelyek nem igényelnek további magyarázatot (lapalji jegyzetet), valamint azokat, melyek leginkább megvilágítják Márainak, az alkotónak a sorsát a viharos XX. században. Más szóval tehát mindazt, ami általánosan, egyetemesen emberi, másfelől személyes értelmű, a mi olvasóink számára is könnyen érthető.

Közben pedig várni kell a további naplókötetek megjelenésére. Ki tudja, meddig, és győzi-e az ember kívánni őket?

Azután közbejöttek a betegségek, a műtét, melynek kimenetele mindig bizonytalan. Mit csinálhat az ember, amíg a kórházi gyógykezeléshez szükséges leletek után futkos? Rendelkezésemre állt még a *Napló* utolsó kötete, amely Márai halála után látott napvilágot; ebből nem

hagytak ki semmit, ezeket a naplójegyzeteket (1984–89) teljes terjedelmükben adták közre. Lesz-e időm lefordítani őket? Apró ravaszkodáshoz folyamodtam: ezentúl egy-egy évfolyam anyagát fordított sorrendben ültettem át szerbre, és hát, gondoltam, jutok, ameddig eljutok. Most azonban válogatás nélkül, a teljes anyagot fordítottam, kihagyás nélkül. Így sikerült az egész könyvet elkészítenem, azzal a megszorítással, hogy 1984-re vonatkozóan mégsem vettem át mindent, hanem némileg megsűrve, akárcsak a korábbi évek esetében.

Más lehetőség híján tehát válogatást fordítottam a *Napló* 1943–1952-es és 1948-as évfolyamaiból, valamint teljes terjedelmében lefordítottam az 1985–1989. évi *Naplót*.

És végezetül: Márai volt olyan bátor, hogy egy már kialakított világ „kölcsön vett” anyagából megírja talán legjobb regényét – a *Szindbád hazamegyet*. Igen kevés verbeli alkotó bocsátkozik ilyen kockázatos vállalkozásba. Márai azonban utóbb évtizedeken át állhatosan írta naplójegyzeteit, s ezzel megalkotta a maga legteljesebb és legnagyobb művét: az élet és a művészet drámai szintézisét, olyképpen, hogy a kettő közé bátran egyenlőségi jelet tehetünk. Ennélfogva ez a nagy mű nem csupán *Napló*, hanem az olvasó tudatában fokozatosan, s joggal, más műfajjal – regénnyel lényegül át. S a *Napló*, már ma nyugodt lélekkel állítható, a magyar irodalom egyik legjobb „regénye”, a XX. század egyik nagyregénye.

Belgrád, 2002. január 27.

DRAGINJA RAMADANSKI Időtálló modernség és kettős nosztalgia

Rousseau, Gide, Puskin, Tolsztoj, Tišma naplójegyzetei – mint a művészi kifejezőmód marginális, alternatív, járulékos műformája – arról győznek meg bennünket, hogy az írók legfőbb értékei műveikben nyilvánulnak meg, ők azonban magánemberként gyakran kicsinyes, mi több, elviselhetetlen egyéniségnek bizonyulnak.

Efféle felfedezéseket Márainál nem tehetünk. A sikeres alkotóművész, regényíró, költő, elbeszélő, dramaturg, a könnyed, termékeny, tékozló, akadémiai tagsággal megtisztelt író élete második felében olyasmit munkált ki, amit esetleg a *naplóját meghatározó platformnak* nevezhetnénk, vagyis hogy naplójegyzeteiben mindenkor eleget tegyen a feltételen hitelesség igényének, hogy olyan dolgok is benne legyenek, amelyek kiadhatatlanok,

nem bírják a nyomdafestéket. Sikeres regényíróként megtanulta megbecsülni a szót, amely a kifejezés szándéka nélkül magában is él, úgy is megállja a helyét. Odáig jutott, hogy az irodalmat mélyen magánügynek tartsa, azt hirdesse, hogy egyedül a fióknak írni igazán elegáns, lévén meggyőződve róla, hogy igazi úriember nem is írhat mást, mint naplót meg levelet. Ha az irodalomra, mint „csácsogó, hiú, eszelős »írásra«” gondolt, undor fogta el. „Megírni”, szerinte, végső soron nem más, mint „kurvaság, riszálás”. Arról van szó, hogy nem megírni, hanem *leírni* kell a művet, a Logosz valamely magasabbrendű tollbamondása nyomán.

Ez a lázadás az irodalom hazug mivolta ellen, viszonzásul pedig ez a kiállítás az írás spontaneitása mellett V. V. Rozanov némileg korábbi programjára emlékeztet, aki maga is írtózott „azon ocsmányság műveléséről, melyet irodalomnak neveznek”. Többre tartotta az emberi léleknek a fürdőszoba falán, a szobapapucs talpán vagy valamilyen számla hátlapján olvasható írka-firkáit, ezeket *hulló faleveleknek* nevezte, és *kosarakba* gyűjtötte őket. Még tartalomjegyzékük is hason-

ló (nemzet, haza, irodalom, Isten, sors, az alkotómunka értelme). Rozanov egyik vágyálma volt, hogy közétszi vadidegen emberek kofferszám összegyűjtött leveleit, Gogol egyik hősét pedig, aki beleolvasott mások leveleibe, olyan embernek tekintette, mint akinek irodalmi ízlése van. Márainak viszont „hajóládája” van, a lábában garmadával régi levelek, ezeket időnként kedvtelve olvassa abban a tudatban, hogy ez az igazi, mert „az élet teljes örületét idézik fel”.

Hogy Márai ennyire megszállottan törekszik a hitelességre, jól kitetszik az *Egy polgár vallomásai* című önéletrajzi regényéből, a *Föld, Föld!* című emlékirataiból, valamint az *Istenek nyomában* című útleírásából is.

Az áthallásokról szólva még annyit, hogy a két író rokonítható hasonlatokkal is élt. Rozanov, amikor elveszett az igazi Oroszország meg annak nemesi kultúrája, Márai pedig abban a pillanatban, amikor odaveszett az igazi Magyarország a hozzá tartozó polgári műveltséggel együtt. A haza vesztét Rozanov a színházi előadás végéhez hasonlította, amikor a közönség kimegy a ruhatárba, ki-ki átveszi a maga kabátját, bundáját, s hazaindul otthonába, amelyről kiderül, hogy nincs többé. Márai meg a magyar élettér és műveltség pusztulását olyan bálteremhez hasonlítja, amelyben már csak néhány pár táncol.

A témák és motívumok egyébként minden naplóra jellemző bősége mellett, a futólagos bejegyzések, kiseszések, mikronovellák, aforizmak, szellemes paradoxonok sokaságán túl, a *borzalmas veszteségek szcenáriója* pereg le szemünk előtt (az otthon, a haza, az életmű elvesztése, hiszen könyveit máglyára vetették), olvasóinak, könyvtárának, fivéreinek, húgának, fiának, örökre fogadott másik fiának elvesztése, s végül a legmegrendítőbb esemény, szeretett feleségének halála több mint hatvan évi házasság után.

Az a bölcsesség, finomság, elegancia, tartózkodás, amellyel az élet legsúlyosabb csapásait fogadja, a szófukarság és tömörség a kifejezésben – Márai Sándornál az élet meg a stílus, mindenekelőtt egy életstílus leckéje.

Önkéntes számkivevettsége előbb Olaszországban, majd Amerikában csak hátrétt nyújt, hogy elviselhesse helyzetét, amely mindentől megfosztotta, s hogy alkotómunkáját nem adva föl leszámoljon a reménytelenséggel.

Ezek a naplók az 1943-tól 1989-ig terjedő éveket ölelik fel (kis híján fél évszázadot), bennük tehát a háborút, a fasizmust, a bolsevizmus megjelenését (egyenlőségjelet téve a kettő közé), az emigrációt (USA, New York, San Diego), vagyis azt a sajátos munkarenddel kitöltött új életet, amikor a tehetséges, vitathatatlan és elismert, a századdal egy idős író élet- és alkotóereje teljében nemzetétől messze szakadva írni kezd, alkalmasint a tétlen fordítók számára.

Ez újra az amerikai orosz írók helyzetét juttatja eszembe, azzal a különbséggel, hogy nekik vannak olvasóik és kiadók Oroszországban, ők csak fizikailag vannak távol. Manapság, mondhatnánk, nincs is tényleges okuk az emigrációra. Ezzel szemben Márai drámai módon frusztráló helyzetben élt, amely már nem is diszszidensi. Ő ugyanis még azt sem engedélyezte, hogy magyar szamizdat adja ki műveit, szerinte az is a Kádár-rezsimet éltető vitamininjekció lett volna. A hazájában uralkodó ideológia kitagadta, olvasóközönségét elveszítette, de nem a témáit, ezek azonban nem korrespondáltak az adott szellemi légkörrel. Tudatosan elutasítja, hogy angol vagy német nyelven kezdjen írni (pedig megtehetné, hiszen szellemi teljesítőképesség dolgában jottányit sem marad el, mondjuk, Nabokovtól). Mellékesen szólva, amikor nem hivatalosan Nobel-díjra jelölték, az nem volt alaptalan.

Ez a szász származású, tehát genetikailag nagymértékben nem-magyar ember sorsdöntő kulturológiai választás előtt állva úgy határozott, hogy magyar író és a magyar kultúra része lesz. Számos nagy magyar alkotó lett ugyanez saját döntésénél, nem pedig keresztlevélénél fogva, példának okáért Petőfi, akinek ereiben egy csepp magyar vér nem folyt. Ez újfent az oroszországi helyzetre emlékeztet, ahol kozmopolita beállítottságú, jelentős német, zsidó, csuvas stb. származású és neveltetésű írók fanatikusan hűek maradtak az orosz nyelvhez mint művészetük eszközához. No de más példánk is vannak (Nabokov, Makine stb.).

Márai, igaz, megérte a hazájában várható változások előhírnökeit, a változásét, ami hazatérésének feltétele volt. Felmerül a kérdés, hogy adott esetben miként festett volna a nagy visszatérő önarcképe, mármint az emigráns hazatértenek leírása, melyet különben maga is elsőrangú alkotói kihívásnak tekintett. Nem sok hiányzott hozzá, hogy meg is történjék 1956-ban, amikor a debolsevizálás első jeleire hazaindult. De idejében megtorpant. Jó, akkor hát ez a mostani kísérlet legyen Márai valamiféle visszatérése. Remélem, jól érezné magát közöttünk, akik kész örömmel tiszteletben tartanánk utolsó kívánságát: „Nagy szerencse volna, ha még egyszer magyar író lehetnék.”

Szóljunk akkor most valamit a *polgárosztályról*, a *polgárságról*, ami *diferentia specifica*, ha Márai Sándor magyar író, illetve magyar disszidens kerül szóba. Ez nem az a réteg, amelyet dekadencia és a minden embeřitől való elidegenedés jellemez, mint amilyennel Krležánál vagy Kafkánál találkozunk, hanem a szakmájukhoz jól értő, *tehetséges emberek* voltaképpen rendkívül rokonszenves *kategóriája*, amelyet igazságtalanul megfenyítenek és bűnös módon kiegyenlítenek a

középszerrel a fasizmus meg a bolsevizmus, tehát a masszívan totalitarista ideológiák uralma idején. Ezek az ideológiák képtelenek felismerni a hozzáértő, ügyes, leleményes kisemberek rendkívüli tetteit.

Nem véletlen, hogy a *Napló* könyvbemutatóján egy szabadkai, egy zombori és egy zentai polgár mutatta be Márait. Mindhárman vajdaságiak vagyunk, s én ma is itt lakom a Vajdaságban, egy virtuálisan kozmopolita polgári monarchiának ebben a reliktumában, mely valamikor az egyszerű polgárok szerény tetteiről volt nevezetes, azokéről, akik családis, de nem kötelezően megtorlásos és freudi előjelű nevelést kaptak, akik nemcsak hetvenkedők, dölyfösek, erőszakosak, vérbajosak, bűnözésre hajlamosak és férgek, hanem bájosak, vonzók, lebilincselők, mesébeillők, fantáziadúsak, bőkezűek is.

Márait két nosztalgia határozza meg. Az egyikkel búcsút vesz az erős, magabiztos és nagy Magyarországtól, mely volt, és soha nem lesz, mely szerint a magyar egyik nemzetnél sem alábbvaló s amely meghódította és fellelkesítette Grosschmid alias Márai Sándort, aki számára Budán lakni világnézetet jelentett. A másik egy ulyssesi nosztalgia a tenger meg a pálmák illata, a szigetek és az ott tanyázó szirének, a hontalanok és csavargók után. Ezzel a nosztalgiával azonban leginkább a *Szindbád hazamegy* című, igen szövevényes rétegezett-ségű regényében találkozunk.

Márai, miközben majd' fél évszázadon át menekül a bolsevizmus elől, a hétszer hét szűk esztendő éveit morzsolgatja, amelyeket, tudjuk, felfaltak a sáskák. Úgy látszik, beteljesült Jóel próféta jóslata, s hogy az írás jelenkori, általunk történt olvasata révén, akárcsak Borislav Pekić esetében, győzött a magasabb helyen elrendelt igazság.

Olaszországról mélyenszántó megállapításokkal találkozunk nála, a délszaki ember lustaságáról adott diagnózist is ideértve, amelyet Márai ízléstelenségnek érez, jóllehet az az értékelése is áll, hogy „igazán szabad ember csakis a nyugat-medeterráni partvidéken teremhet”. Az efféle ellentmondásosság jellemző ezekre az idő cernájára felfűzött jegyzetekre, és tulajdon-

képpen hozzájárul a hős szinte regényszerű fejlődésvonalának megrajzolásához, tehát a mélyebb, szigorú következetesség igényét részesítve előnyben. Ez látható, például, a zsidóságról szóló feljegyzéseiben is, amelyek a pro és contra vélekedések sztereometrikus orkesztrációjának benyomását keltik.

Amerikát illetően is számos vélemény fogalmazódik meg az értékítéletek színpéneke valamennyi árnyalatá-

ban. Robinsoni szituáció alakul ki, az író menti, ami menthető, s a romokból épít új életet. Úgy véli, Amerika nagy előnye: az ember magyar maradhat anélkül is, hogy nemzeti jelképekkel hivalkodnék. Az ember író maradhat, de nem muszáj írásból megélnie. Jól fizetett utcaseprő lehet, de emellett író is. Európában ez lehetetlen.

A szerző egy helyen arról szól, hogy Oroszországban az írók évszázadok óta kiváltságos helyzetben vannak. Az író ott döntőbíró, szentség, bölcs, Isten. Írónak lenni nem hivatás és tisztesség, hanem *küldetés*. Ennek bizonyossága maga az orosz *irodalom*, de a ragyogó mikronovella is a naplóban.

Valaki azt mondta, hogy korunk művészete vagy hamis, vagy pedig tehetetlen. Márai az össze nem tartozó dolgok kivételes találkozásáról értekezik. „Minden nagy íráshoz kell egy dadogó élőlény, az eszelős szen-

vedély, de a tudós mester is, a tökéletes mesteri fölény. A kettő ríkan találkozik” – véli Márai egyik bejegyzésében, melyben kétségbe vonja, hogy egy virtuóz íráskészségű férfi átírta, tökéletesre csiszolta egy fiatal apáca naplóját.

S így érkezünk el oda, ahonnan a nő, illetve nőtől származó írásmű a témánk. Márai házastársa, Matzer Ilona-Lola után ugyanis száznál is több, naplójegyzeteket tartalmazó füzet maradt fenn, Márai gyakori olvasmánya élete utolsó éveiben.

„L. naplóiban van valami feminin energia, ami démonikus” – írja róla. (Mellesleg Márai ugyanezt a démonizmust fedezte fel Goethénél is.) Vajon érdemes volna-e bepillantani ezekbe a naplókba is, vagy pedig érzük be Márai értékítéletével, miszerint „csodálatosak”? A válasszal egyelőre adósak maradunk, a kérdés eldöntését bizzuk az időre.

Márai Naplója három kötetben szerbül (Dnevnik, I. 1943–1947, II. 1948–1952, III. 1984–1989) Sava Babić fordításában 2005-ben a belgrádi Aed Studio Kiadónál jelent meg

LAZA LAZIC
Márai nagy műve

Mindaz, amit tudunk a nagy magyar íróról, Márai Sándorról, a prózában és versben egyaránt erőteljes alkotóról, a műbírálóról, humanistáról, a lázongóról, disszidensről és hontalanról, akinek könyvei egyébként számos kiadást mértek Európában és Amerikában, mindez, nyelvünkre lefordítva, sajnos még csak a szerzőnek azokban a remekművű naplóiban olvasható, amelyeknek három kötete itt van előttünk. S ezek is csupán töredékei annak a terjedelmes, folyamatos irodalmi krónikának, amely mindenekelőtt az író mélylélektani önelemzésére, másodsorban pedig a totalitárius rendszerek, majd a múlt század kapitalista társadalmának kíméletlen bírálataira összpontosít. Egy minden látható ok nélkül a lelke mélyéig boldogtalan ember nagyrészt rövid naplójegyzeteit lapozzuk, amelyek témái, persze, igen sokfélék: mindennapok apró villanásai, kényszerűen feltoluló leitmotívok, egy állandósult, tragikus életérzés, keserűség lecsapódásai, konkrét észrevételek, megfigyelések, szép élmények, szentenciák.

A terjedelmes kötetek, amelyeket Sava Babić műfordító és szerkesztő (a magyar kultúra és nyelv legjobb hazánkbeli ismerője) adott kezünkbe, Márai Sándor intim noteszei; amellet, hogy kolosszális körképet festenek napjainkról, egyúttal kíméletlen őszinteségű, sötét árnyalt, kicsit sem szentimentális tablóként adnak hírt egy túlérzékeny, egyszersmind igen-igen teherbíró lélekről! Nagy élvezettel olvassuk az értelmiség zavaros időkben viselt dolgainak ragyogó kritikáját, majd a mindenkori gyakorlati politika kártékonyágáról szerzett közvetlen benyomásokat, azután egy tudós poliglott csapongó képzetársításait és parádés mutatóanyagait a világkultúra húrjain, s végezetül a mogorva, de finom lelkű költő gyönyörű sorait.

Számomra Márai vallo másos szövegének tömörre fogott, gnomikus, aforisztikus oldala volt a legértékesebb. Majd pedig e büszke lamentációk olvastán gondolkodóba ejtett a szöveg-

ben felsejlő fokozatosság. Ugyanis, ahogyan a gyarló ember lépésről-lépésre haladva éri el az örökkévalósággal való emberi kommunikáció egyre magasabb elemeit és szintjeit, akképpen Márai is eleinte szűkszavúan nyilatkozik az emberélet bizonyos legnagyobb értékeiről, Istenről és a szerelemről, később azonban, a vég közeledtével, mind oldottabban és nyíltabban, lényegre törőbben viszonyul hozzájuk. Vannak írók, akik azonnal, ügyesen, bölcsen és könnyedén szóba elegyednek a magassággal, Márai azonban látszólag tartózkodó. Később a könyvületesség szól belőle, a szeretet és a hit, még hozzá egyre határozottabban, majd mind egyértelműbben egészen a borzalmas végig, miközben ezt a kemény embert, paradox módon (végső soron: logikusan), mind közelebb érezzük magunkhoz. Nincs mit titkolni, a sorozat utolsó kötetéből kiderül: vezérlő rögeszméje ennek a zseninek a halál, és csakis a halál. Márai naplói, ez kétségtelenül megállapítható, bár szétfolyó, botladozó, ám szubtilis és erőteljes thanatológiai írásművek.

Előbb azonban vegyünk szemügyre néhány más témát is. Mindenekelőtt írónk végsőkig határozott függetlenségi állásfoglalása szembeütő a zárt társadalomban élő értelmiség általános helyzetéhez viszonyítva. Az elit konzervativizmusát, mely elit a kollaborációtól és mindenféle oportunitizmustól kezdve a hatalomnak való szégyenteljes behízlegésig mindenre kapható, Márai undorral és szellemesen elmarasztalja, hiszen azt a maga bőrén is érzi, mivel mellőzik, gáncsolják és

ócsárolják. Az őszinte, igaz hazafi egész életében megszenvedti hazája elmaradottságát, a hazáét, melyet nem szűnt meg szeretni, s ahonnan elmenekült. Szabad szellem lévén Márai megveti az intézményt mint olyant; a nemzetről, a nyelvről, a közösségről vallott nézeteit nem helyezi politikai keretekbe. Elítéli a háborút, melyben oly sok veszteség érte, viszont érzékeli az ideológiák meg a politika romboló erejét, ami hatásában nem marad el a fizikai értelemben vett rombolástól. Nem kevésbé jelentősek a szerzőnek a költészetről vallott megnyilatkozásai. Márai a műalkotás etikai értékét és

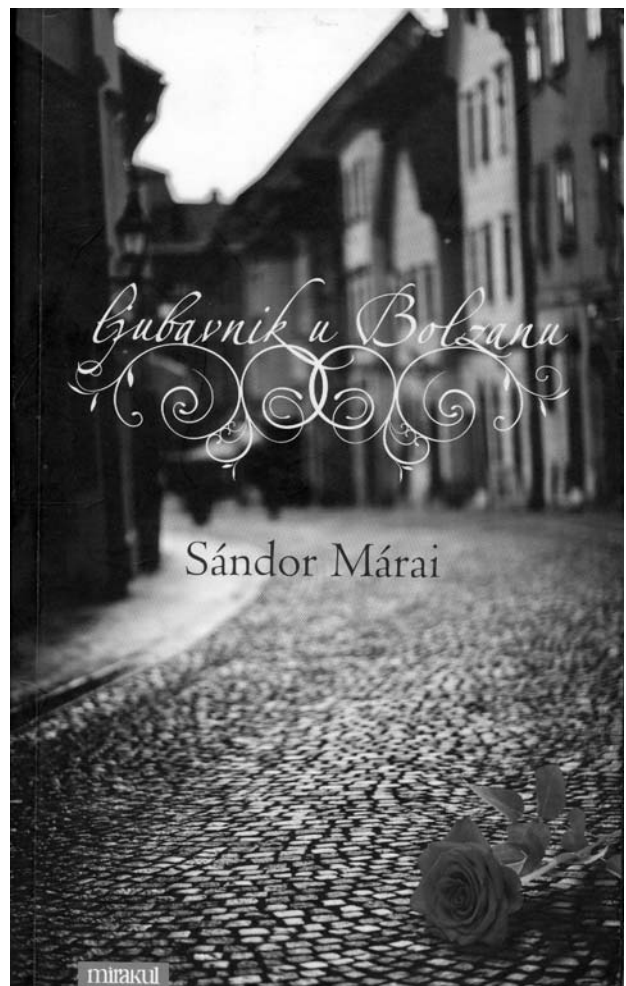
Íróasztal az emlékszobában

életszerűségét fontosabbnak tartja az esztétikai és formai értékeknél, annak ellenére – vélekednek a szakértők –, hogy a Szindbád-történetek Márai tollából eredő változata briliáns műformáról tanúskodik. Írónk minden jel szerint az egyszerűség és a világosság híve: ez csiszoltan megalkotott mondataiból látszik. „Csak a félkegyelműeknek vannak kacskaringós útjaik” – mondja ez a szókimondó író. Továbbá gyakorta elidőz (ő, aki ezer meg ezer oldalt megírt) a kérdésnél: kinek, minek és miért ír az író. Márai regényei igen olvasottak, szerzőjük azonban úgy véli, maga az írás ténye a legfontosabb; a rendeltetés mindig kétes, és az író messzeemenően összetettebb módon kommunikál az Értelemmel – semmint hogy érdekes olvasmánnyal kedveskedjék az olvasóknak. Mint látjuk, Márai számos kulturális kérdést érint naplóiban, például a művészetek, a történelem, a bölcsélet, a vallástudomány köréből, sok esetben ragyogó választ adva rájuk. Ha pedig kritizál és elmarasztal is, az elismerésekkel és a lelkes értéktételekkel sem fukarkodik, egyébiránt pedig csodálattal tekint a nagy elődökre, a régiek közül Arany Jánosra, a kortársak között pedig az „íróóriás” Krúdyra, aztán Csáth Gézára, Kosztolányira stb. A gondolatmozaiknak is mondható napló egy mások helyrehozhatatlan ostobaságaival többszörösen megbántott független európai szellem nézeteinek panorámája, lelki megkönnyebbülésszerű és gyógyírként íródott annak idején. A hazai magyar társadalom, különösen a kommunista éra bírálatában Márai kíméletlen, azonban ott, ahol végül is menedékre talált s megbékélt, tehát az Újvilágban sem kap kielégítő választ kételyeire. A Nyugat, rója fel, nem tudja, mit válaszoljon a Keletnek, csak holmi Marshall-tervet tukmál rá, szellemi választ nem nyújt...

A harmadik könyv a hosszan tartó agóniáról szól. Előbb a felesége, majd a saját haláltusájáról. Mint említettük, Márai, egészségének és testi erejének természetes hanyatlása, a szívéhez legközelebb álló személy elvesztésének s az életfunkciók leépülésének borzalmi közepette is oldalakat meg oldalakat ír emberfeletti szenvedésekről, hogy akaratereje utolsó morzsáival, olykor kinkeservesen, a végsőkig átgondolja és kifejtse a meghalás lehetséges aspektusait egy saját, egyúttal általánosan emberi *ars morendi* megfogalmazásának szolgálatában. „A halál nem probléma. A meghalás igen.” Ebben a vezérgondolat a tiszta életből fakadó tiszta halál gondolata, ami teljesen elfogadható, ha legyűrjük a szenvedést. Egyedül bűneink, hiúságunk és tévedéseink hordaléka, a szenvedéssé átlényegült gyűlölség és kíméletlenség hosszabbítja meg a félelmet és a reszketést... A végsőkig állhatatos, az utolsó pillanati cselekvőképes Márai azon nagy emberek közé tar-

tozik, akik mégis eltökélték, hogy maguk határozzák meg haláluk óráját. S ekképpen egy antik eszményt teljesít, nem keresztényit, de hát ez az író univerzális ember volt... A szó való értelmében egyedül halt meg, vakon, úgyszólván mozgásképtelenül, kiégve, ő, aki mindig az értelem, a munka, a nyelv, a hit embere volt. Ezt a nyers tanúságtételt, az emberiség dokumentumát hagyta ránk örökül – azért, mert elég erős volt ahhoz, hogy őszinte legyen, hogy ne hazudjon. Márai az olyan szerző, író, művészember példája, aki elvetette a dölyfös koholmányokat, az alakoskodást, sőt még a hamis vigaszt is... Naplóiról szólva az egyetlen téma, amelyet itt szándékosan nem fejtettem ki, az író bizonyos mértékű tartózkodása a szerelem dolgában! Pedig volt egy nagy szerelme. Úgy látszik, életében az egyetlen, mégpedig hűséges hitvese, Matzer Ilona személyében (aki maga is írogatott). S Márai, anélkül hogy engedne ékesszólása, műveltsége, stílusa kísértéseinek, mégsem beszél róla, minden valószínűség szerint azért nem, nehogy – akár a lelke mélyén – megbántsa élete társát.

Borbély János fordításai

A Vendégjáték Bolzanóban című horvát kötet címlapja

MANN JOLÁN
**Márai horvátországi
 befogadásának ötösfogata**

Márai műveinek horvát megjelenése meglehetősen későn, alig több mint tíz esztendeje kezdődött el. Folyóiratokban ugyan már nyugat-európai újralfedezését megelőzően is olvasható volt néhány elbeszélése és rövid pályaképe, regényei megjelenésére mégis csak ezt követően került sor Horvátországban.

Az első nyomtatásban megjelent fordításokat néhány évvel megelőzte a horvát rádió harmadik adójának 1993-as összeállítása a XX. századi magyar irodalomról, melyben többek között Máraitól is elhangzott egy regényrészlet. Az összeállítást Jadranka Damjanov művészettörténész, egyetemi oktató, a magyar irodalom sokáig szinte egyetlen (többek mellett a Horvátországban kultikus szerzővé váló Hamvas Béla) horvát fordítója készítette. Nevéhez fűződik az első horvát fordított Márai-regény, *A gvertyák csonkig égnek* megjelenése is.

1996-ban jelent meg az első horvát fordított Márai-mű, a magyarul 1943-ban közölt *A szemle* című elbeszélés, amely szintén Jadranka Damjanov munkája. E mellé írt rövid ismertetőjét a következő mondattal indította: „Márai Sándor a huszadik század egyik legjelentősebb magyar írója, nálunk teljesen ismeretlen.”¹ Ez a Márait a horvát közönségnek elsőként bemutató és nem pusztán az író vázlatos életrajzát nyújtó bevezető több érdekes megállapítást is tesz, melyekből kitűnik, hogy magyar származású szerzőjük magyar irodalomismerete a kívülálló szempontjait is képes volt alkalmazni. Talán ez az egyik oka annak, hogy a lexikonszerű, a művek felsorolásában kifulladás helyett Damjanov *in medias res* elsősorban a novellistára összpontosít. Hangsúlyozza, hogy Márai sajátos világlátásból és értékszemléletéből fakadóan alakjai a végső igazságokat keresik, s mert nem kapnak választ kérdéseikre, szükségszerűen kételkedőkké válnak. Ezzel hozza összefüggésbe Márai lebetgetett stílusát is, melynek segítségével az író mindig valami titkot, rejtélyt fogalmaz meg, anélkül, hogy végül feloldást, megoldást nyújtana.

Márai egyedi beszédmódját a ki nem mondott, az elhallgatott közlés erejével hozza összefüggésbe, mely egyszerre vonzza és taszítja is olvasóit. Világirodalmi párhuzamokként Borges és Camus nevét említi, úgyis mint az individualizmus és elmagányosodás nagy krónikásait.

Máraitól mint belső és külső emigrációját egyaránt vállaló íróról, aki egyike volt az utolsó európeereknek, már ebben a bevezetőben is szó esik. A következő évben egy, az emigráció problémájával foglalkozó tematikus folyóirat-összeállításban jelenik meg ismét Márai neve. A zágrábi egyetem hungarológiai tanszékének első vendégtanára, N. Goller Ágota tanulmánya Márai *Naplóival* foglalkozik az emigráció szempontjából.²

Ugyanitt néhány oldallal később Márai *Halotti beszéd* című verse szerepel. Fordítója magyar származású indológus, a Zágrábi Egyetem oktatója, aki a vers nyersfordítását bőséges magyarító jegyzetekkel látta el.³ A jegyzetek a versben említett nagy magyar neveket és az idézeteket magyarázzák. Márai *Halotti beszédének* lényegi sajátossága, hogy valóban csak a magyar kulturális kód ismerői számára érthető. Éppen ezért merész vállalkozásnak tekinthető éppen ennek a versnek az idegen nyelvű tolmácsolása, melynek értelmezését az emigrációs kontextusba helyezés talán megkönnyíti, de az a hatás, amit a mű a magyar nyelvű olvasóban kelteni képes, a horvát befogadót még akkor sem érinti meg, ha tudjuk, hogy az emigráns lét egzisztenciális és szellemi nyomorúságai a horvát olvasóközönség számára sem ismeretlenek. A vers intertextuális olvasata így tehát szóba sem kerülhet, és ezen az utólagos jegyzetek sem képesek segíteni. A *Halotti beszéd* fordítója természetesen tisztában lehetett ezekkel a nehézségekkel és, semmit nem bízva a véletlenre, a horvát közönség számára is ismert Bartókot éppúgy felveszi jegyzeteibe, mint Arany Jánost. A jegyzetapparátust a nyugati magyar irodalomról szóló összefoglalón kívül Márai pályaképe kíséri. A pályakép a második emigráció idejéből kiemeli a *San Gennaro vére* és az *Ítélet Canudosban* című regényeket és a *Naplók* mellett hangsúlyozza a *Föld! Föld!* című visszaemlékezés-kötet fontosságát.

Közel tíz évvel később jelent meg Márainak a *Halotti beszéd*en kívül másik emblematisz verse, a *Mennyből az angyal* is. A vers a Horvát Írószövetség folyóiratának az 1956-os forradalomról az ötvenedik évforduló kapcsán megemlékező tematikus összeállításában kapott helyet.⁴ Márai neve 1956 összefüggésében abban a bevezetőben is szerepel, melyet Lukács István kroatista és hungarológus, a Zágrábi Egyetem hungarológia szakának vendégtanára írt az összeállítás elé. Márai versében a magyar nép áldozathozatalát a horvát sorsot a krisztusi áldozattal azonosító Silvije Strahimir Kranjčević költői példájával állítja párhuzamba.⁵

1 Očevid [A szemle]. Ford.: Jadranka Damjanov. In: 15 dana, 39 (1996), 6, 39. Az elbeszélés ugyanitt: 39–41.

2 Ágota N. Goller: Emigracija u Dnevnicima Máraija Sándora, [Emigráció Márai Sándor Naplóiban]. In: Književna smotra, 1997. 104–105. (2–3.) szám, 87–91.

3 Posmrtna besjeda, [Halotti beszéd], fordította és jegyzetekkel ellátta: Klara Gönc Moaçanin. In: Uott: 151–152.

4 Anđele s neba podi žureći se, [Mennyből az angyal]. Ford.: Helena Molnar. In: Republika, 62. évfolyam, 2006. 11. szám, 38–40.

5 Stjepan Lukač: Mađarska, 1956. In: Uo: 28–30.

A kilencvenes évek derekát követően Márai-írás legközelebb majd csak 2001-ben jelenik meg, a magyar irodalom első horvát nyelvű prózaantológiájában, amely éppen e hiányt pótolandó az eredeti szándék ellenére nem csak a valóban kortárs alkotásokra terjedt ki, hanem a közelmúlt irodalmára is visszatekintett. Ebből a szempontból is figyelemre méltó a tény, hogy az antológia első novellája Márai Sándor egyik kisprózája, a *Medvetánc*.⁶ A kötetben először 1947-ben megjelent novella⁷ József Attila-i, bartóki előzményekre is építő ars poetica, amely az antológia hangsúlyos helyén, kiemelten szerepel.

Egy évvel később, 2002-ben a Horvát Matica Kolo című folyóiratában jelenik meg egy gazdag összeállítás a magyar irodalomról valamint Márai kisprózájából,⁸ amely tíz novellát és egy regényrészletet közöl. A *Mágia*,⁹ *A szemle*,¹⁰ *A megfajtás*,¹¹ *A jóslat*¹² című elbeszélések és *Városok*¹³ címmel további öt rövidpróza (*London, Párizs, Berlin, Firenze, Weimar*), valamint a *San Gennaro vére* című regényből vett Nápolyt leíró részlet¹⁴ fordítója ismét Jadranka Damjanov volt. A novellák közül *A szemle* újraközlés, ahogy a korábbiakban már említettem, az első Márai-mű volt, amely horvátul megjelent. A tizedik Márai-írás, amely ebben az összeállításban szerepel, *A hasbeszélő*¹⁵ című novella. Ennek horvát fordítása feltehetően nem a magyar eredeti alapján készült. A nápolyi veduta kivételével a városképek és *A szemle* című kisprózák egyaránt csak az Új Idők című lapban jelentek meg, valószínűleg a fordítónak is ez a megjelenés szolgálhatott forrásul. A Kolo folyóirat Márai-összeállítását a neves német publicista, Klaus Harpprecht *Márai Sándor feltámadása* című írása vezette be.¹⁶ Az eredeti cikk a Die Zeit című hetilapban volt olvasható két évvel korábban.¹⁷

A horvát szerkesztői koncepció itt kicsiben mintegy előrevetíti Márai későbbi horvát fogadtatásának legfőbb

sajátosságát, amely a nyugati recepciós folyamatokat – az ottani kritikai véleményeket és a lefordított művek sikereit helyezi előtérbe. Ezt nemcsak az mutatja, hogy az addigi legbősegebb összeállítás éppen Klaus Harpprecht cikkét veszi át bevezetőként, hanem az is, hogy a Kolo folyóirat ugyanebben a számában, közvetlenül a Márait bemutató részt követően *Magyar kultúroszkóp*¹⁸ címmel egy másik tematikus összeállítást is közöl, melyben Fried István Márairól írt tanulmánya¹⁹ is szerepel. Az, hogy egy magyar Márai-kutató tanulmánya, amely ráadásul hangsúlyozottan közép-európai kontextusban tárgyalja az életművet, annak lényeges pontjait Miroslav Krleža opuszával is párhuzamba állítva, ugyanabban a folyóiratszámában, amely Márairól is közöl egy összeállítást, egy másik blokkban szerepel, feltehetőleg nem véletlen. Mintha ezzel az elkülönítéssel a szerkesztők valóban „segíteni” akarnák Márai világirodalmi recepcióját, amelynek, úgy tűnik, ha sikerre akar jutni, el kell szakadnia a magyar értelmezésektől. Ugyanakkor mindennek a feltételezett tudatosságnak mégis csak ellentmond az a tény, hogy a magyar összeállításban Márai *A gyertyák csonkig égnek* című regényéből is szerepel egy részlet.²⁰

Folyóiratban legközelebb egy évvel a Kolo-számot követően Rijekában jelent meg horvát fordításban Márai-mű. A *Fiume képe a magyar irodalomban. Város az idő partján*²¹ című összeállításban Jókai, Cholnoky Viktor, Kosztolányi Dezső és Szabó Lőrinc egy-egy műve mellett Márai Sándor *Dráma Voloscában* című novellája is szerepel.²² Márai mediterráneumhoz, Dél-Európához fűződő kapcsolatát a következőképpen foglalja össze az ismertető: „Az Adria-tengeren vagy annak közelében játszódó művei a nagy civilizációkat teremtő mediterrán térség iránti érdeklődéséhez köthetők, mely térségben Márai művei szerint bármi megtörténhet. Olyan világ ez, amely-

6 Medvjedi ples, [Medvetánc]. Ford.: Kristina Kraljić. In: Zastrašivanje strašila. Antologija mađarske kratke priče [Rémijesztegetés. Magyar kisprózai antológia], szerk.: Stjepan Lukač, Jolán Mann, Neven Ušumović, Zagreb, Naklada MD, 2001. 11–12.
7 Medvetánc. [Elbeszélések, tárcanovellák], Budapest, Révai, 1946, [1947!].
8 Marai. Szerk.: Biljana Romić. In: Kolo, 12. évfolyam, 2002. 3. (őszi) szám, 87–140.
9 agija, [Mágia]. Ford.: Jadranka Damjanov. In: Uo: 93–97. URL: <http://www.matica.hr/Kolo/kolo0302.nsf/AllWebDocs/marai1>
10 Očevid, [A szemle]. Ford.: Jadranka Damjanov. In: Uo: 98–103. URL: <http://www.matica.hr/Kolo/kolo0302.nsf/AllWebDocs/marai2>
11 Odgonetka, [A megfajtás]. Ford.: Jadranka Damjanov. In: Uo: 104–108. URL: <http://www.matica.hr/Kolo/kolo0302.nsf/AllWebDocs/marai3>
12 Proročanstvo, [Jóslat]. Ford.: Jadranka Damjanov. In: Uo: 109–114. URL: <http://www.matica.hr/Kolo/kolo0302.nsf/AllWebDocs/marai4>
13 Gradovi (London, Pariz, Berlin, Firenca, Weimar, Napulj). Ford.: Jadranka Damjanov. In: Uo: 121–140. URL: <http://www.matica.hr/Kolo/kolo0302.nsf/AllWebDocs/marai6>
14 Napulj [Nápoly]. A részlet eredetijét l. Márai Sándor: San Gennaro vére, Budapest, Akadémiai, Helikon, 1995, 112–119.
15 Trbuhozborac, [A hasbeszélő]. Ford.: Mirko Kovač. In: Kolo, 12.

évfolyam, 2002. 3. (őszi) szám. 115–120. URL: <http://www.matica.hr/Kolo/kolo0302.nsf/AllWebDocs/marai5>
16 Klaus Harpprecht [sic!]: Uskrnuće Sándora Máraiija. Ford.: Marko Lehpamer. In: Uo: 87–92. URL: <http://www.matica.hr/Kolo/kolo0302.nsf/AllWebDocs/herpprecht1>
17 Die Auferstehung des Sándor Márai. In: Die Zeit, 38/2000, S. 61. URL: http://www.zeit.de/2000/38/Die_Auferstehung_des_S%E2%80%A0ndor_M%E2%80%A0rai
18 Mađarski kulturoskop. In: Kolo, 12. évfolyam, 2002. 3. (őszi) szám. 141–235. URL: <http://www.matica.hr/Kolo/kolo0302.nsf/AllWebDocs/mkul>
19 István Fried: Mađarski i srednjoeuropski građanin Sándor Márai. Ford.: Petra Tkalčec. In: Uo: 189–197. URL: <http://www.matica.hr/Kolo/kolo0302.nsf/AllWebDocs/fried1>
20 Svijeće gore do dna. (Odlomak). Ford.: Petra Tkalčec. In: Uo: 209–216. URL: <http://www.matica.hr/Kolo/kolo0302.nsf/AllWebDocs/marai2>
21 Slike Rijeke u mađarskoj književnosti. Grad na obali vremena, szerk.: Kiss Gy. Csaba és Ladányi István. In: Književna Rijeka, 8 (2003), 3. szám, 66–91.
22 Drama u Voloskom, [Dráma Voloscában]. Ford.: Irina Jurović. In: Književna Rijeka, 8 (2003), 3. szám, 86–89.

ben a leghétköznapibb dolgok is fontosnak tűnnek, mint ahogy az ezen a novelláján is látszik, amelynek tulajdonképpen nincs semmilyen különös cselekménye, a külső szemlélő számára mégis minden különösnek és jelentőségteljesnek tűnik benne.”²³

A *Gyertyák csonkig égnék* 2003-ban jelent meg horvát fordításban, elsőként Márai regényei közül.²⁴ A regény horvátországi sikere szempontjából érdemes ebből a szempontból figyelembe venni Márai olaszországi újralfedezését. Márai egyik német kritikusa, Harald Loch szerint az Osztrák–Magyar Monarchia világának bizonyos összetevői (a nemesi világ pátosza, szenvedélyes barátság és magány, megszállott várakozás és sorsszerű beteljesedés bizonyossága) iránti fogékonyság Itáliában ma is erőteljesen jelen van.²⁵ Úgy tűnik, hogy a német recepcióban közvetítő szerepet töltött be az olasz befogadás. Ez a kettős kulturális hagyományú – kontinentális köztes európai és mediterrán szellemiségű Horvátország esetében még inkább így történhetett. A *Gyertyák csonkig égnék* horvát kiadása gyorsan elfogyott, és az olvasók ezután is keresték Márai világsikerét. A horvát világhálón a regény címére keresve a találatok között szerepel az ezt a Márai-regényt nyomozó olvasó 2008 nyarán közzétett online hirdetése is.²⁶ E cikk írása idején a csáktornyai Zrínyi Miklós Könyvtár könyvtárosai az általuk olvasásra ajánlott öt külföldi mű közé besorolták Márainak ezt a regényét is, a vukovári városi könyvtár pedig 2004-ben és 2006-ban is első helyen ajánlotta ezt a könyvet olvasóinak.²⁷ A regény fergeteges horvátországi sikerére talán a legbeszédesebb példa az első horvát online metál magazin egyik bejegyzése, amely a feltétlenül elolvasandó művek közé sorolja a fenomenális műnek nevezett *Gyertyákat*,²⁸ de ugyanezt a regényt ajánlják egymásnak a világhálón a Horvát Fantasy Forum olvasói is.²⁹

Jadranka Pintarić elragadtatott kritikája a rangos Vjesnik című zágrábi napilap kulturális rovatában lelkes szavakkal üdvözli a regényt: „Íme egy csodálatos,

nosztalgikus és szentimentálisan ódivatú regény a becsületről és a hűségről, a szerelemről és az odaadásról, a büszkeségről és az árulásról, a nemeslelkűségről és az álnokságról, a szenvedély és a gyűlölet, a bujaság és a bosszúvágy, az őszinteség és a hazugság közötti árnyalatnyi különbségekről.”³⁰ A befejezés feloldatlanságát a regény erényének tudja be: „Amikor pedig a gyertyák csonkig égnék, életük [a két férfiszereplőé] feloldozást nyer, de csak annyiban, amennyiben ez emberi léptékkal lehetséges (azaz nem minden mondatik ki, amire vártunk, szerencsére a szerző nem akarta eljátszani a Mindenható szerepét).” A kritika külön elismeréssel szól a fordítói teljesítményről is, amely képes volt érzékeltetni a regény elbeszélői hangvétele és cselekménye eredményeképpen egyre nagyobb feszültséggel megtelő légkörét, és nagy jövőt jósol a *Gyertyáknak*: „...olyan regény ez, mely ismét lángra kapva mindaddig élni fog, amíg a mi gyertyáink is csonkig nem égnék, mert mindig lesz valaki, akinek a lelke e regény őszinte, nyílt, ajándékozó, fájdalmas kézzel átnyújtott emberségére áhítozik...”

A *Gyertyákat* Horvátországban fogadó egyöntetű „kritikátlan” lelkesedés kórusába csak egyetlen tárgyilagosan érvelő tanulmány szól bele. Neven Ušumović a magyar irodalmat kiválóan ismerő hungarológus, író, műfordító, akinek nevéhez alapvető művek horvátra fordítása³¹ fűződik, kimerítő alapossgal ismerteti a nyugat-európai Márai-eufória elsősorban e mű körül kialakuló termszetrajzát, részletezi a regény cselekményét és a narráció eszközeit.³² Ušumović figyelmeztet a napjainkra jellemző új tradicionalizmus jelenségére, mely hajlamos romantikusnak látni az arisztokrata életmódot és dicsőíteni a történelmi, mindenekelőtt a monarchiabeli, legfőképpen pedig a bécsi kulisszákat. Abban a tényben, hogy éppen az aktuális olasz és osztrák politikai elit dicséri leginkább ezt a regényt, a fentiek bizonyítékát látja. *Giccs és szentimentalitás* címmel ismerteti Márai kano-

23 Ladányi István, Čurković Major Franciska: Životopisi (Sándor Márai). Ibid. 91.

24 Kad svijeće dogore. Ford.: Jadranka Damjanov, Zagreb, Fidas, 2003.

25 Harald Loch: Die „Grandezza” der k.u.k.-Welt. In: Die Rheinpfalz, 2000. 07. 05. Idézi: Mazán Vilmos: A siker komponensei. A Gyertyák csonkig égnék német nyelvű befogadásáról. In: Posztumusz reneszánsz. Tanulmányok Márai Sándor német nyelvű utóéletéhez, Szeged, Grimm, Acta Germanica 1. 2005. 58.

26 A hirdetés szövege: „Sándor Marai, A gyertyák csonkig égnék, kedvező áron megvásárolom”. URL: http://www.cro-rss.com/article_sandor_marai_kad_svijece%E6e_dogore_1536291.htm

27 Knjiga tjedna [A hét könyve] In: Vukovarske novine, 2004. január 23. URL: <http://www.vukovarske-novine.com/novine/292/13.pdf> és ibid. 2006. május 19. <http://www.vukovarske-novine.com/novine/354/12.pdf>

28 Cmar.net. Croatian metal and rock. 2007. dec. 19-i bejegyzés. URL: http://www.cmar-net.org/forum/search.php?search_author=crazyblondy

29 Eydis. hrvatski fantasy forum. URL: <http://eydis.fantasy-hr.com/index.php?s=335bfeca89ec65ad64d6a88b5fedc437&showtopic=8&st=1140&p=170080&entry170080>

30 Jadranka Pintarić: Krhkost i snaga prijateljstva, [A barátság törékenysége és ereje] In: Vjesnik, 2003. október 23., 18. URL: <http://www.vjesnik.com/pdf/2003%5C10%5C23%5C18A18.PDF>

31 Neven Ušumović fontosabb műfordításai: Molnár Ferenc: Dječaci Pavlove ulice, [A Pál utcai fiúk], Zagreb, ABC naklada, 2002; Hamvas Béla: Kap prokletsva, [Egy cepp a kárhozattól], (Jadranka Damjanovval és Ivan Ladislav Galetával), Zagreb, Mirakul, 2003. Esterházy Péter: Hrabalova knjiga, [Hrabal könyve], Zagreb, Fraktura, 2003; Hamvas Béla: Nevidljivo zbivanje, [A láthatatlan történet], (Stjepan Filaković-tyal), Zagreb, Mirakul, 2004; Bodor Ádám: Okrug Sinistra, [Sinistra körzet], Zagreb, Meandar, 2005.

32 Neven Ušumović: Nostalgija, sentimentalnost, vjerodostojnost, [Nosztalgia, szentimentalizmus, hitelesség]. In: Zarez, 2003. június 19. 38–39.

nizálásának, elsősorban az életmű önéletrajzi, esszéisztikus-reflexív típusú műveit – a *Naplókat*, az *Egy polgár vallomásait* és a *Föld! Föld!* című művét.

Márai horvátországi befogadásának egy lappangó fejezete 2003 őszén a balatonfüredi fordítóházban kezdődött. A fordítóház adott otthont a zágrábi hungarológia szakos hallgatók műfordítói szemináriumának. A szeminárium résztvevői Ćurković Major Franciska egyetemi oktató vezetésével részleteket fordítottak Márai *Füves könyvéből*, majd a tanév során fordítói szeminárium keretében lefordították az egész könyvet. Hamvas Béla műveinek horvátországi sikerén³³ felbuzdulva a fordítást szerették volna megjelentetni, de Márai horvát kiadója, félve a ráfizetéstől, nem vállalta a *Füves könyv* megjelentetését. A kézirat jelenleg a kiadónál van, és nem lehetetlen, hogy mégis meg fog jelenni, hiszen 2006 óta újabb négy Márai-kötet jelent meg, s az évek során kialakult Márai horvát olvasótáborra is.³⁴

A *Gyertyák* sikere ellenére a legközelebbi Márai-kötet, a *Judit* megjelenésére ezt követően csak 2006-ban került sor. Új fordítója, Xénia Detoni. Márai időközben nevet váltott horvát kiadójának újabb könyve valójában két regény, *Az igazi és a Judit... és az utóhang* együttes kiadása,³⁵ amely a *Judit* címet és az *Egy szerelem három arca* alcímet kapta. A fülszöveg a kultuszregénynek nevezett *Gyertyák...* alkotójának újabb remekműveként mutatja be ezt a könyvet az olvasónak, a továbbiakban külföldi kritikákat idéz referenciaként, egy-egy részletet Christoph Nettersheim és a *Der Spiegel* folyóirat recenziójából. Božidar Alajbegović horvát kritikus blogjában azonban a fentiekhez még egy kivonatot is mellékel a Magyar Demokrata hetilap 2006. április 6. számának Márai-cikkéből, melynek egyik megállapítása éppen a magyar és a külföldi Márai-recepció különbségére utal, miszerint a magyar nyelvterületen kívül Márai elsősorban romantikus, olvasmányosabb regényeivel van jelen, míg a magyar olvasóközönség által a legtöbbre értékelt *Naplók*, a *Föld! Föld!* és az *Egy polgár vallomásai* szinte teljesen ismeretlenek maradnak.³⁶ A *Judit* horvát olvasói befoga-

dására jó példa, hogy Márainak ez a regénye a negyedik leginkább kölcsönzött szépirodalmi mű az eszéki Városi és Egyetemi Könyvtárban, de az igen gyakran kikért könyvek között szerepel *A gyertyák csonkig égnek* is, öt évvel a regény horvát megjelenése után.³⁷

Figyelmet érdemel Nenad Perković könyvajánlója is.³⁸ Perković válogatásában a *Judit* megelőzi a *Gyertyákat*, mert bár szerinte az utóbbi népszerűbb, rövidebb és a férfibarátság tematizálása miatt érdekesebb, az előbbi összetettebb és gazdagabb, és a *Gyertyákkal* szemben valódi szerelmi regény: „Ha Garcia Marquez úgy ír szerelmes regényt, mintha tangózna, Márai az övében szenvedélyes csárdást jár.” Perković Márai írói erejét alakjainak lélektani ábrázolásában fedezi fel. A regény különböző beszédhangokat alkalmazó hármas egységét elbeszélői szimfóniához hasonlítja, utalva a kompozíció harmonikusságára. Perković egy merész párhuzammal a regény filozofikus-esszéisztikus csapongásait, melyek azonban nem ártanak a mű egységének, Janko Polić Kamov, a horvát irodalmi modernizmus korán elhunyt lázadója stílusával hozza összefüggésbe. A *Judit*ről további recenzió olvasható még Adrian Cvitanović zágrábi kritikustól is, akinek írása egy pulai folyóiratban jelent meg.³⁹

A 2007-ben horvátul megjelenő negyedik Márai-mű, a *Föld! Föld!*⁴⁰ recenzense a kortárs horvát irodalom neves szerzőnöje, az elsőkötetesként 2000-ben versekkel feltűnő, majd regénnyel és elbeszélésekkel is jelentkező Tatjana Gromača (1971) volt.⁴¹ A recenzió a *Föld! Föld!* olvasói türelmet igénylő kevésbé mozgalmasságszerű emberi psziché gazdag és mélyreható elemzését, a korabeli Európa történeti pillanatának összetett ábrázolását ígéri cserébe az olvasónak és hozzáteszi: „Márai nem csak azért ír, hogy olvasóit elbűvölje tökéletes írásművészetével és tudásával, hanem hogy önmön gondolatmenetét, annak egyes állomásait nagyítóüvegen keresztül, kritikával szemlélhesse, s ezzel a becsületes gesztussal el is nyeri az olvasó feltétlen bizalmát.

33 Hamvas Béla horvát recepciója 1993-ban A bor filozófiája megjelenésével kezdődött. A mai napig kilenc Hamvas-kötet jelent meg horvátul, nem számítva A bor filozófiája 1997-es második kiadását.

34 Zágráb városi könyvtári hálózatában Márai regényeinek példányai nem tartoznak ugyan a folyamatosan kikölcsönzött kötetek közé, de a cikk írása idején a számítógépes katalógus nyilvántartása szerint valamennyi könyvet olvasta legalább egy, de inkább több olvasó.

35 Judit. Tri lica jedne ljubavi. [Judit. Egy szerelem három arca]. Ford.: Xénia Detoni, Zagreb, Mirakul, 2006.

36 Božidar Alajbegović: (Sandor Marai – Judit – 3 lica jedne ljubavi, Mirakul, 2006.). In: Knjiški moljac . Blog [Könyvmoly], 2006. 06. 26-i bejegyzés. URL: <http://knjigo ljub.blog.hr/2006/06/1621261919/novo-sandor-marai-judit-3-lica-jedne-ljubavi-mirakul-2006.html>

37 Gradska i sveučilišna knjižnica: Ljestvica najčitanije beletristike i blicistike u 2008. godini. [Városi és Egyetemi Könyvtár: 2008 legolvasottabb szépirodalmi és publicisztikai művei]. In: Glas

Slavonije, 2009. január 27. URL: http://www.glas-slavonije.hr/vijest.asp?rub=3&ID_VIJESTI=103399

38 Nenad Perković: Uvod u ljipe mađarske izgnanike. Nekoliko must read knjiga mađarske književnosti – Margit Kaffka, Sándor Márai i Béla Hamvas. [Bevezetés a szép magyar száműzöttek olvasásába. A magyar irodalom néhány must read-könyve – Kaffka Margit, Márai Sándor és Hamvas Béla] Márairól: Strastveni ljubavni čarša. [Szenvedélyes szerelmi csárdás]. In: Zarez. 2007. július. 12., 210–211. szám. URL: <http://www.zarez.hr/210/kritika2.htm>

39 Vječni građanin Sándor Márai. [Márai Sándor, az örök polgár]. (Sándor Márai: Judit. 3 lica jedne ljubavi / Az igazi: Judit) In: Nova Istra (Pula), 2007. 3–4. szám.

40 Zemlja, zemlja! Ford.: Xenia Detoni, Zagreb, Mirakul, 2007.

41 Tatjana Gromača: Tri prikaza: Kipke, Márai i Bečanović. [Három ismertető. Márai Föld! Föld! című kötetéről]. In: Plastelin. Online magazin. URL: <http://www.plastelin.com/content/view/630/94/>

A *Föld! Föld!* horvát megjelenése megelőzte Márai ugyancsak 2007-ben kiadott *Eszter hagyatéka* című regényét.⁴² Márainak a karácsonyi könyvvásárra megjelenő ez utóbbi regénye a korábbi kötetek sikerének köszönhetően a szó szoros értelmében valódi befogadói közegbe érkezett. Talán éppen ezért nem kísérte különösebb figyelem. Márai ekkorra evidenciává vált a széles olvasóközönség és a kritikus szakma szemében is, akinek ez a soron következő regénye már nem hatott az újdonság erejével. A fordítás címe talán itt szakad el legjobban az eredetitől, visszafordítva a hatásvadász és valóban ódivatú szerelmes füzetek érzélgős hangulatát sugallja: *Eszter. A reménytelen szerelem*. Érthetelen, hogy a cím szókapcsolata miért egyszerűsödött le egy tulajdonnévre és miért volt szükség az alcímre. Amíg ugyanis Németh László *Égető Eszter* című regényében a beszélő tulajdonnév lefordítására nem vállalkozott a mű egykori szerb fordítója (hasonló helyzetbe kerülhetne az esetleges horvát fordító is) és csak a főszereplőnév keresztnévét tartotta meg,⁴³ Márai regényének esetében effajta nyelvi nehézségről nem lehet szó. Az *Eszter hagyatéka* kevés kommentárja közé sorolható Božidar Alajbegović horvát kritikus blogbejegyzése, amely azonban csak a regény horvát kiadása fülszövegének másodközlése.⁴⁴

Az utolsó Márai-kötet, ezidáig az ötödik a horvátul megjelentek sorában a *Vendégjáték Bolzanóban* című regény.⁴⁵ Ennek a könyvnek a megjelenése alkalmából Márai horvát kiadója a megszokott könyvbemutatóknál nagyobb szabású rendezvényre, egy irodalmi est megszervezésére vállalkozott, melyre meghívta Szegedy-Maszák Mihály irodalomtörténészt, Márai életművének kutatóját. Az estre 2008. november 19-én került sor a zágrábi Profil Megastore könyvárúháiban. Az est résztvevői voltak még Márai műveinek fordítóján, Xénia Detonin és Szegedy-Maszák Mihályon kívül, Milana Vuković–Runjić kritikus, továbbá Goran Grgić színész is, aki a legújabb horvát nyelvű Márai-regényből olvasott fel részleteket. Milana Vuković–Runjić a fiktív Casanova-életrajzok témája szempontjából szólt hozzá

az esthez, s úgy tűnik, ez az a pont, amely a kritikai recepciókat is a legjobban érdekli. Ezek közé tartozik Sandra-Viktorija Antić beszámolója az estről⁴⁶ és a rijekai Novi List⁴⁷ recenziója is. A rijekai újság recenzense még arra is felfigyelt, hogy ennek a Márai-regénynek a horvát megjelenésére Casanova születésének 210. évfordulóján került sor. A Casanova-kontextust erősíti a szintén ártírt cím is, melynek szó szerinti visszafordítása *A bolzanói szerető*. A *Vendégjáték* ismét mozgósította Márai híveit, a megjelenés óta eltelt néhány hónap óta során több könyvtárban is bekerült a legkeresettebb tíz könyv közé.⁴⁸ A regény rajongótáborát is a szerelmi szál vonzza magához, melyre példaként érdemes megemlíteni, hogy a regény egyik nem túl magvas, de annál inkább az érzelmekre ható mondata – „Én vagyok az élet, szerelmem”⁴⁹ –, melyet a borító fülszövege is népszerűsít, idézetként egy online fórum témájaként is megjelenik, mégpedig a fórum *Kultuszolgók* csoportja alá sorolva.⁵⁰

Zágrábi látogatása alkalmából Szegedy-Maszák Mihály az egyetem hungarológia tanszékén is tartott egy előadást Márai magyar és a világirodalmi helyéről, ami újabb lépést jelent Márai horvátországi recepciója történetében. Végezetül megállapítható, hogy Márai műveinek horvát recepciója az eddigiek során az alábbi fő szempontok szerint alakult:

Várható volt, hogy az újra felfedezett nagy magyar író életműve fel fogja kelteni a horvát kiadók érdeklődését, azaz Márai is bekerült azoknak a magyar íróknak a körébe, akiknek a horvát nyelvű megjelenésére előbb vagy utóbb számítani lehetett. Erre azonban nem Márai magyarországi újrafelfedezése után, hanem a nyugat-európai sikereket követően került sor Horvátországban. Márai kulturális érdeklődése a mediterráneum iránt, amely dél-európai ihletettségű műveiben ölt testet, illetve hasonlóképpen közép-európai témái, melyeknek köszönhetően a Monarchia utódállamaiban művei különösen népszerűségnek örvendenek, továbbá az életét meghatározó emigráció mind olyan tényezők, amelyekre a horvát olvasóközönség és kritika egyaránt is fogékonyak bizonyult.

42 Ester – uzaludna ljubav. Ford.: Xénia Detoni, Zagreb, Mirakul, 2007.

43 Laslo Nemet: Estera. [Égető Eszter] Roman. Ford.: Ljuba Popović, Subotica, Beograd, Minerva, 1960 és 1972.

44 Božidar Alajbegović: (Sandor Marai: Ester. Uzaludna ljubav, Mirakul, 2007.) In: Knjiški moljac. Blog [Könyvmoly], 2007.12.12-i bejegyzés. URL: <http://knjigoljub.blog.hr/2007/12/1623781406/novo-sandor-marai-ester-uzaludna-ljubav-mirakul-2007.html>

45 Ljubavnik u Bolzanu, [Vendégjáték Bolzanóban]. Ford.: Xénia Detoni, Zagreb, Mirakul, 2008.

46 Sandra-Viktorija Antić: Sjaman portret Casanove [Ragyogó Casanova-portré]. In: Vjesnik. 2008. november 21. URL: <http://www.vjesnik.hr/html/2008/11/21/Clanak.asp?r=kul&c=11>

47 Kako je izdan Casanova. In: Novi list (Rijeka), 2008. november 30.

48 A Dráva-menti Viroviticában éppenúgy rövid idő alatt sikerregény

lett a Vendégjáték Bolzanóban, mint Isztrián. L. Top ljestvica najprodavanijih naslova u Castropoli. In: Glas Istre <http://www.glasistre.hr/?0ab3dcd1a9eb09f42eef2186db59737e,TS,2151,3858,19132,25252,238623>

49 Az idézett rész a magyar eredetiben: „– Ki vagy, Franciska? – kérdezte a férfi. Az álarc hangfogót szorított a szavaikra, mintha nagy távolságból szólnának egymáshoz. E távolság csendjéből mondta a nő, nagyon messziről: – Én vagyok az élet, szerelmem.” In: Márai Sándor: Vendégjáték Bolzanóban, Akadémiai Kiadó, Helikon, 1991, 174.

50 Forum »Net.hr Forum« Društvo »Kultne stvari« ja sam zivot, ljubavi moja. URL: <http://forum.net.hr/forums/t/201946.aspx> Az idézet szerzőjének leleplezésének helye a következő bejegyzésben: 2009.01. 24. 23:36 <http://forum.net.hr/forums/p/201946/5799172.aspx>

„Minden Egész eltörött”?

Szegedy-Maszák Mihály szerk.:
A magyar irodalom történetei
Gondolat, Bp., 2007.

Három igényes kiállítású és tekintélyes terjedelmű kötetben jelent meg 2007-ben *A magyar irodalom történetei* című munka, amelynek főszerkesztője Szegedy-Maszák Mihály akadémikus, tanszékvezető egyetemi tanár. Tájékoztatásul megtudhatjuk azt is, hogy „A projekt a Nemzeti Kutatási és Technológiai Hivatal támogatásával valósult meg. A kötet kiadását a Magyar Tudományos Akadémia támogatta.” A támogatási összegekről elképesztően magas számadatok terjedtek el a közbeszédben. Több mint negyven éve jelent meg magyar irodalom egészét részletezően, szaktudományos igényességgel áttekintő kiadvány az MTA Irodalomtörténeti Intézetének munkájaként. Ez azonnal egyetemi tankönyvvé vált, s erre hasonlóan használható mű mostanáig nem készült. A diákok körében a borítók színe miatt kezdettől fogva spenótnak becézett hat kötet akkor hézagpótlónak bizonyult, de kétségtelen tény, hogy már a nyolcvanas években megérett az idő arra, hogy készüljön egy korszerűbb, s valamivel talán szerényebb terjedelmű kézikönyv.

A korszerűség a kiindulópontja Szegedy-Maszák Mihály előszavának is az első kötet élén. Szerinte a hajdani mű szerzői „kevésbé próbálták érvényesíteni a nemzetközi irodalomtudomány korabeli szempontjait”. Lényegében igaz lehetne ez, ám nem volna szabad elfeledni, hogy a marxizmus változatai is jelen voltak a kor nemzetközi szakmai életében, többek közt Lukács György révén. S az is tudható, hogy neki, majd másoknak is küzdeniük kellett azért, hogy az ortodox marxista felfogást egy nyitottabb, befogadóbb válthassa fel. Igazolja ezt például az új mű harmadik kötetében az a fejezet, amely a strukturalizmus 1970 körüli hazai helyzetével, elnyomásával foglalkozik (Bezeczy Gábor). Az eseménytörténetre az idősebbek emlékezhetnek is. Enyhén szólva történelmietlen azonban, ha az 1945 utáni fél évszázad kapcsán tudománytörténeti szempontból Hankiss Elemér fontosnak bizonyul, Lukács György viszont nem, pedig az ő nézetei és azok fogadtatástörténete nemcsak bennünket foglalkoztatott. Az irodalomtörténet-írást, a kritikát, de az irodalmat sem lehetne nélküle tárgyalni. Ugyancsak hiányzik a sokáig szigorúan elítélt egzisztencializmus, amelynek gondolkodásmódját, irodalomszemléletét Németh G.

Béla nagy hatással emelte át műelemzéseibe a hatvanas évek második felében. Ma már nincsenek egy-pártrendszerbeli tiltások: minden szemlélet megjelenhetne ebben a kézikönyvben.

A korszerűség mellett a másik fő célkitűzés szerint a fejezetek „az irodalmat a művelődés tágabb összefüggérendszerébe illesztik”. Csak helyeselni lehet ezt a törekvést, amely legkövetkezetesebben, példászerűen a Szegedy-Maszák Mihály által írtakban bontakozik ki. Ne legyünk azonban igazságtalanok: a magyar irodalomtörténet-írásban nem valami radikálisan új felismerésről van szó. A maga kezdetlegesebb módján a régi kézikönyv is foglalkozott minden nagyobb korszak kapcsán összefoglalóan, de egyes fejezetekben is a társművészetekkel, a korszak szellemi és irodalmi életével, s azzal is, ami most meglehetősen háttérbe szorult: a történelem menetével. S ez a szemlélet nagyon régóta, s persze „középkorok fokán” ott volt az irodalomtörténetekben, a zenei, a képzőművészeti oktatásban. Az új kézikönyv viszont összefoglaló módon semmivel sem foglalkozik. Amit viszonylag újkeletűen kultúratudománynak neveznek, az a tudomány szintjén polihistorokat igényelne, s ezt az egyén a mai korban megközelíteni sem képes. A tudományos ismeretterjesztésben viszont, s szerintem egy kézikönyvnek ezt is célul kell kitűznie: áttekintéssel, összefoglaló, eleminek tetsző ismereteket is átadó tárgyalással lehet eredményt elérni. Ennek hiánya – például egy átlagos tájékozottságú bölcsészhallgató, vagy akár középkor tanár számára – alig használhatóvá, feldolgozhatóvá teszi egy-egy tanulmány utalásait.

Bármelyik fejezetét kezdem el olvasni e három kötetnek, tapasztalom a felkészültséget, az igényességet, sok esetben az újszerű megközelítés szellemi izgalmát. Mégis, mindig valami elementáris hiányérzet marad bennem, mert soha nem feledhetem el, hogy az adott fejezet egy irodalomtörténeti kézikönyvben szerepel, s bár irodalomtörténeti tanulmány, nem kézikönyvbe való. A színvonalas elemzések egymásutánjából nem születik áttekintő-összefoglaló mű.

Kifogásaimat, amelyekkel egyúttal jellemzem is e munkát, főként a 3. kötetből vett példák sorával próbálom szemléltetni. A tájékozódásban a *Személynévmutató* és a *Címmutató* is segített, bár ezek is tökéletlenek. Olykor téves a megadott oldalszám, de nagyobb baj, hogy nagyon sok, a szövegekben fellelhető adat hiányzik belőlük. A kötetekben minden fejezet mellett szerepel egy évszám és egy mű címe. Ez azt sugallja, hogy így kiemelődnek a legjelentősebb alkotások. Pedig nem kevés a hiány. Mindjárt az 1920-as évszám is vitathatóvá válik, mert kimarad, igaz esztétikai és nem

eszméletörténeti indoklással Szabó Dezső regénye, *Az elsodort falu*, amely 1919 májusában jelent meg, s hatása igen jelentős volt. 1923-ban nem létezik a *Tündérbkert*, 1932-ben az *Ábel a rengetegben*, 1938-ban az első József Attila-összes, 1947-ben az *Iszony*, 1965-ben a *Himnusz minden időben*, 1979-ben a *Termelési regény*. Nagyon változóak a fejezetek végén a bibliográfiák. Olykor csak négy-öt, máskor harminc-negyven tételből állnak. Feltűnő, hogy sokszor modernnek számító monográfiák sem kaptak helyet, legalább a tájékoztatás céljából. Ha a szerzők nem is hivatkoztak rájuk, feltételezhető, hogy talán mégiscsak olvasták azokat. Íme néhány eset: nem említik Aczél Géza (Kassák Lajos), Szabolcsi Miklós (József Attila), Görömbei András (Nagy László, Sütő András) könyveit.

Nézzük a tájékoztatás esetlegességének, egyoldalúságának példáit. Bartók Béla méltóképpen szerepel, a 2. és a 3. kötetben is külön fejezet foglalkozik vele. Ehhez képest Kodály Zoltán mellékszereplőnek is alig tekinthető. A 2. kötetben a következőket tudjuk meg róla egy-egy mondatban, felsorolásban, többnyire Bartókkal összefüggésben. Ő is gyűjtött népzénet. Hatással volt költőinkre. Szerepelt a Thália Társaság tagjai közt. Írt Debussyról. Írt Bartókról, az pedig őrola (egy-egy rövid idézet), Tagja volt a Vasárnapi Körnek. A 3. kötet információi: Fülep Lajos írt róla. A Bartókról szóló tanulmány háromszor említi a nevét. Györfly István felfogása az övével rokonítható. Juhász Ferenc, majd kétszer Weöres Sándor kapcsán kerül szóba Kodály. Jó lett volna valamit megtudni e hatásról, mert így mindössze annyi az információ, hogy a folklorizmust ő sem értelmezte leegyszerűsítően.

Kodály Zoltán legalább létezik a kultúratudomány számára, de más, például Bozay Attila, Dohnányi Ernő, Durkó Zsolt, Eötvös Péter, Farkas Ferenc, Lajtha László, Ligeti György, Petrovics Emil, Szokolay Sándor, Veress Sándor, Weiner Leó nem. A színház- és előadóművészet az avantgárral és az új teatralitással kap helyet két fejezetben, s ami ehhez képest csak „modern”, az nem létezik. Leírva sincsen például Básti Lajos, Gábor Miklós, Latinovits Zoltán, Major Tamás, Ruttkai Éva, Tímár József neve. Lényegében a képzőművészet kapcsán is csak az avantgárd a számoltartott. A 2. kötetben nincs képzőművészeti fejezet, a 3.-ban van Fülep Lajosról, a Bauhausról és Moholy-Nagy Lászlóról, illetve a neoavantgárd és posztmodern képzőművészetről. A mutató szerint Csontváry Kosztka Tivadar neve sehol nincs leírva, ám a Fülep-fejezetben mégis megtalálható: neki szerepe volt „Csontváry elismertetésében”. A 2. és a 3. kötetben Munkácsy Mihály neve három, Szinyei Merse

Pálé egy felsorolásban szerepel, Paál Lászlóé sehol sem. Ferenczy Károly sem létezik. (Mulatságos tévedés, hogy az egyetlen utalás, a Fülep Lajostól 1906-ból származó idézet: „a Manet-ek és Ferenczyek által kivívott új művészet” feloldása a névmutatóban: „Ferenczy Béni és Noémi”.) Kondor Béla sehol. Hosszan lehetne sorolni a neveket, de nincs értelme. Mintha nem is lenne más érték, csak az, ami avantgárdista. (Az irodalmi hiányokról majd később.)

A főszerkesztő, továbbá a szerzők jelentős része fő- vagy mellékállásban egyetemi oktató. Számtalanszor megtapasztalhatták már, hogy a magyar szakosoknak és a legtöbb bölcsészhallgatónak hiányosak az irodalmi és igencsak elenyészőek a filozófiai, történelmi, társ- művészetekkel kapcsolatos ismeretei. A Bauhaus vagy a posztmodern képzőművészet ilyen részletességű tárgyalása helyett célszerűbb lett volna áttekinthető, szelíd ismeretterjesztő céllal bemutatni a XX. század képzőművészetét, zeneművészetét. Bartók és Kodály nevét persze mindenki ismeri. De sokak számára megoldhatatlan feladat lenne néhány művük megemlézése, még inkább munkásságuk néhány mondatos jellemzése.

Visszatérve az *Előszó*hoz, abban a korszerűséget érvényesíteni kívánva a célelvűség az igazi kulcsfogalom, korántsem pozitív értelemben. Ez van is meg nincs is, szükséges is meg korszerűtlen is. „A feladat kijelölésekor nagyon lényeges ellentmondással kellett szembenézni. Összefüggő történetmondás többnyire csak egyetlen szerzőtől várható, történetírás viszont nehezen képzelhető el valamely célelvűség föltételezése nélkül. E munka szerzőinek részben azért különbözik a beszédmódja, mert kimondottan vagy hallgatólagosan nem ugyanannak a célelvűségnek a szellemében gondolkoznak. Míg a korábbi irodalomtörténetek általában egyféle célvű folyamatot igyekeztek figyelemmel kísérni, ez a munka olyan célvűségeknek a kölcsönhatásával számol, amelyek között olykor feszültség, sőt akár még ellentmondás is érzékelhető.” A célvűség kétféle szintje csúszik itt egymásra: az irodalomé és az elemzőké. Ha van a magyar irodalomnak valamiféleképpen önálló története, akkor abban célvűségek feltételezhetőek. Az irodalomtörténészeknek is van valamiféle elképzelése, „célvűség” kutatásának tárgyáról, de úgy látszik, nem baj, ha ez inkább őt jellemzi, s nem tárgyát, az irodalmi művet, az alkotót. Mi volt korábban az „egyféle célvű folyamat”? Hármát említi az *Előszó*, ezek: a nemzetjellelem szerves fejlődése, a társadalmi haladás, a modernség. A legáltalánosabban közelítve voltak ilyen alapelvek, de ebben az új műben is van egy, hiszen itt az a kinyilvánított fő cél, hogy „a magyar irodalmat

töredezett örökségként mutassuk be”. De van a fogalomnak egy másik szintje is. Minden kultúra történetének minden korszakában szembesülhetnek egymással különböző „célelvűségek”, s a modern irodalomtörténetek ezt általában megjelenítik. Miként értelmezzük például Kazinczy Ferenc és a romantikusok programjának szembenállását? A kései népnemzeti iskola és a nyugatosok, a *Nyugat* és Kassák ellentétei? A népiek és az urbánusok csatáit? S egy-egy portré, egy-egy kisebb korszak megírásakor se lett volna lehetőség „összefüggő történetmondásra”?

E munkában „Nem az alkotás, hanem a befogadás elemzését tekintettük elsődleges feladatnak” – írja az *Előszó*. Igazságtalan lenne azt állítani, hogy csupán a 2000. év körüli befogadások kézikönyve jött létre, hiszen részben megvalósul a „másodlagos” feladat is: a művek tárgyalása nélkül ugyanis elég nehéz érdemben szólni a fogadtatásokról. Másrészt viszont e könyvhármas aligha tekinthető fogadtatástörténetnek. Számos, e szempontból kikerülhetetlen műről szó sem esik, továbbá a szerzők egy részét alig foglalkoztatták az eddigi értelmezések.

Az *Előszó* szerzője azzal is érvel, hogy a művészetknél nem ajánlatos „vonalszerű előrejutást” feltételezni: „Túlhaladás helyett célszerűbb csak változásról beszélni. A későbbi nem okvetlenül magasabb rendű. Ady költészetét nehéz volna fejlettebbnek minősíteni Arany Jánoséhoz képest.” Vonalszerűséget igencsak együgyű emberek képzeltek el bármikor, a magasabb rendűség megkérdőjelezése pedig egyrészt közhely, másrészt abszolút értelemben csak a legnagyobb művészekre vonatkozik. Shakespeare-hez, József Attilához, Mozarthoz, Bartókhoz képest soha nem lesz „magasabb rendű” művészet, az irodalmi termés általában, az irodalmi életben, az olvasóközönségben azonban mégiscsak feltételezhető valamiféle „haladás”. S az egyes műfajoknak is lehetséges fejlődés-, illetve hanyatlástörténete. Aligha lehet csupán a változás fogalmával leírni például a regény műfajának eddigi történetét. Ezek azonban valóban vitatható kérdések.

A következő állítással sokkal több a gond: „Az egyetlen kulturális örökségbe vetett hit arra ösztönözhet, hogy az irodalom múltjának áttekintése üdvtörténetnek rendelődjék alá. Ezzel a felfogással szemben azt a szemléletet próbáltuk érvényre juttatni, mely különböző hagyományok létét tételezi föl, és tartózkodik korszakok egyértelmű kijelölésétől, mert nem zárja ki annak a lehetőségét, hogy ugyanaz a jelenség egyaránt értelmezhető folytonosságként és megszakítottságként. Ezért adtuk e sokszerzős munkának a következő címet: *A magyar irodalom történetei*.” Magyarar-

zatot kívánna az állítás, amely azonosítja az egyetlen kulturális örökséget az egyetlen hagyománnyal. Az a kulturális örökség, amely nemzeti kulturális örökségnek tekinthető, a civilizált polgári kultúrákban alighanem mindenhol sokféle hagyomány összességét jelenti. Amiként ezt József Attila is megfogalmazta, tanulságosan *A Dunánál* harmadik részében. „A világ vagyok – minden, ami volt, van: / a sok nemzetség, mely egymásra tör. / A honfoglalók győznek velem holtan / s a meghódoltak kínja meggyötör. / Árpád és Zalán, Werbőczy és Dózsa – / török, tatár, tót, román kavarog / e szívben”. Nem lenne semmi baj, ha ez a kézikönyv a különböző hagyományok egymás melletti és utáni létre hívna fel elsősorban a figyelmet. Ehhez is nélkülözhetetlen lenne azonban a történetiségnek a szerkezetben való érvényesítése. Azonban nem csak „a korszakok egyértelmű kijelölése” hiányzik: egyáltalán nincsenek korszakok, azt jellemző irányzatok. Alig vannak portrék. Az időbeli sorrenden kívül nincsen e három kötetben semmilyen más rendező elv. A cím magyarázata félrevezető. Erre a munkára ez csak így illene: Történetek a magyar irodalomról. A közvetlenebb jelenkor kapcsán ez még elfogadható is lenne, de még bölcsőbb lett volna az évszámokkal 2000 helyett csak az 1970-es évekig jutni el, Tandori és Esterházy fellépéséig.

Mintha lett volna mondjuk tíz konferencia, amely időrendben lefedi irodalmunk történetét, s ezeket nem tíz különálló könyvbe, hanem ebbe a háromba gyűjtötték volna össze egy látványos bevezetéssel. Így valóban „Minden Egész eltörtött” – ez a részletek rémuralma. A munka címe a hétköznapi megértés számára a következőket jelenthetné: 1. A magyar irodalomtörténetek tudománytörténeti tárgyalása. 2. Az irodalmi művek témái, „történetei” a legendáktól napjainkig. 3. Különböző felfogású irodalomtörténetek különböző „célelvűségű” munkái ugyanarról a magyar irodalomról. Erre néhány elszórt példa található e kötetháromasban, de a különbözőség nem lényegi. Szegedy-Maszák Mihály nem hisz „az egyetlen kulturális örökség”-ben, de meg van győződve arról, hogy csak az övéhez hasonló irodalomszemléletnek van létjogosultsága. Azt is állítja, hogy „e munka visszatükrözi a jelenkori magyar irodalomszemlélet és -tudomány megsztottságát”. Ez legfeljebb részletkérdésekben igaz. A főszerkesztő úr még az akadémikusok, akadémiai fokozattal rendelkező tudósok közül sem kérte fel vagy nyerte meg közreműködésre azokat, akik a lényegről másként gondolkoznak, s ez főként a XX. század kutatói kapcsán feltűnő. Alighanem azért, mert ők „a nemzeti művelődés tanulmányozásába” vonulnak vissza.

Engedtessek meg a hiányzók korántsem teljes névsora: Bertha Zoltán, Bíró Ferenc, Bitskey István, Bodnár György, Csűrös Miklós, Görömbei András, Hargittai Emil, Jánosi Zoltán, Kabdebó Lóránt, Kenyeres Zoltán, Kovács Sándor Iván, Márkus Béla, Monostori Imre, Nyilasy Balázs, Olasz Sándor, Pomogáts Béla, Poszler György, Rába György, Rónay László, Sipos Lajos, Szávai János, Széles Klára, Szigeti Lajos Sándor, Tarján Tamás.

Lehetséges szerzők, másként gondolkodók hiánya csak azoknak feltűnő, akik valamennyire otthonosak a mai irodalomtörténeti szakmában. Az azonban diákokat, tanárokat is elkéséríthet, hogy ez a mű se nem kézikönyv, se nem tankönyv. S a módszertani egyoldalúság mellett ők is észrevehetik szerzők és művek elfogadhatatlan, semminemű elmélettel nem igazolható hiányát. Az *Előszó* szerint „az kerül szóba, amit e munka szerzői lényegesnek vélnék a magyar örökség megőrzése szempontjából. Amiről nem esik szó, azt kevésbé fontosnak gondolják.” A három kötetnek van főszerkesztője, vannak szerkesztői. Nem készült volna munkaterv? Vagy a Duna jegén szavazta meg a szerzők népes csapata, hogy ki és mi a fontos, illetve lényegtelen? Említék néhány furcsa esetet. Az 1. kötetben ugyan a névmutató szerint gazdagon szerepel Janus Pannonius, ám érdemlegesen csak egy fejezetben esik szó róla, pontosabban az ő priapikus, azaz erotikus-pornográf költészetéről. Kármán Józsefet egyetlen alkalommal említik, *Uránia* című folyóiratával kap tizenöt sort, amelynek fele idézet tőle. A 2. kötetben viszont nyolc helyen is hivatkoznak rá, esszéjére és levélregényére. Ennyivel azonban a tájékozódni, tanulni vágyó nincsen kisegítve. Azért is szomorú ez, mert a *Fanni hagyományai* ma is élvezetes olvasmány, akárcsak *A nemzet csinosodása*.

A huszadik századdal kapcsolatban részletesebb bírálat szükséges. A 2. kötet utolsó kétszázötven oldala a századelővel foglalkozik, s ha belehelyezkedünk a szerkesztői koncepcióba, nagyjából elfogadható módon, bár nehéz beletörödni abba, hogy mint Petőfire, Adyra is csak egyetlen fejezet jut, igaz, az kivételesen pályaképvázlat. Az 1920 utáni magyar irodalom történetében viszont – Krúdy Gyulával ellentétben – nincs helye Móricz Zsigmondnak. Babits Mihály európai irodalomtörténete kap egy fél fejezetet, de versei, regényei, esszéi nem fontosak. Kosztolányi Dezső látszólag egy szót se szólhat, hiszen az előző kötetben novelláival Csáth Gézával társbérletben már szerepelt, most pedig három fejezet az övé: a *Pacsirta*, az Ady-bírálat és az *Esti Kornél-ciklus* révén. De eltűnt a költő. Áprily Lajos, Juhász

Gyula, Tóth Árpád csak utalásokban található meg. A névmutató szerint Nagy Lajos prózaíró nem létezett. S ahogy haladunk előre az időben, egyre több a hiány, s különösen feltűnő például a következők: Dsida Jenő, Gelléri Andor Endre, Hubay Miklós, Jékely Zoltán, Kálnoky László, Kodolányi János, Kós Károly, Pap Károly, Rónay György, Sarkadi Imre, Sánta Ferenc, Sinka István, Cs. Szabó László, Szabó Magda, Szilágyi Domokos, Tamási Áron, Vas István. Ők legfeljebb néhány névsorban, utalásban kaptak helyet. A névmutató szerint Nemes Nagy Ágnes sem létezik, azonban az újhordas fejezetben mégis van róla egy bő oldalnyi szöveg. Az utóbbi évtizedek kapcsán a kisemmizetteknek még egy listája említendő: Ágh István, Baka István, Bella István, Bertók László, Buda Ferenc, Csukás István, Csurka István, Fodor András, Galgóczi Erzsébet, Gion Nándor, Grendel Lajos, Hajnóczy Péter, Jókai Anna, Kányádi Sándor, Kiss Anna, Kiss Benedek, Lázár Ervin, Oravecz Imre, Orbán Ottó, Parti Nagy Lajos, Szilágyi István, Temesi Ferenc, Tolnai Ottó, Utassy József és még sokan mások sem kaptak helyet. Nehéz tárgyilagosságnak és érvényesnek tartani azt az irodalomtörténetet, amely nem tekinti tárgyalandónak Dsida Jenő, Tamási Áron, Kányádi Sándor, Lázár Ervin és társaik munkásságát.

Kosztolányi Dezső arcképe szerepel a harmadik kötet címlapján, mégis csonka marad a tudásunk róla. Számos fejezet hőse jár még rosszabbul. Déry Tibort *A befejezetlen mondat* kapcsán tárgyalja egy fejezet, 1938-as évszámmal. A mű azonban 1947-es megjelenéséig ismeretlennek nevezhető, így vitatható az elhelyezése az időrendben. Ez persze technikai kérdésnek is tekinthető, az viszont már kevésbé, hogy az író 1954 utáni alkotásai között olyan is akad, – a *Niki* –, amely a Nobel-díjnak is várományosa volt, a későbbiek pedig erőteljes előkészítői voltak a posztmodern epikának, s feltehetően sokkal jobban meg képesek szólítani a jelenkort.

Németh László a maga sokoldalú életművéből az esszéket tartotta a legfontosabbnak. Talán ennek tudható be *Tanu* című folyóiratának elemzése. Három, az irodalmi élettel foglalkozó fejezetben szerepel még többszörösen: amelyek a népi-urbánus vitát, az 1956-os forradalmat, illetve az utána következő éveket mutatják be. Ezenkívül több mint hússzor utalnak rá. De Németh László, mint az *Iszony*, a *Galilei*, más regények, drámák szerzője nem létezik. Az 1920 és 1970 közötti évtizedekből nyolc szerző regénye vált méltóvá a kiemelésre. Ezt a kilencediket nem írta volna meg szívesen akár tíz irodalmár?

Illyés Gyula sem járt jobban, bár ő két fejezetet is kapott. Az első tárgya a *Puszták népe*, a másodiké „Illyés és a francia irodalom” kapcsolata. A forradalmi *Irodalmi Újság* tárgyalásakor huszonkét sort olvashatunk az *Egy mondat a zsarnokságról* című műről, amely a szerzőnek nem igazán tetszik, mert „a Rákosi-éra tükré”, s „A nemzeti kiszolgáltatottság ennek az Illyés-versnek nem témája, s talán ezért sem vált igazán a költemény a rendszerváltozás után a függetlenség visszanyerését legfőbb értéknek tekintő 1956-os forradalom és szabadságharc emblematikus alkotásává.” Mondanám, hogy a szerző, Standeisky Éva mintha külföldön élne, ám még ott is 1956 és a zsarnokság elleni tiltakozás kultuszversének tekintik ezt a művet. Ezekon a sorokon kívül Illyés Gyula költőként nem létezik, csak a francia kapcsolat tárgyalásának utolsó, igaz, hosszú bekezdésében. Itt Szegedy-Maszák Mihály nyitva hagyja a kérdést: megszólíthatja-e még ez a líra a mai olvasókat. Nincs szó Illyés epikájáról, drámáiról, esszéiről. Fogalmuk sem lehet a fiatal olvasóknak arról, hogy miért és miben tekintették őt apáik és nagyapáik nemzeti költőnek.

Amikor Veres András az írók és a hatalom kapcsolatát elemzi 1955 és 1968 között, Németh László mellett Illyéssel is többször foglalkozik, s eközben kétszer is leír egy olyan állítást, amelynek nincs valóságalapja, s a hivatkozott szaktanulmányban sincs nyoma. A hírhedett ENSZ-levelre utal a mondat: Kádárék „Ráadásul még Illyés Gyulát és Németh Lászlót is megnyerték szervezőnek a kompromittáló akcióhoz.” (521.) Hamarosan ezt így olvashatjuk: „Déry letartóztatása után Németh Illyéssel az oldalán próbált tárgyalni Kádárral, aminek az egyetlen kétes eredménye az lett, hogy rájuk bízták az ENSZ-nek szóló tiltakozó nyilatkozat megszervezését.” (523.) Déry Tibort 1957. április 20-án tartóztatták le. Miután erről tudomást szereztek a népi írók, csoportosan kértek kihallgatást Kádártól, aki csak Némethet és Illyést fogadta. Tehát nem Németh kezdeményezte ezt a találkozást. Az ENSZ-level szervezését viszont négy hónappal később, augusztus 20-a után kezdték meg, s a szöveg már szeptember 5-én megjelent. A két író ebben nem vett részt, ennek állítása nem félreolvasás, hanem rágalom. Próbáljuk elképzelni, amint az irodalmi életben részt nem vevő, súlyosan hipertóniás Németh László, az idegállapota miatt több hetes nyári altatókúra után lábadozó Illyés aláírás-gyűjtő ívvel szaladgál. A legszebb az lett volna, ha félúton találkozhattak volna Sajkod és a tihanyi rév között.

Számomra különösen fájdalmas a *Szembesülés a naiv költői világépítés határaival* című fejezet, amelynek fő tárgya: *1954 megjelenik Juhász Ferenc A tékozló ország című műve*. Szerzője Tolcsvai Nagy Gá-

bor, aki e kiadványban több nyelvészeti tárgyú fejezetet írt, s egyébként kismonográfiái jelentek meg Nagy Lászlóról, Pilinszky Jánosról. Ő azt a megoldást választotta, hogy a Juhász-mű tárgyalásába beépítette Nagy László, Kormos István és Csoóri Sándor tömör bemutatását is. Nyilván tudta, hogy e költőkről nem lesz önálló fejezet. Mindebből viszont az következik, hogy e nagy terjedelmű könyvben az 1945 utáni negyed században csak Weöres Sándor és Pilinszky János költészete méltó az önálló tárgyalásra. Illyés Gyula hiányát látszólag el lehet ütni a más szempontú tárgyalásra való hivatkozással, de az különösen feltűnő lett volna, ha Juhászékról nincs szó. Viszont már a címben is jelezni lehetett valami fenntartást. A Kormos Istvánt bemutató bekezdés kivételesen éppen az én könyvemből idéz, majd ez után vonja le az általam elfogadhatatlan következtetést: Kormos „Tágabb szemhatárral, más nyelveket, kultúrákat mélyebben beépített életművébe, mint közvetlen társai.” Ez a mondat le kívánja értékelni a három költőtárs teljesítményét, de az állítás tárgyyszerűsége vitatható, az esztétikai érték szempontjából pedig közömbös. A posztmodern kánon előítéletei alapján szokás ezt a kritikát részletesebben is kifejteni. Itt komoly bírálatot kap az irodalmi népiesség 1945 utáni jelenléte, leegyszerűsítve azt. Juhászék ez alól részben felmentést kapnak, de nem értelmezőik, akik a bartóki modell fogalmát állítólag „a népi elemek műbeli megjelenése”-vel azonosítják. Ezt a fogalom megalkotója, Németh László sem így értette, de említést érdemlően mások sem. Németh László 1956-ban így írt Bartók és Ady feladatvállalásáról: „a magyarságban megtalált Európa (vagy legalább újkor) alatti anyagot az új, nyugati eszközökkel feldolgozva s megemelve, a magyar zenét s költészetet jövőnk fegyverévé s a világ közkincsévé tenni.” Ennek vállalását észleli Juhász Ferenc, Nagy László és más akkori fiatalok költészetében, s azzal zárja esszéjét, hogy aki ezen a módon mesterré képes válni, az „egy új világ törvényhozójának érezheti magát, s nem is szólhat máshoz, csak nemzetén át az emberiséghez.” (Sajnálatos, hogy a Bartókkal foglalkozó fejezet meg sem említi a magyar műhely, a bartókiság fogalmát.) Ne tessék meglepődni: Szegedy-Maszák Mihály célelvűsége szavakban igen rokon ezzel. Ám radikálisan másként értelmezi szerkesztőként is a nemzet és az emberiség fogalmát. S így tesz Tolcsvai Nagy Gábor is, akinek összegzése szerint Juhász Ferenc és Nagy László költészete „bár eltérően, de kissé távol maradt az európai irodalom fő irányaitól mind a bukás vagy a kétely megértési feltételeinek körvonalazásában, mind a

nyelv rendkívüli mértékben alkotó, de rá vissza nem kérdező alkalmazásában.” Végezetül még a következőket olvashatjuk: „A külső, nem irodalmi tényezők, amelyek a vallomásos és képviseleti költészeti formákkal kapcsolódtak össze, kissé távol tartották ezt a költészetet a kortárs irodalom más áramlataitól. A világra való rácsodálkozás enyhe naivsága, a közösségmagyarázat és a történelemértelmezés néha kissé egy-síkú jellege, valamint a személyiség kérdéseinek hát-térbe szorítása e költészetet kiszolgáltatotta a történeti eseményeknek.” Ezek szerint mégiscsak vannak az európai irodalomnak fő irányai? S ezek között van olyan, amelyik üdvtörténetnek, egyetlen igaz útnak minősíthető? Van arra törvény, hogy miként kell az irodalomban körvonalazni „a bukás és a kétely meg-értési feltételeit”? S hogy milyen nyelvszemlélet megengedhető? Pilinszky költészete nem vallomásos? A II. világháború meghatározó élménye nála nem külső esemény? A mű szempontjából a személyiség gondolatai nem minősülnek „külső” eseménynek?

Illyés Gyula, Németh László, még erőteljesebben Juhász Ferenc, Nagy László, Csoóri Sándor és mások irodalmi munkásságának a monomániás posztmodern kánon alapján való megítélése sajnos egyre nagyobb teherterele a magyar szellemi életnek, s ennek következtében már a közoktatásnak és az egyetemi képzésnek is. S ez már nem csak az irodalomtörténet-írást és -tanítást érinti. Abból a felfogásból, amelyik szerint az irodalomtól voltaképpen idegen minden, ami nem a személyiségre, hanem a közös-ségre vonatkozik, voltaképpen az is következik, hogy a személyiségtől is idegen – vagy szelídebben fogalmazva – jobb, ha idegen a közösséghez való tartozása. Mindket-tő kóros állapot, amely az emberiség jövője szempontjából tragikus következményekkel járhat.

Szegedy-Maszák Mihály előszavában a jövőre is gondol. Aggódva, de szigorúan az irodalom szempontjából. Ő is axiómaként fogadja el, hogy a „nagy elbeszélések” érvényüket veszítették. Ezt visszamenőleg is érvényesnek tartja, s ezért törekedett arra, hogy „a magyar irodalmat töredezett örökségként” mutassa be. Tehát a nagy elbe-szélések emlékét is felejtjük el. Sajnos ez a munka se tisz-teli a másságot. Bizony igaz, hogy „A másság tisztelete könnyen lejárátható jelszó.” Letűnt korok olvasói, ma másként olvasók, értelmezők nem számítanak, csak a sa-ját kánon. S ebben az egyedüli üdvözítő az összehason-lító irodalomtudomány. Miért kellene mindig mindent összehasonlítani valami mással, lehetőleg nyugat-európa-ival és észak-amerikaival? A szocialista országok táborá-ban évtizedeken át egy olyan kommunista falanszterben kellett volna elképzelni az emberiség jövőjét, amely azért némi teret enged a nemzeti sajátosságoknak. A kapitalista

globalizáció előnyeinek és súlyos veszélyeinek fényében és árnyékában a nemzeti kultúráról nem az egyetlen nagy falanszterbe való olvadást kellene vizionálni, amely-ben feltehetően, majd, mondjuk tízmilliárd ember olvas-sa, nézi, éneklí ugyanazt, egyetlen nyelven makogva. Az *Előszó* utolsó mondatai így szólnak: „Lehet arra hivatkoz-ni, hogy a magyar irodalmat előkelő hely illeti meg a vi-lág örökségében, de számolni kell annak lehetőségével, hogy az irodalmak nemzeti megközelítése történeti jelen-ség, amelynek nemcsak kezdetét lehet megállapítani, hanem esetleges végére is föl kell készülni. A cél nyilván-valóan az, hogy a magyar irodalom bizonyos termékei be-kerüljenek Európa s a világ örökségébe, ami csakis akkor lehetséges, ha ennek az örökségnek a szerkezete megvál-tozik. Ez az irodalomtörténet azzal a szándékkal készült, hogy hozzájáruljon e cél eléréséhez.” Akármit ír a főszer-kesztő s barátainak és tanítványainak köre, a magyar iro-dalmi örökség szerkezetét nem lehet megváltoztatni, leg-feljebb azt a képet, amely erről bennük él. Az örökség eddig létrejött eredményei közül igen kevés került be a vi-lágirodalomba, s ez nem csak ránk, hanem a legnagyobb nyelvek irodalmára is érvényes. Egy nyugat-európai értel-miségi számára Homérosz is inkább csak lexikálisan is-mert, s modernebb klasszikusok nevét is lehetne sorolni. Elképzelhető még az is, hogy Európában sokkal többen olvassák magyarul Petőfi, sőt Arany műveit, mint vala-mely világnyelven Homéroszt. Világirodalmi részvéte-lünket illetően tiszteletben tartom, s elvileg hasznosnak is a főszerkesztő szándékát, ám egy magyar irodalom-történeti kézikönyvnek nem lehet ez a fő célja, remél-hetően száz év múlva sem. Arra kellene inkább töre-kedni, hogy a jelenleg mintegy 13 millió magyar em-ber s majdan megszülető utódaik minél gazdagabban tudják használni az anyanyelvüket, minél egészsége-sebb személyiségek legyenek, s ebben segítse őket az anyanyelvű irodalom. Mert hiába fogják esetleg káprá-zatos angolnyelv-tudással olvasni bármely nyelv kano-nizált klasszikusait, az anyanyelv és a hozzá kötődött több ezer éves kultúra hiányában a globalizációnak is csak áldozataivá válhatnak.

Vasy Géza

Szécsi Margit-est

2008. április 9-én, 18 órától
a Szövetségesek Házában
(1088 Budapest, Szentkirályi utca 18.).
Előadja Pálffy Margit színművész

„Aki szeretetben él,
megmarad” Lázár Ervin: Napló
Osiris, Bp., 2007.
Vathy Zsuzsa:
Életünk, halálunk
Helikon, Bp., 2007.

Vannak emberek, vannak olvasmányok, akik, amelyek hatására befészkei magát az emberbe a gondolat, hogy még a legmegátalkodottabb ember is megtapasztalja egyszer, milyen a „lukasserpenyő szomorúság”, a „hervadt dália állapot”, az „elázottzászló” és a „vízzeltelt szarvasnyom” (*Berzsián és Dideki*) fokozat... Tudták egyáltalán, hogy a szomorúság ennyiféle lehet? Én Lázár Ervintől tudom. Azt is, hogy amikor a Szomorúság „mindennap eljön”, amikor már hallani, hogy „ott kipeg-kopog” az ablakon, s csönget, megjelenik egy „macskaforma” figura, hallgassunk rá, megéri az a kis futás *A Négyszögletű Kerek Erdőig*. De mi van akkor, amikor a Szomorúság hosszú időre befészkei magát és nem csöngetnek? Amikor akkora űr támad, mint a kivágott szilvafa hiányát ordító gödör, ahová nincs mindenkinek ereje újabb fát ültetni, mint a „följegyzések készítőjének” Vathy Zsuzsa könyvében. Amikor a teremtett világ annyira hiányosnak tűnik, hogy eszünkbe sem jut valamit hozzátenni?

Akkor lehet például írni. Novellát, mesét, verset, drámát, regényt. Vagy épp naplót arról, miért nem lehet írni – novellát, mesét, verset, drámát, regényt. Olyat, amilyenről Lorca ír – „A dráma a könyvből kilépő és emberivé váló költészet. Emberivé válik, beszél és kiabál, sír és kétségbeesik.” (*Az emberivé váló költészet*. In: Federico García Lorca válogatott írásai. Bp. 1959. 182.) –, nem azért mert van üdvözítő út, abszolút alkotás, hanem mert néha úgy tűnik, hogy csak olyat érdemes.

A Lázár Ervin naplóiból (*Nagy füzet, Kisszékelyi füzet, Barna füzet, Zöld füzet, Lázalom-töredék, Koreai füzet*) Ács Margit által szerkesztett *Napló* az 1971-es *Lázalom-töredék* mellett az 1982-től 2006-ig, a kórházba készülési pillanatáig terjedő időszakot öleli fel. Nem rendszeresen vezetett naplók ezek, a *Nagy füzetet* és a *Kisszékelyi füzetet* gyakran párhuzamosan írja. Mi ez a *Napló*? Többnyire ellenállhatatlan vágyat érzek a naplók olvasására, a személyes vallomások, feljegyzések, események mögött az *ember létét* fürkészve. Lázár Ervin *Naplóját* nehéz szívvel lapoztam. Nézegettem a címlapon szereplő fotót és arra gondoltam, biztos nagyon utálta, hogy fényképezik. Ráadásul, ha jól látam, egy ócska tollat tart a kezében, pedig a tollakra a *Napló* tanúsága szerint is nagyon kényesen ügyelt. Mi-

lyen különös ez a címlap, pedig sok hasonlót láttam már. Az író a papír, füzet előtt, tollal a kezében... Hogy lenne másképp, ez normális. (A maiakat, akik a gép előtt ülnek, majd számítógéppel fényképezik?) Ez a kép mégis olyan más. Lázár Ervin tekintete. Mintha azt gondolná: légy őszinte vagy inkább ne szólj semmit. Vagy: gyere, beszéljessünk. Olyan természetességgel, amely észrevétlenül eltünteti a gombócot az ember torkából, ha fellapozza könyveit, ha elfogadja a meghívást. Mint amikor Mikkamakka azt mondja: „Fussunk!” És észre sem vesszük, már futunk is, néhány szavas bejegyzésektől novellák, mesék változataiig. Mi ez a *Napló*? Munkanapló, amely betekintést enged az írói műhelybe. Egy betegség története, a vele folytatott küzdelemmel, félelemmel, reménnyel. A mindennapok története örömmel, bánatokkal, szívederítő és bosszantó pillanatokkal, szépséggel, csúfsággal. Kapcsolatok története – barátoké, társé, gyereké. Élet és halál története, Vathy Zsuzsa kötetének címe rimelve *Életünké, halálunké*.

Mindez saját, különleges nyelvén. Hogy mennyire fontos számára a nyelv, azt a *Napló* egyértelműen felfedi. Egyedi nyelvi világot teremt, keresi a megfelelő kifejezéseket, szinonimákat gyűjt, szavakat magyaráz, szójátékokat gyárt. „Egy szó varázsköre, ami csak az anyanyelv ismerőjére hat” – írja. Állandó nyelvi útonlét jellemzi, melynek novelláiban, mesében eredményeit, felejthetetlen sziporkáit látjuk, a *Napló* azonban betekintést enged magába a folyamatba is. Hogyan válik sajátjává a nyelv az álombeli szavaktól a megőrzötteken keresztül a felfedezettéig, megértettéig, megalakítottáig. Gyakran gyermekei szóalkotását izlelgeti. „A gyerekek nyelvújítók is, mennyivel jobb az étvágygerjesztőnél az étvágyító és a hamis igazolvány helyett a hazugolvány.” Nyilván alkotó létéből is ered ez a csilapíthatatlan keresés, vagy az író kincsére, a *tökéletes* szóra. Szüntelen küzdelmet folytat az írással, az írásért. „Valahogy el kellene kapni a fonalat. Beférközni a dolgok belsejébe. Minden kívül van, minden ellenáll, minden kopog. Nagy türelem kellene.” Ez a küzdelem egyben az idővel való küzdelem is. „Húzom az időt. Aztán majd nem lesz mit húzni.” Küzdelme egyben szembe-sülés a visszafordíthatatlan idővel, a pillanat tűnékenységével, azzal, hogy soha nem lehet „visszamenni”. Vagyis az időben való léttel, ontológiai kérdésekkel a nyelvi teremtésen keresztül. Néha a „felkészülésre” kapott időt kevesli, vagy vonja kétségbe. Szavakat idéz és alkot, amelyek „érzelmeket, sejtelmeket” mozdítanak meg, például felidézve „a homályba hullt tájat, az ősi szagokat, a gyermek szorongását.” A *Napló* egyik „funkciója” is az írás szolgálata, többször utal

arra az álmok, feltörő emlékképek, lejegyzett vagy elfelejtett események, jelenetek, szavak, mondatok kapcsán, hogy ami nincs leírva, az könnyen elvész. Ezzel kapcsolatban gyakran hangsúlyozza az emlék, emlékezet fontosságát, a megőrzés identitást, önbecsülést teremtő, vigyázó jellegét – legyen szó nyelvjárásról, tájszóról, tárgyakról, falvakról, házakról, országokról, vagy épp a Földről. Néhol töprengései, belső dialógusai ars poética-szerű vallomássá alakulnak: „Van olyan író, aki fényes, ismeretlen tájakra vezet el, van, aki magas hegycsúcsokra visz föl, van, aki fölboncol előtted egy eleven testet, van, aki csak annyit akar, hogy egy pillanatra otthon érezd magad”. Nem hiúságból, inkább a megszenvedett alkotás csorbított, befejezetlen útja miatt többször is teret enged a szövegrontások miatti felháborodásának, mely pontatlanságok sokszor hanyagul éppen a lényegét veszélyeztetik. Fontos számára a nyelv mint a teremtés forrása, ezért zavarják annyira a nyelvi hibák, hogy többször idéz szavakat, szövegeket pályatársaktól, bementőktől, újságcikkekből mint a nyelv torzításának példáit, forrásait. Néha mókás, de valós mindennapi nyelvi problémákat tesz szóvá („Egy ponton múltott a (KSC) Kecskemét továbbjutása.« (Knézy) /.../ Helyes-e így, ha azt jelenti, hogy továbbjutott a Kecskemét? Nem azt sugallja ez a »múltott«, hogy nem sikerült továbbjutni?”). Amilyen mélységgel tűnődik, zsörtölődik a nyelv szépségein, a nyelvben okozott károkon, olyan elragadtatással, odaadással ír a tollakról. Gyönyörűek a töltőtollakról szóló naplórészletek. Jó és rossz tollakról, újjakról, eltörtekről, mártogatósokról, a tintákról, színükről, hogy mennyi ideig elegendőek... Persze a toll elengedhetetlen eszköze az írói létnek, csak egy író számára lehet ilyen fontos, de számára mintha ennél is többet jelentene, neki részévé válik. A *Naplóban* is többször utal arra, hogy a számítógép használata mellett is fontos marad számára a kézírás. Ahogy a *Naplóba* bejegyzti a számítógépbe írott szövegek fájl-neveit, valahogy annyira megkapóan jelzi azt a különös idő-tér koordinátát, amelyben az *ember* ma a lét kérdéseivel szembesül. Egy helyen a könyv pótolhatatlanságára is utal: „Az olvasás is emberméretű – épp ezért örökre megmarad. Mármint a könyvből való olvasásé. Ez is intim szféra. Mint a gyaloglás és a magány, amikor semmiféle szerkentyűvel nem vagy odavissza összekötve a világgal.” Aki ismerte, tudja, milyen szerénységgel birtokolta lenyűgöző olvasottságát.

A *Naplóban* is megmutatkozik a novellákból, mesékből ismert különleges humora, amely a szeretetből, a több nézőpontból való látás adományából, s egy köztes lét-állapotból is ered. A humor személyes kérdésekben a haragot is oldja, az érzékenyen reflektált tár-

sadalmi kérdéseknél azonban gyakran iróniába vagy szarkazmusba vált. Az igazság szembeköpésének számos változatát idézi a magyar történelem közelmúltján gondolkodva. Tiltakozik minden erőszak, pusztítás ellen, hogy egyik ember beleléphet a másik életébe vagy eltaposhatja azt. Tiltakozik az „elmaffiásodott” világ ellen, bűnös és áldozat felcserélhetősége ellen.

A szomorúság a *Naplóban* is vissza-visszatér – „Ma reggel szétestem, darabjaim szertegurultak, s egy-kettő nem is lesz meg soha.”; az alkotással, emberekkel kapcsolatban, a létben keresett teljesség vonatkozásában: „Egyszer csak arra ébredünk, hogy a teljesség, amire vágyakoztunk, amit minden erőnkkel meg akartunk valósítani, nagyrészt hiányokból áll”. A teljesség keresése mellett folyamatosan szembesül a romlással, pusztulással, halállal (számára fontos emberekével, dolgokéval, helyekével, a sajátjával). Drámaiak az oszthatatlan magányt idéző sorai: „a földi lét / az ember szívszorító árvasága”.

Különös érzékenységgel mesél társairól, barátairól, például a Nagy Lászlótól kapott övcsatos derékszíjról. Kiapadhatatlannak tűnő forrás számára a szülőföld, az emlékek birodalma. Képletesnek tekinthető, amikor azt írja „Nagy boldogság volt hazafelé rohanni”, miként az is, ahogy a pusztuló szülőföldet, házat megörökíti, ahogy egy téglát megőriz. Emellett a természetközeli élményt, a szabadság megélésének lehetőségét a kis vályogház mint menedék nyújtja. Olvasmányélményeket idéz és receptek köré épülő általános emberi szituációkat. Furcsamód vagy épp természetesen, az evés az élvezet, a művészi szintre fejlesztett főzési tudomány, a szakácskönyv terve mellett, az élet, életerő jelképévé is válik a *Naplóban*, mint Vathy Zsuzsa kötetében is (*Paradicsommadár, Életünk, halálunk*). Aki eszik, él, ugyanakkor a főzés sokszor kimondottan pótcselekvés is, alkotás az alkotás helyett. Álmai éppúgy beépülnek alkotói létébe, mint a betegségek (eleinte kisebbek, majd „Görcs úr” megjelenésétől egyre súlyosabbak, nyomasztóbbak, fenyegetőbbek).

Szórakoztatóak, talán bohókásak, mégis elgondolkodtatóak „tudományos elméletei” a kergemarha-kórral kapcsolatban a mesterséges megtermékenyítésről vagy a „nagy utazásról”, az új bolygó kereséséről, ezzel összefüggésben a mágneses viharok, elektromos rendellenességek szabályosságáról.

A szeretet áthatja a kötetet, emellett többféleképpen értelmezi önmaga számára: „A szeretet nem áldozatvállalás, hanem életszükséget (nélkülözhetetlen az élethez)”, néha mintha Dömdödöm történetét hallanánk: „Már ki sem meri mondani az ember a szót, hogy szeretet. Annyian cincáltak, nyírták, gyötörték, koptatták szegényt, hogy csak legyintünk rá. Nincs iránta bizalmunk.” Vagy egy

szeretett személy elvesztése világosítja meg, valójában mit is jelent, hogy „a szeretet nem múlik el”.

Többek között ebből a szempontból is társkönyve a *Naplónak* Vathy Zsuzsa új novelláskötete (*Életünk, halálunk*). Az utolsó három novella a társról, a közös örömről, a halál előtti hónapokról, napokról, pillanatokról, közös szenvedésről, fájdalomról, sosem feledhető párbeszédéről, az alkotásban való eggyé válásról, szavak és ételek közös ízlelgetéséről, a halálon túl sem szűnő szeretetről, az ember számára meghatározó ontológiai kérdésekről, életről, halálról szól. A kötet címét is adó novellában meg is idézi a *Napló* egyes részeit, saját feljegyzéseivel dialógust alkotva. A mozaikok, a *minden egész eltörött-állapot* egészet alkot *egy novellában*, amelyben nemcsak LÁVA és ÁRVA válik örökké eggyé, hanem Férfi és Nő, Apa és Anya általában. Vathy Zsuzsa olyan gazdag tárházát nyújtja az elnevezéseknek, mely részben utal a nyelv számára is hangsúlyos szerepére (gondoljunk csak a *Töröttkezű kalandja*iban a kéz szót tartalmazó kifejezések gyűjteményére, vagy a Legjobb a Legjobbakkal között folytatott párbeszédet intellektuális szójátékaira, a neveikből alkotott mozaikszavak élettrajzi eredetén túlmutató jelentéstartományára), részben a szerző és elbeszélő emocionálisan nehezen elválasztható szerepét igyekszik tudatosan is tisztázni, nem szólva arról az alkotás által szintén személyesen felülemelkedő emberi reakcióról, amely az egyes szám harmadik személyű távolságtartással részben védi önmagát, részben lehetőséget teremt önmaga számára szólani arról, amiről egyes szám első személyben nem vagy nehezen tudna. Persze meg-megbicsaklik szerző és elbeszélő szerepe, erre önkritikusan maga is utal: „Jegyzetírónk nézi a leírt sorokat, a »kívülállóból«, a »szemlélődőből« persze hogy megint átment egyes szám első személybe” (*A seholve ideje*), mintegy a közőssé vált lét, az abszolút összetartozás lenyomataként.

A kötet címe a többi novella értelmezését is hasonló fókuszba helyezi. Vathy Zsuzsa életművében nem először jelennek meg témaként az esetek, az elhallgatott folyamatok, események, háttérbe szorult, szorított embercsoportok, vagy éppen 1956. Ami valamennyi novellában meghatározóvá válik, az a szolidaritás megnyilvánulása és/vagy hiánya. Ez az, ami a megjelenített életet, halálokat befolyásolja, sokszor meghatározza – akár vasutasokról, akár hajléktalanokról, 1956-os fiatal hősökről vagy a szeretett társról van szó. Nem véletlenül kerül elő Rousseau vagy Joyce. Korkritika is ez, értékelés, emberi igény, egyben a széthullással, töredékességgel szemben teljességre való törekvés is, amely a novellák szerkezetében is megnyilvánul. A kritikus szemlélet, a véleménynyilvánítás igénye mellett a

szépség meglátásának vágya és adottsága is hangot kap a novellákban. Az elmúlt negyven év mindennapokat is irányító politikai mechanizmusának, a vasutasok szabálykönyve morbiditásának, az emberi létet megnyomorító politikai döntéseknek, bírának, hóhéroknek éles kritikája mellett saját biztonságukat, jövőjüket kockáztató emberek juttatnak haza egy „rendszeridegent”, megmentve életét, egymást nem ismerő emberek segítenek egy fiatal lánynak búcsút venni egy kedves személytől, sorsközösséget, eszmei, szellemi közösséget is vállalva, emberi története van bármely hajléktalannak, és megtalálható a szépség egy hajléktalan asszonyban, a legnyomorultabb helyzetben is tartást, identitást, minőségi létet biztosíthat, nyújthat a hivatástudat, az újrakezdés lehetőségébe vetett hit, vagy a költő hite a szabadságban, a költészet, szeretet erejében. A novellák tér és időszerkezete is kettős, nem oppozíciókat, hanem örömteli vagy fájdalmas egységet alkotva például múlt és jövő, városi és természeti környezet, otthon és kórház, szabadság és korlátozottság között. Így viszonyul egymáshoz fikció és gyűjtőmunkán, olvasmányélményeken, életeseményeken alapuló realitás is. Mint a *Klauzál tér '56*-ban megidézett áldozattá vált költő, Gérecz Attila versében: „Nyirok ha fojt is, új lombot nevel, / míg hit fakad a szépség álmodásán, / mosoly szírommal új imánkká érik” (*Óda bajtársnőimhöz*).

Vathy Zsuzsa könyvének címadó fejezetét olvasva szomorúságom már „vizzeltelt szarvasnyom”-hoz hasonlított. Amikor elérkeztem a „fölgjegyzések készítőjének” kérdéséig: „akkor most merre? Most merre menjek?” (*A seholve ideje*), talán csöngettek, talán nem, de egy kicsi figura (lehet, hogy olyan „macskaforma” volt?) azt mondta: *szeretek*, persze úgy, azzal a kétségbevonhatatlan természetességgel, ahogy csak az ilyen figura tudja. Számomra elsősorban ezt jelenti ez a két könyv.

Ekler Andrea

Megjelent az Irodalmi Jelen áprilisi száma!

- * *Mozgólépcsőn az Úristenhez?* – Bölöni Domokossal beszélget Gergely Tamás
- * Orbán János Dénes, Király László, Kenéz Ferenc, Máté Angi, Stiller Kriszta, Ardamica Zorán, Lesi Zoltán versei
- * Jász Attila, Sárközi Mátyas, Kőrösi Zoltán, Szócs Géza, Podmaniczky Szilárd, Zsidó Ferenc, Hajdú Farkas-Zoltán, Réhon József, Árpási Zoltán, Hartay Csaba, Petró János, Salekovicz Ádám, Kardos Gábor, Lanczok Gábor írásai
- * Kritika Lázár Ervin, Bettes István, Murányi Sándor Olivér, Muszka Sándor, Szerban Foartá – Észteró István, Nicolae Balotă könyveiről
- * Színházkritika Kutszegi Csaba, Fejér Zsuzsa, Simon Edina, Zsigmond Andrea és Fazekas Csilla tollából
- * *Szemmagasságban* Tarján Tamás, *Blogreal* és *A bőség zavara* Nagy Zoltán, *Sándor vagyok én is* Johan von Kronstadt rovata.

**Lehetsz-e még
húszasikrek?** Szentmártoni János szerk.
Lehetsz-e még
hármásikrek?
Stádium, Bp., 2007.

„A tyúk a kakasülőről / lepottyant / egy tojást / óvatlan volt bizony / figyelme kihagyott/ de a tojás puff szalmára esik: / a gazdasszony gondolt erre is / hány összetört verset / nem fog fel semmiféle kötet”. Raymond Quenau *Ihlet* című pársorosa (Lackfi János fordításában) a Gérecz Attila-díjasok kötetének mottója lehetne, frivol-szomorú emlékvér azokról, akikért a harang sem szól, „kiket soha nem idéznek”(Nagy Cili: *Lakóim*). Megtartó figyelem híján valószínűleg ma Gérecz Attila költészeté is az aláhullottak közé tartozna: az '56-os forradalom költő-harcosa igen fiatalon, alig huszonhét évesen hunyt el, félszáznál is kevesebb verse közlésére pedig hosszú időn keresztül nem volt mód – Gérecz mondhatni feledésre ítélt szerzőnek tűnt. A Stádium Kiadó gondozásában 1991-ben megjelent antológia (*Gérecz Attila, a költő – 1956 mártírja*) ezért nem csak évtizedes hiányt pótol, de a csendből valódi hagyományt hívott életre, Gérecz bemutatásával egy olyan életutat és alkotói korpust téve ismertté, ami sokak számára máig inspirálólag hat. A Kárpáti Kamill alapította, szintén '91-es keltezésű Gérecz Attila-díj pedig a harminc év alatti első kötetes szerzők munkásságát értékeli.

Jelen antológia tizennégy év díjazottjainak válogatott verseit, esszéit, prózáját közli. Egy híján húsz alkotóról van szó, sokan közöttük pályakezdők, néhányukat pedig már nem kell bemutatni, ezért is indokolt, hogy minden válogatás után egy vagy több elismerő elemzés, könyvismertetés áll.

A kötet külalakja meglehetősen diszsonáns. A borítón látható mállott szoborprofil – Follinus Anna fotója – magában talán érdekes lenne, de a felette hullámzó cím egészében jelentéktelenné teszi, az elcsúszó alcím pedig alig olvasható.

Erős kezdéssel, Lackfi János fejezetével indít a gyűjtemény – amelynek minden szerzőjét bemutatni nem áll módomban – felragyogó törekékek sora, tárgyakon múló fény, hirtelen zajok. „... parkettaropogás, / kenyérszelés, ajtócsapódás, / ágyrugók diszsonáns zenéje, / gyümölcsök lehámozott héja, / csutka, morzsa és ételmaredek.” (*Három kérdés*) Lackfi versei egyszerre tapinthatóak és megfoghatatlanok, a kutató kézben csak a tárgy marad: üvegszilánk, faág, kormos gyufa. Utána Szakács Eszter következik. Ő – Lackfival ellentétben – csendes költő. Válogatásából *Az egyszarvú hölgye* fogott meg – áttetszően egyszerű szakrális játék, a falikárpit síkjában

szelíd állatai közt ülő Hölgy örök pillanata. Szentmártoni János, az antológia szerkesztője érzelmesen ír, műveiben sok angyal, szárny, virág található, és olyan jelzők, mint „tejű mosoly” vagy „kristály-homály”. A szépség kultusza általánosan jellemző a gyűjteményben szereplő szövegekre, köztük például Follinus Anna és Rózsássy Barbara petrarcai szonettformában vagy az adóniszi kolón ritmusára szerzett darabjaira is – a Gérecz Attila-díjas költők többsége permanensen használna díszítő motívumokat. Az érzelmesnek érzett versek között Szentmártoninál akad viszont nem egy telitalálat – ilyen számomra iróniájával s viszonylagos szikárságával *A spanyol rokon angol vécével érkezik*, és a nagyon természetes, nagyon emberi *A másik apa* – tele szeretettel és szeretetvággyal, s az ide/ál-apa iránt érzett féltékenységgel. Szentmártoni indítja meg a kötetben a később egyre sokasodó Gérecz-emlékversek fonalát, ami aztán egyfajta dialógust eredményez a különböző versanyagok között. Van, aki szokatlan személyességgel, más expresszionista tüzzel közelít a témához – Nagy Cili, mint rég halott barátról ír Géreczről (*Lakóim*), Falusi Márton pedig a Megváltó öt sebéről vizionál, amit Gérecz „sebtében félregombol” szálkás testén – mintha a pizsamájáról lenne szó (*Gérecz Attila öttusázik*).

A költők közötti párbeszéd más formában is jelentkezik, néha egyszerűen az ajánlásban, máskor viszont a motívumok vándorlása figyelhető meg: a Szentmártoni versében éppen csak születő, metsző hanggal felsíró vonat (*A vonat születése*) mintha Follinus Annánál nézne vissza mosolyogva „vénen, kormosan.” (*Magam Társa*) – de az antológiában utaznak, körbejárnak a képek, Follinus, Lackfi, Weiner Sennyei Tibor fotói is.

Személytelen, letisztult versekkel szerepel az antológiában Györffy Ákos. Diakrón művei az örök változást idézik, a fűszálban, folyóban keringő természeti erő újabb és újabb körét – mi nem más, mint „A valamiből valamivé konok folyamatossága.” (*Fű*). Az emberek itt a tájkép szerves részeként szerepelnek, azonban jelenlétük „csak” átmeneti: nyomaik földbe és szélbe, az elbeszélő emlékezetébe ivódnak. Jellemző megoldás Györffynél az idő és tér síkjának folyamatos egymásra vetítése. Egy hetven éve készült fotón az alakok helyét így lokalizálja: „Nagyjából / az a rész, ahol most rákezd egy kakukk.” (*A völgy emlékei*). Egy madár éneke pontosítja a múltat, és viszont, múlt történései meghatározzák a jelen idejű narráció terét.

Györffy meditatív, láttató versei után kifejezetten mozgalmasnak hat Király Levente sorozata – körülbelül az első három-négy versig; a tört, központozás nélküli mondatok sorjázása s a felsorolás-szerű dikció utána kezd kissé monotonná válni. Király verseinek jó része mitikus tölte-

tű, a történetiség s a saját szüzsé kialakításának igénye azonban mintha alapvetően hiányozna költészetéből. Király ugyan eljátszik a mítoszteremtés lehetőségével, de többnyire meg is marad a játék szintjén, s a verseiben előszeretettel használt népmesei-bibliai motívumokkal csupán díszít, de valójában nem üzen. A Jónás és a cethal ketősét megjelenítő *Zöldhamu* e miatt a hiányzó történetiség miatt súlytalan, nem hihető mű: a bibliai mítosz csak utalásszinten érvényesül a ciklus három szakaszában – egyéb értelmezési sikot viszont nehéz lenne találni itt. A két bibliai karakter ráadásul inkább emlékeztet két rajzfilmfigurára, mint egy bibliai történet szereplőire; Bob és Bobek Ninive kapui előtt – poénnak talán elmegy, versnek nem biztos. Talán elég lett volna Királytól a legjobb darabokat beválogatni, így például a *Barátság próbáját* vagy a *Merre viszt*, hisz ezek tényleg finom, személyes hangvételű versek – vagy a *Mese a próbáról* című rafinált, ironikus szövegcsapdát, amiben a próbát kiálló hősök maguk is rendre a Próba gépezetének részei lesznek.

Váradi Péter távolságtartó, szerepjátékokban rejtőző költő, narrációja üres, szinte tárgyyszerű. Verseiben hideg józanság és részvét, hit és önmarcangoló kétely találkozik, de ennek a fény- és árnyjátéknak nemcsak kiterjedése, hanem mélysége, személyes tere is van. Váradi ismeri a sötét oldalt. Szenvtelenül, bár kissé didaktikusan vázolja fel a terror lelki mechanizmusát *De Sade a várandóssal beszél* című monológjában, melyben a márki leendő gyermeke jövőjét tervezi: „Tisztelet / lesz benne. Félelem. Látványosan / mégsem szabad meghunyászkodnia, / szoknia / kell csak kezünkhöz, mert lelkében és / tervezetünk-préselte testében / feltétlen fennmaradásunk”. Nyomasztó vers a trochaikus lejtésű, sajátosan kopogó ritmusú *Csontmajom* is – Váradi itt szabályos ördögi színjátékot jelenít meg, annak örült monotoníájával s minden vigasztalanságával együtt. A csontmajom erőltetett tánca a középkori danse macabre-ét idézi fel, és groteszk módon a kíznók (ápolók) és az áldozat (beteg) örök játékát – amiből nincs kiút: „...önmagába zárt a kórkert, faláda-tompa hang kering akár a légy a dupla ablakon.” A jeges felütést nem véletlenül követi aztán a *Vigasztalódás elnyomatás után* című vers, ez a némán is áradó kórusmű, ami mintegy feloldoz az anyagi lét fájdalom, igézete alól. Az utolsó strófa túllép a vers keretein, igazi játék és díszlet nélküli isten-tisztelet: „Minden tetted közül a legnagyobb! / Hogy együtt szenvedni mi is tudunk, / de együtt örülni csak általad / lehet”.

A kötetben valahogy „különutas” szerzőnek tűnik számomra Szlukovényi Katalin: stílusa egyszerre romantikus és gunyoros; játszik s közben éles szemmel figyel. Nőies-ségében sebezhető és erős, őszinte; *Buta* című versében az

önmagát látó és elfogadó ember méltósága, humora – szabadsága nyilvánul meg végsősoron. Az *Ágyneműcsere* egy ismétlődő mozdulatsorból – a frissen felhúzott lepedő suhogása minden alkalommal lesodorja a falról az ajándékba kapott rózsát – teljes magántörténelmet hoz létre, szerelemmel, szakítással, múltó idővel és egyéb tartozékokkal. Lepedőkkel sodródznak a hetek és hónapok, a rózsza pedig csak kopik – „Elhull a virág, rendben. No de így?” A szolgálók kardala személyes idő síkjából a mítosz örök jelenjébe vezet: az időmértékes versben Pénélope szolgálói siratják sorsukat – hisz őertük nem jön el a felszabadító hős, a férfi, árnyak maradnak, egy régi monda arctalan szereplői csak. Jellemző, hogy épp Szlukovényi vette észre s helyezte középpontba ezeket az alakokat – töredéket az összképből, a teljes Odüsszeiából; itt nem a gender-irányzat hatására gondolok, inkább arra a gyerekes, lelkes érdeklődésre, amivel a költő a részleteket figyeli meg. „Az üvegfalban egy nagy, bolond / repedés aranylik s nevet” – írja egy tavaszi pillanatkép részeként (*Verandán*) és érezhetően örül a képnek, annak, hogy mindezt láthatja, megélheti, ez az életöröm járja át verseit is.

Mestyán Ádám költészete szintén étellel teli, csak éppen kegyetlen; letaglóz, majd felemel egészen a hit fokáig – hogy tovább lép-e, az már az olvasó dolga marad. A *Mi az a punk* akár élőszóban is elhangozhatna: eszköztelen, erős, fanyar humorú vers, a válogatás talán egyik legjobbjára – de kiemelkedik a *Lassan szürkülő* is, amiben Mestyán egy kutya elaltatását írja le, halálpontosan.

Ismertetésemben nem térhettem ki az antológia minden szerzőjére, a bemutatott szerzők és művek azonban talán átfogó képet adnak erről az eklektikus kötetről. A *Lehetsz-e még hármaskerek* értékét éppen a sokszínűség, a közös és a saját tudása adja – a Gérecz Attila-díjasok antológiája tizenkilenc ikervilágot kovácsol egyetlen részletgazdag köteté.

Koncz Tamás

Törzsvásárlói program

Felhívjuk Olvasóink figyelmét a Lapker Zrt. új törzsvásárlói programjára. Azok, akik rendszeresen ugyanazon a hírlapárúsító helyen vásárolják meg a Magyar Naplót, a program segítségével biztosan hozzájutnak folyóiratunkhoz. Nincs más dolguk, mint az árusítóhelyen kitölteni egy megrendelőlapot és átvenni egy azonosító kártyát. Ennek segítségével az adott hírlapárúsító helyen minden hónapban hozzájutnak a Magyar Naplóhoz. Csatlakozzon a törzsvásárlói programhoz! Bővebb tájékoztatás a hírlapüzletekben.

**„Nem tudom,
valóban eltörött-e /
minden egész”** Vasadi Péter:
Intarzia
Kortárs, Bp., 2007.

„Mi a szó? Gondoljuk el, hogy nincs szó, betűkből vagy hangokból összeálló képződmény. Öröktől csönd van, teljes, de nem mozdulatlan. Formálódik, fősűrűsödik ez a csönd, már-már szétrobbantja a mondat – hallgat benne Valaki. És ott, ahol legtömörebb a csönd, elhangzik az első szó. A szó tehát nem kevesebb a csöndnél, a csönd alakváltozása; az *igazi szó!* Ahogyan az időtlenségben megérett az idő, úgy érett meg a csöndben a szó. Idő; lehet, hogy nem is más, mint a szó fészke, alkalom a megszólaláshoz.” Így kezdi Vasadi Péter *A szó válságáról, a szó örömről* szóló esszéjét. A szóról ír, mely minden vers építőköve. A csöndről, mely körülvesz bennünket, s mely kitölti egész lényünket, egészen az első szó elhangzásáig. A költő szavak által kísérli meg összesűríteni a világot és saját magát is. Folyamatosan, újra és újra megtöri a csöndet, hogy létezését, létezésünk rögzítse, megörökítse. A mondatokká formálódó szavak pedig minduntalan szembenéznek a csönddel, megtörik az alakatlan és gomolygó némaságot, hogy formába öntsék a formátlant, hogy felszabadítsák a csöndben rekedt érzéseket, érzelmeket. A szavaknak időre van szükségük: időre, hogy megérjenek, hogy erőssé váljanak, hogy igazat mondjanak. Mert felesleges megtörni a csöndet álságos és hamis szavakkal („S akkor ama dolgok zömét, / miről zsebre dugott kézzel / a magaut ember fecserész, / meghallani sem érdemes.” *A csönd mutatja meg*). Mert létezésünk feltárása és megértése csak szavakkal történhet meg, de csak akkor, ha megvárjuk, míg szavaink megerősödnek, míg megérnek és kitörnek. Minden feleslegesen elvesztegetett szó – árulás önmagunk ellen. Nem a külvilág, nem a Másik, a sokkal könnyebben megérthető Idegen, hanem létezésünk ellen. A kimondott szó tehát a hatalom lehetősége. Az önmagunk és a világ birtoklásának hatalma ez. És Vasadi Péter hisz ebben a hatalomban, hisz abban, hogy a szavak – a helyes és kiérlelt szavak – kimondása elvezethet bennünket a megismeréshez.

Intarzia – hirdeti Vasadi Péter legújabb verskönyvének címe. Berakás, mely készülhet fémről, fából, gyöngyből, és még ki tudja miből. Berakás, mely kiegészít egy bútort, mely kiegészít egy már elkészült művet, egy életművet. A cím – jól tudjuk – sok mindent eldönt és meghatároz. Irányít és vezet – bevezet a sorok közé, vagy kivezet: át az életműbe. A címadó vers – átvezetés: életből halálba. Az utolsó pillanatok megragadása, az eljövendő történés éles képpé merevítése. Várakozás és

nyugalom hatja át a sorokat. Semmi félelem, izgalom, kétség. A bizonyosság, mely születésünk pillanatától fogva adott. Az a bizonyosság, mely megkülönböztet bennünket bármely más élőlénytől. A halál, az elmúlás tudása. „Hosszú pórázra eresztve / figyelmed többé el nem / kalandozik; / lábaddal ül szorosan. / Egyirányba néztek, pedig/ mindenfelől lassan közelít. / Végül ünnepien utolsót / üt a szíved; megjött.” Nincs félelem, csupán magabiztos és irigylésre méltó határozottság. Legyen és jöjjön bárhogy, a halál az ember létezésének legszemélyesebb dolga. A hozzá való viszony pedig nem pillanatnyi fellángolás vagy szempont, hanem egy egész élet eredménye. Mert a halál lehet megváltás, menekülés, ugyanakkor lehet intarzia. Az utolsó berakás, az utolsó kiegészítés az élethez. A pillanat, mikor „minden kitudódik.” Mikor kinyílik a kapu, és elhangzik a mondat: „lépj be.” A halálhoz való viszonyunk a hit kérdése is. Nem feltétlenül a vallásról van szó, hanem a hitről. Hogy hiszünk-e magunkban, hiszünk-e létezésünk értelmében. Hogy hiszünk-e abban, hogy minden apró részlet egy nagy és teljes Egésznek a része. Hogy hiszünk-e az Egészben. Vagy legalább abban, hogy létezhet ez az Egész. Mert akkor a halál nem más, mint az Egész kiegészítése: az utolsó díszítés létezésünkön.

„Nem tudom, valóban eltörött-e / minden egész,” – írja a költő *Tabula rasa* című versében. Optimista bizonytalanság csendül ki a sorból. Érezhető ugyan a kételkedés, mégis erősebbnek vélem az erőt, a hitet, mely tudni és bírni akarja az Egészet. „Ha minden egész a múltban / egész volt, / az most is. És nincs, ami / biztosabban / menne a jövőbe.” Két kijelentés, melyekben lehet hinni. Melyekben a szavak megszólaltatója és kimondója hisz. Kivárt és kiérlelt szavak ezek, bizonytalanságról és bizonyosságról árulkodnak. A vers teste pedig lüktet, a hosszú és rövid sorok szinte már-már szabályos váltakozása adja a ritmust, s mintha ezzel a biztos és bizonytalan dolgok is folyamatos változásban lennének. És a kételkedés, a bizonytalanság nem más, mint felülírása az eddigieknek: „Minden Egész eltörött, Minden láng csak részekben lobban, Minden szerelem darabokban, Minden Egész eltörött.” *Tabula rasa* – az eddigiek törlése, újragondolása. Az Egész lehetőségének felfedezése – mely lehetőség bizonytalan ugyan, de mégis lehetőség, ami beteljesedhet. Vasadi Péter *Intarzia* című verskötetének költeményei a Mindenben és az Egészben való bizonytalankodó hit ígézetében fogantak. És ez a hit tagadással kezdődik: az Egész eltűnésének vagy elvesztésének tagadásával. Nem más ez, mint visszatérés a transzcendenciához. S a transzcendens Egész lényege Vasadi költészetében kettős: egyrészt vonatkoztatható az emberi lét összetettségére és törhetetlenségére, másrészt pedig Isten létezésére. S e kettő nem

választható szét, mindkettő az Egészben nyeri el végső értelmét. Az Egészben, mely Vasadinál minden. Nem véletlen a minden szó állandó visszatérése és ismétlése. Jelenése e költészet fényében újra kibővül, s elnyeri „hajdani” értelmét. A tagadás tagadása pedig minduntalan megtörténik: „Minden elveszni látszik. / Mint annyiszor. És teljesen. / Ember. Darab. Liter. Kiló. / Sav sárgul keréknyomokban. / Fakó tájra hull fekete hó. / Ám megjön végül a Nap is. / S mi van, mind lángra lobban.” (*Tagolt óda*) És ebben a lángra lobbanásban válik eggyé mindaz, ami eddig szét volt választva, itt egyesülnek újból a részek és a darabok. Semmivé lesznek, mégis mindenné. A pusztulás és a feltámadás egységesített képe ez, mely egyben felhívja figyelmünket a „semmi” lehetőségeire is.

„Ha bármit mondhatok, inkább / nem mondok semmit. / Vagy csak a semmit mondom, / miről kiderülhet – minden. / Ők ketten titkos rokonok.” (*Mélyút*) A semmi és a minden közötti feszültség a *Mélyút* című versben már oldódni látszik; igaz ugyan, először csupán a kimondott vagy kimondatlan szó szempontjából. Mert nincs szükség felesleges szavakra, nincs szükség felelőtlen kijelentésekre – a csönd többet jelenthet. Ebben az esetben a semmi a csönd, ahogy a kimondott szó a minden. Emlékezzünk csak: „A szó tehát nem kevesebb a csöndnél, a csönd alakváltozása; az *igazi szó!*” A semmi és a minden: „Ők ketten titkos rokonok.” Itt kereshetjük Vasadi Péter költészetének nyelvfelfogását és ars poeticáját. Egyfelől a megvárt és kiérlelt szavakban, másfelől pedig az alakváltozásban. Mert nem csupán a nyelvről, a költői megszólalás lehetőségeiről vallanak ezek a sorok, hanem mindarról is, amiről eddig szó volt: a létezésünk felé vezető megismerésről. És ennek a megismerésnek az egyik lényege: az alakváltozás. „Kezdetben vala az Ige” – olvashatjuk János evangéliumában. Vala az Ige, mely testté lett. Hogy aztán a test elfeledje az Igét, elfeledje létezésének alapvető mozzanatát. Vasadi költészetében összefonódik nyelv és értelem, a költői szó, mondat Logosszá válik, teremtő erejűvé. Mert teremteni akar. Megteremteni azt az Egészet, mely hajdan (talán) eltörött, mely darabokban mozdul. („Látszik a semmi. Ami él, / hagyja elégni a formáját. / Mintha vágyna a meg- / semmisülésre. Hogy / végre Belleöltözzék, / kikapaszzkodva a völgyből.” *Völgyút*) S az Egész nyelv általi megteremtése egyben a Lét megismerésére tett kísérlet. S ebben a megismerő kísérletben feltáru(hat)nak az ember legbelső titkai; persze, ha meri és akarja vállalni önmagát: „Tudok mégis kíméletlenebbet: / a törvényed belül. / Vagy mindent odaadsz neki, / vagy csak áltatod magad. / Állj ki, testvér, a sorból, / és küzdj meg angyaloddal.” (*Jöhet még egy kanyar*) Ebben a megvilágításban nyer értelmet a „Magad miatt élj. Ne magadnak.” mondatok kijelentése is.

És nem csupán a Lét, ennek végső megismerése a fontos, hanem az odáig vezető út. Az út, melyen elindulni nehéz, s még nehezebb végigjárni. S ez Vasadi költészetének is célja. Nem önmagáért való, nem önmagában tetszeleg, hanem végig kívánja járni a beláthatatlan utat. A vers a megismerés eszköze, lépésenként visz közelebb létünkhöz: „elrejt a vers, / behúzza kockás függönyét, / egyszerre nesz nélkül kitar.” Elrejt és megmutat. És nemcsak a költő számára jelentheti a megismerés eszközt, hanem az olvasónak is. Az olvasónak, aki hajlandó megnyitni és ezzel felnyitni a szöveget: „Suhintásnyi / időre végigvillant magán, / hogy aki motozza, bontogatja / holtból, fölösből, formáját / sejtse meg, lássa, tapintsá;” (*A vers születése*). Vasadi Péter költészete megérett és kibontott szavakból áll. Olyan szavakból és mondatokból, melyek képesek voltak áttörni a csöndet, miközben meg is őrizték azt: „Íme, a szótlanság szavakból.” (*A vers születés*) Mert szükség van a kimondásra, a csönd alakváltozataira. Arra, hogy merjünk állítani, merjünk kijelenteni magunkkal és létezésünkkel kapcsolatban. Szükség van az aktusra, különben belesüllyedünk a magunknak élés posványába, melyből egyre nehezebbé válik a kilépés: „Minden azon múlik: állítok-e? / Ha igen, seregnyi »soha« indul / felém a csápjával. Ha nem, / ledöngölt nyugalom van. / Majdnem-halál. / Vagy életnek tetsző lét-unalom.” Vasadi Péter könyve vállalt állításai révén válik intarziává: egy életmű, egy létköltészet kiegészítésévé, a Lét és az Egész megismerése felé vezető út fontos stációjává. A hajthatatlanság, a szembenézés vállalása és az állítások kíméletlensége teszik mind nyelvileg, mind tartalmilag egyedivé az *Intarzia* című verskönyvet, mely eszköz a kötet utolsó mondatának kimondásához: „s a kora esttel betakart / földön a Lét maga jön meg / egyedül, rettentő ragyogásban.” (*Függelék*)

Vincze Ferenc

Feliratkozás a Magyar Napló elektronikus hírlevelére

Csatlakozzon hírlevelünk népes olvasótáborához, és a jövőben rendszeresebb, közvetlen tájékoztatást kap legújabb kiadványainkról, programjainkról. Iratkozzon föl a www.magyarnaplo.hu oldalon, vagy küldje el e-mail címét az info@magyarnaplo.hu címre.

A Magyar Napló Kiadó könyveit megvásárolhatja internetes könyvruházunkban is, a világhálón! Internetes rendelésnél a postaköltséget kiadónk állja.

Kettős pályarajz Takács Péter:
Bánffy Miklós világa
Lucidus Kiadó,
Bp., 2006.

Több évtizedes elhallgatás után gróf Bánffy Miklós neve, életműve iránt megélenkülő érdeklődést tapasztalhat a XX. század irodalmi, politikai életére kíváncsi olvasó. Ezt az érdeklődést bizonyítják többek között a kolozsvári Polisz Kiadónál megjelent Bánffy-könyvek. Emlékiratai, összes novellái, Marosi Ildikó gondozásában kiadott levelezései elsősorban az erdélyi magyar olvasókkal ismertetik meg a múlt századelő egyik legszínesebb egyéniségének, Bánffy Miklósnak a munkásságát. Az *Erdélyi történet* legújabb magyar nyelvű, illetve külföldi, idegen nyelvű kiadásai, a *Milolu* című regény első kötetbeli 2007-es megjelentetése, a Bánffy írásaival foglalkozó anyaországi és erdélyi tanulmányok mind-mind arra engednek következtetni, hogy egyre többen felismerik és megfogalmazzák: Bánffy Miklós elfeledett életműve nem érdemelte meg sorsát.

Ebben az ismeretterjesztő tevékenységen tehát túlmutató – Bánffy irodalom- és kultúrtörténeti, történelmi-politikai szerepét feltárni, kijelölni óhajtó – folyamatban igen fontos helyet foglal el, már terjedelménél fogva is, Takács Péter *Bánffy Miklós világa* című könyve. A kétszáz oldalas írás átfogó képet kíván nyújtani Bánffy Miklós életpályájáról. Erre utal a könyv szerkezeti felépítése is. Kétharmada Bánffy családi indíttatását, politikai szerepvállalását, kultúraszervező tevékenységét dolgozza fel. Egyharmada a novella-, regény- és drámaíró Bánffyt mutatja be. A szerző a könyv bevezető fejezetében megállapítja, hogy a XX. századi magyar szellemi életről mértékadó véleményt alkotók (Ady Endre, Schöppflin Aladár, Gaál Gábor, Kós Károly) a magyar kultúra értékes részeként tartották számon Bánffy alkotásait. Valójában nem is irodalmi, sokkal inkább politikai tevékenységét vitatták a két világháború között, s ez utóbbit azóta sem értékelték megfelelően. A szerző szerint irodalmi munkássága már élete során kellő méltatásban részesült, hiszen az írásait érintő legtöbb kritika valójában Bánffy (halálát követő évtizedekben is) grófi rangja ellen irányult. Ennek legnyilvánvalóbb példajaként mutatja be, alapos bírálatnak alávetve Illés Endre *A dilettante* című esszéjét. Ugyanakkor felhívja az olvasók figyelmét Bánffy írásainak esztétikai egyenetlenségeire is, s e jelenség okára vonatkozó lehetséges magyarázatokkal is szolgál.

A *Gróf Bánffy Miklós élete* című, hivatkozásokban gazdag fejezet alfejezetei tárgyalják az Erdély történel-

mében kiemelkedő szerepet játszó, szerteágazó Tomaj nemzetségbeli losonczy Bánffy család történetét, Bánffy Miklós ifjúkorát és neveltetését, IV. Károly koronázását s a koronázás Bánffyra bízott művészi megtervezését, operaházi intendánságának hat évét, kevéssé ismert első világháborús éveit, az 1918–19-es forradalmi időszakról s egyben Károlyi Mihály jelleméről, történelmi szerepéről alkotott portréját, Bánffynak a Magyarországon elharapózó bolsevista veszélyről a győztes hatalmakat tájékoztatni igyekvő, végül sikertelen nyugat-európai küldetését, a külügyministerséghez vezető útját, a Magyarország számára rokonszenvet kereső 1920-as londoni útját és természetesen nem utolsósorban külügyminiszeri tevékenységét: Csehszlovákiával való egyezkedési kísérletét, Pécs visszaszerzését, Sopron megmentését. A felsoroltakon túl az olvasó megismerheti Bánffynak a második királypuccsból származó következmények semlegesítésében játszott szerepét, néhány hazai politikus ellene irányuló kemény támadását, a Genovában tartott páneurópai konferencia eseményeit, tanulságait, Magyarország Népszövetségbe való felvételének történetét, mely utóbbit Bánffy Miklós is egyik legfontosabb diplomáciai sikerének tartott.

A biográfia Bánffy Miklós alakja legnagyobbreszt a memoáriró Bánffy szövegeiből bomlik ki, hiszen a könyv szerzője az *Emlékeimből* memoárt és a *Huszonöt év* című emlékirat-töredéket dokumentumként, Bánffy saját korának eseményeihez, elvállalt közéleti szerepeihez fűződő viszonyának dokumentumaként kezeli, jelezve, hogy a szépírói eszközök tudatos és megfelelő alkalmazása nem csorbítja e dokumentumjellegét. A szerző néhol kiegészíti az emlékiratok által közölt eseményekre vonatkozó adatokat, olykor kommentálja, vagy éppen pontosítja azokat történészek munkáira hivatkozva, a Bánffy-szöveg egyes sorainak értelmezéséhez pedig háttérismeretek közlésével kíván kulcsot adni (pl. 32.). Mindemellert a szerző maga is értékeli, bírál, legyen szó a korabeli eseményekről, politikai szereplőkről vagy a mai Magyarországon hangadó, sajtó által népszerűsített politikai gondolkodásmódról.

A következő fejezetek az Erdélybe hazatért gróf irodalomszervezői tevékenységén túl a novella-, dráma- és regényírókat mutatják be. Bár technikai jellegű problémának is minősíthető, az olvasó indokolatlannak érezheti a *Művész* és a *Romániában* fejezetek címválasztását, hiszen nem a *Művész* alfejezetei tárgyalják Bánffy Miklós művészi alkotásait, a *Romániában* egyik alfejezete foglalkozik viszont Bánffy novelláival. E novellák korabeli, majd a „kurzus-ideológiai és kritikai szempont»ok«” (140.) által meghatározott fogadtatásának ismertetését követően tematikájuk forrásául három élményterületet

nevez meg a szerző, s ezek alapján rendszerezve, különböző szempontok kiemelésével sorra bemutatja, értékeli az említett írásokat. Az elemzés módja, nyelvezetéről árulkodik, hogy a könyv szerzője mindenekelőtt a nagyközönségnek kíván támpontot nyújtani abban, mely Bánffy-novella tekinthető esztétikailag értékesnek és melyik nem. Ily módon problémátlannak vélheti az olvasó az esztétikai érték meghatározhatóságát, amint azt is, hogy mely Bánffy-művek tekinthetők irodalmi, szépirodalmi alkotásoknak. Lejeune, Searle, Barthes, Szávai vonatkozó tanulmányainak ismeretében „Az emlékiratot mint nem szépírói munkát figyelmen kívül hagyva (...)” mondatrészlet az irodalom elmélete iránt is érdeklődő olvasót a fenti elképzelés (az emlékirat nem szépírói munka) átgondolására, vitatására ösztönözheti, de – reményünk szerint – az *Emlékeimből* című memoár és a *Huszonöt év* című „visszaemlékezés-töredék” (167.) el- vagy újraolvasására is indítja.

A Bánffy-regényeket bemutató fejezet a *Reggeltől estig* és az *Erdélyi történet* című írásokat vizsgálja. Bár a *Reggeltől estig* meséje „primitív, (...) s itt-ott a csinaltság íze érzik rajta” (164.), mégis „sikeres lélektani regény” (161.). „Mesélő epika, érzelmgazdag líra, (...) soha ki nem robbanó dráma, és arcpirítóan önmarcangoló, lélektani gyötrődés ez a mű” (166.). Az *Erdélyi történet* kiadásait, a korabeli és a hatvanas évekbeli fogadtatását, a regény két szálon futó cselekményét, jellegzetes karaktereit bemutató több mint húszoldalas ismertetőben a szerző hangsúlyozottan figyelmeztet Bánffy különleges tájleíró, jellemábrázoló, hangulatremtő tehetségére. „Lev Tolsztoj művészi tehetségével vetekedő remeklés.” (189.) A művészi alkotás értékére, értékelésére, befogadására s ez utóbbival összefüggő irodalmi kánonra vonatkozó néhány mondat (189.) ismét felkeltheti az irodalom létmódjára, kánonra, kanoizációra, irodalmi kánonképződésre vonatkozó kérdések iránt érdeklődők vitakozó kedvét.

A drámaíró Bánffyról szóló fejezetben a könyv szerzője igen fontos megállapítást tesz. Eszerint Bánffy Miklós „(...) legtökéletesebbet a drámai műfajban és a színpadon tudott alkotni”, (...) hiszen „igazi műfaja a dráma volt” (191.). Rendezőként, színpad- és kosztümtervezőként is kiváló teljesítményt nyújtott. E Bánffy-drámákkal keletkezési sorrendjüket követve ismerkedhetünk meg. A korabeli fogadtatáshoz hasonlóan a szerző is a *Nagyúr* című drámát tartja legértékesebbnek. A kritikai visszhang részletes bemutatása és a színmű cselekményének mély átéléssel történő felelevenítése meggyőzi az olvasót arról, hogy e dráma valóban színésztpróbáló, nagyszerű alkotás. (A szerző által visszhangtalanok tartott *Az erősebb* című darabról érdemes

azonban tudnunk, hogy Karinthy Frigyes paródiát írt róla *Gróf Gyengébb* címmel – In: Karinthy Frigyes összegyűjtött művei. Paródiák II. Akkord K. 2004. 294–298.)

A könyvet záró két fejezet (*Az utolsó politikai szerep* és *Az erdélyi gróf meghalni Pestre jött*) Bánffy Miklós életének utolsó évtizedét mutatja be, jelezve, hogy az 1940–1943-as esztendőket Bánffy „legkudarcsabb” és egyben legkevésbé ismert évei (203.), illetve azt is, hogy a „romániai tevékenységének mérlegét (...) csak azt követően értékelhetjük, ha majd megszületik a két világháború között kiadott »romániai magyar fórumok« monografikus feldolgozása” (202.).

A mindenéből kifosztott, teljesen ellehetetlenített Bánffy Miklós élete utolsó hónapjait immár Budapesten tölthette, feleségével együtt. 1950. június 6-án, hetvenhét évesen hunyt el. Valószínű, hogy a számítógép ördöge az oka a könyvben tévesen megjelölt dátumnak (mely szerint Bánffy Miklós 1951-ben halt volna meg). Talán annak is, hogy néhány mondat szó szerint megismétlődik a könyv különböző szövegrészeiben. (pl.13. és a 139–140.). Ha pedig a meglepő szótársításokra, jelzők halmozására, az adott szövegkörnyezetben szokatlan szóképekre gondolunk, megállapíthatjuk, hogy alkalmazásuk öncélúnak látszik, különösen a bevezető és az elemzésnek szánt fejezeteknél, s hatásuk ez esetben inkább jelentéselűdő, sem mint jelentés-megvilágosító. („Bánffy életművét tekintve ezek az [...] esztétikán kívüli vádak a történelem és a politika ködfoltos dzsungelén máig átsugároznak.” [15.]; „Nem több, és nem kevesebb ez a regény, mint Mária és Magdolna iker-életét kitöltő és kölcsönösen egymást keresztező nagy szerelem torzult szimfóniája.” [161.]

A fenti megállapítások mellett azonban elengedhetetlen hangsúlyoznunk, hogy egészében véve Takács Péter könyve ismeretgazdagító, olvasmányos írás. Nemcsak Bánffy Miklós életművének értékelése okán fontos, de azért is, mert egy jelentős közéleti személyiség életének, munkásságának bemutatásán keresztül a XX. század első felének politikai, társadalmi, irodalmi eseményei is sajátos megvilágításba kerülnek. *Bánffy Miklós világából* kicseng az a személyes elkötelezettség, amely a szerzőt a felismert érték minél szemléletesebb bemutatására ösztönzte, nem rejtve véka alá a Bánffy-életmű több évtizedes elhallgatása miatti indulatát sem. Végül, e recenzió írója szerint a könyv legnagyobb érdeme az, hogy Bánffy műveinek elolvasására sarkallja az irodalomszerető olvasót, s akár újabb, a könyv szerzőjének elemzési szempontjaitól eltérő szempontokat alkalmazó műelemzésekre ösztönözheti az irodalommal hivatásszerűen foglalkozókat.

Ács József (1965, Budapest) író, költő. Az ELTE TTK fizikus szakán végzett. 1995 és 2000 között a *Vadamosi Vendégség* című időszaki kiadvány és a *Vadamosi Füzetek* egyik szerkesztője. Nizzai Kavics-díjas (2004).

Legutóbbi kötete: *Orfeum az alvilágban* (versek, prózák, egyfelvonások, 2005).

Alföldy Jenő (1939, Budapest) irodalomtörténész, kritikus, a Nemzeti Tankönyvkiadó nyd. főszerkesztője; József Attila-díjas. Kecskeméten él. Legutóbb megjelent kötet: *Arany öntudat (József*

Attila-tanulmányok, 2005), „Egy szenvedély margójára” (2005).

Baán Tibor (1946 Rákosliget) tanár, költő, kritikus. Legutóbb megjelent verskötete: *Elfelejtett színek* (2006), *Tanulmánykötetek: Szerepválaszok* (2004, Év könyve-díj); *Fények a labirintusban* (2006).

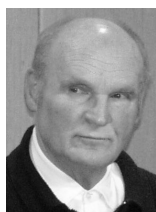
Bertha Zoltán (1955, Szentés) kritikus, irodalomtörténész, a budapesti Károli Gáspár Református Egyetem Modern Magyar Irodalmi Tanszékének docense. Többek között Kölcsey- (1996), Tamási Áron- (2003) és József Attila-díjas (2004). Debrecenben él. Legutóbbi tanulmánykötetei: *Erdélyiség és modernség* (2006), *Sorsjelző* (2006).

Ekler Andrea (1971, Budapest) kritikus, irodalomtörténész. A pécsi Janus Pannonius Tudományegyetem irodalom-nyelvészet szakán végzett, majd az ELTE Drámapedagógia Társaság dráma szakán tanult. Tanulmánykötete: *Létra az örökléthez* (2004). Sajtó alá rendezte Németh László világirodalmi tanulmányainak első két kötetét.

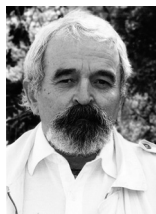

Filep Tamás Gusztáv (1961, Budapest) művelődéstörténész. Az ELTE könyvtár szakán végzett, fő kutatási területe a két világháború közötti kisebbségi magyar eszmétörténet. Budapesten él. Legutóbbi kötete: *A humanista voksa. Írások a csehszlovákiai magyar kisebbségtörténet köréből* (2007).

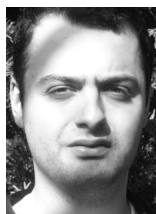

Ircsik Vilmos (1944, Városlőd) író, műfordító, az ELTE magyar–német–orosz szakán végzett. Irodalmi munkásságát a Tiszta szívvel nemzedékében kezdte műfordítóként.

Veszprémben él. A Magyar Írószövetség és a HM pályázatának nivó- (2003) és különdíjában (2005) és Szabó Zoltán-díjban (2005) részesült. Legutóbbi kötete: *Auguszta hava* (regény, 2006), amely az Irodalmi Jelen regénypályázatán különdíjat kapott (2006).

Király László (1943, Sóvárad) költő, prózairó, műfordító. Kolozsvárt él, a Helikon folyóirat főszerkesztő-helyettese. József Attila-díjas (1997). Legutóbbi verseskötete: *Míg gyönyörű késemet fenem* (2007).

Koncz Tamás (1982, Marosvásárhely) Érden él, a Károli Gáspár Református Egyetem végzős, magyar szakos hallgatója. Öt éve publikál rendszeresen. Az Irodalmi Jelen, a Napút, az Új

Könyvpiac és a Bárka folyóiratokban jelennek meg kritikái, recenziói.

L. Simon László (1972, Székesfehérvár) költő, esszéíró. Az ELTE magyar-történelem szakán végzett. 2004-től a Magyar Írószövetség titkára, különböző folyóiratoknál dolgozik. Budapesten él. József Attila-díjas (2007). Legutóbbi kötete: *Versenyhátrány – A (kultúr)politika fogságában* (2007).

Lévay Botond (1943, Debrecen) költő, író, irodalomtörténész. Szülővárosában magyar-történelem szakot végzett, a Kölcsey Református Tanítóképző Főiskola docense volt. Utóbbi kötetei: *A hit gémeskútja, A kegyelem illata* (esszéregények), *Akkor is írsz* (versek, 2003).

Nagy Gábor (1972, Körmen) költő, irodalomtörténész, a szombathelyi Berzsenyi Dániel Főiskola docense. Magyar és összehasonlító irodalomtudományból szerzett PhD fokozatot 2000-ben. Tokaji Íróklub-díjas. Legutóbbi kötete: *Átok, balszam* (versek, 2003).

Oláh János (1942, Nagyberki) költő, író. A Kilencek alkotócsoporthoz tagjaként indult. 1994-től a Magyar Napló folyóirat főszerkesztője. József Attila-díjas (1994). Legutóbbi kötete: *Por és hamu* (versek, 2002).

Pálfi Ágnes (1952, Budapest) költő. 1980 és 1992 között a Kultúra és Közösség folyóirat, 1999-től a Polisz folyóirat szerkesztője. A miskolci egyetem adjunktusa. Legutóbbi kötete: *Hétre* (versek, 2003). Új kötete *Szép volt, fiúk!* címmel előkészületben a Parnasszus Kiadónál.

Pósa Zoltán (1948, Debrecen) író, költő, a Magyar Nemzet munkatársa. József Attila- (2000), Bertha Bulcsú- (2006), Szellemi Honvédelem- (2007), Obersovszky-díjas (2007). A Magyar Napló

tavalyi regénypályázatának egyik különdíjasa. Legutóbbi kötete: *Alászállás* (versek 2006).

Prágai Tamás (1968, Budapest) író, költő. 1996-98-ig a Polisz, 1999-től 2003-ig a Napút, majd a Kortárs folyóirat szerkesztője volt. József Attila-díjas (2005). Legutóbbi kötete: *Pesti Kornél* (elbeszélések, 2007).

Rott József (1965, Komló) író, szabadfoglalkozású alkotó. Magyar-egregyen él. Greve-díjas (2003). Legutóbbi kötete: *Cselédek, csaposok, csavargók* (2004).

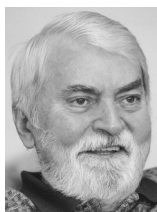

Szakály Sándor (1955, Törökkoppány) hadtörténész, az MTA doktora. Előbb a Hadtörténelmi Intézet és Múzeum főigazgatója, majd a Duna Televízió alelnöke, jelenleg a Semmelweis

Egyetemen tudományos szaktanácsadó. Kutatási területe az 1868 és 1945 közötti magyar hadtörténelem, társadalom-, illetve sporttörténet. Legutóbbi kötetei: *Múltunkról – kritikusan?* (2005); *Katonák, csendőrök, ellenállók* (tanulmányok, 2007).

Szakolczay Lajos (1941, Nagykanizsa) irodalomtörténész, kritikus. Kortárs magyar irodalommal, különös tekintettel a határon túli magyar literatúrára, valamint színház- és képzőművészettel foglalkozik. Budapesten él. Legutóbbi kötetei: *Erdélyi ősz* (tanulmányok, esszék, 2006), *Kikötő. Ezredvégi napló irodalomról, képzőművészetről, színházról, operáról.* (2006).

Utassy József (1941, Ózd) költő, műfordító. A Kilencet alkotócsoporthoz tartozóként kezdte költői pályát. József Attila- (1978), Balassi Bálint- emlékkard (2001) és Kossuth-díjas (2008). Legutóbbi kötetei: *Válogatott versei* (A magyar irodalom zsebkönyvtára című sorozat, Magyar Napló Kiadó, 2006), *Farkasordító* (versek, 2006).

Váradi-Kusztosz Györgyi (1978, Dicsőszentmárton) 2002-ben végzett a Debreceni Egyetem filozófia-magyar szakán. A nagykőrösi Arany János Református Gimnázium tanára. Jelenleg a Károli Gáspár Református Egyetem Irodalomtudományi Tanszékén Phd-hallgató.

Vasy Géza (1942, Budapest) irodalomtörténész, az ELTE modern magyar irodalomtörténeti tanszékének docenseként tanított. Az 1945 utáni magyar irodalommal foglalkozik, különös tekintettel Illyés Gyula, Kormos István, Juhász Ferenc, Nagy László, Csoóri Sándor, valamint saját nemzedékű társai munkásságára. József Attila- és Arany János-díjas. A Magyar Írószövetség elnöke. Legutóbbi kötete: *Tíz kortárs költő* (2007).

Vincze Ferenc (1979, Marosvásárhely) író, kritikus. 2005-ben végzett az ELTE magyar, német és összehasonlító irodalomtörténet szakán. 2005-től az ELTE doktori iskola hallgatója, komparatistika szakirányon. 2005-től a Napút folyóirat kritika rovatának vezetője és a Napkút kiadó szerkesztője. Budapesten él.

Zsille Gábor (1972, Budapest) költő, műfordító, publicista. 2000–2004-ig Krakkóban, jelenleg Budapesten él. 1999-től az Új Ember katolikus hetilap munkatársa. Legutóbbi kötetei: *Gondolj néha Zalalövőre* (versek, 2005), *Bohdan Zadura: Éles határok* (fordítások Kovács Istvánnal, 2005), *Krakkói jegyzetek* (2007).

A 31. KÁRPÁT–MEDENCEI KÖZÉPISKOLÁS IRODALMI PÁLYÁZAT ÉS TALÁLKOZÓ DÍJAZOTTJAI (Sárvár, 2008. március 18–21.)

VERS KATEGÓRIA

ARANY MINŐSÍTÉS:

- Lázár Bence András, Szeged, Ságvári Endre Gyakorló Gimnázium,
- Takács Márton, Eger, Bencés Gimnázium, Pannonhalma,

EZÜST MINŐSÍTÉS:

- Fejér Etelka, Hajdúszoboszló, Hógyes Endre Gimnázium,
- Guca Magdolna, Nyíregyháza, Krúdy Gyula Gimnázium,

BRONZ MINŐSÍTÉS:

- Fehér Renátó, Szombathely, Premontrei Szent Norbert Gimnázium,

DICSÉRETBEN RÉSZESÜLT:

- Bródy Anna Barbara, Budapest, Szabó Lőrinc Kéttannyelvű Gimnázium,
- Donáti Flóra Lili, Budapest, Berzsenyi Dániel Gimnázium,
- Kemény Lili, Budapest, Radnóti Miklós Gimnázium,
- Pikó András, Öttömös

PRÓZA KATEGÓRIA

ARANY MINŐSÍTÉS:

- Zilahi Anna, Orosháza, Táncsics Mihály Gimnázium

EZÜST MINŐSÍTÉS:

- Székely Örs, Kolozsvar, Románia

BRONZ MINŐSÍTÉS:

- Baki Júlia, Zalaegerszeg, Zrínyi Miklós Gimnázium,

DICSÉRETBEN RÉSZESÜLT:

- Bíró István, Eger, Szilágyi Erzsébet Gimnázium,

- Debreczeni Márton, Kecskemét, Katona József Gimnázium,
- Máthé Kincső, Vargyas, Románia, Plugor Sándor Gimnázium

TANULMÁNY KATEGÓRIA

ARANY MINŐSÍTÉS:

- Hercsel Adél, Győr, Révay Miklós Gimnázium,

EZÜST MINŐSÍTÉS:

- Frankó Betta, Tata, Eötvös József Gimnázium,
- Horváth Miklós, Tapolca-Diszel, Bencés Gimnázium, Pannonhalma,

Az idén az Írók Szakszervezete, az Írók Alapítványa, Sárvár Város Önkormányzata és a Sárvári Tinódi Gimnázium által meghirdetett középiskolás irodalmi pályázatra 510 pályázó küldte el írásait vers, próza és tanulmány kategóriában. A pályázatokat elbíráló előzsűri és zsűri tagjai voltak: Bertha Zoltán irodalomtörténész, Földes Györgyi irodalomtörténész, Gere Zsolt író, irodalomtörténész, Jámborné Balog Tünde író, Mezey Katalin költő, Nagy Gábor költő, irodalomtörténész, Papp Mária költő, műfordító, Szénási Zoltán irodalomtörténész, Vörös István költő, műfordító, irodalomtörténész.

A március 18. és 21. között Sárváron megtartott találkozót és műhelymunkát a Sárvári Tinódi Gimnázium dísztermében március 20-án lezajlott felolvasóest és díjkiosztó ünnepség követte, amelyen a legjobb 41 pályázó és a Tinódi Gimnázium diákelőadóművészei olvastak fel a pályázaton kiemelkedőnek bizonyult alkotásokból. Közreműködött a sárvári Nádiverebek Egyesület.

Folyóiratunk az alábbi könyvesboltokban, hírlapüzletekben kapható

BALASSAGYARMAT Rákóczi u. 61., Kincsestár
Könyvesbolt
BICSKE Bocskai u. 5., hírlapüzlet
BONYHÁD Szabadság tér 12., hírlapüzlet
BUDAÖRS Kinizsi u. 1., hírlapüzlet
Sport u. 2., Auchan hírlapüzlet
BUDAPEST
I., Hess András tér 4., Litea Könyvesbolt
I., Krisztina krt. 26., Püski Könyvesbolt
I., Krisztina krt. 34., Vince Könyvesbolt
V., Bajcsy-Zsilinszky u. 76., hírlapüzlet
V., Deák tér 4., Huszár Gál Könyvesbolt
V., Ferenciek tere 7–8., Ecclesia Szövetkezet
V., Honvéd u. 5., Kódecs Könyvárúház
V., Károlyi Mihály utca 16.,
Gondolat Könyvesház
V., Váci u. 10., hírlapüzlet
V., Városház u. 3–5., hírlapüzlet
VI., Andrassy út 45., Írók Könyvesboltja
VII., Vörösmarty u. 5., Főnix Könyvkereskedés
VIII., Bródy Sándor u. 46.,
Budapesti Telemi Téka
VIII., Erdélyi u. 19.,
Gondos Béla Könyvkereskedő
IX., Ráday u. 27., Ráday Könyvesház
X., Őrs Vezér tere, Árkád hírlapüzlet
XI., albertfalvai Auchan hírlapüzlet
XI., Kelenföldi pu. 19–49., hírlapüzlet
XIV., Stefánia u., Sport Aréna hírlapüzlet
XVI., Rákosi u. 151/B., Jáspis Könyvesbolt
XXII., Nagytétényi u. 37–47., hírlapüzlet
XXIII., Bevásárló u. 2., hírlapüzlet

CSONGRÁD Fő 2–4., hírlapüzlet
DEBRECEN Füredi u. 27., hírlapüzlet
Hatvan u. 1/A., Alternatív Könyvesbolt
Péterfia u. 18., hírlapüzlet
DUNAKESZI Nadas u. 6., Auchan hírlapüzlet
EGER Széchenyi u. 20., hírlapüzlet
Széchenyi u. 42., Gonda Könyvesbolt
ÉRD Budai utca, hírlapüzlet
FEHÉRGYARMAT Kossuth tér 3–5., hírlapüzlet
FÓT Fehérvő u. 1., Cora hírlapüzlet
GYŐR Királyszek u. 33., hírlapüzlet
GYULA Béke sugárút 12., hírlapüzlet
HAJDÚBÖSZÖRMÉNY Munkácsy u. 5.,
Szenzo Könyvesbolt
HEVES Erzsébet tér 10.,
Rédei Benedekné Könyvesboltja
HÓDMEZŐVÁSÁRHELY Andrássy u. 5–7.,
Petőfi Könyvesbolt
KAPOSVÁR Kaposvár Plaza hírlapüzlet
KECSKEMÉT Szabadság tér 3/A,
Móra Ferenc Könyvesbolt
Széchenyi tér, hírlapüzlet
KISBÉR Széchenyi u. 11., Fidibusz Ajándékbolt
KOMÁROM Igmándi 11., hírlapüzlet
KÖSZEG Városház u. 5., hírlapüzlet
MAKÓ Széchenyi tér 10.,
Kincskereső Könyvesbolt
MARCALI Rákóczi u. 19–21., hírlapüzlet
MEZŐKÖVESD Mátyás király u., 101., hírlapüzlet
MISKOLC Széchenyi u. 7., Fókusz Könyvárúház
Szemere út 2., hírlapüzlet
Szentpéteri kapu 103., hírlapüzlet

NAGYKANIZSA Plaza hírlapüzlet
NYÍREGYHÁZA Szegfű u. 75., hírlapüzlet
OROSHÁZA György Vilmos tér 1.,
Koszorús Oszkár könyvesboltja
Vásárhelyi út 23/A, hírlapüzlet
PAKS Dózsa Gy. út 3., Péger Galéria
PÁPA Kossuth 30., hírlapüzlet
PÉCS Király u. 20., hírlapüzlet
Komlói út, hírlapüzlet
Nagy Lajos király út – Alsómalom u. sarok,
hírlapüzlet
SOLYMÁR Szent Flórián u. 2., hírlapüzlet
SOPRON Széchenyi tér, hírlapüzlet
SZEGED Aradi vértanúk tere 8.,
Bálint Sándor Könyvesbolt
Oskola u. 27., Sík Sándor Könyvesbolt
Zápor u. 4., hírlapüzlet
SZÉKESFEHÉRVÁR Palotai út 1., hírlapüzlet
SZENTES Alsóréti u. 258., hírlapüzlet
SZOLNOK Baross Gábor u. 24.,
Avantgard Könyvesbolt
MÁV-pályaudvar, hírlapüzlet
SZANDASZŐLŐS hírlapüzlet
SZOMBATHELY Szűrűsapó u. 4., hírlapüzlet
TAPOLCA Veszprémi u. 5., hírlapüzlet
TATABÁNYA Győri út 1., hírlapüzlet
Réti u. 1., Körmendi Zoltán könyvesboltja
TÖRÖKBÁLINT Torbágy u. 1/B, hírlapüzlet
VERESEGHÁZ Fő tér,
Varga Gyuláné Könyvkereskedő
ZALAEGERSZEG Sport u. 1., hírlapüzlet

 HUNGARY-CARD 2008 MAGYAR TURIZMUS KÁRTYA				ESZMÉLET- VESZTÉS	AZON A HELYEN	VISSZAÉRI JAPÁN TÁRSAS- JÁTEK	SZIGONY, HOROG SZAKALLA, TAJSZÓ	SÚROLÓ- ESZKÖZ	TÓLT A KANNÁ- BOL	SEMÉLY- NEVMÁS	FESLETT
 • 10-20% mintegy ezer szállás- és vendéglátóhelyen • 50% vasúton, autópályán, autóbuszon • ingyenes múzeumbérlet hat megyében További kedvezmények: www.hungarycard.hu oldalon! Információ: Hotelinfo Kft., 1056 Budapest, Váci utca 78-80. Tel.: 266-3741, 267-0896.				MEG- FEJTÉS, 1. SAKK- FIGURA			EGYKORI MUZSIKUS- KEPZO JANUARI			L	
				KÖZÉPEN OLTOI VISZLÁTI		FÉNYES SELYEM- KELME DAJKÁL			VALAMINT HASOGAT, DARABOL		
				MILÁNÓI OPERA- HÁZ	FEGYVER- NYUGVÁS DUNYHA HUZATA			MŰVÉSZETI LATINUL BULGÁRIA PENZNEME		ÉSZAK, ROVIDEN ESŐN ALLO	
				IBOLYA, BECÉZVE ... HOENESS, VETERÁN FOCIISTA (ULI)			HARAPDÁL HIDROGÉN, TRICIUM VEGYJELE	NEMÁN LOPI! B.A.Z. M-I TEL. (LÉH)			
	MEG- FEJTÉS, 2.	MAGAM LEÖBLÍT	EEEE!	RÓMAI 4 ISMERT SZERZŐJÜ NÓTA	VÉDETT BAGOLY- FAJTA KÁROSÍT		MELEG FORRÁS SERCE- GÉS			KELVIN JELE	
	MEG- FEJTÉS, 3.	E									
SEGESD KÖZEPENI		VÉGTÉLEN KURI! MAJDNEM MATTI		INDONÉZ GJ DEZOXI- RIBO- NUKLEIN- SAV RÓV.	FÉLGÖMBI					A rejtvény besatírozott fősoraiban Kőlcsey Ferenc: Parainesis Kőlcsey Kálmánhoz című művéből idéztünk. Ezt küldje be a kivágott pályázati szelvényvel együtt címünkre! A helyes megfejtést beküldők között egy nyertes könyvjutalomban részestül.	
... SUMAC, PERUI ÉNEKESNŐ (YMA)		ROVAR- MÉREG ÁLLÓVÍZ			SIMAFEJÜ HIDRO- GEN- KITEVŐ	AROMÁS ITAL				Magyar Napló Szerkesztősége 1450 Budapest, Postafiók 77.	
				LATINUL- OVUM OSZLOP- FOI						Beküldési határidő: 2008. április 30.	
TÁVOLABB	A						KAJSZI- MAGI			PÁLYÁZATI SZELVÉNY MAGYAR NAPLÓ 2008./ÁPRILIS	

MARTA PATÓ
**Tehet-e Márai arról,
 hogy magyar?**

1936 júliusában, amikor Márai Sándor *Idegen emberek* című regénye cseh fordítójának levelet írt, s reményét fejezte ki, hogy „a cseh közönség jóindulattal fogadja a regényt”, a prágai *Lidové noviny* napilapban megjelent Karel Čapeknek egy budapesti riportja. Čapek a nemzetközi PEN Club budapesti ülése kapcsán számolt be a magyar fővárosban szerzett élményeiről: „Itt még megmaradtak a régi osztrák-magyar egyenruhák; számunkra ez furcsa és kicsit valóságosítlen. Olyan érzésem támadt, hogy talán valami történelmi filmet forgatnak, s vigyáznom kell, nehogy a kamera elé tévedjek”. E sorok fordítását Berkes Tamás irodalomtörténészől vettem át, aki a cseh író megjegyzéséhez hozzáfűzi: „kétségtelen, Čapek kissé feszélyezve érzi magát, amit azzal magyaráz, hogy teljességgel megmaradt a régi idők társadalmi folytonossága”. Talán éppen a két ország közötti, akkor óriási hangulatkülönbséggel magyarázható, hogy Márai a múlt század harmincas és negyvenes éveiben még nem igazán fogta meg a cseh olvasóközönséget, annak ellenére sem, hogy említett, *Idegen emberek* című regénye kiváló fordítóra talált. Arno Kraust (1895–1974), Márai első fordítóját, aki író, szerkesztő és képzőművész is volt, Móricz Zsigmond, Móra Ferenc, Szerb Antal, Tamási Áron, Zilahy Lajos, Körmendi Ferenc, Balázs Béla és Földes Jolán cseh tolmácsolóját nemzedéke legjobb fordítójaként tartják számon. A szóban forgó Márai-könyvet egy neves prágai kiadó adta ki szép kivitelezésben, az „Új Európai Próza”-sorozatban. 1942-ben még megjelent a *Vendégtétel Bolzanóban* is, amelyet ugyanebben az évben követett a *Csutora* cseh kiadása (ez utóbbi Vilém Peřina tolmácsolásában).

2009 tavaszán Márai Sándornak tucatnyi kötetét lehet cseh nyelven megvásárolni. Csehországban az író neve a magyar irodalom jelképévé vált, pedig művei csak ebben az évszázadban kerültek a könyvesboltok polcra. Az európai sikeren felbátorodva a prágai Academia Kiadó vállalta az áttörést: 2001-ben szerény küllemű kötetként adta ki *A gyertyák csonkig égnek* című regényt, amely az óriási olvasói siker után kissé átdolgozott formában másodszor is napvilágot látott. Azóta egyik mű követi a másikat. Megjelent *Az igazi*, az *Egy polgár vallomásai*, a *Föld, föld!*, az *Eszter hagyatéka*, a *Mészáros*, a *Déli szél*, a *Szívszerelem*, a

Válás Budán. Legutóbb, 2008-ban két kötetben kiadtak a *Naplóból* is válogatást. Dana Gálová az *Egy polgár vallomásai* fordításáért rangos fordítói díjban részesült.

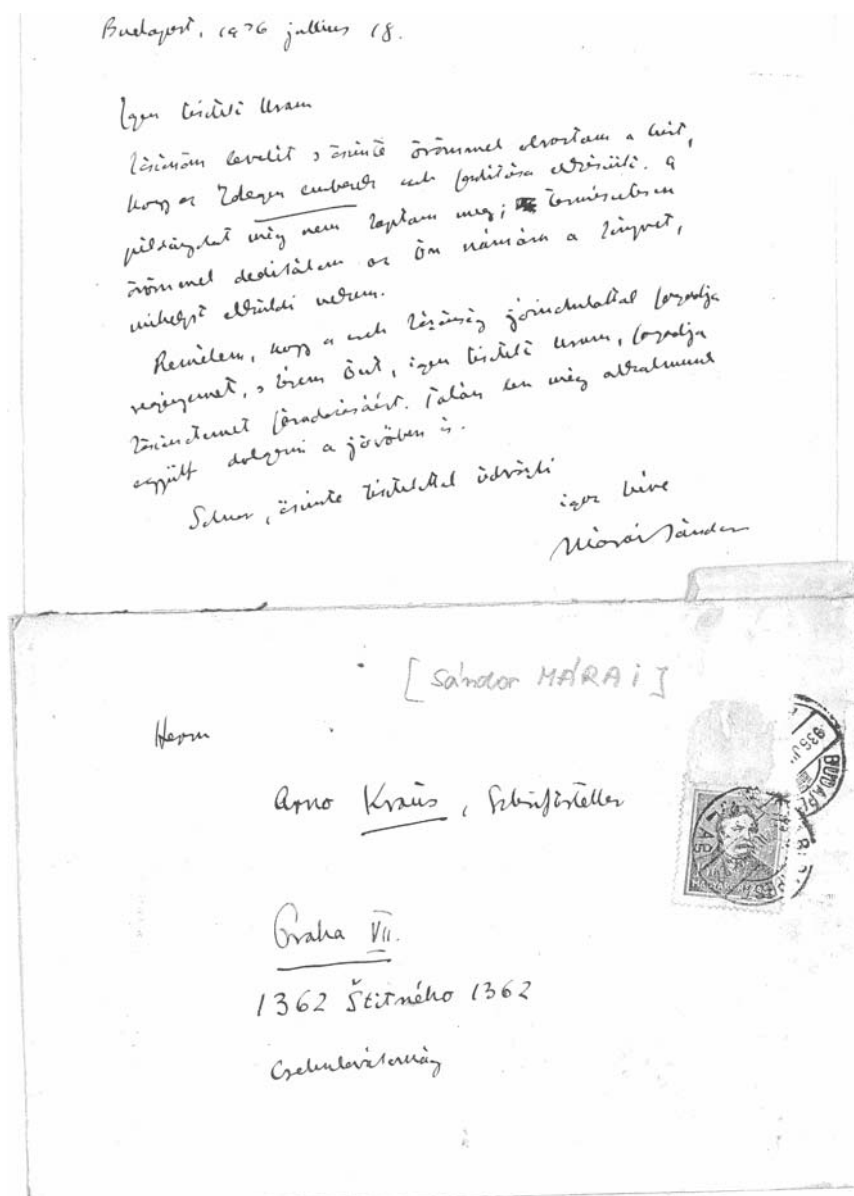
A cseh sajtó 2002 óta kíséri figyelemmel az író könyveinek új és újabb kiadásait, amelyekről rendre beszámolnak a legbefolyásosabb irodalmi folyóiratok, értelmiségi fórumok (Host, Souvislosti, Revolver Revue, Literární noviny, A2, Obrys Kmen, Psí víno, Listy), közéleti lapok (Respekt, Týden, Reflex) és a napilapok. A Márai munkásságát méltató elismert publicisták között meg kell említeni Jiří Peňáz és Tereza Brdečková nevét. Márai két regényét, *A gyertyák csonkig égnek* és az *Eszter hagyatékát* rádiójáték formában is feldolgozták. Az író az i-Literatura cseh internetes irodalmi portálon is jelen van, köszönhetően Kateřina Horváthovának, a portál magyar irodalmi anyagokért felelős szerkesztőjének.

A magyar írot több kritikus Witold Gombrowiczhoz, Stefan Zweighoz és Karel Čapekhoz hasonlítja. Gyakran megemlítik, hogy Márai volt Franz Kafka első magyar fordítója, és Kafka-fordításai az akkori Csehszlovákiában, Kassán láttak először napvilágot.

Márai életművének egyik első részletes elemzése 2002 tavaszán jelent meg a *Literární noviny* című irodalmi hetilapban Dušan Šimkótól. Šimkó kassai származású, Svájcban élő szlovák író, akit személyes kapcsolatok fűznek a Márai-családhoz. Kassán született Márai nagy rajongója, a prágai egyetem magyar tanszékének professzora, Rákos Péter, aki már 1971-ben, a cseh nyelven Prágában kiadott *Magyar szépírók szótárában* felhívta a figyelmet a Márai Sándor-életműre.

Csehországban a legnagyobb visszhangot *A gyertyák csonkig égnek* című regény váltotta ki. Ugyanúgy, mint Németországban, ez a könyv nálunk is egy addig ismeretlen világ első hírnöke volt. Akkoriban sok szó esett arról is, hogy Miloš Forman a könyv alapján filmet akart forgatni.

A cseh kritikusok mindenekelőtt az író stílusát dicsérik. Milena M. Marešová az író „nőies” érzékenységét emeli ki. Főleg a kritikusnók figyeltek föl arra, hogy Márai „milyen pontosan fejezi ki azt, amit mi csak sejtünk”. A kritikusok Máraival együtt visszatérnek a Monarchia világába, hiszen a Monarchia utáni nosztalgia a mai cseh olvasók számára egzotikumként hat. Az *Egy polgár vallomásainak* Josef Moník, a Prágában élő író (Libuše Moníková német író nő testvére) hosszú esszét szentelt, s Márait igazi európaiként mutatja be. A *Lidové noviny*ben Petr Zidek több elemzésében Márairól mint olyan polgári íróról szól, aki osztályának fénykorát ábrázolja. Csehországban éppen a sorra megjelenő Márai-fordítások indíthatják el „a Monarchia és

Márai Sándornak első cseh fordítójához, Arno Kraushoz írott levelét Marcella Husová fedezte fel a fordító hagyatékában

2002 óta igen sokan írtak Márairól, de a *Föld, föld!* és a *Naplók* kiadása felerősítette a Márai-életmű körüli diskurzust. Petruška Šustrová úgy fogalmaz, hogy Márai nem szégyell értelmi-ségi lenni, a műveltség számára a mélyebb tájékozódás feltétele. Szövegeit Elias Canetti, Elie Wiesel, Czesław Miłosz esszéi mellé helyezi. Hangsúlyozza az író közép-európaiságát: „közös identitásunkat, amely tudat alatt bennünk lappang”. „A kis nemzet identitásának tankönyveként kel-lene kiadni Márai gondolatait arról, vajon mit jelent magyarnak lenni és magyarul írni, azaz egy olyan nyelven, amelyet csak néhány millió társunk ért a vilá-gon” – írja. A Közép-Európa-témával foglalkozik Šustrová egy másik írásában is, amelyben a lengyel Andrzej Stasiuk mellé állítja az írókat mint a közép-európai szel-lemiség képviselőjét. Szintén Közép-Európa kontextusában tár-gyalja az író életművét a *Listy* című értelmiségi havilap, amely-ben Reiman Judit Márait és Gombrowiczot összehasonlító esszéje is megjelent.

A *Revolver Revue* című prágai irodalmi havilapban 2005-ben egy kritikus hangvételű írás jelent meg, amely címében a híres Švejk-ide-

a polgárság” problematikájának és a téma irodalmi fel-dolgozásainak tárgyalását. E kontextusban szükséges volna azonban a polgári irodalom fogalmának tisztázá-sa, ugyanis a cseh irodalomtörténet nem használ hason-ló fogalmat. A *polgári irodalom* széles szemantikai spektruma megfelel a magyar „polgár” szó ugyancsak széleskörű értelmezésének, ami a fordítások esetében problematikus. Az *Egy polgár vallomása* cseh kiadá-sának címe: *Vallomás*. Rákos Péter az említett *Magyar szépírók szótárában* az életmű elemzése során a polgár szó fordítására több cseh fogalmat használ. A *Vallomást* Dana Gálová fordította, a könyvhöz írt utó-zavában Gál Jenő szintén figyelmeztet arra, hogy a *polgár* szónak a magyar nyelvben szélesebb szemanti-kai mezeje van.

zetre utal: *Tehet-e Márai arról, hogy magyar?* A cikk szerzője, Karel Haloun hevesen bírálja Márai csehül kia-dott könyveinek szégyenletes grafikai kivitelezését. Maró iróniával azt javasolja az Academia Kiadónak, hogy mivel a régi feszültségek kora óta immár kilencven év eltelt, lassan ideje változtatni nézőpontunkon, és „nem büntetni tovább szegény magyarokat”, vagy leg-alább az íróikat ne – különösen, ha valóban olyan jók...

Ma a csehországi könyvpiacot igazi „magyar boom” uralja, kereslete van a magyar szépirodalomnak, hosszú regények, sőt verseskötetek jelennek meg cseh fordítás-ban. Mivel inkább a nemzetközi siker dönti el, kiket for-dítatnak a kiadók, Márai példáján látszik, hogy a nagy-vonalú befektetés az 1999. évi Frankfurti Könyvvásárba Csehországban is meghozta gyümölcsét.

JERZY SNOPEK

Márai Lengyelországban

Márai világraszóló karrierjének egyedülálló jelenségét a lengyelországi fogadtatás is megerősíti. Máraiét, aki az utóbbi tíz évben szinte teljesen ismeretlen íróból a XX. századi európai irodalom egyöntetűen elismert klasszikusa és az olvasók élénk érdeklődését kiváltó alkotója lett. Bámulat, hogy milyen gyorsan és milyen mélyen hatolt az *Egy polgár vallomásai* szerzője a lengyelek tudatába, a különböző korosztályokat és társadalmi rétegeket képviselő olvasók érzésvilágába. Valóban nagyon kevés példát találhatunk hasonló hatásra a háború utáni lengyel irodalmi kultúra történetében. Meglepő és elgondolkodtató az a csodálat, amely a szellemi és művészeti elit képviselőire ugyanúgy jellemző, mint a köznapi olvasókra, mely utóbbiak elragadtatásuknak elsősorban a világháló közvetítésével adnak hangot. Az elismerés Márai művei mellett magának az író személyének is szól – a XX. század egyik legkiválóbb tanújának, a társadalmi folyamatok, a politikai eszmék és az emberi lélek mélyre ható elemzőjének, a hajlíthatatlan jellemű embernek, aki kész szinte mindent feláldozni az erkölcsi elvek oltárán. Szól a magyarnak és európeának, a közép-európai magányos számkivetettnek, a magyar bölcsnek, az olvasóra mágikus hatást gyakorló káprázatos művészeknek (hogy csak néhány, a lengyel olvasók által Márainak tulajdonított jelzőt említsünk).

Az eddig megjelent vélemények alapján azt mondhatjuk, hogy a lengyel kritika a legnagyobb kortárs írók között tartja számon Márait, s olyan szerzők társaságában említi nevét, mint például Proust, Thomas Mann, Gabriel Garcia Marquez, Coetzee, Eliot, Enquist, Gombrowicz, Miłosz, Herling-Grudziński vagy Andrzej Bobkowski (a naplóíró).

Lengyelországban napról napra gyarapszanak a Máraival foglalkozó megnyilatkozások, a legalább részben az íróra vonatkozó internetes oldalak egyre növekvő száma pedig már hetvenezer körül mozog. Számtalanszor tapasztaltam magam is, mennyire népszerű honfitársaim körében, például az elmúlt évben, amikor a Varsói Egyetemen tízegyhány egyetemközi előadásból álló sorozatot adtam elő *Márai Sándor a művész, a gondolkodó, a XX. század tamija* címmel. A létszámkeretet pillanatok alatt kimerítették a különböző karok és szakok hallga-

tói és doktoranduszai, akik már igencsak beavatott és lelkes hívei voltak az író műveinek.

Lehetetlen vállalkozásba fog, aki e különös szociológiai-kulturális jelenséget rövid vázlat keretében próbálja részletesen leírni. A megnyilvánulások reprezentatív mennyiségének bemutatása után azért mégiscsak kísérletet teszünk arra, hogy megvizsgáljuk Márai lengyelországi fogadtatásának legjelentősebb aspektusait, mindekelőtt pedig azt a kivételes érzelmi légkört, amely e fogadtatást kíséri.

Az író lengyelországi jelenléte alapvetően 2000-ben kezdődött a Feliks Netz* fordításában megjelent *A gyertyák csonkig égnek* című regénnyel, vagyis már Márai nagy nyugat-európai (főleg olaszországi, németországi, illetve nagy-britanniai) diadalának hullámain. Mostanáig további tíz Márai-mű jelent meg (*Füves könyv, Napló (részletek), Egy polgár vallomásai, Föld! Föld!, Vendégjáték Bolzanóban, Eszter hagyatéka, San Gennaro vére, Bébi vagy az első szerelem, Szindbád hazamegy, Mágia*), valamint számos publikáció az irodalmi sajtóban.

A szétszórt publikációk között elbeszéléseket, drámákat, sőt verseket is találunk. Művei számos alkalommal olyan rangos folyóiratokban láttak napvilágot, mint a Dialog, a Twórczość, a Zeszyty Literackie (egy egész, Márainak szentelt blokk a 2006/4. számban), a Dziennik című napilap Europa című melléklete, a Respublika Nowa, a Tygodnik Powszechny és az e tekintetben a már említett Feliks Netz kezdeményezése folytán különösen elkötelezett Ślask (magyarul: Szilézia) című havilap.

Az elsőség azonban egy másik sziléziai kulturális periodikát, a Fa-Art nevű lapot illeti meg. Ebben jelent meg ugyanis az első, Máraihoz kapcsolódó lengyel publikáció. A *Vendégjáték Bolzanóban* egy részlete volt ez az eléggé titokzatos, az író későbbi recepciójában már nem szereplő fordító, Wiesława Rusin tollából. A fordító életrajzi jegyzeteket is csatolt a szöveghez. Valószínűleg ezek az első, Márainak szentelt lengyel nyelvű szavak. „Maga Márai – olvashatjuk – inkább afféle kozmopolita humanista volt, jóllehet nem vált meg anyanyelvétől, alkotásait pedig áthatja a trianoni szerződéssel szétszaggatott magyar nemzet tragikus sorsa, amelyre a hazájától megfosztott ember személyes sorsa rakódik rá.” Wiesława Rusin említést tesz arról a hallgatásról, amely az író műveit a háború utáni évtizedekben övezte Magyarországon, és megemlíti, hogy Márai regényeit már tizenhat nyelvre fordították. Röviden jellemzi az *Egy polgár vallomásait* is, amely: „elbűvöli az olvasót a letűnt világ körképszerű és plasztikus ábrázolásával”, a *Füves könyvben* pedig az olvasót „a szó kifinomult eleganciája és a mélyreható bölcsesség” érinti meg.

* Feliks Netz (1939, Katowice) író, műfordító. 2008-ban megjelent esszéjében hat esszét szentel Márai életművének. Folyóiratunk 2000/2-es számában közölte Egy öregúr San Diegóból. Kalandom Máraival című írását. Netznek az idén jelenik meg hetedik Márai-fordítása (A sziget).

A lengyelországi fogadtatásnak ez az első nyoma 1992-ből származik, vagyis néhány évvel megelőzi az író nem mindennapi, Olaszországból induló világgörögének kibontakozását. Ez, mint tudjuk, *A gyertyák csonkig égnék* elképesztő sikerével kezdődött – a kritikusok elismerését kivívó regényt több százezer példányban kapkodták szét. A különféle nyelveken, kultúrákban és országokban ez után is rendszeresen ismétlődő különlegességnek számított már maga a tény, hogy az igényes irodalom legmagasabb rendű elvárásainak megfelelő könyv egyúttal olyan siker-könyvvé vált, amely a lektúrtermékek piacán is az élre tört. Ez a jelenség – bár talán nem ilyen mértékben – Márai egyéb műveivel kapcsolatban is megismétlődött. Lengyelországban is, ahol a szerző minden kiadott könyve kulturális eseménynek számított, és tovább erősítette Márainak mint a XX. század egyik legnagyobb írójának rangját. Kétségtől elismerés illeti a fordítókat: Feliks Netzet és Teresa Worowskát, illetve Irena Makarewiczet, aki a *Mágia* jól sikerült lengyelre fordításával felsorakozott két kiváló elődje mellé.

Amikor a múlt század vége felé az addig ismeretlen magyar író neve egyre tágabb körökben vált ismertté Olaszországban, felfigyelt rá a már évtizedek óta ugyancsak Nápolyban élő Gustaw Herling-Grudziński is. Az egyik legnagyobb lengyel író (szül. 1919-ben) Máraihoz hasonlóan emigráns, antikommunista, a nyugati kultúra különféle jelenségeit éles szemmel figyelő és szigorúan bíráló ember volt, több tekintetben is közel állt lelkiileg a *Föld! Föld!* szerzőjéhez. És egyszer csak megtudta, hogy ez a nem mindennapi magyar jövevény egy ideig a szomszédja volt, de ő – az összes többi olaszhoz hasonlóan – erről mit sem sejtett. Még véletlenül sem találkoztak (némi kis időeltéréssel éltek Nápolyban), pedig Márai még vitát is folytatott Herling-Grudziński apósával, a híres filozófussal, Benedetto Croceval.

Majd csak tíz évvel az író halála után veszi kézbe Herling-Grudziński *A gyertyák csonkig égnék* olasz fordítását. Az irodalmi és intellektuális divatokkal szemben Máraihoz hasonlóan szkeptikus lengyel író bizonyára nagy adag gyanakvással teszi ezt, ám olvasás közben gyanakvása elpárolog, és a rá jellemző tárgyyszerűséggel osztja meg benyomásait *Az éjszaka írt napló* című művének olvasóival. Idézzük fel a kiváló írónak ezt a beszámolóját: „Elolvastam olasz fordításban *Le braci* címen megjelent regényét, amelyet az olasz kritikusok égbe menesztenek. A regény valóban magával ragadó alkotás, melegen ajánlom a lengyel kiadóknak, ha lassacskán kiszabadulnak majd a pornográf-bűnügyi kábulatból. Valóban nagyszerű író és tragikus alkat. *A gyertyák csonkig égnék*ben egyedülálló módon alkalmazza a monológot, virtuóz módon bánik a narrációval. (...)

Gyűlöli Horthy admirális rendszerét, később a német gyámságot, végül pedig a kommunista uralmat. Feleségével közös vándorlásai során élt többek között Nápolyban, a Posillipo negyedben, közel hozzám, de egy évvel az én nápolyi letelepedésem előtt, aztán, évekkel később Salernót választotta Dragonei mellett, szintén az én dragonei tartózkodásom előtt. Végül a nem igazán kedvelt Egyesült Államokba távozott (...) Ha majd komolyan elkezdene vele foglalkozni a kiadók (kézirathegyek!), halála után híressé válik.”

A mondatvégi jóslat a vártnál is nagyobb mértékben teljesezett be. Lengyelországban is, ám ezt a röviddel később elhalálozó Herling már csak részben érthette meg. És a diadalút első állomása éppen az ő általa annyira dicsért *A gyertyák csonkig égnék* című regény volt. Nálunk is, mint mindenütt, lelkesen fogadták. Számos recenzió jelent meg róla: némelyek mélyreható és eredeti olvasatokat eredményeztek (mint például Márai elsődleges – és hűséges – lengyelországi kritikusanak, Juliusz Kurkiewicznek a tanulmánya, amelyet *Hamu és parázs* címmel közölt a Tygodnik Powszechny című hetilapban), s mellettük – érdekes és a lengyel fogadtatásra jellemző módon – megszólaltak, néha talán naiv, de őszinte elragadtatást kifejező hangon a „nem hivatásos” olvasók is, akik az internetes oldalakon fejtették ki reflexióikat. Szociológiai szempontból óriási jelentőségük van ezeknek a véleményeknek, mert ezek terjesztik legeredményesebben az író jó hírét. És éppen a bloggerek és az internetezők hada az, amely egymásnak ajánlgatja Márai műveit a Lengyelországban elsőként kiadott „fájdalmasan szép”, „zseniális” regény alapján, sajátos fan-clubokat alakítva. A könyv egyik lelkes női olvasója így ír: „felvásároltam az első kiadás maradék példányait, mert hajtott a vágy, hogy másokkal is megosszam azt a szépséget, amelyet ebben a kis könyvben találtam.”

Másutt ugyanilyen, érzelmmel átítatott véleményt olvashatunk: „Márai Sándor a szavak varázslója. Az *Eszter hagyatéka* szerény, vékony kis könyv – miként másik csodálatos műve, *A gyertyák csonkig égnék* – mégis olyan intenzitás van benne, hogy a papír szinte lángol a szöveg alatt.” Az ilyen beírásokat különféle személyes hangú kommentárok követik: „Örülök, hogy Márai Sándor másokban is olyan érzéseket kelt, mint bennem.”

Az a lelkesedés, amelyet Márai – végső soron fordításból megismert – prózájának művészi megformálása kelt, Magyarországon talán kevésbé elismert műveinek, például a fentebb említett *Eszter hagyatéka*nak a fogadtatásánál is megismétlődik. E művek artistikumát a hétköznapi olvasók ugyanúgy hangsúlyozzák, mint a kritikusok. Csodálják a *Vendégláték Bolzanóban* nagyszerű monológjait, a *San Gennaro* vérében az emigráns

sors és a háború utáni Európa szuggesztív vízióját, a *Bébi vagy az első szerelem*ben a hitelességet és a közhelyes motívumok, helyzetek remek felfrissítését, végül pedig a legújabban kiadott *Mágia* megdöbbentő gazdagságát és leleményességét.

Még a lefordíthatatlannak tetsző *Szindbád hazamegy* is sokat megőrzött Teresa Worowska fordításában stilisztikai varázsából, s vágyat ébreszt az olvasóban arra, hogy megismerkedjék Krúdy prózájával is (amit pl. Krzysztof Varga is kifejezésre juttat recenziójában). Mellékesen szólva Márai lengyelországi fogadtatásának az ilyen kiegészítő, az egész magyar kultúrát illetően „promóciós” jellegű vonásai egyre nyilvánvalóbbak. Az ő sikerének fényében szebben csillognak más (nem csak magyar) irodalmi alkotások is. Szándékosan teszem pillanatnyilag félre azokat a Márai-műveket, amelyekben fontosabb szerep jut, az irodalmi fikció rovására, a diszkurzív elemeknek, s amelyek közvetlenebbül kapcsolódnak a valósághoz – gondolok itt a *Napló*, a *Föld! Föld!*, a *Füves könyv* sőt, az *Egy polgár vallomásai* című alkotásokra.

Mielőtt áttérnénk ezekre a művekre, szeretném néhány példával illusztrálni a Lengyelországban megjelent Márai-regényekkel, valamint a *Mágia* című elbeszéléskötettel kapcsolatos fenti, szükségszerűen nagyon is általános megjegyzéseket. A számos érdeklődést kiváltó megszólalásból kiemeljük Piotr Bratkowskinak és Juliusz Kurkiewicznek a *Mágiára* vonatkozó kritikai duettjét, valamint a *Bébi vagy az első szerelem* újszerű olvasatát, amely a fiatalabb kritikus nemzedéket képviselő, kiváló Tomasz Stawiszyńskitől jelent meg a nagy példányszámú Dziennik hasábjain. Egyébként a két fentebb említett szerzőnek a Márai-elbeszéléskötet kapcsán írt publikációját szintén több százezer példányban olvashatták a Przekrój című hetilap, illetve a Gazeta Wyborcza olvasói.

Piotr Bratkowski Márait, az elbeszéléskötet címére utalva, nagy mágusnak nevezi, s eléggé meghökkentő tényként közli, hogy „Márait, akiről még életében úgy írtak Magyarországon, mint egy rég lezárt korszak kulturális maradványáról, az olvasó világ a legnagyobb mértékben kortárs íróként fedezte fel. A XX. század egyik legmélyebben szántó elméjeként.” Pozitívumként hangsúlyozza, hogy „Lengyelország is sietve pótolja Márai-tartozásait”, rámutat az író növekvő lengyelországi kultuszának látványos megnyilvánulásaira, hogy fejtegetése konklúziójaként föltegye a kérdést, mi lehet „e posztumusz diadal forrása”? A következőket írja: „Vajon Márai nem az európai kultúra szemérmes adósága-e – az az író, akit életében nem vettek észre, mert lenézték az úgynevezett kis nyelvek irodalmát? (...) Lehet, hogy a világirodalomnak fel kellett nőnie Márai befogadásához, miután eltelve a XX. századi újfajta

narrációval, végül megunta azt? (...) Vagyis lehet, hogy olyan írói paradoxonnal van dolgunk, amelynek az a lényege, hogy az ifjúság elveszett világa iránti nosztalgiaából táplálkozó életmű akkor lett korszerű, amikor a korszerűség már kimerült?”

Amikor Bratkowski azt elemzi, mekkora szerepet játszottak Márai sikerében a nagyobb mértékben diszkurzív „civilizációs nézetek és látnoki diagnózisok”, arra a megállapításra jut, hogy nehéz erre a kérdésre egyértelmű választ adni. Biztosra veszi viszont a következőt: „Ahhoz, hogy elismerjük a *Mágia* értékeit, nem kell ismerni sem a *Naplót*, sem az *Egy polgár vallomásait*, ezek az elbeszélések ugyanis (...) autonóm és autark irodalmi gyöngyszemek, amelyek ráadásul kivételesen következetes intellektuális egészé állnak össze, s ennek széthullás a neve.” A kritikus észreveszi, hogy a *Mágia* hőseinek világa szét hullik, deformálódik. Miközben rámutat, hogy hasonló problematikát vetett föl Gombrowicz is, sürgősen kiemeli a két író alapvetően különböző következtetéseit: „Ha a világ kibillen korábbi formáiból – mondja Gombrowicz – egyúttal leleplezi az emberek nevetséges és inadekvát voltát, a forma egyszerre hazugság és lelki börtön is. Ha a világ kibillen korábbi formáiból – állítja Márai – a megmenekülés egyetlen módja, ha ragaszkodunk megmaradt formáinkhoz. Az ellenük való lázadás önmagában is mérgező és kudarcra van ítélve.” Bratkowski szerint Márai alapvető diagnózisa a következőképpen hangzik: „Civilizációnk cégjelzése az átmenetiség és a hevenyészetség, strukturálisan vagyunk alkalmatlanok tartós dolgok létrehozására.”

Juliusz Kurkiewicz szerint viszont a *Mágia* „a végzettről szóló elbeszélések nagyszerű gyűjteménye és – eddig – a lengyelre fordított legmeghökkenőbb Márai-könyv.” A polgár, a sztoikus ember sztereotip arculatába dermedt Márai itt felvillantja próteuszi természetét. Íme: „a tematikai érdektelenség és a formális fegyelem nagyon jó szolgálatot tesz a könyvnek. Cselekmény, feszültség, elhallgatás, meghökkentő fordulat, fekete humor – ezek a Márai nevéhez ritkán kapcsolódó irodalmi fogások itt osztatlanul uralkodnak. Márai írói nagyságának lényege, hogy játszadozik az olvasói elvárásokkal. A legjobb történetekben a cselekmény többször is meghökkentő fordulatot vesz vagy – épp ellenkezőleg – hirtelen félbeszakad.”

Nagyon érdekesnek találom – különösen a magyar szakirodalom ismeretében – azt, ahogyan Tomasz Stawiszyński értelmezi a *Bébi vagy az első szerelem* című regényt. Felszínre hozza a műnek azokat a tartalmait, amelyek alapján kijelentheti, hogy „kétségtelenül kiváló, a XX. századi irodalom egyik legnagyobb tehetségére utaló” könyvvel van dolgunk. Első ránézésre ugyan – ismeri el a kritikus – már alaposan kiak-

názott meseszövevéssel és szereplőgárdával van dolgunk, ám Márai műveinek ezen keretei között is kiemelkedik a regény más hasonló írások közül „mesteri szóhasználatával” és „alaposan átgondolt, lélektani érzékről árulkodó és pontos szerkezetével”. A mű legnagyobb értékét, a szerző zsenialitásának egyértelmű jelét Stawiszynski mindazonáltal abban látja, ahogyan Márai áthelyezi a dráma központi magját az idős tanár és az érzelmei tárgyát jelentő fiatal lány konvencionális viszonyáról az idősödő férfi és a fiatalember tragikus konfliktusára. „Ne hagyjuk, hogy félrevezessenek bennünket az egyszerű interpretációk – írja a kritikus. – A *Bébi vagy az első szerelem* című műben lejátszódó dráma igazából az idős tanár és a fiatal férfitanítvány között feszül, mert ez utóbbi magában hordozza mindazokat a lehetőségeket, képességeket, amelyek a másokban már rég elhaltak. (...) Az idős, frusztrált férfi olyan akar lenni, mint a fiatal, reményteli tanítvány, így hát ugyanarra vágyik, amire a fiatalember – ám az ilyen próbálkozás eleve kudarcra van ítélve. Az irigység, a perverzión, a komplexusok és a kétségbeesés tehát mértani

haladvány szerint növekszenek benne. Ha így olvassuk a könyvet, megrázó élményt jelent az emberi lélek rejtett zugainak mélyreható és finom feltérképezése. Márai, bár még harmincéves sem volt, átlátott a konvenció, a hagyomány hamis, kultúra teremtette homlokzatán, mintha ablaküvegen nézett volna át – észrevette, hogy az emelkedett forma gyakran lehet borongós, sötét mocsarakat, ingoványokat eltakaró ködfüggöny vagy délibáb. Idézhetjük ugyanis fejből Horatiust, hibátlanul felismerhetjük a legjobb évjáratú francia borokat, és tévedhetetlen pontossággal különböztethetjük meg egymástól az ócska piktorokat és az ecset legnagyobb mestereit – ha ugyanakkor primitív, kegyetlen és nárcisztikus érzelmi barbárok maradunk.”

Meglepő és kissé talán nyugtalanító is az az általános, mondhatni egybehangzó csodálat, amellyel Márai eddig lengyelül megjelent szinte összes művét fogadják (bizonyos fenntartásokat csupán a *Bébi vagy az első*

szerelem ébreszt), és nemcsak a tapasztalt kritikusok, írók, művészek és más értelmiségiek, hanem a hétköznapi, nem profi olvasók tömegei is. Fölvetődik ugyanis a kérdés, nem valamiféle tömeges egzaltaltságról van-e véletlenül szó, amelyet a Márai páratlan világhírnevéről keringő információk keltenek, és egyre jobban élesztenek a dicsőítő kritikák, amelyek viszont egymást erősítik a sajátos kulturális pszichózis légkörében? Más szóval: meglehet, hogy egyszerűen megbízható alapok

Márai szülőháza Kassán

nélküli intellektuális divattal van dolgunk, amely rövidesen elapad... Vajon nem azt kell-e mondanunk, hogy a Márainak és műveinek lengyel fogadtatására jellemző boldog állapot, a tárgyilagos, őszinte viták, ellenvélemények hiánya azt jelenti: nyugtával dicsérd a napot? Nem simogatjuk-e halálra az imádott író, nem leheli-e ki lelkét ölelő karjainkban? Csakhogy – másfelől – ez az állapot már közel tíz éve tart, és nem látni a végét. Márai hatalmas lengyelországi kultuszának nem ártott meg sem a Nobel-díjas Coetzee-nek a Zeszyty Literackie Márai-számában közölt erősen szkeptikus és kellemetlenül protekcionista hangvételű írása, sem a

Nobel-díjas magyar Kertész Imre kétségtelen (ám Máraiéval össze sem vethető) lengyelországi sikere, sem Houlbecque felfutása, sem Sebald felfedezése.

Márait Lengyelországban továbbra is szenvedélyesen olvassák, műveiről vitáznak közkönyvtárakban, művelődési házakban, lengyel internetes fórumokon, rádióban és televízióban, egyetemi előadásokon és tudományos konferenciákon. Írók idézik műveikben, ismert közéleti személyiségek hivatkoznak rá. Andrzej Wajda például bevallotta, hogy Andrzej Szczeplik, a híres orvosprofesszor azt ajánlotta neki, használja fel Márai egyik elbeszélését *Tatarak* című legújabb, az idei berlini fesztiválon díjat nyert filmjének forgatókönyvéhez. S vegyük hozzá mindehhez a színházi előadásokat (többek között a Teatr Narodowy *A gyertyák csonkig égnek* előadását!) és a rádiójátékokat (*A gyertyák csonkig égnek*, *Eszter hagyatéka*), hogy kiegészítsük e rendkívüli jelenség szükségyszerűen igen vázlatos bemutatását.

Mert hiszen Márai lengyelországi recepciója természetesen nem korlátozódik csupán a regényekre és elbeszélésekre (megemlíthetünk itt még egy Feliks Netz által a Dialogban közölt drámát és más, a Teatr című folyóiratban megjelent irodalmi anyagokat). Igazi kulturális eseménynek bizonyult a *Napló* megjelentetése Teresa Worowska válogatásában és kitűnő fordításában, valamint hasznos ismereteket tartalmazó utószavával. *A gyertyák csonkig égnek* után óriási érdeklődéssel várták az olvasók a híres író következő művét. Felmerülhetett volna némi kétkedés az iránt, miként fogadják majd Lengyelországban – amely olyan nagyszerű naplóírókkal büszkélkedhet, mint mondjuk Gombrowicz, Bobkowski, Herling-Grudziński, Nałkowska vagy Żeromski. Ám Márai *Naplója* mindenkire óriási hatást gyakorolt. A legnagyobb elismeréssel nyilatkoznak róla kiváló írók, kritikusok, tudósok (többek között Adam Zagajewski, Andrzej Stasiuk, Mariusz Wilk, Jacek Dukaj, Marta Wyka, Helena Zaworowska, Małgorzata Baranowska, Włodzimierz Bolecki, Tadeusz Ślawek). Néhány nagyszerű írást szentelt a műnek a *Napló* első népszerűsítője és részleteinek fordítója, a már többször említett Feliks Netz. Mindannyian hangsúlyozzák Márai gondolati mélységét, komoly hangvételét, lételbeszélésének drámaiságát, a különféle politikai, társadalmi, kulturális jelenségek elemzésében megmutatózó éleslátását, a civilizációs előrejelzések pontosságát, végül pedig a legmagasabb rendű artistikumot. A *Napló*val kapcsolatos lengyel fejtegetésekben Márait Thomas Mann és Marquez társaságában emlegetik (Wyka), vagy Herling-Grudzińskihoz (Bolecki), főleg pedig Gombrowiczhoz hasonlítják. Álljunk meg egy pillanatra Adam Zagajewski vázlatánál, amely 2004-ben jelent meg a Rzeczpospolita című napilapban. A többször is Nobel-díjra jelölt író többek között ezt írta: „Érdekes volna itt összevetni Gombrowiczot olyan valakivel, mint Márai Sándor magyar író, aki ugyancsak egy nem mindennapi *Napló* szerzője, és szintén kis nyelvet képvisel. Mennyire különbözik ez a két szerző! És milyen érdekesen! Először is formális értelemben: Márai *Naplójában* számos beírás olyan, mint egy-egy tökéletes aforizma vagy remek csattanóval záruló mikroesszé. Gombrowicz ezzel szemben szívesen fejt ki egész gondolatokat a maguk ingadozásával, dialektikájával együtt, és nemcsak az eredményt írja le. A legfőbb különbség azonban nem ebben rejlik. Márai tisztában volt egy nyilvánvaló ténnyel – azzal, hogy a magyar irodalmat, amelyet szeretett, amelyhez szívével, eszével tartozott, nagyon kevesen ismerik Európában, s feljegyzéseiben többször is kifejezte e fölött érzett fájalmát. Nem akart azonban a maga provincialitásával csábítani, ellenkezőleg, erőteljes és jól

megalapozott európaiság-tudata volt, Európán a nagy kulturális hagyományt értve. Meggyőződéses, vitathatatlan européer volt, szomorúságának elsősorban valami más volt az oka, nevezetesen az, amit ennek a kicsi és valaha oly kiemelkedően tehetséges földrésznek a hanyatlásaként fogott fel – és egyáltalán a nyugati világ bukásaként, a modern barbárság győzelmeként. Ezzel szemben Gombrowicz ugyancsak européer, de egészen másként az: európai benne a lázadás, a kihívás konok gesztusa, az irónia sőt, a bántó gúny, mindez viszont apokaliptikus előérzetek nélkül. És európai az a talán kissé színpadias várakozás, hogy tiltakozásait, ellenvetéseit, saját másodrendűségének részletes taglalását megfelelő személyek, élenjáró kritikusok végre észreveszik.”

Érdekes jelenség, hogy Márai *Naplója* nem csupán a műértőknek jelentett szellemi táplálékot; az a népszerűség, amelyet az olvasók széles tömegeiben vívott ki, tekintetbe véve a műfaj jellegzetességeit, rendkívüli. A mű eddig négy lengyelországi kiadást ért meg. Hogy érzékeltessük a *Napló* olvasókra kifejtett hatásának mértékét és jellegét, idézünk még néhány véleményt a sok közül, csak úgy taláломra, különösebb válogatás nélkül. Az első három a lengyel kulturális élet jól ismert személyiségeitől származik: Andrzej Stasiuktól, a kiváló írótól, Małgorzata Baranowska költőtől, kritikustól, valamint Daniel Passenttől, a lengyel tárcairodalom élő klasszikusától.

Stasiuk: „Hozzám nagyon közel áll az, amit Márai Sándor ír (...) Ha az utóbbi években volt író, aki mély benyomást tett rám, az Márai volt. Az utóbbi három-négy évben egyértelműen Márai az, minden, amit tőle lengyelre fordítottak. (...) A *Napló* pedig mint sorsregevény valami egészen rendkívüli.”

Baranowska: „Különleges író és ember volt. *Naplója* legnagyobb részében szó sem esik az élet eseményeiről. Nincsenek benne pletykák. És mégis van benne mese – a szellemi élet történései. (...) Különösen ma válik érdekessé. Miért? Mert az *Egy polgár vallomásai* is, a *Napló* is valójában Európa portréja. Hogy elveszett-e Európa? Az író életében legalább kétszer. (...) A kései öregség megrázó, furcsán szép, semmihez sem hasonlítható leírása. Sokkolóan józan, elég gyakran türelmetlen és ironikus.”

Passent: „Márai Sándor nagyon komolyan vette az életét – alkotótevékenységét, a sorstól kapott tehetségét és a küldetést, amelyet választott. *Naplója* egyike az utóbbi években nálunk megjelent legnagyobb szerűbb könyveknek.”

És még két, internetről származó vélemény.

Jerzy Franczak: „Választékos írásmódját sokáig őrzi az ember a gondolataiban és a szívében. Egyszerű, de a lehetőségek határáig csiszolt nyelven ír mindennapjai-

ról: az író, a férj, az emigráns mindennapjairól. Átható tekintetét nem kerüli el a dolgok, minden emberi dolog legapróbb részlete sem. A *Napló* az egyik legszebb könyv, amelyet valaha is olvastam.”

Szczepan Twardoch: „Tegnap éjjel újra Márai, a *Napló*, és mint mindig, mintha hirtelen kiemelném fejemet a vízből, és levegőt vennék: mégiscsak van értelme embernek lenni. Még a *Napló* értelmiségijének ódivatú fogalma is emelkedetté válik a közöny, a lenézés és a könyörtelenség révén, merthogy Márai igenis közönyös, lenéző és könyörtelen.”

Máraitól és naplójáról vita folyik a lengyel emigránsok internetes fórumán is; több mint tucatnyi személy írta le véleményét eddig, vitatkozva az emigráció fogalmáról, de egyetértve abban, hogy a magyar író *Naplója* a legjobb könyv, amelyet életükben olvastak.

Hasonló fogadtatásban részesültek Márai más kvázi életrajzi művei: az *Egy polgár vallomásai*, a *Föld! Föld!* és a *Füves könyv* is, amelyről a már idézett Passent azt írta, hogy úgy olvassa, mint az imakönyvet. A helyhiány miatt és a nap mint nap özönlő, Márai lengyelországi jelenlétét bizonyító tanúságtételek óriási mennyisége miatt, sajnos, meg kell elégednünk egy ilyen általános képpel. Úgy vélem viszont, hogy a Márainak szentelt lengyel megnyilvánulásokból már

most össze lehetne állítani egy, a magyar olvasók számára is igen érdekes antológiát.

Ezúttal azonban fejezzük be elemzésünket egy Márai lengyelországi híveinek hatalmas seregéből kiválasztott olvasó nagyon is sokat mondó és reprezentatív véleményével: „Nemrég fejeztem be Márai Sándor három könyvének olvasását. A mesterek mestere. Zamatos, tartalmas nyelv, ma már nem létező világok, olyan mély és olyan mesterien megformált gondolatok, hogy az ember beleizad, amikor rájön, hogy az utolsó oldalhoz közeledik. Magamba szívom minden szavát, és irigylem a magyarokat, hogy eredetiben olvashatják. Ez az ember – a maga tragikus sorsával, különleges életével és isteni életművével megmutatta a megnevezhetetlent, egyértelműen a halhatatlanok panteonjába való. Különösen a *Naplót* ajánlom, de valójában minden leírt mondatát. Az ő idejében ugyanis felelősséget vállaltak a szóért, szövegért és gondolatért. (...) Céggemmel nemrég Szlovákiában jártam, s úgy döntöttem, lemaradok társaimtól, csak azért, hogy eljussak abba a városba, ahol Márai született, s amelyet oly sokszor emlegetett. És megéreztem a történelem érintését, mi több – az élő szöveg ízét, tapintását. Kimondhatatlan élmény volt.”

Szenyán Erzsébet fordítása

TERESA WOROWSKA Sorsajándék

Márai Sándor műveivel a kilencvenes évek végén találkoztam, de éppen csak elkezdtem ismerkedni velük, amikor levelet kaptam a varsói Czytelnik könyvkiadótól. Azt kérdezték, ismerem-e azt a Nyugaton olyan sikeresen fogadott magyar író, akire az Olaszországban élő Gustaw Herling-Grudziński is föl hívta a figyelmet folytatásokban közölt, „éjjel írt” naplójában, és ha igen, szolgálhatok-e néhány oldalas „szövegízelítővel” valamelyik könyvéből, mert a kiadó fontolgatja bemutatását a lengyel olvasóközönségnek. Választásom az *Egy polgár vallomásai* utolsó három kis fejezetére esett. Még most is emlékszem, milyen élvezetes volt a munka. Néhány hónappal később már fordítottam a könyvet, utána egymás után a továbbiakat, és mindeddig én választhattam meg, melyik legyen a következő. A *Polgár...* után először a válogatás jött a *Naplóból*, azután a *Föld! Föld!*, majd a *Szindbád hazamegy* és a *Zendülők*. Jelenleg a *Garrenek műve* második kötetén dolgozom, és amikor elkészülök mind a hattal, a kiadó

tervei szerint következnek a *Napló* duplájára bővített kiadása. Ha hozzáveszem még azokat az irodalmi folyóiratokban megjelent rövidebb írásokat tőle és róla, mondhatom, hogy az életem utóbbi csaknem tíz évét Márai társaságában töltöttem. Kitűnő társaságában.

Az első három Márai-könyv fordítása más volt, mint minden addigi és azutáni munkám – mert én voltam más. Volt bennem valami megilletődöttség, csendes ünnepélyesség, amely abból a felismerésből eredt, hogy egy kivételes szerzővel találkoztam, és éppen nekem adatott meg, hogy közreműködjem lengyelországi megjelenésében. Ezt különösen a *Napló* válogatása közben éreztem, mert a *Napló*ban találkoztam Márai legszemélyesebb hangjával. Azaz: hangjaival. A Helikon Kiadónál megjelent hat kötetből csak egy kb. hatszáz oldalas könyvet kellett összeállítanom. A mérlegelés, kételyek, bizonytalanság és a felelősség néha nyomasztott. De a részletek gondolatgazdagsága mindig felvillanyozott.

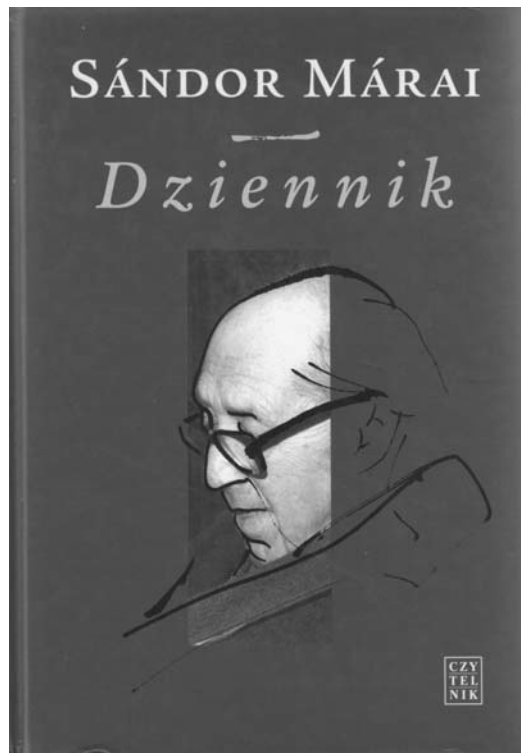
Az olvasáshoz képest a fordítás sokkal bensőségebb kapcsolatot jelent a szöveggel és szerzőjével. A fordított könyv egy-egy jelenete, gondolatsora, érzelme erős rezonanciát teremt. Ezért a legjobb pillanatokban titokzatos dolog történik – úgy indul el bennünk a belső

események sora, ahogy azt a pusztá olvasás csak ritkán képes kiváltani. Különösen a *Föld! Föld!* fordítása közben éreztem ezt. Sokszor eszembe jutott, hogy a szerző, amikor ezt a könyvet írta, csak néhány évvel volt fiatalabb, mint most én. Nem lehetett elkerülni az összevetést – természetesen nem a helyzetünket hasonlítottam össze, hanem a saját sorsunkhoz való viszonyulást. A könyvvel kapcsolatban a repedést, a kettéválást éreztem meg, azt, hogy valami végletesen kettészakadhat az eddigre és az azutánra. Ez történt Márai esetében: nemcsak a világgal, s benne életével és írói sorsával, hanem kitűzött feladatának víziójával és megvalósításának módjával is. Amikor a könyvet fordítottam, vissza-visszatértem a középkor válságáról szóló olvasmányaimhoz, mert akkoriban foglalkoztatott ez a kérdés. Ennek a válságnak több nyomát fedeztem fel a regényben, ezért jobban azonosultam írójával – de erre az összefüggésre csak később jöttem rá, amikor hozzáláttam az utószó megírásához. Márai rákényszerült, hogy búcsút vegyen addigi életétől: az országra rászakadó kataklizma és a személyes lét anyagi alapjait jelentő írói pálya kettétörése együttesen zúzta össze egzisztenciáját. És miközben megértette, hogy mindent előlről kell majd kezdenie, boldog volt. Felszabadult. Abban az időben hasonló belső utat kellett bejárnom. Milyen nagy távolságra került ez az ember az egójától, gondoltam, és mekkora sztoicizmussal volt képes szemlélni az eseményeket: mindent elveszítve kellett belevágnia az új életbe. Idegenben, bizonytalan talajon, elszegényedve, kilátások nélkül. Volt mit tanulni Máraitól. Mindennapi intenzív kapcsolatomban a szöveggel s az, hogy mélységükben kellett megértenem azokat a körülményeket, amelyek között beért, konkretizálódott az író végső döntése, személyesen is nagyon sokat segített nekem. Olyan volt ez, mintha egy idős barát elmesélte volna, hogyan verekedte át magát egy komoly életakadályon akkor, amikor én még előtte álltam.

*

Az olvasásban az a legjobb, hogy képzeletben megannyi világot járhatunk be, és belelátunk megannyi ember lelkébe, sorsába.

Ami az olvasónak lehetőség, az a fordítónak bizonyos értelemben feladat. Munkájának minősége nem kis mértékben attól függ, milyen az azonosulási, beleélési képessége. Így válik a fordítás nagy szellemi kalanddá. A fordítást megelőző szövegelemzés során, akármennyire meglepő is, nagy segítséget nyújthat a szent ignáci imamód ismerete, az, ahogyan Szent Ignác útmutatást ad a Szentírás alapján a szemlélődéshez: „Létem teljességét belevetem ennek a tapasztalatnak a megelevenítésébe” – mondja, amikor elmélyül az evangélium egy-egy részletében. – „Engedem, hogy hasson rám ez a kép. Próbálok teljesen jelen lenni a színhelyen, hallom a kérdéseket, látom az arc és a szemek kifejezését, nézem a gesztusokat és mozdulatokat, amelyek olyan sokat árulnak el a jelenlevő személyről. (...) Ilyen módon, vagy ahogy a legjobb nekem, próbálok beleélni magam az ottani helyzetbe, és beszélgetek a jelenlevőkkel.” Hasonlóképpen, mint a való életben, amikor „a látáson, halláson, szagláson, ízlelésen

és tapintáson keresztül” tájékozódunk, itt „a belső érzékeken keresztül” tesszük ugyanazt. Szent Ignác ezt a módot az „érzések alkalmazásának” hívja. Ha tehát egész lényünkkel, testünk-lelkünk minden receptorával beleolvadunk a kiválasztott történetbe vagy jelenetbe, ott vagyunk, szereplővé válunk, átengedjük magunkon a jelenlevők minden szavát és gondolatát – akkor lesz az imánk igazán személyes, és ott érint meg bensőnkben, ahol gyógyításra várunk.

Hasonló módon jó eljárni a fordított szöveggel – „be kell lépni a jelenetbe”, befogadni annak emócióit, átszűrni képzelőerőnk és érzékenységünk matériáján. Így lehet a szöveget legmélyebben megérteni és a lehető legjobban értelmezni. Csak azután tudjuk mindent mintegy „megismételni” az anyanyelvünkön.

De ez már a folyamat következő fázisa, a másik nyelv köntösébe való átöltöztetés. Ilyenkor patikamérlegre tesszük a kifejezéseket, szétszálazzuk a jelentéseket, elválasztjuk egymástól a szinonimák emocionális holdudvarát, próbálgatjuk a szavak pozícióját a mondat más-más tájain, fáradságosan fölépítjük és százsorozan átalakítjuk a mondatokat.

Ez pedig hűvös, világos, érzelemmentes, céltudatos gondolkodást kíván. Munkája során a fordító e két állapot között feszül: egyfelől a lehető legteljesebb érzelmi élményre törekszik, másfelől reflektál, józanul mérlegel és tesz-vesz szakmai műhelyében. És a két művelet csaknem egyszerre történik.

Sokáig csak érzékelttem ezt a – számomra egyébként izgalmas – helyzetet, de nem tudtam megfogalmazni. Aztán rátaláltam a leírására Márai *Szindbád*-jában: „tudta, hogy éppen ő, az író és hajós nem engedhette meg magának az érzés és a szenvedély dolgában az okosság, a hűvös és mérlegelő értelem fényűzését: az ő dolga éppen az volt, hogy emlékezzen, hangokat halljon, a tűzbe bámuljon, mely az emberi szívek alján parázslík, s közben mindig odaégesse magát ahhoz a lánghoz, mely az emberi öntudat alján füstölög. (...) Oda kellett perzselni magát az élet lángjához, s ugyanakkor meg kellett menteni a lelkében azt a szemléletet, melynek szirtfokáról oly hidegen, beavatottan és indulat nélkül nézte az emberek tébolyodott párharcát, verekedésüket a nőkért, a pénzért, a becsvágyért, a hiúságért, múló és romlandó javak birtokáért, az aranyfüstért, címért és rangért, mellyel teleaggatták az életüket és a szalonkabátjukat, ahogy a kíváncsi nézheti a búcsú pillanatában az elhagyott haza fátyolos, ismerős tájait. Szindbádnak az volt a dolga, hogy mindent megéljen, amit a Kárpátok bércei között

akartak, cselekedtek és álmodtak az emberek, s ugyanakkor távol maradjon mindentől, amire az emberek feltették lelkük üdvösségét; úgy nézze azt, amit szeretett, mint a műértő a tájképet a tárlaton.”

*

Ha manapság szétnézünk a könyvpiacra, komoly, tartalmitag gazdag művek mellett sok olyan kísérleti szövegre bukkanunk, amelyek közmegegyezéssel művészi verifikálása tulajdonképpen seholy és semmikor nem történik meg. A bevált kritériumokat a jöhet minden-felkiáltással nagyjából elvetették. Aminek az a következménye, hogy az alkotást leginkább a mindig és mindenáron újszerűt hozó ténykedéssel azonosítják. Ehhez azonban nem feltétel sem a tehetség, sem pedig a szakmai tudás. A „jöhet minden” állapota egyszersmind a szélhámosok és tehetségtelen kóklerek paradicsoma, hiszen nagyfokú gondolati és művészi káosz jellemzi, amelyet eufemisztikusan „alkotói szabadságnak” neveznek. Pedig az alkotás lényege mindig is a tudatos intellektuális gesztus és érték felmutatása, igazolása pedig az, hogy a művek időben hatnak. Ezért ha olyan íróval találkozunk, aki minden kétséget kizáróan nemcsak tehetséges volt, hanem a teljes írói tudás birtokában alkotott – ünnepélyes pillanatot élünk meg. Márai könyveit fordítani nagy szellemi vállalkozás, néha filozófiai és mindig stilisztikai értelemben is. Azt mondhatom, igazán meg vagyok tisztelve.

Márai Sándor, a diktatúrák esküdt ellensége

2003-ban Peter Jusčák író, szerkesztő kezdeményezésére a fenti címmel rendezett nemzetközi konferenciát a PEN Klub Szlovákiai Központja, a Prágai Szlovák–Cseh Klub, a Szlovákiai Írók Közossége, a Kassai Bocatius Könyvtár és a Kassai Polgári Klub a Nemzetközi Visegrádi Alap és Szlovákia Kulturális Minisztériuma támogatásával. A konferencián Mária Bátorová író, Fried István irodalomtörténész, Gyüre Lajos, a kassai Márai Sándor Gimnázium és Alapiskola nyugalmazott tanára, Peter Jusčák író, szerkesztő, Tibor Kočík író, szerkesztő, Felix Netz, Márai műveinek lengyel fordítója és Zeman László nyugalmazott egyetemi oktató tartott előadást. A konferencia anyagából összeállított kötet 2007-ben magánkiadásban jelent meg.

Ágh István (1938, Felsőöskéz) költő, író, műfordító. A Hetek alkotócsoporthoz tagjaként indult. 1975-től az Új Írás folyóirat munkatársa, jelenleg a Hírel szerkesztője. József Attila- (1969, 1980) és Kossuth-díjas (1992). Legutóbbi kötete: *Kidöntött fánk suttogása* (életrajzi regény, 2008).

Alföldy Jenő (1939, Budapest) irodalomtörténész, kritikus, a Nemzeti Tankönyvkiadó nyd. főszerkesztője; József Attila-díjas. Kecskeméten él. Legutóbb megjelent kötetei: *Arany öntudat (József Attila-tanulmányok, 2005)*, *„Egy szenvedély margójára”* (2005), *Templomépitők* (tanulmányok, 2006).

Babić, Sava (1934, Palics), esszéista, irodalomtörténész, fordításeleméleti szakíró, műfordító. A belgrádi egyetem magyar nyelv- és irodalom tanszékének megalapítója és vezető tanára, a szerb és a magyar irodalom kapcsolattörténetével foglalkozik (Petőfi-kutatások). Hamvas Béla összes művei mellett a kor szinte valamennyi jelentős magyar írójának (pl. Kosztolányi Dezső, Illyés Gyula, Déry Tibor, Bodor Ádám) műveit fordítja szerb nyelvre. Belgrádban él.

Balázs K. Attila (1973, Barót) költő. A Kolozsvári Műszaki Egyetemen és a Babeş-Bolyai Tudományegyetem magyar-angol szakán végzett. Több romániai és magyarországi irodalmi folyóirat közölte verseit. Első kötete előkészületben.

Bíró Gergely (1979, Budapest) szerkesztő. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem magyar-kommunikáció szakán végzett 2003-ban. Azóta a Magyar Napló belső munkatársa. Budapesten él.

Borbély János (1933, Újvidék), műfordító, rádiós szerkesztő, tanár. 2000-tól Baján él. Legjelentősebb műfordításai Danilo Kiš művei (*Fővenyóra, Borisz Davidovics síremléke, A holtak enciklopédiája, Kételyek*

kora.) A szerbiai íróegyesületek közös díját az év legjobb fordításkötetéért (Mirko Kovač: *Európai költésrohadás*) 1987-ben kapta meg. Kétszeres Szenteleky-díjas műfordító (Bazsalikom, 1978, 2008).

Ciobanu, Radu (1935, Temesvár) író, szerkesztő. 1964-ben végzett a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetemen. Déván telepedett le, tanárként dolgozott. 1972-óta a Román Írószövetség tagja, neves román irodalmi és kulturális lapok munkatársa. Főbb művei: *După-amiaza bătrânului domn* (Az öregúr délutánja, 1970) *Crepuscul* (Alkonyat, 1971) *Treptele Diotimei* (Diotima lépcsői, 1973), *Călărețul de fum* (A füstlovas, 1984) *Casa fericiților* (Boldogok háza, 1986), *Steaua fecăruia*, (Mindenkinek csillaga, 2004.)

Czizgány György (1931, Budapest) költő. Legutóbbi könyvei: *Hála – 101 vers; Ahol mindörökké nyár van* – portrékötet Czizgány Györgyről; *„Kaltikám is madár” – Czizgány György költészet* – Németh István Péter esszékötete. Fontosabb kitüntetései: József Attila-díj, Pulitzer életműdíj, Stephanus-díj, Prima Primissima díj.

Dobai Péter (1944, Budapest) költő, író, filmrendező. *A Mephisto*, a *Redl ezredes* és a *Hanuszen* című Szabó István-filmek forgatókönyvírója. 1981-ben Cannes-ban elnyerte az Év Legjobb Forgatókönyve díját. József Attila- (1976) és Babérkoszorú-díjas (2000). Legutóbbi kötete: *„Barth hadapród, becsületszavamra, visszatér a nyár!”* (versek, 2005)

Dobás Kata (1983, Budapest) kritikus. 2008-ban végzett az ELTE magyar és összehasonlító irodalomtudomány szakán. 2008-tól az ELTE doktori iskola hallgatója. Budapesten él.

Ekler Andrea (1971, Budapest) kritikus, irodalomtörténész. A pécsi Janus Pannonius Tudományegyetem irodalom-nyelvészet szakán végzett, majd az ELTE Drámapedagógia Társaság dráma szakán tanult. Tanulmánykötetei: *Létra az*

örökléthez (2004), *„A közöny az ördög karos-széke”* (2008), sajtó alá rendezte Németh László világirodalmi tanulmányainak három kötetét: *A mítosz emelőin* (2005), *A kísérletező ember* (2006), *Szimultán utazás* (2009).

Fecske Csaba (1948, Szögliget) költő. 1969 óta publikál. Húsz könyve jelent meg eddig (versek, gyerekversek, mesék). Többek közt Szabó Lőrinc-díjas. Legutóbbi kötete: *Első életem* (2006). Előkészületben: *Fricskamaxi* (humorreszek), *Tolvaj szél* (gyerekversek) és *Az elhasznált idő* (szonettek).

Hegedűs Imre János (1941, Székelyhídegykút) író, irodalomtörténész. Sepsiszentgyörgyön gimnáziumi tanár és szakfelügyelő, 1984-ben emigrált Ausztriába. Bécsben és Budapesten él. Kötetei: *Körfolyosó – bécsi glosszák* (esszék, 2003), *A néma esküje*, (önéletrajzi regény 2004), *Benedek Elek* (monográfia, 2006).

Kiss Benedek (1943, Akasztó) költő, műfordító. A Kilencek alkotócsoporthoz *Elérhetetlen föld* című antológiájában indult. József Attila- (1979, 1999) és Balassi Bálint-emlékkard-díjas (2003). Eddig huszonöt verseskötete jelent meg. Legutóbbi kötetei: *Októberi tücskök* (2005), *Szomorún és boldogan* (2007), *Kata könyve* (gyermekversek, 2008).

Lazić, Laza (1929, Zombor), költő, esszéista, kritikus és műfordító. Költészetében egyensúlyt teremtett a lírai és a gondolati költészet között, valamint kifejezőeszközeiben a hagyományos költészet és a modernitás között. Népszerű gyermekíró. Nem kevésbé jelentős esszéírói munkássága is.

Loschitz Ferenc (1977, Pécs) költő. Győrben él. A Pécsi Tudományegyetemen szerzett művelődésszervezői diplomát, jelenleg a Molnár Vid Bertalan Művelődési Központ munkatársa. Számos folyóiratban publikál, kötete még nincs.

Mann Jolán (1970, Budapest) egyetemi tanulmányait az ELTE magyar-horvát szakán végezte. 1997 óta tanít magyar irodalmat a Zágrábi Egyetem hungarológia szakán. Jelenleg az Országos Széchényi

Könyvtár Elektronikus Dokumentum Központjának irodalmi szerkesztője.

Marosi Gyula (1941, Budapest) 1966 óta publikál. 1973-ban a József Attila Kör alapítója, majd titkára. 1975 és 1978 között a Mozgó Világ prózarovat vezetője, majd 2001-ig a Magyar Tele-

vízió dramaturgia. József Attila- (1981) és Balázs Béla-díjas (1997).

Oláh András (1959, Hajdúnánás) költő, drámaíró. A nyíregyházi Besenyei György Tanárképző Főiskolán és a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen szerzett diplomát. Jelenleg Mátészalkán

él. Legutóbbi kötetei: *Átokverte* (drámák, 2006), *Gyalogáldozat* (versek, 2007).

Pató, Marta (1972, Hradec Králové) irodalomtörténész, a prágai Károly Egyetemen végzett cseh–magyar szakon, 1997 és 2007 között Szegeden élt, cseh anyanyelvi lektorként dolgozott magyarországi egyetemeken. Cseh irodalmi folyóiratokban jelennek meg írásai a magyar irodalomról. Kortárs magyar irodalmat fordít.

Pusztai Zoltán (1955, Mosonmagyaróvár) költő, a győri Xantus János Múzeum restaurátora, dalszövegíró. A 2. Kaposvári Biennálén Dorottya-díjban részesült. Radnóti-díjas (1986). Legutóbbi kötete: *Önarckép varjúval* (1990).

Ramadanski, Draginja (1953, Zenta), belgrádi egyetemi tanulmányok után az irodalomtudományok doktora. Számos lap és folyóirat munkatársa, műbírálatokat, cikkeket, esszéket ír, oroszról és magyarból fordít. Fordításában jelent meg Sziveri János, Koncz István és Beszédes István

verseskötete szerbül. Zentán él. Megkapta Az év legjobb fordításkötetéért-díjat (2000, 2004) és a magyar irodalom tolmácsolásáért a Szenteleky műfordítói díjat (Bazsalikom, 2005).

Snopek, Jerzy irodalomtörténész, műfordító. 2006-ig a Lengyel Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézetének igazgatóhelyettese, ma a varsói B. Prus Bölcsészettudományi Főiskola dékánja. Főbb munkái közül: *Objawienie i Oświęcienie. Z dziejów libertynizmu w Polsce* (Megvilágosodás és felvilágosodás. A lengyelországi libertinizmus történetéből, 1986), *Węgry. Zarys dziejów i kultury* (Magyarország vázlatos művelődéstörténete, 2002).

Objawienie i Oświęcienie. Z dziejów libertynizmu w Polsce (Megvilágosodás és felvilágosodás. A lengyelországi libertinizmus történetéből, 1986), *Węgry. Zarys dziejów i kultury* (Magyarország vázlatos művelődéstörténete, 2002).

Somogyi Márk (1973, Budapest) fotóművész, számos hazai és külföldi (Budapest, Párizs, London) egyéni, illetve csoportos kiállításon mutatta be munkáit. Több díjat kapott: Az Év Természetfotósa, a Bayer fotópályázat díja, Wildlife Photographer Of The Year, Sony Word Photo Awards.

Bayer fotópályázat díja, Wildlife Photographer Of The Year, Sony Word Photo Awards.

Stempińska, Joanna (1959, Koszalin) Budapesten szerzett diplomát élelmiszertechnológiából (1987), majd 1984-ben művésztörténetből. 1992 óta szolgáldiplomáciai pályán, fő szakterülete a biztonságpolitika.

2005 óta a Lengyel Köztársaság rendkívüli és meghatalmazott nagykövete Budapesten. A lengyel–magyar barátság hagyományainak ápolásáért 2008-ban Duna-díjat kapott.

Szakolczay Lajos (1941, Nagykanizsa) irodalomtörténész, kritikus. Kortárs magyar irodalommal, különös tekintettel a határon túli magyar literatúrára, valamint színház- és képzőművészettel foglalkozik.

Budapesten él. Kölcsey- (1995) és József Attila-díjas (1996). Legutóbbi kötetei: *Nekünk ilyen sors adatott* (Csoóri Sándorral, 2006), *Ameddig temetetlen holtak lesznek* (Nagy Gáspárral, 2008).

Szemadám György (1947) festőművész, író. Tagja a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesületének, a Magyar Képző- és Iparművészek Szövetségének, a Magyar Festők Társaságának, a Szinyei Merse Pál Társaságnak, az Altamira

Egyesületnek, a Patak Csoportnak, a Magyar Művészeti Akadémiának és a Magyar Írószövetségnek. 1997-ben a Magyar Köztársasági Érdemrend Kiskeresztjével tüntetik ki, 2001-ben Munkácsy-díjat kap.

Szenyán Erzsébet (1943, Budapest) műfordító. 1975-től 1980-ig a Budapesti Lengyel Tájékoztató és Kulturális Központ munkatársa. Volt a Magyar Napló, majd az Európai Utas szerkesztője. A Lengyelország

Újjászületése Érdemérem Lovagkeresztje, a Lengyel Kultúráért Érdemérem, a Lengyel PEN Klub, a József Attila-díj kitüntetettje.

Vallasek Júlia (1975, Kolozsvár) irodalomtörténész, fordító. A Babeş-Bolyai Tudományegyetemen szerzett magyar–angol szakos diplomát, a Debreceni Egyetemen PhD fokozatot. A Babeş-Bolyai Tudományegyetem adjunktusa. Művei: *Elvátozott világ. Az erdélyi magyar irodalom 1940–1944 között* (2004), *Lassú utazások könyve* (esszék, kritikák, 2005). Több fordításkötete jelent meg.

Tudományegyetem adjunktusa. Művei: *Elvátozott világ. Az erdélyi magyar irodalom 1940–1944 között* (2004), *Lassú utazások könyve* (esszék, kritikák, 2005). Több fordításkötete jelent meg.

Vasadi Péter (1926, Budapest) költő, író. A *Magunk kenyere*n című antológiában indult 1972-ben. József Attila- (1991), Füst Milán- (1996), Kortárs- (2003) és Arany János-díjas. 2001-ben a Magyar Köztársaság Arany Érdemkeresztjében, 2005-ben Stephanus-díjban részesült. Legutóbbi verseskötete: *Séta tűzben, virágban* (2005).

2001-ben a Magyar Köztársaság Arany Érdemkeresztjében, 2005-ben Stephanus-díjban részesült. Legutóbbi verseskötete: *Séta tűzben, virágban* (2005).

Végh Attila (1962, Budapest) költő, esszéíró. Tanulmányait a Gödöllői Agrártudományi Egyetemen (1989) végezte. 2004-ben a Debreceni Egyetem filozófia szakán szerzett diplomát. Nygmaroson él, a Magyar Hírlap munkatársa. Legutóbbi kötete: *Hamuszáj* (versek, 2008).

Nygmaroson él, a Magyar Hírlap munkatársa. Legutóbbi kötete: *Hamuszáj* (versek, 2008).

Worowska, Teresa (1954, Wrocław) műfordító, a varsói egyetem magyar szakán végzett. Magyar klasszikusok, többek között Balassi Bálint, Mórícz Zsigmond, Kosztolányi Dezső, Krúdy Gyula, Márai Sándor mellett kortárs irodalmat is fordít. Munkásságát Balassi Bálint-emlékkarddal ismerték el (2003).

Worowska, Teresa (1954, Wrocław) műfordító, a varsói egyetem magyar szakán végzett. Magyar klasszikusok, többek között Balassi Bálint, Mórícz Zsigmond, Kosztolányi Dezső, Krúdy Gyula, Márai Sándor mellett kortárs irodalmat is fordít. Munkásságát Balassi Bálint-emlékkarddal ismerték el (2003).

A Magyar Írószövetség áprilisi programjából
A rendezvények helyszíne az Írószövetség Klubja (1062 Budapest, Bajza utca 18., I. emelet). Telefon: 06-1-322-8840

Április 6., hétfő, 17 óra

Az egri Agria folyóirat lapbemutató estje.

Április 8., szerda, 18 óra

Tollas Tibor emlékest a **Terézvárosi Verses Esték** keretében, a költő válogatott verseskötetének megjelenése alkalmából. Közreműködik Szatmári Attila színművész, zongorázik Kapi-Horváth Ferenc. A FOKUSZ Egyesület és a Magyar Írószövetség Költői Szakosztályának közös rendezvénye.

Április 9., csütörtök, 17 óra

Gelencsér Ferenc fotókiállításának megnyitója.

Április 23., csütörtök, 18 óra

A **Prózacsütörtök** vendége Kontra Ferenc. Az íróval Thimár Attila irodalomtörténész beszélget. Közreműködik Felhőfi-Kiss László színművész. A FOKUSZ Egyesület és a Magyar Írószövetség Próza Szakosztályának közös rendezvénye.

Április 27., hétfő, 18 óra

Határon túli irodalom a Bárka folyóiratban – lapbemutató est.

A **Budavári Önkormányzat áprilisi programjából: Tarka BARKA** címmel tavaszi csoportos kiállítás tekinthető meg a Budavári Önkormányzat Várnegyed Galériájában 2009.

Kulturális hírek, események

április 11-ig. A kiállításon résztvevő kortárs művészek: aatho franyo, Csizsér Zsuzsi, Herman Levente, Mayer Hella, Siegmund Ákos, Szotyory László. (Cím: Budapest I., Batthyány u. 67.)

A budakeszi Nagy Gáspár Városi Könyvtár áprilisi programjából

Április 14., kedd, 18 óra

„*Oly korban éltél én...*” címmel válogatás hangzik el Radnóti Miklós verseiből és írásából. Szerkesztette és előadja Simon Aladár színművész. (Cím: Budakeszi, Fő u. 108.)

Pest Megye Szimfonikus Zenekarának koncertsorozata Pest Megye Millenniumának tiszteletére:

Április 20., 9.30, Dorog
 Április 20., 12 óra és 13.30, Tata
 Április 21., 10 óra, nagyigmándi Művelődési Ház
 Április 21., 11 óra, ácsi Sportcsarnok
 Április 22., 10 óra, Komárom mozi
 Április 22., 11.45, Komárom
 Április 23., 10.15, esztergomi Mindszenty Általános Iskola
 Április 23., 12.45, esztergomi Dobó Gimnázium
 Április 23., 15 óra, szigetmonostori Ált. Iskola

Április 24., 10 óra, kisbéri Általános Iskola
 Április 24., 12.00, kisbéri Általános Iskola

A Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága intézményeinek tárlatai

A Bozsogi Ágnes kerámiaszobrász és Köblitz Brigitt üvegművész munkáiból rendezett **Üveg és kerámia** című kiállítás 2009. április 19-ig tekinthető meg a Gorka Kerámiamúzeumban (Verőce, Szamos u. 22.).

Szavazzon a hónap versére!

Honlapunk **VERSEK** rovatába minden hónap közepén fölkerül néhány vers név nélkül, melyekre Olvasóink szavazhatnak egy hónapon keresztül. A legtöbb szavazatot kapó verset megjelentetjük a Magyar Naplóban!

A májusi lapszámhoz **2009. április 15-ig** lehet szavazni.

A legutóbbi versszavazás győztese **Pusztai Zoltán Jövendölés** című verse, amely lapszámunkban olvasható. A decemberi versszavazás győztese **Loschitz Ferenc Meglátja akkor** című verse volt, amely témája miatt szintén áprilisi lapszámunkban olvasható.

A Szerzőknek ezúton is gratulálunk!

IRÓK ALAPÍTVÁNYA

Nemzeti Kulturális Alap

SZÉPHALOM KÖNYVMŰHELY

www.szephalom-konyvmuhely.hu

MAGYAR PÉLDAKÉPTÁR

Nyerges Magda

MAGYAR FELFEDEZŐK ÉS VILÁGJÁRÓK

Julianus barát, Benyovszky Móric, Körösi Csoma Sándor, Magyar László, Reguly Antal, Xantus János, Vámbéry Ármin, Sass Flóra, Teleki Sámuel, Déchy Mór, Biró Lajos, Stein Aurél, Kittenberger Kálmán, Almásy László

„Tudjátok-e, ki volt az, aki puszta kézzel birkózott le egy vad oroszlánt?”

Tudjátok-e, ki az, aki rab-szolgaságból szabadulva felfedezte a Nílus egyik forrástavát?

És ki volt az, aki 25 éves korában már 25 nyelven beszélt?

Tudjátok-e, ki volt, aki fűtés nélkül vészelt át a nyolc hónapos, kemény telet a Himalájában?

És kinek lett a felesége egy afrikai hercegnő?”

Ha nem tudjátok a válaszokat, olvassátok el a **MAGYAR PÉLDAKÉPTÁR** első kötetét, amelyből mindegyre és még sok más izgalmas kérdésre fény derül!

1068. Budapest, Városligeti fs. 38.
 Tel./fax: +36-1-351-0593
 E-mail: iroszak@t-online.hu

Kiadónkban vásárlóinknak jelentős árkedvezményt biztosítunk!

Ügyfeleinket hétköznaponta **9-16 óráig** fogadjuk.

Sarusi Mihály Pincészer

